

ANNALES

ACADEMIAE LUGDUNO-BATAVAE,

1833—1834.

ANNALES
ACADEMIAE LUGDUNO-BATAVAE,

a. d. IX *Februarii* MDCCCXXXIII. *ad. d.* VIII *Februarii* MDCCCXXXIV.

RECTORE MAGNIFICO

JACOBO NIEUWENHUIS,

ACADEMIAE ACTUARIO

CASPARO GEORGIO CAROLO REINWARDT.

LUGDUNI BATAVORUM,
APUD S. ET J. LUCHTMANS,
ACADEMIAE TYPOGRAPHOS.
MDCCCXXXIV.

INDEX

EORUM, QUAE UNDEVIGESIMO ANNALIUM LEIDENSIUM VOLUMINE CONTINENTUR.

NOMINA PROFESSORUM

ET

LECTORIS,

QUI

inde a. d. VIII *Februarii* MDCCCXXXIII, *ad d.* VIII *Februarii* MDCCCXXXIV

IN ACADEMIA LUGDUNO-BATAVA

DOCENDI MUNUS OBIERUNT.

RECTOR MAGNIFICUS,

JACOBUS NIEUWENHUIS.

SENATUS ACADEMICI ACTUARIUS,

CASPARUS GEORGIUS CAROLUS REINWARDT.

IN FACULTATE PHILOSOPHIAE THEORETICAE ET LITERARUM HUMANIORUM.

J. NIEUWENHUIS.
J. H. VAN DER PALM.
M. SIEGENBEEK.
S. J. VAN DE WYNPERSSE, ob infirmam valetudinem rude donatus.
J. BAKE.
H. A. HAMAKER, Legati Warneriani Interpres.
P. HOFMAN PEERLKAMP.
C. J. C. REUVENS.
G. L. MAHNE.
J. M. SCHRANT.

IN

IN FACULTATE MEDICA.

M. S. du PUI, propter aetatem septuagenariam rude donatus.
G. SANDIFORT.
J. C. B. BERNARD, rei Medico-Militaris in Regno Belgico Inspector.
M. J. MACQUELYN.
J. C. BROERS.
C. PRUYS van der HOEVEN.

IN FACULTATE JURIDICA.

N. SMALLENBURG, propter aetatem septuagenariam rude donatus.
H. G. TYDEMAN.
C. J. van ASSEN.
H. COCK.
J. R. THORBECKE.

IN FACULTATE THEOLOGICA.

J. van VOORST, propter aetatem septuagenariam rude donatus.
J. CLARISSE.
L. SURINGAR.
W. A. van HENGEL.
N. C. KIST.

IN FACULTATE DISCIPLINARUM MATHEMATICARUM et PHYSICARUM.

S. SPEYERT van der EYK.
G. WTTEWAAL.
C. G. C. REINWARDT.
J. de GELDER.
P. J. UYLENBROEK, Prof. Extraord.
J. G. S. van BREDA.
J. van der HOEVEN. } Proff. Extraordd.
A. H. van der BOON MESCH. }

LECTOR.

W. B. GAUTZSCH, Linguarum Germanicae et Italicae.

MAGISTER ACADEMICUS.

G. KNIPPENBERG, Artis Gladiatoriae.

SERIES

SERIES LECTIONUM,

IN ACADEMIA LUGDUNO-BATAVA

habendarum à die 2 Septembris 1833.

RECTORE MAGNIFICO

JACOBO NIEUWENHUIS.

FACULTAS PHILOSOPHIAE THEORETICAE ET LITERARUM HUMANIORUM.

J. NIEUWENHUIS Elementa *Metaphysices*, secundum suam Epitomen, explicabit, diebus Lunae et Mercurii, hora I, die Veneris, hora X.

Initia Philosophiae Theoreticae, *Psychologices* imprimis atque *Logices* exponet, diebus Veneris et Saturni, hora VIII.

Partem *Paedagogices* theoreticam docebit, die Mercurii, hora XII, et Veneris, hora XI.

Historiam *Philosophiae Naturalis et Theoreticae* tradet diebus horisque deinceps indicandis.

J. H. VAN DER PALM Canticum Canticorum Philologice et Critice explicabit, diebus Lunae et Mercurii, hora I.

Primum Regum librum cursoria lectione tractabit, die Veneris, hora I.

M. SIEGENBEEK Eloquentiam Belgicam docebit, diebus Lunae, Martis et Mercurii, hora XI.

Stili bene Belgici praecepta tradet diebus Lunae, Martis et Mercurii, hora XII.

Historiam patriae enarrabit, diebus Lunae, Martis, Mercurii et Jovis, hora I.

Exercitia oratoria moderabitur die Veneris, hora I.

J. BAKE interpretabitur PLATONIS *Phaedonem*, et HERODOTI lib. V et VI, diebus Lunae, Martis, Mercurii et Jovis, hora X.

Antiquitates Graecas tradet, diebus Lunae et Mercurii, hora I.

In Scholis *Paedagogicis* tractabit AESCHYLI *Agamemnonem*, et CICERONIS *pro Marcello* Orationem, diebus Martis et Jovis, hora I.

H. A. HAMAKER Grammaticam Hebraeam docebit, duce T. ROORDA, V. C., diebus Lunae, Martis, Mercurii et Jovis, hora I.

Linguae Arabicae, item Chaldaicae et Syriacae, elementa tradet diebus Mercurii, Veneris et Saturni, hora VIII.

KOSEGARTENI Chrestomathiam et HAMASAE carmina, cum scholiis TEBRIZII, interpretabitur, diebus Martis et Jovis, hora IV.

Bar-Hebraeum in provectiorum discipulorum gratiam exponet, die Lunae, hora IV.

De Linguae Sanscriticae natura et indole ejusque cum reliquis dialectis Indo-Germanicis comparatione, lectiones aliquot, vel publicas, vel privatas, habebit.

P. HOFMAN PEERLKAMP explicabit *Historiam humanitatis veterum populorum*, diebus Lunae, Martis, Mercurii et Jovis, hora XI.

Interpretabitur T. LIVII Historiarum libros XXVI et XXVII. et C. VALERII CATULLI carmina selecta, iisdem diebus, hora IX.

De fabula PLAUTI, Philologis diem et horam dicet.

C. J. C. REUVENS *Antiquitatem Romanam* explicabit, diebus Lunae, Martis, Mercurii, hora XII, et die Veneris, hora IX et X.

Idem *Institutiones archaeologiae universae* discipulis provectioribus sermone patrio tradere perget horis vespertinis iis, de quibus conveniet.

G. L. MAHNE tradet Historiam Literarum, tum Graecarum, tum Latinarum, die Mercurii, hora I, et diebus Veneris et Saturni, hora X.

J. M. SCHRANT Eloquentiae Historiam criticam, cum veteris tum recentioris aevi, tradet diebus Lunae, Martis, Mercurii et Jovis, hora IV.

J. BAKE et P. HOFMAN PEERLKAMP praeërunt disputandi exercitiis, die Martis, hora III.

FA-

FACULTAS MEDICA.

M. S. du PUI Selectiora Theoretico-Practica *Chirurgiae*, *Artis Obstetriciae*; *Medicinae Legalis* etc.; hiberno tempore, *Anatomiae Chirurgicae* capita dabit.

Disputationibus publicis Academicis, Medicinae ambitum spectantibus, lubenter vacabit.

Horae his Lectionibus statuendae (quantum per aetatem licebit), dein notabuntur.

G. SANDIFORT Anatomiam docebit, diebus Lunae, Martis, Mercurii, Jovis et Veneris, hora X.

Physiologiam, Anatome comparata illustratam, iisdem diebus, hora IX.

Methodum secandi cadavera, quotidie, hiberno tempore hora III—V.

M. J. MACQUELYN Supellectilem Pharmaceuticam duce Pharmacopaeâ Belgicâ explicare perget, et praecepta Diaetetica tradet, diebus Lunae, Martis, Mercurii et Jovis, hora VIII.

Doctrinam Indicationum Therapeuticarum docebit, et ad usum praecipuorum Remediorum applicabit, diebus Lunae, Martis, Mercurii et Jovis, hora IX.

Exercitationibus Clinicis in Nosocomio Academico habendis, singulis diebus vacabit eadem horâ.

Disputationibus item publicis de variis Medicinae partibus habendis praeërit, diebus et horis Auditoribus commodis.

J. C. BROERS Theoriam disciplinae Chirurgicae exponet singulis diebus, hora XII.

Exercitationibus Clinicis, in Nosocomio Academico habendis, vacabit quotidie, hora I—II, die vero Veneris, hora II.

Operationibus Chirurgicis hiberno tempore, horis dein indicandis.

Artem Obstetriciam Theoreticam et Practicam, diebus Lunae, Martis, Mercurii et Jovis, hora X.

Medicinam Forensem, die Veneris, hora I.

C. PRUYS van der HOEVEN Pathologiam docebit, diebus Lunae, Mercurii et Veneris hora I, et die Veneris, hora VIII.

Medicinam Practicam cum exercitatione in Nosocomio Academico, quotidie, hora XI.

Historiam Medicinae tradet, diebus Lunae et Mercurii, hora IV.

Disputandi exercitiis praeërit, diebus et horis Auditoribus commodis.

FACULTAS JURIDICA.

N. SMALLENBURG Institutiones, secundum WESTENBERGIUM, tractabit, diebus Lunae, Martis, Mercurii et Jovis, hora XI.

Primas Lineas Juris Civilis Belgici, a se editas, explicabit, iisdem diebus, hora XII.

H. G. TYDEMAN Encyclopaediam Juris (sive introductionem ad studium Jurisprudentiae universae et singularum ejus partium) tradet, diebus Lunae, Martis, Mercurii et Jovis, hora XII.

Oeconomiae Politicae principia, ad patriam nostram applicata, docebit, diebus Martis et Jovis, hora XI, et die Lunae, hora I.

Statisticam Patriae describet, diebus Martis, Mercurii et Jovis, hora I.

Juris Mercatorii Belgici Institutiones tradet, die Veneris, hora XII et I.

C. J. VAN ASSEN illustrabit historiam Jurisprudentiae Romanae, diebus Lunae, Martis et Mercurii, hora VIII.

Docebit JUSTINIANI Institutiones Juris Civilis, diebus Lunae, Martis, Mercurii et Jovis, hora IX.

Interpretabitur Digestorum Libros duce WESTENBERGIO, diebus Lunae, Martis, Mercurii et Jovis, hora X.

Tradet Juris Civilis Attici elementa, die Jovis et Veneris, hora VIII.

H. COCK Jus Naturale tradet, diebus Lunae, Martis et Mercurii, hora X.

Jus Criminale, diebus Lunae, Martis, Mercurii, Jovis, Veneris et Saturni, hora IX.

Jus Publicum et Gentium, diebus Lunae, Martis, Mercurii et Jovis, hora VIII.

J. R. THORBECKE explicabit Historiam Europae diplomaticam a regno LUDOVICI XIV usque ad Congressum Viennensem, diebus Lunae et Mercurii, hora XI, et die Veneris, hora X.

Diplomatiam, id est, disciplinam principiorum et formarum, quibus rationes Regnorum externae reguntur, diebus Lunae et Mercurii, hora XII, et die Jovis, hora I.

Statum publicum et civilem Patriae nostrae, inde a CAROLO V, historice describet, diebus Martis et Jovis, hora XII, et die Veneris, hora XI.

FA-

FACULTAS THEOLOGICA.

J. CLARISSE Theologiam Dogmaticam docebit, diebus Lunae, Mercurii et Veneris, hora IX.

Theologiam Moralem, et aliis, si quae vacent, horis commodis, et diebus Lunae et Martis, hora X.

Theologiam Naturalem, diebus Martis et Jovis, hora IX.

Encyclopaediam Theologicam secundum suam Epitomen, diebus Veneris et Saturni, hora X.

Exercitia Oratoriae Sacrae moderabitur, die Lunae, hora I.

W. A. VAN HENGEL loca Novi Testamenti, quae diebus festis anniversariis pro concione tractari solent, interpretabitur, diebus Lunae, Mercurii et Veneris, hora VIII.

Hermeneuticam, sive rationem Literas Sacras interpretandi, tradet, diebus Martis et Jovis, hora VIII.

Loca quaedam selecta *Institutionis* suae *Oratoris Sacri* illustrabit, hora auditoribus commoda.

Theologiae studiosos provectiores ad munus antistitis sacrorum bene obeundum collocutione familiari instituet, die Veneris, hora V et VI.

Oratoriae Sacrae exercitationibus praeërit, die Jovis, hora I.

N. C. KIST Historiam Ecclesiasticam docebit antiquam, diebus Lunae, Martis et Mercurii, hora XII.

Scriptorum Ecclesiasticorum historiam literariam tradet, diebus Jovis et Veneris, hora XII.

In Lectionibus patristicis perget, die Veneris, hora XI.

Exercitia disputandi, de quaestionibus argumenti potissimum Historico-Theologici, moderabitur, die Saturni, hora I.

Orationibus Sacris praeërit, die Martis, hora I.

FACULTAS DISCIPLINARUM MATHEMATICARUM ET PHYSICARUM.

S. SPEYERT VAN DER EYK Mathesin Sublimiorem docebit, diebus Lunae et Mercurii, hora I.

Physicam experimentis illustratam tradet, diebus Lunae, Martis, Mercurii et Jovis, hora XII.

G. WTTEWAAL de Cura Summi Imperantis ad promovendam Agriculturam, Artes et Mercaturam aget, diebus Lunae, Martis, Mercurii et Jovis, hora I.

Lectionibus de Agricultura et Re pecuaria vacabit, diebus et horis, Auditoribus commodis.

C. G. C. REINWARDT Chemiae universae theoreticae et experimentalis alteram partem, quae est de organicorum corporum naturis, exponet, diebus Lunae, Martis, Mercurii et Jovis, hora XI.

Rei Herbariae fundamenta tradet, diebus Lunae, Martis et Mercurii, hora I.

Plantarum Historiam illustrabit verno et aestivo tempore matutino iisdem diebus et Jovis, hora VII.

J. DE GELDER tradet Elementa Geometriae, diebus Lunae, Martis, Mercurii et Jovis, hora VIII.

Trigonometriam rectilineam et sphaericam, ejusque usum in Astronomiâ et Arte navigandi, aliisque Disciplinis, provectioribus discipulis explicabit, diebus Lunae, Martis, Mercurii et Jovis, hora IX.

Calculum Differentialem et Integralem, diebus Lunae et Mercurii, hora XII.

Mechanicam Analyticam, diebus Martis et Jovis, hora XII.

Theoriam probabilitatis, quam vocant, et insignem ejus usum in vita civili tradet, quarum lectionum horas in commodum Auditorum constituet.

Philosophiae Theoreticae et Literarum humaniorum Candidatis Geometriam, et Arithmeticam universalem initiis repetitis explicabit, diebus Lunae, Martis, Mercurii et Jovis, hora XI.

Partem Theoreticam et Practicam Paedagogices, ad disciplinas Mathematicas relatae, futuros Gymnasiorum Praeceptores docebit, horis deinceps indicandis.

P. J. UYLENBROEK Prof. Extraord. Physicam docebit, secundum compendium a Cl. BIOT editum, diebus Lunae, Martis, Mercurii et Jovis, hora VIII.

Physicam et Astronomiam Mathematicam tradet, iisdem diebus, hora XII.

Astronomiae Elementa exponet, diebus iisdem, hora X.

Arithmeticam Universalem sive Algebram explicabit, die Jovis, hora I, et Veneris, hora VIII—X.

J. G. S. VAN BREDA Historiam naturalem, Anatome et Physiologia comparata animalium, praesertim vertebratorum, illustratam, docebit, diebus Jovis et Veneris, horâ XII.

Geologiam et Historiam Plantarum et Animalium fossilium tradet, diebus Jovis et Veneris, hora XI.

J.

J. VAN DER HOEVEN Prof. Extraord. Elementa Historiae naturalis Animalium et Anatomen comparatam exponet, diebus Lunae, Martis et Mercurii, hora XII.

Anthropologiam s. hominis historiam naturalem docebit, diebus Martis et Jovis, hora I.

Tradet Osteologiam comparatam et Entomologiam iis, qui praecipuam Zoölogiae operam tribuunt, horis postea constituendis.

A. H. VAN DER BOON MESCH Prof. Extraord. Chymiae doctrinam ejusque in artibus usum exponet, diebus Lunae et Mercurii, hora I.

Chromurgiam, seu pigmentorum historiam, parandi methodum, naturam et varium usum explicabit, diebus Mercurii et Veneris, hora IV.

Explicabit HOLLUNDERI libellum de *exploratione fossilium metalla continentium*, horis deinceps indicandis.

W. B. GAUTZSCH, Linguar. German. et Ital. Lector honorarius, de linguis Germanicâ et Italicâ lectiones habebit, horis postea indicandis.

G. KNIPPENBERG, Academicus Artis Gladiatoriae Magister, aptum et elegantem gladii usum quotidie docebit.

ACTA

ACTA ET GESTA IN SENATU

ACADEMIAE LUGDUNO-BATAVAE.

1833. Die 15 Junii. Senatus per Illustrium Academiae Curatorum litteras cognoscit, Virum Venerandam W. B. GAUTZSCH, Linguarum Germanicae et Italicae lectorem honoris causa, Ministri regii decreto, creatum esse.

Die 31 Julii et 26 Augusti. Senatus duorum hoc anno Collegarum obitum luget, Virorum Clarissimorum, Professorum in Facultate Theologica, JOANNIS VAN VOORST, emeriti, et LUCAE SURINGAR, Professoris ordinarii.

Die 16 Novembris. Rector Magnificus exhibet catalogum alumnorum huius Academiae e Regio praescripto confectum die 1 Novembris, e quo constat, 774 esse cives, qui nomen dederint.

Die 23 Novembris. Illustrium Curatorum literis Senatui nuntiatur, Virum Cl. JACOBUM GEEL, Professorem Honorarium, Regis decreto, dato 11 Novembris, primum Academiae Bibliothecarium, beati J. VAN VOORST successorem esse constitutum.

Die 7 Decembris. Rector Magnificus per literas Ill. Curatorum et adjunctum regium decretum certiorem facit Senatum, Virum Cl. H. E. WEYERS, Professorem Extraordinarium in Facultate Philosophiae Theoreticae et Literarum Humaniorum creatum esse; qui dein

Die 14 Decembris, munus illud auspicatus est publice habita Oratione *de Literarum Semiticarum disciplina tota et prudenter aeque ac cum animi ardore colenda.*

1834.

1834. Die 14 Januarii. Designantur Candidati apud Regem edendi, e quibus Rector Magnificus in sequentem annum Regio decreto constituatur; designati sunt V. V. Cl. Cl.

J. C. BROERS,
H. COCK,
N. C. KIST,
J. DE GELDER.

Dein Candidati, e quibus Actuarius in proximum annum constituatur, designati sunt V. V. Cl. Cl.

J. NIEUWENHUIS,
C. J. VAN ASSEN,
C. PRUYS VAN DER HOEVEN,
N. C. KIST.

Mandatum est Actuario, ut priorem Catalogum solennibus litteris ad Regem mittat; utriusque autem Illustres Curatores reddat certiores.

1834. Die 1 Februarii. Amplissimorum Curatorum Literis Senatui nuntiatur, GUILIELMUM VAN GENT, Academiae Pedellum esse creatum.

Eodem die. Legitur Regis Aug. decretum d. 9 Januarii, quo Vir. Cl. J. R. THORBECKE, Professor Ordinarius constituitur in Facultate Juridica.

Recitatur alterum Regis Aug. decretum, d. 25 Januarii, quo Rector Magnificus in sequentem annum creatur Vir Cl. JACOBUS CORNELIUS BROERS, M. D. et Professor Medicinae ordinarius.

Rectori Magnifico in sequentem annum Assessores constituuntur Viri Cl. Cl.

H. W. TYDEMAN,
W. A. VAN HENGEL,
J. G. S. VAN BREDA,
J. NIEUWENHUIS.

Die 8 Februarii. Rector Magnificus refert ad Senatum, in conventu Curatorum, Rectoris Magnifici et Assessorum e Candidatis designatis se creatum esse Actuarium in proximum annum. Senatui igitur ab actis erit J. NIEUWENHUIS, Vir Cl. Prof. Ord. in Facultate Philosophiae Theor. et Literarum Humaniorum.

Introductis dein in Senaculum Curatoribus, V. V. I. I. jusjurandum praestat Cl. BROERS, creatus Rector Magnificus.

Rector Magnificus cum Senatu reliquisque Professoribus in auditorium majus progressus, e cathedra Orationem pronuntiavit *de Principiorum pugna in rebus gravissimis caute dijudicanda.* Tum memorata rerum Academicarum per annum praeteritum Historia, per Actuarium recitavit Judicia Facultatum de commentationibus pro certamine literario conscriptis, renuntiatisque Victorum nominibus praemia tribuit his adolescentibus:

In Facultate Philosoph. Theoret. et Literar. Hum. JOANNI ADOLPHO CAROLO VAN HEUSDE.

In Facultate Juridica CORNELIO HENRICO BALDUINO BOOT et ARNOLDO OUDEMAN.

In Facultate Theologica COMBERTO GUILIELMO VAN DER POT.

In Facultate Disciplinarum Mathematicarum et Physicarum GERARDO REGNERO FOCKENS et JACOBO JOANNI TEDING VAN BERKHOUT.

Rector Magnificus solemnibus verbis deposito magistratu e cathedra descendit et in subsellia redit.

Actuarius recitat pro concione decretum regium de Rectore Magnifico in sequentem annum creato, Viro Cl. J. C. BROERS, memoratque qui Rectori Assessores dati et qui Actuarius constitutus sit.

Tandem Actuarius nomine Rectoris et Senatus edicit certamen Literarium promulgatis quaestionibus quas singuli Ordines posuissent.

SERIES

S E R I E S

DISSERTATIONUM INAUGURALIUM,

IN ACADEMIA LUGDUNO-BATAVA

DEFENSARUM,

à die IX *Februarii* MDCCCXXXIII *ad diem* VIII *Februarii* MDCCCXXXIV.

1833.

d. 20 Februarii. Dissertatio Literaria *de Majoriano*, publice defensa a Jacobo van Hengel, Driehuisiano, pro Doctoratu Philosophiae Theoreticae et Literarum Humaniorum, *magna cum laude.*

Eodem die. Dissertatio Juridica, *de Majoriani novellis*, publice defensa a Jacobo van Hengel, Driehuisiano, pro Doctoratu Juris Romani et Hodierni, *cum laude.*

d. 6 Martii. Dissertatio Juridica *ad titul. Pandect. ad leg. Jul. de Vi privata*, defensa a Francisco Bonifacio Fock, Flessingâ-Zelando, pro Doctoratu Juris Romani et Hodierni, *cum laude.*

d. 13 Martii. Dissertatio Juridica, *de Domicilio*, defensa a Mordechao Samuele Haimo de la Parra, pro Doctoratu Juris Romani et Hodierni, *cum laude.*

d. 27 Martii. Dissertatio Juridica, *de Crimine Infanticidii*, defensa a Frede-

C 2 ri-

1833. rico Augusto van Rhemen, Gelro-Batavo, pro Doctoratu Juris Romani et Hodierni.

Eodem die. Dissertatio Theologica, *de Αὐτοχειρία*, publice defensa a Ferdinando Jacobo Domela Nieuwenhuis, Rheno-Trajectino, pro Doctoratu Theologiae, *magna cum laude.*

d. 28 Martii. Dissertatio Juridica, *de Obligationibus*, *quae quasi ex contractu nascuntur*, defensa ab Hermanno Marino van Eck, Daventriensi, pro Doctoratu Juris Romani et Hodierni, *cum laude.*

d. 29 Martii. Specimen Criticum, *in Demosthenis Orationem adversus Aristocratem*, publice defensum ab Joanne Diderico de Riemer, Hagâ-Batavo, pro Doctoratu Philosophiae Theoreticae et Literarum Humaniorum, *magna cum laude.*

d. 30 Martii. Dissertatio Juridica, *de effectu legum retroactivo*, defensa a Frederico Halfwassenaar van Onsenoort, Sylva-Ducensi, pro Doctoratu Juris Romani et Hodierni.

Eodem die. Dissertatio Medica, sistens *Observationes de Cholera Asiatica*, defensa ab Jano Jacobo Boonacker, Lugduno-Batavo, pro Doctoratu Medicinae, *cum laude.*

d. 19 Aprilis. Dissertatio Juridica, *de Juribus Summi Imperantis in Societates Ecclesiasticas*, publice defensa a Petro Benjamine Vegelin van Claerbergen, Jourâ-Frisio, pro Doctoratu Juris Romani et Hodierni, *magna cum laude.*

d. 6 Maji. Dissertatio Juridica, *de actis Status Civilis*, defensa ab Jano Melchiore Kemper, Lugduno-Batavo, pro Doctoratu Juris Romani et Hodierni, *cum laude.*

d. 14 Maji. Dissertatio Juridica, *de Interrogatione Judiciali*, publice de-

1833.
defensa ab Joanne Commelin *Juniore*, Amstelodamensi, pro Doctoratu Juris Romani et Hodierni, *cum laude.*

Eodem die. Dissertatio Juridica, *de Poenis extraordinariis plenâ deficiente probatione*, publice defensa a Gerardo Henrico de Marez Oyens, Amstelodamensi, pro Doctoratu Juris Romani et Hodierni, *cum laude.*

d. 17 Maji. Dissertatio Medica, *de Cholerâ*, defensa a Thomâ Ashton, Anglo, pro Doctoratu Medicinae.

d. 25 Maji. Dissertatio Medica, *de aetatis et sexûs differentiis*, publice defensa a Petro Cornelio Meerburg, Lugduno-Batavo, pro Doctoratu Medicinae, *cum laude.*

d. 30 Maji. Dissertatio Juridica, *de lege commissoriâ*, defensa ab Andreâ Joanne Noels, Flessingâ-Zelando, pro Doctoratu Juris Romani et Hodierni, *cum laude.*

d. 7 Junii. Dissertatio Juridica, *de Testamentorum quae jure fiunt communi, formis externis*, publice defensa a Guilielmo Bok, Amstelodamensi, pro Doctoratu Juris Romani et Hodierni, *cum laude.*

d. 10 Junii. Dissertatio Juridica, *de Portione reservatâ*, defensa a Ryklovio Michaële Cuningham van Alphen, Amstelodamensi, pro Doctoratu Juris Romani et Hodierni, *cum laude.*

d. 12 Junii. Dissertatio Juridica, *de capicitate donandi et acquirendi titulo gratuito*, defensa ab Joanne Willebois, Sylva-Ducensi, pro Doctoratu Juris Romani et Hodierni, *cum laude.*

d. 13 Junii. Dissertatio Juridica, *de Portione Liberorum Naturalium reservatâ*, defensa a Napoleonte Francisco Carolo Josepho van Sassen, Sylva-Ducensi, pro Doctoratu Juris Romani et Hodierni, *cum laude.*

1833.

d. 17 Junii. Dissertatio Medica, *de Animi habitu, qualis in variis Morbis Chronicis observatur*, publice defensa ab Joanne van Geuns, Amstelodamensi, pro Doctoratu Medicinae, *magna cum laude.*

d. 20 Junii. Dissertatio Juridica, *de Conventionum interpretatione*, publice defensa a Benjamino Guilielmo Blijdenstein, Enschedé-Trans-Issalano, pro Doctoratu Juris Romani et Hodierni, *magna cum laude.*

Eodem die. Dissertatio Juridica, *de Origine Systematis Repraesentativi*, publice defensa a Regnero Guilielmo Tadama, Amstelodamensi, pro Doctoratu Juris Romani et Hodierni, *magna cum laude.*

d. 22 Junii. Dissertatio Theologica, sistens *Annotationem in Orationem Pauli Antiochenam, Act. XIII:* 16—41, publice defensa a Mathiâ Theodoro Vos Uyterlimmige, Dordraco-Hollando, pro Doctoratu Theologiae, *magna cum laude.*

d. 24 Junii. Dissertatio Juridica, *de Rescissione Venditionis propter laesionem enormem*, defensa ab Henrico Warnars, Almeloënsi, pro Doctoratu Juris Romani et Hodierni, *cum laude.*

Eodem die. Dissertatio Juridica, *de Jurejurando decisorio*, defensa a Waltero Goedkoop, Zonnemairâ-Zelando, pro Doctoratu Juris Romani et Hodierni, *cum laude.*

d. 26 Junii. Dissertatio Juridica, *de liberationibus*, publice defensa a Marino Dobbelaer, Medicinae Doctore, Medioburgo-Zelando, pro Doctoratu Juris Romani et Hodierni, *cum laude.*

Eodem die. Dissertatio Juridica, *de Domicilio*, defensa a Petro Joanne van Nievervaart, Dordraco-Hollando, pro Doctoratu Juris Romani et Hodierni, *cum laude.*

1833.

1833.

Eodem die. Dissertatio Juridica, *de discrimine inter Delicta dolosa et culposa*, defensa a Davide Josua van Raalte, Daventriensi, pro Doctoratu Juris Romani et Hodierni, *cum laude.*

d. 28 Junii. Dissertatio Juridica, *de Trassa literarum cambialium*, defensa a Daniele Joanne Francisco Bogaers, Hagano, pro Doctoratu Juris Romani et Hodierni, *cum laude.*

Eodem die. Dissertatio Medica, *de diagnosi tumorum inguinalium*, defensa a Carolo Landré, Amstelodamensi, pro Doctoratu Medicinae, *cum laude.*

d. 29 Junii. Dissertatio Juridica, *de Arbitrio Judicis in foro criminali*, defensa a Cornelio Henrico Perk, Amstelodamensi, pro Doctoratu Juris Romani et Hodierni.

Eodem die. Dissertatio Chemica, *de Terrâ Minerali*, defensa a Francisco Dozy, Medicinae Doctore, Lugduno-Batavo, pro Magisterio Matheseos et Doctoratu Philosophiae Naturalis, *magna cum laude.*

Eodem die. Dissertatio Juridica, *de corpore delicti*, publice defensa a Clemente Zoutmaat Farret, Bennebroekâ-Hollando, pro Doctoratu Juris Romani et Hodierni, *cum laude.*

Eodem die. Dissertatio Juridica, *de Tributis*, publice defensa ab Jano Ernesto van Panhuys, Groningano, pro Doctoratu Juris Romani et Hodierni, *magna cum laude.*

d. 16 Septembris. Dissertatio Theologica, *de publicis Veterum Christianorum Precibus*, publice defensa ab Joachimo Guilielmo Suringar, Lingensi, pro Doctoratu Theologiae, *magna cum laude.*

d. 21 Septembris. Dissertatio Theologica, sistens *annotationem brevem in loca difficiliora quae leguntur Cap. VIII. Euangelii Joannis*, defensa a Ste-

1833.

Stephano Adriano Buddingh, e pago Kage-Hollando, pro Doctoratu Theologiae, *magna cum laude.*

d. 5 Octobris. Dissertatio Juridica, *de Dote*, defensa a Petro Adolfo Schill, Indo-Batavo, pro Doctoratu Juris Romani et Hodierni, *cum laude.*

d. 16 Octobris. Dissertatio Medica, *de Catameniis*, defensa ab Joanne Henrico Frederico van de Wall, e pago Sommelsdijk, pro Doctoratu Medicinae, *cum laude.*

d. 29 Octobris. Dissertatio Medica, *de Morbis endemicis*, defensa ab Adriano Abrahamo Fokker, Medioburgensi, pro Doctoratu Medicinae, *magna cum laude.*

d. 2 Novembris. Dissertatio Juridica, *de bonis vacantibus*, defensa a Guilielmo van der Goes, Delphensi, pro Doctoratu Juris Romani et Hodierni, *cum laude.*

d. 6 Novembris. Dissertatio Medica, *de Therapiâ naturali in variis Morbis acutis*, defensa ab Antonio Cornelio Travaglino, Harlemensi, pro Doctoratu Medicinae, *cum laude.*

d. 8 Novembris. Dissertatio Juridica, *de Traditione rei immobilis*, defensa a Frederico Dijckmeester, Tielâ-Gelro, pro Doctoratu Juris Romani et Hodierni, *cum laude.*

d. 16 Novembris. Dissertatio Juridica, *de Nundinis*, publice defensa ab Albrechto Arentio Del Court, Lugduno-Batavo, pro Doctoratu Juris Romani et Hodierni, *magna cum laude.*

d. 19 Novembris. Dissertatio Medica, *de Oculorum in Morbis habitu*, defensa a Leonardo Petro Mouton, Hagano, pro Doctoratu Medicinae, *cum laude.*

1833.

1833.

d. 23 Novembris. Dissertatio Juridica, *de quaestione: an et quatenus e genuinis Juris Principiis cogi actor a reo possit ad actionem instituendam*, publice defensa a Guilielmo Frenzel Wegener, Amstelodamensi, pro Doctoratu Juris Romani et Hodierni, *cum laude.*

d. 29 Novembris. Dissertatio Juridica, *de errore in Conventionibus*, defensa a Martino van Doorninck, Daventriensi, pro Doctoratu Juris Romani et Hodierni, *cum laude.*

d. 3 Decembris. Dissertatio Juridica, *de indole et origine obligationis, quae in Jure Romano quasi ex delicto nasci discitur*, defensa ab Egberto van Welderen Rengers, Frisio, pro Doctoratu Juris Romani et Hodierni, *cum laude.*

d. 4 Decembris. Dissertatio Juridica, *de injuriis*, defensa a Wilt Adriano Wilbrenninck, Zutphaniensi, pro Doctoratu Juris Romani et Hodierni, *cum laude.*

d. 6 Decembris. Specimen, *de Geologia Patriae*, defensum a Winando Carolo Hugone Staring, Gelro, pro Matheseos Magisterio, Philosophiae Naturalis Doctoratu, *magna cum laude.*

Eodem die. Dissertatio Juridica, *de divortio*, defensa ab Joanne Henrico Knottenbelt, e pago Mijns-Heeren-land Hollando, pro Doctoratu Juris Romani et Hodierni, *cum laude.*

d. 7 Decembris. Dissertatio Juridica, *de Successione ab intestato, ex antiquis Gentium Germanicarum moribus explicata*, publice defensa ab Joanne Jacobo Splitgerber, Amstelodamensi, pro Doctoratu Juris Romani et Hodierni, *magna cum laude.*

Eodem die. Dissertatio Juridica, *de argumentis, quibus Pacta Mercatoria impugnantur*, defensa a Cornelio Hermanno van Rhemen, Gelro, pro Doctoratu Juris Romani et Hodierni, *cum laude.*

D 1833.

1833.

d. 12 Decembris. Dissertatio Juridica, *de condictione indebiti*, defensa a Petro Joanne Denyssen, e Promontorio Bonae Spei, pro Doctoratu Juris Romani, *cum laude.*

d. 16 Decembris. Dissertatio Medica, *de Physiologia Veterum*, publice defensa a Gosewino Jano Loncq, Scidamo-Batavo, pro Doctoratu Medicinae, *magna cum laude.*

d. 17 Decembris. Dissertatio Medica, sistens *Historiam Epidemiae Cholerae Asiaticae*, defensa a Petro Guilielmo Bartholomaeo de Wilde, Lugduno-Batavo, pro Doctoratu Medicinae, *cum laude.*

d. 19 Decembris. Dissertatio Theologica, sistens *Analecta in Epistolam Petri alteram*, publice defensa a Cornelio Nicolao de Graaf, e pago Koedijk Hollando, pro Doctoratu Theologiae, *magna cum laude.*

1834.

d. 14 Januarii. Dissertatio Juridica, *de nonnullis Peregrinorum juribus, quae praecipue ad Jus Civile pertinent*, defensa a Frederico Böhtlinck, e pago Rhede Gelro, pro Doctoratu Juris Romani et Hodierni, *cum laude.*

d. 15 Januarii. Dissertatio Juridica, *de objecto Contractûs*, defensa a Diederico Jano Weerts, Daventriensi, pro Doctoratu Juris Romani et Hodierni, *cum laude.*

d. 25 Januarii. Dissertatio Juridica, *de Regiminis Municipalis origine, progressu et praesenti conditione, in Franciâ, Germaniâ et Patriâ nostrâ*, publice defensa a Petro Philippo van Bosse, Amstelodamensi, pro Doctoratu Juris Romani et Hodierni, *magna cum laude.*

Eodem die. Dissertatio Juridica, *an et quatenus a Jure Naturali Jus Positivum recedere juste possit*, publice defensa a Petro Jacobo

Te-

1834.

Teding van Berkhout, Amstelodamensi, pro Doctoratu Juris Romani et Hodierni, *magna cum laude.*

d. 29 Januarii. Dissertatio Juridica, *de Antonio Heinsio, Consiliario*, publice defensa ab Antonio Jacobo van der Heim, Amstelodamensi, pro Doctoratu Juris Romani et Hodierni, *magna cum laude.*

d. 30 Januarii. Dissertatio Juridica, *ad locum Juris Hod., de iis, quibus administratio bonorum adimitur, et quibus datur Consiliarius judicialis*, publice defensa ab Jacobo Cornelio Constantino van Leeuwen, Arnhemiensi, pro Doctoratu Juris Romani et Hodierni.

d. 1 Februarii. Dissertatio Juridica, *de munere Causarum Patroni, et inprimis de libertate ei concedenda, ut munere bene fungi possit*, publice defensa ab Hermano Jano van de Poll, Amstelodamensi, pro Doctoratu Juris Romani et Hodierni, *cum laude.*

d. 6 Februarii. Dissertatio Medica, *de differentia et nexu inter Nervos vitae animalis et vitae organicae*, defensa ab Isaaco van Deen, Steinfurtensi, pro Doctoratu Medicinae, *magna cum laude.*

JUDICIA FACULTATUM,

DE COMMENTATIONIBUS, CERTAMINIS INEUNDI CAUSA HOC ANNO AD SE PERLATIS.

AB ACTUARIO RECITATA;

D. VIII FEBRUARII MDCCCXXXIV.

I.

JUDICIUM ORDINIS PHILOSOPHIAE THEORETICAE ET LITERARUM HUMANIORUM.

Ordo hoc refert de Quaestionibus a se positis anno superiori:

I[a] erat e Philosophia Theoretica:

» Locus Metaphysicus de cognitionis humanae certitudine explicetur historice » et critice, ratione habita eorum quae de hac quaestione sunt prolata a Vir. » Cl. G. HERMES, *Philos. Einleitung in die Christl. Kath. Theol*, *Münster*, » 1831, et SCHULZE, *Ueber die menschl. Erkenntniss*, *Gött.* 1832.

De hac quaestione nulla ad Facultatem perlata est Commentatio.

II[a] erat ex Historia Patriae:

» GUILIELMI LUDOVICI, primi e gente Nassavia Frisiae et Groningae Gu- » bernatoris, vita et res gestae, cum ingenii atque in rem publicam merito- » rum judicio, enarrentur.

De

De hac quaestione quatuor allatae sunt Commentationes, hisce indicibus sententiis insignes:

1°. *Historia veritatis lux.*
2°. *Fortes creantur fortibus.*
3°. *In magnis voluisse sat est.*
4°. *Est dulcis patriae facta referre labor.*

In tribus prioribus praeter auctorum voluntatem et studium nil magnopere laudare potuit Facultas. Quartae auctor, ejus quae tituli loco habet illa OVIDII verba: *est dulcis patriae facta referre labor*, rem multo gessit melius: qui praemium reportavisset, si singulis operis partibus aequabilem diligentiam eandemque prudentiam ac delectum adhibuisset sermonemque latinum hic illic aliquanto castigatiorem fecisset. Itaque quum singularem in hac scriptione laudem magni faceret Facultas, decrevit auctorem publico testimonio ornare, si nomen suum hoc modo promulgare non nollet. Per ephemerides invitatus auctorem se professus est

JOANNES ADOLFUS CAROLUS VAN HEUSDE, *Phil. Theor. et Litt. Hum. Candid. in Acad. Rheno-Trajectina.*

II.

JUDICIUM ORDINIS MEDICORUM.

Ad Quaestionem hoc anno propositam unam Commentationem accepit Ordo, his inscripta BAGLIVII verbis:

» *Naturae itaque Leges, si Hominibus non verba dare sed reapse eos juvare*
» *volumus, notare, meditari, observare eisque obsequi, ac servare opus est.*"
Pract. Med. Lib. I., Monito X.

Hujus scriptionis auctor, diligentiae magis quam judicii veraeque eruditionis nomine commendandus, neglecto fontium studio, unde quid Viri docti, qui hac in re labores suos nuper collocarunt, ad eam illustrandam contulerunt, petere potuisset, unius praecipue Physiologi recentioris librum legisse et compilasse videtur, nullo judicio critico adhibito. Desideratur praeterea in tradendis tum

 in-

inventis, tum placitis, auctorum ordo legitimus, chronologicus, quem si servasset auctor, minus longus magisque elegans ejus sermo fuisset, praesertim si hisce dotibus eam styli bene Latini adjunxisset.

Quapropter visum est Medicorum Ordini Praemium huic Commentationi adjudicari non posse.

III.

JUDICIUM ORDINIS JURECONSULTORUM.

Ad propositam quaestionem: » Postulat Ordo commentationem de jure postliminii Romanorum, ita ut simul exponantur aut illustrentur difficiliora Juris Romani loca huc pertinentia," duae Ordini oblatae sunt commentationes, altera GROTII inscripta verbis: *Accuratius haec res a veteribus Romanis tractata est*; altera hoc notata symbolo: *Faciendum et sperandum.*

Utraque variis nominibus Ordini placuit.

Prior multas habet, quibus sese commendat, dotes, sobrium aptumque dicendi genus, diligentem argumenti tractationem et doctrinae copiam bonorum scriptorum usu comparatam.

Hujus scriptionis auctorem Ordo dignum judicavit, cujus nomen publice recitaretur cuique honorificum ejus rei testimonium daretur. Eum autem esse cognovit ARNOLDUM OUDEMAN, Juris Utriusque Candidatum, in Academia Groningana.

Posterior commentatio, in justo magis locorum ordine et argumentorum dispositione, pleniorem adferebat argumenti explicationem.

Quibus cum accederent disserendi elegantia et Latini sermonis bonitas, huic disputationi palmam tribuendam esse, Ordo judicavit.

Resignatâ autem schedulâ ejus auctor repertus est CORNELIUS HENRICUS BALDUINUS BOOT, Juris Candidatus in Academia Lugduno-Batava, quem itaque victorem Ordo renuntiat.

IV.

JUDICIUM ORDINIS THEOLOGORUM.

Duas ad quaestionem superiori anno propositam Theologorum Ordo accepit commentationes, quarum altera inscripta erat verbis VOSSII: *Nec alio nomine felicior pos-*

possit videri haec nostra aetas, quam quod huic docendae tot priora invigilarunt saecula; altera PAULI: πάντα πρὸς οἰκονομὴν γενέσθω.

Uterque autem scriptionis auctor probabiliter et laudabiliter rem suam egit. Non enim sine doctrina ac judicio et satis bene latine scripserunt ambo. Scripserunt imprimis Musices Sacrae amore atque studio pleni; sic tamen, ut qui latino usus est lemmate, uti artis Musicae ita historiae ejus peritia superare alterum videretur. Musices sacrae fata quippe accurate hic et vere explicuit; historiae etiam periodos apte et rite distinguens.

Auctor uterque porro multa egregie dixit de Cantus Sacri in Ecclesiis nostris et vitiis et emendatione; modo, cum hic tum ille imprimis, sive prudenter monuisset semper, sive id, quod vellet, definite magis exposuisset. Licet autem alterius commentationis auctor in scriptionis parte ultima dialogi formam nativa ratione adhibuerit, tamen, quid vituperandum, quid emendandum sit in praesenti Musices Sacrae conditione, diligentius explicuisse visus est *prioris* scriptor responsionis et vero in clariore luce posuisse.

Justam denique doctrinae Theologicae copiam in utroque quidem auctore Facultas saepius desideravit, imprimis ubi vel Sacrorum Voluminum, vel Patrum Ecclesiasticorum, vel scriptorum recentiorum loca aut opera adhibenda fuissent. Prioris tamen commentationis auctor, quibus gaudebat, fontibus et subsidiis bene usus est. Alter vero, quam in locis Patrum congerendis adhibuit, doctrinam et diligentiam, in digerendis iis non aeque ostendit.

Quamvis igitur erant, quae in hisce scriptionibus desideraret Facultas aut reprehenderet, utramque tamen tam multa exhibere censuit laboris, doctrinae, judicii et latinae orationis specimina, ut vel alterutri, si sola fuisset, praemium concessisset. Nunc victoriam reportasse visus est auctor commentationis, VOSSII verbis inscriptae, quem reserata scidula et institutum examen monstrarunt GUILIELMUM MOLL, Theologiae in Acad. Lugd. Bat. Studiosum.

Alterius vero auctorem commentationis evocandum, ut publico laudis testimonio ornaretur, Facultas decrevit. Invitatus autem publice, datis ad Facultatem literis nomen professus est COMBERTUS GUILIELMUS VAN DER POT, Theologiae

giae in Seminario Remonstrantium Amstelodamensi studiosus, qui examine subeundo se verum esse hujus scriptionis auctorem probavit.

V.

JUDICIUM ORDINIS DISCIPLINARUM MATHEMATICARUM ET PHYSICARUM.

Ad quaestionem *Astronomicam* de annua fixarum parallaxi, nobilissimo Ordini non nisi unum oblatum est responsum, sed ita illud conscriptum, ut non tantum positae quaestioni egregie satisfaciat, sed etiam ejus auctoris diligentiam, doctrinam et accuratam subtilissimae Astronomiae hodiernae scientiam abunde probet. Quam ob rem, cum pauca tantum in hac scriptione viderentur reprehensione digna, plurima vero laude dignissima, non dubitavit Facultas schedulam commentationi annexam reserare; quo facto, apparuit auctorem nomen suum schedae inscribere neglexisse. Quod cum casu factum esse opinaretur Facultas, eum per novellas publicas invitandum esse censuit ut quis esset profiteretur, seque commentationis auctorem esse legitime probaret. Huic Facultatis petitioni satisfecit

GERARDUS REGNERUS FOCKENS, *Math. et Litt. Hum. Cand. in Acad. Rheno-Traject.*

quem igitur Cl. Ordo alterâ jam in hac Academia vice aureo praemio ornandum esse decrevit.

Auctor Commentationis *Physicae* diligentem et omnino egregiam operam impendit in origine hujus Physices partis, a recentioribus insigniter amplificatae, justo ordine enarranda, et in profectibus memorandis quos tot et tantos et eximios haec disciplina fecerit hodieque faciat. Non tamen praecipuum propositum quaestionis rite perspexisse auctor videtur: etenim non proprie agebatur de diversis, diverso scopo inservientibus apparatibus accurate describendis ac delineandis, sed speciatim de hoc vel illo, maxime commendando sive ad maximos in suo genere effectus praestandos sive ad Electricitatis et Galvanismi, ad chemicos denique effectus diversa forma et ratione excitandos. Quapropter facultas judicavit, hanc commentationem auro jure et merito exornari non posse; tamen, propter summam diligentiam et exactum laborem, in ea conscribenda egregie impensam, ho-

honorificum et publicum laudis testimonium minime omnino auctori negare noluit Ordo.

Publice evocatus auctorem se professus est

JACOBUS JOANNES TEDING VAN BERKHOUT, *Mathes.*, *Philos. Nat. et Juris Utr. Studiosus in Illustri Athenaeo Amstelodamensi.*

De Quaestionibus Mathematica, Chemica et Oeconomica nullae Commentationes ad Facultatem perlatae sunt.

P R O G R A M M A

CERTAMINIS LITERARII

A

RECTORE ET SENATU ACADEMIAE LUGDUNO-BATAVAE,

D. VIII. MENSIS FEBRUARII

A. MDCCCXXXIV.

INDICTI.

Rector et Senatus Academiae Lugduno-Batavae, ex Regio Edicto d. 2 Mensis Augusti A. MDCCCXV. n°. 14, omnes Academiarum Belgicarum cives et Athenaeorum alumnos in annum sequentem ad certamen Literarium invitant et evocant, et Quaestiones, e singulis Ordinibus Academicis, promulgant has:

Ex ORDINE MEDICORUM.

Quaeritur, quaenam sint origo, natura et causae illorum phaenomenorum, quae, cum in prospera tum in adversa valetudine, Sympathiae et Antagonismo tribui solent? quam ad quaestionem ita respondeatur, ut utriusque sive convenientia sive diversitas perspicue indicetur et rerum exemplis propositis adpareat.

Ex ORDINE JURISCONSULTORUM.

Quaeritur: Historia tributi solarii et dimensionis, quae eo pertinet, agrorum in patria nostra, inde a lege d. 20 Januarii anni 1807 lata.

Ex ORDINE THEOLOGORUM.

Quaeritur interpretatio loci difficilis I Petr. III: 18—22.

Ex

Ex ORDINE DISCIPLINARUM MATHEMATICARUM et PHYSICARUM.

E MATHESI.

Singulis costis tetraëdri irregularis magnitudine datis, omnes anguli positionis planorum lateralium et distantiae inter cuspides angulorum solidorum et plana lateralia obversa determinentur, tum constructione Geometrica, tum Arithmetices universalis auxilio. Deinde si plana lateralia tetraëdri versus omnes plagas in infinitum producta sint, numerus sphaerarum definiatur, quae haec plana lateralia, tam interne, quam externe tangent: tum etiam radii harum sphaerarum et constructione et computatione determinandi sunt eorumque mutua ratio investiganda.

Ex ASTRONOMIA.

Describatur et explicetur phaenomenon, quod Lunae libratio nuncupatur.

E PHYSICA.

Exponatur, novisque experimentis submittatur doctrina de magnetum, fluxuumve Electricorum in corpora quaecunque quiescentia actione Physica. Quae doctrina si probetur, inquiratur utrum haec actio sit priva quaedam et singularis, an vero cum aliis naturae viribus arcte cohaereat; si vero improbetur, causae afferantur probabiles, e quibus actio, quam alii observasse sibi visi sunt, explicari possit.

E CHEMIA.

Inquiratur accuratis experimentis, quibus in corporibus indigenis sive vegetabilibus sive animalibus, *Iodium*, et quantum hujus, cum in illis, tum in aqua marina contineatur? exponatur illius materiae natura, et conferatur ipsa cum affinibus, Bromio praesertim et Chlorico.

EX HISTORIA NATURALI.

Quaeritur descriptio anatomica organorum urinam secernentium in piscibus, et comparatio physiologica cum iisdem partibus reliquorum animalium.

Ex ORDINE PHILOSOPHIAE THEORETICAE ET LITERARUM HUMANIORUM.

E PHILOSOPHIA THEORETICA.

Quaenam fuit ratio et vis Philosophiae Stoicae apud Romanos inde ab Augusto usque ad exitum Saeculi VI?

E LITERIS ORIENTALIBUS.

Accurate lectis Jeremiae et Ezechielis libris edoceatur, quaenam fuerit conditio civilis Reipublicae Judaicae, tam interior quam exterior, sub Josiae Regis successoribus, usque ad excidium Hierosolymorum; et, qualis eo tempore fuerit morum et religionis ratio, tum apud Judaeos in Palaestina viventes, tum apud exsules, ex iisdem fontibus ostendatur.

Commentationes, non nisi Latina oratione conficiendae, aliaque, quam auctoris, manu describendae, ante diem 1 Novembris hujus anni mittantur ad Virum Clarissimum J. Nieuwenhuis, Senatus Academici Actuarium, fiatque hoc praeter Academiae expensas. Singulae Lemmate inscribuntor, adjunguntorque schedulae obsignatae, auctorum nomina et praenomina integre continentes, eodemque extrinsecus Lemmate distinctae.

Universa concertationis ineundae ratio cognoscatur ex Regio Edicto supra memorato, art. 205—213.

JACOBI NIEUWENHUIS

O R A T I O

DE

PRINCIPIORUM PUGNA IN REBUS GRAVISSIMIS CAUTE DIJUDICANDA,

HABITA DIE VIII FEBRUARII MDCCCXXXIV;

QUUM MAGISTRATUM ACADEMICUM SOLEMNI RITU DEPONERET.

CURATORES, VIRI PERILLUSTRES!

PROFESSORES, VIRI CLARISSIMI!

QUI CURATORUM COLLEGIO ET SENATUI ACADEMICO AB ACTIS ESTIS, VIRI SPECTATISSIMI!

QUI JURI DICUNDO, AUT CIVITATIS COMMODIS CURANDIS PRAEESTIS, QUIQUE UTRIUSQUE COLLEGII ACTA CURATIS, VIRI AMPLISSIMI!

LECTORES PERITISSIMI!

ORA-

)(o)(

ORACULORUM DIVINORUM INTERPRETES PLURIMUM VENERANDI!

ARTIUM ET DISCIPLINARUM DOCTORES, VIRI CONSULTISSIMI!

CIVES ACADEMICI! JUVENES PRAESTANTISSIMI!

AUDITORES HUMANISSIMI!

Anno magistratus academici exacto, quum mihi Rectoris munus depadsituro orationis habendae necessitatem lex imponeret et consuetudo majorum, gravius nihil quidquam mihi esse putavi, Vobis autem, Auditores! jucundius nihil, quam si argumentum circumspicerem, quod sua sese gravitate, perspicuitate et brevitate audientibus commendaret. Dies enim Academiae nostrae natalis in id tempus anni incidit, quod ad focum, inter studia, inter amicorum confabulationes et sermones literatos traducimus potius, quam hos intra parietes, in Auditorio, Majorum quidem eorumque celeberrimorum Virorum memoriâ conspicuo, sed hac anni tempestate, ad longam gratamque per aliquot horas commorationem minime alliciente.

Ad me vero quod attinet, non magnopere conturbor exspectatione vestra, quae quippe de mea dicendi facultate non magna profecto esse potest; hominis enim, qui, etsi communium literarum ac disciplinarum non plane expers, in una tamen philosophia, in veri perquirendi et cogitandi ratione, eaque *abstracta maxime, et universali* tabernaculum vitae collocaverim.

Dicendi autem facultatem si aliquam mihi vel natura vel exercitatio tribuisset, hanc profecto studiorum meorum et laborum ratio obtudisset prorsus. Oratori

enim, CRASSO judice, non quaerendum, quae sit philosophia verissima, sed quaenam plurimis probata ipsique conjuncta maxime.

Atque haec animo reputanti, ex eo doctrinae genere, in quo totus vivo, argumentum orationis mihi sumendum arbitror, quod gravitate, quod utilitate et opportunitate omnibus facile gratum sit et acceptum; quod ita Auditorum captui, ita dicentis facultati sit accommodatum, ut, si quae in eo tractando desiderentur, quae quidem multa fore sentio, Vos ipsi, A. A. H. H. quae dare potuero, benigne accipiatis, quae non potuero, mediocritati meae supplere velitis, argumenti *memores difficillimi*, idque probe tenentes, jam esse aliquid, in magnorum Virorum consessu quaedam proferre, quae libenter audiantur, quae Ipsorum indagatione neque indigna sint, neque a muneris amplitudine, neque a loci temporisque ratione aliena. Temporis rationem dico, nam ea vivimus tempora, quibus Persarum *Ahrimanus*, tenebris involutus nativis, quodcunque bonum sanctumque produxerit *Ormuzdus*, ut corrumperet continuo, ac bono malum *immisceret semper*, in terram rediisse videatur; ut ita bellum perpetuum, *Ormuzdum* inter et *Ahrimanum* ortum, variaque fortunâ gestum, finitum iri non videatur, nisi forsan ex Persarum sententia post duodecim, et quot supersint, annorum millia. Quae cum ita sint, gravibusque Reipublicae casibus curisque omnium animi occupentur, dicam *de principiorum pugnâ in rebus gravissimis caute dijudicandâ.* Quod argumentum brevi oratione ita explicare conabor, ut expositam hujus pugnae rationem quaedam excipiant cautiones, quo minus iniquum feratur judicium, adhibendae. Vos autem, qui huc convenistis, ut benevole me audiatis, omni, quâ par est, humanitate, etiam atque etiam rogo.

Quotusquisque est A. A. H. H. rerum, imprimis humanarum vicissitudines aequo et intento animo contemplans, qui verrissimum illud HERACLITI effatum, *ut in idem flumen bis non descendamus*, tamquam naturae judicium, non animadverterit,

rit, quin etiam hoc ipso discrimine casibusque perpetuis commotus vehementer, nihil esse in rerum naturâ, nihil quidquam in hominum gentiumque fatis constans stabileque didicerit, nisi *mutationem rerum continuam?* — Oriri, adscendere, ad summum pervenire, descendere, occidere, haec est aeterna naturae lex, cui omnia adstricta sunt telluris corpora. Neque magno ingenii acumine opus fuisse videtur ad duo illa EMPEDOCLEA mutationum principia stabilienda, *concordiam* rerum atque *discordiam*, ex quorum pugna et reconciliatione perpetua omnia agerent naturae elementa, ut inde semper componerentur corpora et dissolverentur. Nonne cernitur hoc quotidie in singulorum corporum ortu, incremento, flore, vigore summo, decremento, interitu? Et naturae organicae vita quid, quaeso, aliud est, quam perpetua virium componentium et destruentium pugna? Quo certamine, mutuaque principiorum actione id efficitur, ut increscant corporis animique vires, ut exerceantur, acuantur, perficiantur.

Eandem similemve certaminis viam, etsi varia ratione, omnia tenere videntur fossilia, plantae, animalia. Nihil quidquam in rerum universitate, ne guttam quidem aquae, multo minus telluris orbem, superficiem, viscera, maria, globum solidum, atmosphaeram, spatium immensum materiâ subtilissimâ impletum, corpora coelestia, sidera cogitare possumus, infinitis vicissitudinibus, ex perpetuâ elementorum viriumque pugna oriundis, non adstricta.

Neque in primis modo inchoatisque naturae operibus, sed in iis etiam maxime elaboratis atque perfectis, quin in *ipso homine* universa haec animadvertitur principiorum pugna; neque tantum in ejus corporis fabricâ, constitutione et mutuo functionum munere: cernitur eadem in mentis praecipue animique dotibus, facultatibus. Hominem enim sive consideres ut animal ratione ornatum, sive potius ut naturam, sensu, intellectu, ratione praeditam, totus luculenttissimum praebat principiorum repugnantium documentum.

Corpori caduco, mutationibusque perpetuis obnoxio, inclusa est mens divina. Hoc animi domicilium modo est egregium ipsi instrumentum, fatale modo impedimentum,

tum, ut non incommodum foret, si secundum PYTHAGORAE doctrinam liceret corporibus uti mutabilibus; tum praecipue, quum vitiis, morbis, doloribus, infirmitate, senectute corrupta, animi carceres sepulcraque fieri viderentur. ERASMUS, » si corpus, inquit, est mentis domicilium, plurimos video, quorum animus male » habitet, in aedibus perstillantibus, opacis, ventis omnibus obnoxiis, fumosis, » pituitosis, putribus denique et infectis."

Sed animadvertamus, quaeso, vehementiorem sensus externi atque interni pugnam. Alliciunt illi vehementissime ad quaecunque bona pravaque cupienda. Sensuum organa ut veri instrumenta celebrantur maxime, et ecce! in errores, in speciem veri deducunt facillime.

Sensus interni quanta sit vis et efficacia in rationis praecepta corroboranda, in directam veri, boni, pulchri patefactionem, declarationem, commendationem adjuvandam; in honestos animi motus, in humanitatis studia promovenda, nemo quisquam nescius esse potest. Sed eadem hac egregia naturae dote, quam quo magis excolimus, eo propius nos ab origine divina abesse sentimus, hoc igitur coeco sensu trahimur facile ad occultam quandam sive *mysticam* sentiendi rationem, qua totus animus inhaereat in motibus obscuris, et tenebris involutus nesciat ipse, quae tandem sit vox Dei, quid simplex naturae lumen, quid mysticae cujusdam sive arcanae cum numine divino conjunctionis cogitatio.

Intellectus facultates, eaeque praecipue inventrices, docilitas, memoria, imaginatio, judicium, ingenium, quanti aestimandae sint, et quam religiose ab omnibus, hisce virtutibus egregie ornatis, grato animo adhibendae ad gloriam Dei celebrandam, ad communem utilitatem promovendam, constat inter omnes, ut insanus sit profecto, quisquis hoc Minervam docere vellet. Sed eodem solo intellectus atque ingenii lumine quodsi quis se duci patiatur, incipit homo omnia notionum, definitionum, divisionum augustiis mathematice ac dialectice includere, iis denique animo inclusis, atque ad categoriarum, sive certarum cogitandi formarum normam revocatis, eam facile tribuere auctoritatem,

qua

qua nihil admittendum aut credendum, nihil quidquam agendum aut praestandum statuit, quod non prius penitusque intellectum et perspectum habeat. Sed hoc intelligentiae principio ductus, ICARI instar, coelum ipse petere conatur. Numina, si posset, e coelo tolleret; infinitatem notionum finibus circumscriberet: sed, harum repugnantiis agitatus perpetuis, incertus haeret; opinatur, negat, dubitat, visis repugnat; opinionibus obluctatur; rebus dubiis assensum praebet, in utramque partem disputat; docet, omnia esse effecta naturâ; negat, sine Deo quidquam effici posse; tenet, quid animus sit; ubi sit? dubitat, sit ne, an ne sit quidem omnino? — Verbo: menti latere videntur omnia ista, crassis non modo occultata et circumfusa tenebris, sed repugnantiis insuper et oppositionibus contrariis involuta. Sibimet igitur homo pertinacissimae pugnae campus veluti est atque theatrum, ut quis sit, ipse, nesciat et praeclare secum agi putet, si in *rebus maximis*, verisimile quod sit, invenerit. At ratione tandem emancipatâ, intellectus fines migrat, categoriarum compedes frangit, definitionum angustias erumpit, e carcere evolat mens, escendit in regionem idearum, elatior fieri videtur, et ipsam principiorum pugnam sensum externum inter atque internum, judicium inter et memoriam, superiores inter et inferiores ingenii facultates, haec omnia igitur humana despicit, cogitans supera atque coelestia.

Sed homini ratione ornato fines sunt constituendi, ad quos referatur bonorum et malorum summa. Verum tamen quâ de re summos inter Viros major fuit dissensio, quam de finibus bonorum? — Prae caeteris animantibus eminet homo divina rationis dote. Ex hac, ut e fonte perenni, gravissimae manant ideae, notiones, praecepta, instituta; sed ex eodem fonte atrocissima quoque manat principiorum pugna de bono utili atque honesto. Ipsum hoc humanitatis culmen atque praesidium, haec ipsa ratio sublimis, quae quo rectior est, eo propius abesse videmur ab ortu divino, quam infirma, quam imbecilla est in gravissima pugna cum vehementioribus animi motibus ac perturbationibus! Quam multa desiderantur in

optimo homine ad rationis confirmationem et perfectionem! Quam pauci sunt inter mortales, quibus sana, quibus recta ratio, eaque omnibus numeris exculta atque absoluta, imperet semper, ut dominus servo, ut imperator militi, ut parens filio! — Bene adhibita cernit quidem, quid optimum sit, quid appetendum, quid fugiendum; neglecta vero, ut plerumque est, multis facile implicatur erroribus.

Principiorum pugnam, ex ipsa ratione oriundam, omnibus cognitam, hodieque an dicam *satis explosam?* minime vero; sed dicere velim de bello rationis, gerendo semper contra diversos animi morbos, motus, perturbationes, proclivitates, quae, licet ex adspernatione rationis oriantur, plerumque tamen ita animum conturbant, ut ineptus sit ad ratione bene utendum, ut aeger fiat, erretque facillime, ut optimi homines sui impotes fiant, et in sapientissimos aegritudinem nonnumquam cadere videamus. — Sed mittamus haec; in summa animorum sanitate, integritate, constantiâ numquam componitur rationis pugna cum sensibus et intellectu. CICERO, » Non enim, inquit, quod facit in frugibus, ut, cum ad spicam produxerit ab » herba, relinquat et pro nihilo habeat herbam, idem facit in homine, quum » eum ad rationis habitum produxerit: semper enim ita assumet aliquid, ut ea, » quae primum dederit, ne deserat. Itaque sensibus rationem, et, ratione effecta, » sensus non relinquit."

In iis, quae huc usque dicta sunt, A. A. spectavimus hominem ex sua natura, neque hisce quosdam esse negavimus magnos viros, etsi paucissimos, qui in pugna cum erroribus, vitiisque infinitis, victores abeant plerumque, eximio animi robore ita ornati, ut ab aliquo Deo ficti esse videantur. Sed horum item exemplo satis superque constat, si pace frui velimus, bellum esse gerendum.

Jam vero hominem videamus in societate, in ejus cognationibus, affinitatibus, amicitiis, in civitate denique et totius complexu generis humani. Haec autem copiose exponere, quamvis investigatione dignissima, longum sit, neque id argumentum

gra-

latissimum orationis angustiis includendum. Sed saeculi labe et maculâ, quasi digito, ducimur ad horrendam principiorum pugnam animadvertendam, ex ipsa hominum inter homines conjunctione profectam.

In medio hoc et late patenti certaminis campo omnia videmus bellorum genera, justa atque injusta, per saeculorum decursum gesta, sexcenties confecta, sed ex principiorum pugna redintegrata inter singulos homines, cives, gentes, populos; — cernimus variarum seditionum factionumque formas, easque multas impetu populorum vexatorum ex honestis causis profectas; plurimas vero ab hominibus flagitiosis factas, rerum cupidis novarum, ut magnas sibi facultates, ut nominis celebritatem, ut nescio quam infamem gloriolam, ex furiarum taedis ardentibus quasi accensam, sibi captent; alias seditiones, ex mutuâ populorum invidia et aemulatione, ex immodicâ principatus libertatisque appetitione; alias denique ex superstitione, ex religiosa animorum ignorantium anxietate, ex mysticismo aut furore fanatico oriundas. Ita ancipiti proelio, eoque quotidie renovato, per annorum millia acriter pugnatum est de rebus gravissimis, praecipue vero de civitate aut constituenda, aut constituta, emendanda ac perficienda; — de regiminis formâ, de hominum aequalitate juribusque nativis; de animi sententiae significandae libertate; de summorum Imperantium auctoritate legitimâ; — de bonis literis ac disciplinis, iisque quo modo addiscendis ac docendis; de artium elegantiorum studio quomodo instituendo; — de religione patefacta et naturali; de ecclesia recte constituendâ, ejusque ad Principis potestatem relatione coördinandâ aut subordinandâ. Haec omnia, inquam, pluraque alia, sunt gravissima argumenta, ex quibus, tanquam e fonte uberrimo, emergunt facile bellorum origines: quae si eveniunt, publice ac privatim quot quantasque calamitates afferant, dici non potest.

Nobis autem, A. A. H. H. qui tempora vivimus admodum seditiosa, flagitiis, perjurio, proditione, injuriae licentiâ, sanguine civili uberrima; nobis igitur, ad dicta illustranda et probanda, documentis historicis non opus esse confido; — ne-

 que

que nostrum est, haec omnia in memoriam revocare virorum, qui saeculi rationem cognitam et perspectam habent. — Sed principiorum pugnam animadvertamus praecipue in omni literarum, artium et disciplinarum genere, quocunque tandem in hoc patentissimo campo oculos vertamus.

Pace vestrâ hoc dictum sit, Ordinis Literarii socii! Vestrum sit dijudicare, num principiorum pugna jam finita sit de historia tradendâ philosophe, an pragmatice potius secundum simplicem rerum gestarum enarrationem causarumque explicationem; — num res confecta sit de antiquorum monumentorum investigatione; de linguarum cognatione et origine; de varia dissensione criticâ, philologicâ, mythologicâ.

Ordini Medico mandata sit dijudicanda principiorum pugna Dogmaticos inter et Empiricos, quae, nostra patrumque memoriâ, agitata est vehementer a *Brownianis*, *Broussaianis*, *Hahnemannianis*, aliis.

Facultas Juridica lites componat de Juris naturalis significatione, origine, auctoritate, finibus? quaestiones solvat philosophas, ne alias mihi alienas tangam, lites gravissimas de doctrinâ juris *Kantianâ*, *Fichtianâ*, *Hallerianâ*, *Hugonianâ*, *Hegelianâ*.

Theologorum Ordo censeat, quid tenendum sit de rationis humanae lumine et in rebus divinis auctoritate; de pugnâ hodieque acerrimâ *Rationalistas* inter et *Supranaturalistas;* de mystica aut superstitiosa contentione regnum inter tenebrarum et illud patefacti luminis divinum.

Vobis denique, Disciplinarum Physicarum cultores celeberrimi! Vobis mandata sit investigatio de doctrinis physicorum hypotheticis et apodicticis; et, ne plura tangam, de principiorum pugna gravissima physicos inter dynamicos, eosque, qui *Cartesio*, *Leslejo*, *Wollastono*, *Amperio*, *Gaudino*, aliis ducibus, ex atomis mechanice, mathematice, stoicheiometrice rerum naturam explicare conantur.

Sed dicta sufficiant ad principiorum repugnantium rationem in mundo corporeo

et,

et incorporeo, in universa hominum vita contemplativâ et activa, publica et privata latissime patentem animadvertendam.

Hac autem simplici repugnantiarum expositione latius spectat propositum nostrum, nisi enim e causis intelligatur, re vera intellecta non est principiorum in rebus gravissimis pugna.

Sed, dicat quis, quorsum haec omnia de certamine honesto saepe et splendido, quod, quamdiu aut proficit aliquid, aut civitati non obest, laudandum potius, quam vituperandum videatur? — Ex pluribus enim sententiis, sibi invicem oppositis, iisque strenue oppugnandis ac defendendis, emergit plerumque verum egregie; res ad exitum ducitur pervenitque saepe; fieri denique potest, ut optimum eligatur, quemadmodum aurum Lydio lapide juxta aliud atterimus, ut id, quod melius est, discernatur. Neque is *Ego* sum, qui hoc naturae judicium, usu et antiquitate maxime celebratum, rejiciendum prorsus statuam, sed finibus illud prudenter circumscribi velim. Ut enim artifex ille, qui faceret *Jovis* formam aut *Minervae*, pulcherrimas non prius contemplabatur hominum formas, e quibus similitudinem duceret, sed ipsius in mente insidebat species pulchri eximia quaedam, quam arte et manu significare volebat; ita permulta sunt, eaque gravissima in contentionibus humanis, quorum singuli exitus ad perniciem potius, ad miserrimam conditionem ducant, quam ad aequam singulorum comparationem, ad illius electionem boni, quo nihil esse possit praestantius. Multa item non ponderanda ex bono utili, sed ex honesto, ex iis perfectis veri, boni, pulchri ideis, quarum speciem animo vident philosophi, omnesque homines, religionis sensu imbuti, sentiunt vehementissime.

Ex elato hoc contemplationis philosophae ac religiosae loco in omnem theatri partem spectent non modo viri docti acerrimam principiorum pugnam; sed videant ipsi spectatores, quid ex rationis praeceptis atque institutis tenendum sit de hujus pugnae causis, finibus, deque principiorum investigatione et cognitione.

Ne vero hac de re exponendâ exspectationes concitem, quas sustinere ac tueri non possim; hoc perpendatis, quaeso, A. A. H. H. me non tam rei propositae causas expositurum esse, quam praecipuas potius cautiones, quas de hac principiorum pugna aequum habet judicium.

Haec igitur quam caute judicanda sit, primum ex eo patet, *quod hujus pugnae principia non incurrant in sensum externum.* Sive enim mundum consideremus corporeum aut incorporeum, in utroque non ipsa cernuntur rerum principia; sed horum tantummodo actiones, effectus, potestates, quae ex diversis causis proficisci possunt. Ut enim in corporis humani habitu, motu, statu; in ratione, quâ quis membris utatur, musculorum quidem effectus, articulorum motus in sensum cadunt externum; sed principia, sed mentis cogitationes, sed animi motus, ac voluntates oculorum aciem fugiunt maxime: ita res se habet in universa principiorum pugnâ. In corporum certamine, in eorum actione reciproca, nobis apparent modo *inhaerentiae* et *mutationis* phaenomena; sed res per se, sed rerum abditas proprietates, sed atomos repugnantes, sed materiam primitivam viresque occultas videre non licet.

Idem dictum velim de internis mentis sensationibus, quae in homine pugnam concitant perpetuam diversas inter mentis animique dotes, actiones, cogitationes, voluntates, cupiditates. Quicunque se ipse novit, aliquid se habere divini sentit, verum etiam malefici quid; naturam se habere ratione divinâ ornatam, sed corpoream itidem rationis expertem. Utriusque vero actiones et efficacitates incurrunt quidem in sensum; sed principia secreta, sed pura corporis organici vis et potestas, non magis quam virium intellectualium indoles nativa sub sensus cadunt.

Principia igitur neque oculis, neque alio sensu percipi possunt; quod idem manifestum est ex ipsorum naturâ et notione. Sive enim principii nomine intelligas rei subsistentis causam efficientem; sive verum quoddam evidens per se atque con-

concessum; sive denique causam moventem, qua eo ducamur, ut aliquid agamus aut patiamur: oculis corporeis lateant haec omnia necesse est.

Scientiam causarum, unde omnia orirentur, supra humanam cognoscendi facultatem positam esse, jam Graecorum princeps philosophorum statuendum esse existimavit. Principium vero quodsi sumatur ut verum quid, omni demonstratione superius, itidem animo inclusum tenemus; nec illud sensu corporeo percipi potest.

Principiis denique quodsi intelligantur causarum fines, nobis positi, ad aliquid appetendum aut fugiendum; ita haerent isti in medullis hominum atque visceribus, ut in sensum contraria saepe incurrant eorum, quae ipsi sentiant et assequi conentur. — Vestrum autem quotus quisque est A. A., cui, haec omnia animo reputanti, non difficillimum videatur judicium de principiorum repugnantium causis?

Augetur haec difficultas magnopere eo, quod, cum cogitatione tantum complecti possimus principia, ita *mentis oculi obcoecati sint plerumque specie veri, erroribus, opinionibus praejudicatis, ut vera* vix cernamus principia; ut falsa, fundamenti loco, substituamus facile; ut erremus saepe in iis explicandis et adhibendis.

Quod quam vere dictum sit, suâ quemque docet rerum notitia; docet praecipue gentium, artium ac disciplinarum historia. Singula autem si exemplis illustrare et firmare vellem, abuterer profecto patientia vestra, mihique latera deficerent. Ex infinita rerum multitudine quaedam modo proferre et in vestram memoriam revocare liceat.

Specie veri quam facile decipiamur in physicis, in dialecticis, in metaphysicis, in ethicis, politicis, aliis disciplinis, quis est qui nesciat? — Cogitemus modo principiorum pugnam de systemate mundi Copernicano, cujus quanta fuerit vis et efficacia in hominum animos perturbandos, in clarissima luce posuerunt *Galilaei*, venerabilis senis, viri immortalis fata.

Errores autem et opiniones seculi, gentium, hominum praejudicatae quantum faciant

ad

ad principiorum pugnam dijudicandam, testentur *Vortices Cartesiani*, *Monades Leibnitzianae* in physicis; diversa probent antiqui et recentioris aevi systemata metaphysica; doceant nos superstitionis, auctoritatis, mysticismi, fanaticismi, dissimulatae pietatis documenta, in omnibus, antiquis inprimis gentibus, quocunque oculos vertas, conspicua.

Maxime vero firmatur hoc principiorum explicatione et abusu in omni propemodum vitae contemplatione et actione.

Nonne permulti principia perperam intelligunt abstracta quaedam judicia, enunciata, quae, quum ipsorum subjectis certa quaedam eaque definita inhaereant praedicata, omnibus numeris vera esse non possint? — Opiniones intelligunt publicas, quae saeculi labem potius redoleant saepe, quam veri certique rationem? — — verbo: notiones abstractas, male plerumque cogitatas, locutiones vagas, figuratas, quae, etiamsi valeant in abstractis, in rebus tamen concretis, in corporum, hominumque complexu, a vero quam longissime absint necesse est.

Cogitemus modo vim magicam nonnullis inhaerentem vagis et incertae significationis vocabulis, veluti *libertatis*, *aequalitatis*, *populi principatus*, unde nostra ipsi et patrum memoriâ, *Galliam* vidimus furore fanatico motam, seditionibus, bellis intestinis, caedibus, rapinis, discordia civili, sacrorum neglectu, Religionis contemtu, quorumvis malorum contagione, quasi pestilentiâ laceratam; Galliam vidimus, Vesuvii montis instar, Acherontis incendia vomentis, seditionum ac discordiarum flammis plurimas Europae regiones incendere; *Massiliensium* audivimus cantilenam, hodieque in ipsorum progenie eosdem agnovimus inquilinos, quos, ab antiquis egregie descriptos, comparandos legimus cum *cane* in fabula, quae, scilicet, quum gravida locum a pastore precario petiisset, in quo pareret, hoc impetrato, iterato peteret, ut sibi educare eodem in loco catulos liceret; tandem, hisce adultis, fulta domestico praesidio sibi proprietatem loci vindicaret.

Die-

Dicta sufficiant ad intelligendum, quam difficile sit, aequum verumque judicium ferre de principiorum repugnantium causis, nisi acres sint et valentes oculi mentis, erroribus non obcoecati.

Tertium hujus investigationis impedimentum, idque magnum profecto, in eo positum mihi videtur, *quod loco apto, satisque elato, ex quo universam principiorum pugnam conspicere liceat, spectatores stent paucissimi.*

Spectatores dico non modo diplomaticos et politicos, sed in universum philosophos, qui non alio consilio in latissimum pugnae campum veniunt, quam ut spectent, quid illic proferatur, aut quid agatur. Diplomaticos vero et politico-theoreticos quid, quaeso, spectaculum juvat, nisi regiminis mysteriis initiati sint, et quam proxime a Principum aulis remoti inspiciant ipsi in Imperantium vitas, in fines positos, in necessitudines, in populorum nexum, commoda, desideria.

Spectatores autem philosophi quem altitudinis gradum teneant in principiorum pugna contemplandâ et dijudicandâ, maximi est momenti. Nisi enim ipsi loco sint satis elato, totum pugnae campum neque mentis oculis complecti, neque alium, nisi crassis saeculi gentiumque nebulis circumfusum, spectare possunt. Acerrimas modo cogitemus reprehensiones in seculi genium profectas ab iis, qui BILDERDIJKII partes sequuntur; ejusdemque seculi laudationes immodicas ab aliis prolatas, viris doctrina et probitate spectatissimis. Hi si nostram aetatem laudaverint nimis, ut omnium optimam temporum praeteritorum; illi profecto non minus inique judicarunt, bonis praetermissis, malis enumeratis, vitiorum exagitatione, et falsis de hominum nostrorum genere ferreo, omnibus numeris corrupto, querelis. Utrique, videtis, quanto in errore versentur, et quam longe absint a spectatoribus vere philosophis; quanto inferiorem eumque obscuriorem locum teneant ipsi, quo magis animo reputemus PLATONIS, LEIBNITZII, FRANCISCI HEMSTERHUSII, KANTII, FICHTII, KRUGII, aliorum contemplationes de seculi ratione, deque generis nostri ad humanitatem progressione.

Ut suo quisque loco aliud spectaculum ante oculos habet, ita pendet maxime a stationis opportunitate, ut recte videat.

Quod accidere solet in rebus astronomicis, ut alia prorsus motuum coelestium phaenomena observentur e diversis planetis primariis et secundariis, alia item e sole, totius sphaerae nostrae centro; idem cernitur maxime in principiorum pugna. Ut enim infinitas taceam, de verbis magis quam de rebus, inter viros doctos agitatas disputationes; ita permulta sunt, quae ex singulari quadam statione nobis opposita videantur, neque tamen sibi invicem repugnent; permulta, quae populorum regressum potius aut repetitam motuum conversionem significare videantur, quam generis humani progressum, lentissimum quidem per seculorum cursum, sed progressum tamen, quam primum ex rectae rationis et religionis loco, tamquam e spectaculi centro, conspiciatur et dijudicetur. Sed hoc ipsum magni est ingenii, sevocare mentem a sensibus, cogitationem abducere a seculi opinionibus, neque errare malle cum Platone, quam cum aliis vera sentire.

Hisce accedit, *quod plurimorum animi non sint integri, ab omni partium studio, motibus, perturbationibus remoti prorsus.* Differt enim sentiendi ratio pro diversâ hominum aetate, religione, patria, educatione, consuetudine: neque facile quisquam rerum censores exspectabit alios in *senibus*, quam laudatores temporis acti; alios in *juvenibus*, quam audax *Japeti* genus, quod imprudenter instauret, quod aedes paternas demoliatur et sub dio erret; quod res vetustas, majorum praeceptis et institutis sancitas, contemnat; quod novas semper inducere velit, tamquam antiquis meliores, ruatque facile per vetitum nefas.

Partium studio quo usque tandem duci se patiantur homines, doctrinâ, ingenio, probitate conspicui; singularum Artium ac Disciplinarum, cujusvis populi gentisque historia, miserrima imprimis patriae nostrae fata nos edoceant, si cui nostrum id in memoriam revocare necesse sit! —

Motibus vero animi et perturbationibus quid efficiatur in principiorum pugna diju-

judicandâ, dici non potest. Cicero: *habet*, inquit, *in judicando ardorem libido, levitatem laetitia, animi recessum metus, aegritudo taben, taedium afflictationem;* et magni non tantum ingenii, sed roboris est, ex aequo temporis rationem dijudicare, tum etiam, quum res publicae ac privatae multum detrimenti capiant; quum in hac ipsa principiorum pugna, in mediis turbis, in communi clade, quaecunque carissima nobis adimantur; quum facultatum, salutis ploremus jacturam; quum amicos dilectissimos, quum filios carissimos amoris ardore, pro aris ac focis, pro Rege et patriâ flagrantes, ad supremam usque horam fortiter pugnantes, in honestissimo certamine, morte videamus sublatos!

Sed quorsum haec omnia, *si desideretur naturae humanae cognitio philosopha, ad hujus pugnae causas proximas et remotiores recte intelligendas et secernendas?*

Has enim nisi cognitas et perspectas habeamus, fieri non potest, ut aequum feramus de hujus certaminis causis judicium.

Exemplo sit philosophorum in rebus gravissimis dissensio, quae, nisi anthropologice explicetur, intelligi omnino non potest. Quodsi vero in nosmet ipsi redeamus, atque inspiciamus, videbimus continuo, quid necessario ferat natura nostra, in sensu excolendo, in intellectu perficiendo, in ratione promovendâ; cujus ejusmodi est iter atque progressus, ut primum sensus excolatur externus atque internus, tum intelligentia, postremum ratio.

Haec enim licet jam in pueris appareat, ut coecus naturae impetus et afflatus divinus, non prius tamen adulta est atque emancipata, quam sensuum usu ad maturitatem pervenerit judicium.

At vero ut pueri, ex innata veri cognoscendi cupidine, visa continuo intelligere volunt; quas norunt, rerum mirabilium causas, ex ingenii ludentis fervore et velocitate sibi fingunt atque excogitant; ita profecto eandem similemve rationem tenuerunt philosophi. Quo factum est, ut singulis intellectus et rationis

aetatibus, singula ipsi proferrent placita, dissimilia quidem inter se, tamquam ejusdem arboris folia, flores, fructus, quae, principiorum diversitate, sibi invicem opposita videantur maxime, etiamsi revera non repugnent.

Diversa enim philosophorum systemata, eaque praecipue elaborata subtiliter, seorsum spectata, dissentiant inter se; in ipso homine eodem facile modo ad unitatem et concordiam reduci possunt, quo consentiunt sensus, intellectus, ratio; quo conveniunt in eadem arbore folia, flores, fructus, etiam si suus cuique sit locus, suum cuique efflorescendi tempus, et partium habeant fabricam particularem, quiddam in se quasi complexum et continens veritatem.

Idem dictum sit de principiorum pugnâ in artibus elegantioribus; utrum, exempli gratia, summum ipsarum principium ponendum sit in fideli naturae imitatione, an potius in nativo artificis ingenio, sive in perfecta quadam idearum specie, ipsius animo insidenti, arteque egregie exprimendâ.

In utramque partem multum saepe disputatum esse et pugnatum, non miror: sed hoc mirari soleo, quod paucissimi viri docti, Artium elegantiorum peritissimi, hanc pugnam in ipso homine finiendam esse, nescire videantur, neque perspectam habeant *Platonicam* utriusque principii reconciliationem in homine; summi philosophi doctrinam: principium pulchri esse *naturam imitari eamque superare;* quod quam alte senserit RAPHAEL, vir immortalis, testentur ejus opera et cogniti audiatur Epitaphii verbis:

— — — — Timuit, quo sospite,
Vinci rerum magna parens et, moriente,
Mori.

Proximas ejusmodi dicimus principiorum repugnantium causas, quae singulis rationis aetatibus ac profectibus ex hominis indole nativâ sponte sua efflorescunt, ut efficacissimae naturae vires, nulla potestate externâ tollendae penitus aut opprimendae. *Remotiores* vero principiorum oppositorum causae ex gentium, temporis

D lo-

locique ratione, ex saeculi genio, ex hominum vitiis, erroribus, animi perturbationibus, praecipue vero ex civitate corrupta, partium, detrimenti, hostilitatis, seditionis, bellorum studio perturbata, originem ducunt.

Quibus conjunctis id fieri solet in historia gentium, ut ex pluribus viribus sibimet e regione oppositis, tamquam ex duabus tempestatibus, horrendo tonitru in se invicem saevientibus, effectus oriatur mixtus atque compositus; ut talis procedat exitus, atque ejusmodi proficiscatur populorum ad humanitatem, ad religionis verae propagationem, ad meliora quaeque progressio, quae sapientissimorum captum virorum et exspectationem longissime superet.

Sed ita escendimus ad ultimam rationem nobis adhuc spectandam, qua adducimur ad cautum de principiorum pugna judicium. *Hoc enim requirit postulatque progressuum humanitatis mensuram, sive normam judicii, qua fines cognoscamus, quos generi humano assequendos posuit Providentia divina; neque fines tantum, sed modos item et adjumenta, quibus singulos quosque populos ad rationis conformationem pervenire, omniumque progressionem ad humanitatem persequi voluit.*

Nos enim, rationis excultae et patefactionis divinae lumine collustrati, licet hoc probe teneamus, Deum voluisse, ut omnes homines ad verum cognoscendum pervenirent; neque adeo coeco rationis impetu moverentur, neque ex aliorum auctoritate penderent serviliter, sed suis ipsorum oculis, quid verum sit, viderent; sed ut semet ipsi perficerent, et ex naturae potestate hominumque oppressione reducerent ad splendidam progeniei divinae libertatem; ut suas omnes cogitationes, singulos animi sensus, voluntates, desideria, res publicas atque privatas ad rectae rationis praecepta et instituta componerent; — Haec omnia igitur licet philosopho Christiano sint verissima, singulos tamen consilii divini modos perspectos habere quis mortalium potest? — — Providentiae divinae, quae exstant, vestigia in historia gentium, aliam plerumque rationem et viam ad genus humanum excolendum, collustrandum, emendandum beandumque ostendunt, quam nos homunculi suspicari potuissemus.

Ex media nocte procedit dies; — ex principiorum pugna oritur pax; ex profundis tenebris lumen divinum; ex temporum ratione perturbatâ

Magnus ab integro saeclorum nascitur ordo;

Ab Jove principium pugnae! Jovis omnia plena;

Ille colit terras!

O felicem patriam nostram, Deo auspice, egregie excultam! verae libertatis sedem, oppressae perfugium, salutis publicae ac privatae praesidium; ubi Rex celsissimus nobis imperet parentis instar, et filiorum caritate ab omnibus ametur liberis civibus; Rex sapientissimus nobis imperet, qui in nefaria Belgarum defectione, in media principiorum pugnâ, praesidio fultus rationis et Religionis, omnium concursum sustineat populorum; qui bonam causam fortiter vindicet; qui animi constantiâ, robore, virtute, totius Europae oculos in se conversos teneat, et terrarum orbi admirationem sui injiciat! — — Felicem patriam! ubi, germanae collustrationis et Religionis beneficiis, optatâ luce ita fruantur singuli cives, ut a principiis seditiosis abhorreant plane; — ubi bonae literae ac disciplinae floreant egregie; Academia Lugduno-Batava, juventus studiosa universo terrarum orbi diligentiae, profectuum, libertatis, obsequii, honestatis spectaculum offerat splendidissimum!

Neque enim has laudes, quae Vobis manebunt, Cives Academici! ad ultimam usque posteritatis memoriam, tacere possum. Quum in aliis regionibus Academiarum alumni, a pestiferis populi corruptoribus seducti, inter principes essent, qui tumultus et seditiones concitarent, Vos, generosi Juvenes! ad arma concurristis, ad seditiosos exiistis puniendos, ad veram libertatem defendendam; et, in mediâ principiorum pugna, in ipso certamine, quo Vos modo gesseritis, et quam bene meriti sitis de causa honestissimâ, patria vidit; vidit, summo animi grati hilarisque sensu, victoriae praemia, Vobis parata et tributa per oppida et urbes, quas e castris reduces transiistis, ut victores e ludis Olympicis.

Neque tantum hujus urbis Magistratus, Cives, Academiae Curatores, Professores,

Com-

Commilitones Vos honorarunt luculenter; verum etiam nobilissimus Militum ordo, cujus honorificam de meritis vestris audivistis sententiam, ex Viri Excellentissimi KRAIJENHOFFII literis et dedicatione libri de bello *Anglo-Russico* in patria nostra ad Vos missis. — Quid plura? — non defuisse et Exteros, qui vestrum Patriae Regisque amorem et Virtutem admirarentur, *Berolinensis* testetur Academia, cujus alumnus egregius HOFFMANNUS, et suo et commilitonum nomine, hoc palam professus est.

Sed haec omnia, quae habent speciem gloriae, nisi collustrarentur doctrinae splendore et virtutum civilium insignibus, brevia, fugacia, caduca recte existimastis.

Literarum igitur amore ad studia reversi, in hac Musarum sede, diligentiâ, probitate, doctrinâ, gloriam acquisitam per totum annum superiorem, per hunc ipsum Academiae jam exactum ita tuiti estis, ut honestius qui fieri possit, nesciam profecto.

Hisce verbis Vos omnes compello, ornatissimi Juvenes! quibus maxime cordi est atque esse debet Academiae Patriaeque gloria, animusque paratus semper ad eam strenue defendendam. Cavendum autem, ne temporum injuriis atque miseriis, ex principiorum pugna oriundis, eo ducamur, Commilitones! ut bona inde profecta et exspectanda neque animadvertamus, neque aequo et grato animo aestimemus. Quod quidem fieri non poterit, si magni semper fecerimus et conjunctum tenuerimus Religionis atque Philosophiae studium, quo rationem ipsi excolamus egregie, ejusque progressus ad humanitatem, in rebus publicis atque privatis, recte videre, praecipue vero, morum honestate et verae Religionis sensu, evincere possimus: *Timorem Dei esse principium Sapientiae.*

Sed ita accedimus ad alterum officii munus, in eo positum, ut commemoremus veissiitudines, quas annus Academicus habuerit et laudationes Professorum, qui diem supremum obierint.

Et

Etsi magno luctu ipse afficior, acerbo interitu Virorum, qui Academiae nostrae Patriaeque summo fuerunt ornamento, huic officio pie parerem, nisi cognitum mihi esset, et, memorabilia quaedam de VOORSTIO nostro ab honestissima Vidua petente, mecum communicatum HENGELII V. Cl. consilium, qui spem fecit fore, ut hoc anno scriptum in lucem edat, qua memoria meritorum VOORSTII V. Cl. colatur; atque utinam tam VOORSTII, quam SURINGARII, Duum-Virorum, quorum suus cuique *semper honos nomenque suum laudesque manebunt!*

Ambo enim hi Viri, ingenio et eruditione praestantes, institutione egregiâ, doctrinae documentis non modo hujus Academiae et Batavorum gloriam tuiti sunt praeclare, sed ita insuper vixerunt, ut illorum probaretur fides, integritas, amor erga discipulos, amicitiae constantia erga amicos, benevolentia erga omnes.

Cum VOORSTIO moriente actum esse praeclare, quis neget, quum senis venerabilis animus e miserrima corporis conditione, tamquam etodiâ seniique vinculis, ad superos evolaverit?

De SURINGARII moribus facillimis, mentis acumine, perspicuitate, animi lenitate, modestia, pietate, deque ejus doctrina et institutione quid dicam? — Quod PEERLKAMPIUS noster, V. Cl. de amico immortali verissime dixit, ipsum fuisse *unum e* paucis, *qui plus semper esse quam videri vellet;* hoc utinam de nobis omnibus aliquando dicatur!

Si talis Viri desiderio me moveri negem, mentiar profecto; sed erigimur cogitatione, ipsi, jam dudum aegritudine et debilitate afflicto, decessu nihil mali accidisse, et, dum viveret, permulta divinae Providentiae beneficia illum adeptum esse, qui pro rarae felicitatis exemplo commemorari potest, ut alter MACEDONIUS METELLUS: ex magno enim filiorum numero omnes adultae aetatis vidit, praeter maximum natu, juvenem eximium, cujus florem fructusque insigni honore alterâ vice ornatos vidit pater felicissimus, sed cujus etiam mortem praematuram cum patre luguit tota Academia; — praeter hunc igitur filium carissimum, omnes reliquit superstites,

qua-

quatuor jam honoratissimos, unum in illustri Athenaeo Amstelodamensi Professorem, alterum Sacrorum Antistitem apud Ethenses et Drongelenses, tertium in Gymnasio Leidensi praeceptorem (*), quartum Theologiae Doctorem et Verbi Divini Ministrum designatum apud Gulpenses: reliquos tres egregios hujus Academiae alumnos, strenuos omnes nominis paterni vindices.

Quid igitur non est adeptus pater beatissimus, quod homini optare liceat? quum ex alto felicitatis et dignitatis gradu ad superos transiisse, et quasi de vita migrasse videatur?

Nos autem jure moeremus orbati socio tam docto, tam nostrum, suorum et discipulorum amante! Sed moerorem leniat ratio, Providentiae divinae, immortalitatis animi, atque non eorum solum cogitatione, quae mala, sed eorum etiam, quae bona videantur!

Hoc animo reputare item efficacissima sit consolandi ratio Viro nobilissimo, hujus Academiae Curatori, genere, muneribus, doctrina amplissimo (†), cui hoc tempore carissima uxor, per quadraginta et septem annos cum eo conjuncta, diem suum obiit! Bone Deus! quot horae, dies, menses, anni in felicissimo ipsi matrimonio praeterierunt! Hoc revertetur numquam tempus praeteritum: sed, quod sequetur, aeternum est. Et quis mortalium censeat, lugendam esse mortem, quam immortalitas consequatur et vita beatissima! Veniet hora, utinam sero veniat! qua, suo vitae spatio decurso, ex hac temporis turba et colluvione discedet, ut proficiscatur ad divinum animorum coetum, ad atavos, ad parentes, ad necessarios, ad uxorem desideratissimam!

Idem

(*) Hujus Viri doctissimi G. H. D. SURINGAR, Lit. human. Dr. et Philos. theor. Mag. benivolentiâ factum est, ut mihi, memorabilia quaedam de Patris defuncti vita ab ipso petenti, humaniter satisfaceret, neque impediret, quo minus Narrationem de vita Viri Clarissimi LUCAE SURINGAR publici juris facerem, et Academiae nostrae Annalibus insererem: id quod omnibus defuncti collegis, amicis, discipulis gratum et acceptum fore, nullus dubito.

(†) Viro perillustri, Baroni A LIJNDEN DE HEMMEN.

Idem Tibi dictum sit, Vir Clarissime DE GELDER! Collega honoratissime! Si quis alius, Tu praecipue tuo ipse exemplo probasti, a rebus gerendis et disciplinis promovendis senectutem non abstrahere; » non enim," CICERONE judice, » viribus aut velocitatibus, aut celeritate corporum res magnae geruntur, sed con» silio, auctoritate, sententia; quibus non modo non orbari, sed etiam augeri se» nectus solet." Haec igitur sapientia vitae, praecipue vero rationis et Religionis praecepta, magno Tibi sint solatio in luctuosissimo uxoris obitu, cogitatione ipsi morienti nihil mali accidisse, et, si Tibi quid, hoc aliquid Tibi missum esse a Deo, optimo rerum humanarum Gubernatore.

Quae cum ita sint, sapientis esse arbitror *sibi res, non se rebus subjungere.*

Quid impedit, quo minus eodem solatio, mutandis paucis, utamur egregiorum item recordatione discipulorum, qui hoc anno academico nobis morte sunt sublati? — Pauci quidem sunt, si ingentem civium nostrorum numerum, qui ad septingentos fere et octoginta crevisse videtur, consideretis: sed ex iis egregios desideramus Juvenes BOONACKERUM et BURLETTUM, quorum hic in medio studiorum medicorum cursu, repentino ac vehementi morbi impetu, matri carissimae, necessariis, nobis ereptus est; ille vero, hoc ipso anno Medicinae Doctor creatus, artemque suam apud Roterodamenses egregie professus, eodem exstinctus est morbo fatali, de quo docte et perspicue, pro summis in Medicina honoribus consequendis, disseruit.

Desiderantur porro Juvenes ornatissimi, FLECKIUS, Juris Romani Candidatus, et GROOTIUS, Theologiae Studiosus. Hic jam diu tabe laboraverat. Ille vero ex Promontorio Bonae Spei oriundus, jam in eo erat, ut Juris Romani Doctor crearetur, patriamque repeteret, quum ecce! in medio contentionum honestarum spatio hanc spem fallacem morte fractam vidit. Tam fragilis est hominum fortuna, tam inanes saepe cogitationes nostrae!

Si

Si quis alius, hoc profecto expertus est Vir doctissimus P. J C. LEDEBOER, doctrinâ, studii ardore, morum probitate praestantissimus. Hic igitur, nuperrime Medicinae Doctor factus, magna incensus doctrinae augendae cupiditate, alias regiones, Academias peregrinas adire, Vindobonam petere constituit. Sed doleamus, Amici! in patriam redire Juveni optimo non contigit; parentibus, necessariis, amicis desiderium sui reliquit. Remota in ora ac parte terrarum ipsius molliter ossa quiescant!

Sed cavendum nobis, ne malorum enumeratione, bona praetermittamus nobis concessa.

Primum igitur benignitatem Divinam grato animo prosequamur pro omnibus in nos collatis beneficiis! Salvos atque incolumes Vos videre licet, Curatores Illustres! erga Nos et Academiam nostram insigni semper studio affectos.

Vivitis et valetis, Viri Clarissimi, quos utinam diu incolumes servet Deus O. M. et labores vestros in sua cuique arte ac disciplina fortunare velit! Tuos quam diutissime, Vir Celeberrime, PALMI! Collega honoratissime, cui auxilio jam adjunctus est WEIJERSIUS, egregiis doctrinae documentis, animi ardore et studio erga Praeceptores dilectissimos, erga Collegas omnes, et erga Juventutem Academicam, nobis carissimus! Ut omnia Tibi feliciter eveniant, Viri Celeberrimi Adjutor! hujus Academiae gloriam, in Juvenum generosorum patriaeque salutem promovendam et augendam, speramus fore!

Tu vero PALMI eminentissime! annorum numero senex, sed viribus atque laboribus, ingenii acumine animique alacritate Vir praestantissime! Ut tuo ipse otio literato quam diutissime fruaris, nobis vero, civibus Academicis, patriae, otii tui atque laboris fructus reddantur uberrimi, iique ut semper suavissimi, ex animi sententia optamus. Quodsi, TULLIO judice, singulis aetatibus binos vix oratores laudabiles exstitisse constat; quis nostrum est A. A. qui non mecum preces fundat pro vita et laboribus Viri, qui, in arte suâ, *tam longe primus est, ut vix alius secundus esse possit.*

In locum deinceps Lectoris VAN KAMPEN, nunc quidem Professoris Amstelodamensis V. Cl. suffectum tandem videmus Lectorem Linguarum Germanicae et Italae honorarium, Virum doctissimum GAUTSCH, cui hoc nomine labores gratulamur, publice jam feliciter susceptos, ac speramus fore ut omnia ipsi ex votis meritisque eveniant.

Ad Musea Artium ac Disciplinarum Academica quod attinet, pauca mihi sunt referenda, si quidem hic annus neque accessionis multum neque decessionis attulit.

Primum igitur Vir doctissimus VAN DER CHIJS, Museo Antiquitatum addictus, in memoriam Academiae nostrae, diem natalem ducentesimum quinquagesimum, SANDIFORTIO V. Cl. Rectore magnifico, celebrantis, numum cudi curavit argenteum, qui elegantiâ eminet, Minervae simulacro, verbis incisis, praecipue vero rei gravissimae recordatione, omnibus facile Academiae patriaeque civibus gratus futurus et acceptus!

Porro muneri accepimus a Viro doctissimo VON SIEBOLD duo simulacra, quae vulgo phantomata appellantur, quae simulacra punctis et lineis notata sunt in iis locis, in quibus Japonenses ita dictas acupunctiones et moxas instituere solent. Cujus benivolentiae documentum Ordini Medico perjucundum esse, grato animo profitemur.

Museum *Oeconomiae ruralis*, quod dicitur, locum accepit multo ampliorem et aptiorem, quo insignia ejus Instrumenta conservari possint et ordine collocari.

De *Horto Botanico* non habeo quod dicam, nisi hoc unum, a REINWARDTO V. Cl. mihi relatum, caldarium esse renovatum et spatiosius exstructum, quo fieri potest, ut altiores item plantae arboresque in caldario, impedite collocentur meliusque crescant.

Praeter alios diversi generis libros, *Bibliotheca Academiae publica* hoc anno iterum locupletata est splendidissimo dono, ob ejus praestantiam non magis grato ma-

maxime, quam ob ipsam donatricem venerandam, *Arausiaci* Principis conjugem, cujus benivolentia stabili atque constanti exemplar accepit pretiosissimum Voluminis secundi et tertii *Iconum plantarum novarum*, *Rossicam Altaicam illustrantium*, quorum quae sit praestantia ad studium Botanices promovendum, explicuit universe in *Nuncio Litterario* (*) REINWARDTUS noster, judex profecto gravissimus in ejusmodi operis dignitate et utilitate aestimandâ.

Ut plures taceam libros Bibliothecae nostrae oblatos a Professoribus nostris, ab aliis Viris doctis, exemplar ei accessit operis jam commemorati, a Viro Excellentissimo KRAIJENHOFFIO conscripti, de bello *Anglo-Russico in patriâ nostra;* nitidum insuper et omni, qua par est, diligentiâ elaboratum exemplar libri ab amplissimis conscripti Viris WENCKEBACHIO et KLUITIO nostro, quo in perpetuam civium nostrorum, totiusque patriae benevolentis memoriam, et in summae curae documentum rationes redditae sunt acceptorum et impensorum, ad ferendum infelicissimis civibus nostris incolisque auxilium et miserias calamitatum leniendas illius diei, qui anno hujus seculi septimo, ex navi plena pulveris pyrii exardescente, urbi Leidae fatalis exstitit.

Singulari quadam tutelâ divina, publica Academiae Bibliotheca illo die nullos amisit libros, praeter eos, quibus uterentur homines, quorum domus sunt collapsae. Ab eo inde tempore quaenam fuerint Bibliothecae fata et Librorum accessiones usque ad annum hujus saeculi vicesimum et secundum, ex illustrium Academiae Curatorum decreto, nobis aliquando publice retulit Bibliothecae praefectus VOORSTIUS, in cujus defuncti locum GEELIUM nostrum, Virum Clarissimum, doctrinâ et humanitate notissimum, ex augustissimi Regis nostri voluntate jam suffectum, salutare licet! Utinam, tuo auspicio, Vir praestantissime et humanissime! omnes ar-

(*) N. 42. a. 1833.

artes ac disciplinae, quae ad humanitatem, ad studia imprimis *philosophiae* pertinent, necessaria praesidia literaria non diutius frustra quaerant in Bibliotheca nostra, cujus Praefectorum scientiam et benivolentiam grato animo praedicamus, sed cujus supellectili philosophae ad hunc usque diem verba mihi inscripta videntur: *philosophandum paucis!*

Vobis autem, Curatores, Viri illustres! hanc rem valde commendamus, Vos rogatos esse velimus, ut, qua floretis apud Regem gratiâ, hac utamini ad Bibliothecae nostrae praesidia et suppellectilem, imprimis philosopham, augendam maxime in civium usus nostrorum, qui quanti haec omnia faciant, egregia testentur Ipsorum doctrinae, diligentiae, profectuum documenta; eximie probarunt, hoc ipso anno elapso, Commentationes LEENDERTZII, BOOTII, EVERTSII, ab Academia Trajectina et Groninganâ, auro aut proxima summis honoribus accessione ornatae! Sed ab his praestantissimis Academiae nostrae alumnis facilis admodum est orationis transitus ad optimos Juvenes, qui in certamine litterario victores discesserunt.

Audiamus igitur ex Te, Vir Cl., qui Senatus acta curas, singularum Facultatum Judicia de Commentationibus ad ipsas perlatis.

Huc igitur adscendas, praestantissime HEUSDI, celeberrimi fili Patris, qui olim in hac Academia Literarum humaniorum studiosus, egregium fuit ipsi ornamento! Accipe documentum honoris, quod tu meruisti ob singularem in tua scriptione laudem, ab Ordine nostro Tibi tributum. Ut probitate, modestia, ingenio, ut veri, pulchri, honesti amore quam proxime aliquando ab optimo Patre absis, speramus fore!

Jam

Jam Tu, ornatissime BOOT! praemium Tibi addictum accipe! Justo locorum ordine et argumentorum dispositione pleniorem attulisti argumenti explicationem. Quae cum ita sint, Tibi palmam gratulor, ab Ordine Juris Consultorum Tibi tributam, quae Tibi sit non tantum ornamento, sed et invitamento ad reliqua studia modeste, accurate et diligenter persequenda! Quod idem speramus de ornatissimo ARNOLDO OUDEMAN, Groningano, cujus scriptio variis nominibus Ordini placuit, ab eoque dignum judicatum est, cujus auctoris nomen publice recitaretur et honorifico ejus rei testimonio ornaretur.

Vos autem huc simul escendite, ornatissimi MOLL et VAN DER POT! Vos enim ambo victores estis renunciati; et duo item praemia habeo, sed unum auro, alterum chartâ constans. Verum par utrique honos, nam auro dignius est profecto Ordinis Theologici Judicium de utraque vestra Commentatione, ut vel alterutri, si sola fuisset, praemium concessisset. Macti igitur vestra virtute sitis et meritis!

Vos item ambo accedatis, praestantissimi Juvenes FOCKENS et TEDING VAN BERKHOUT! Quorum Te, Ornatissime FOCKENS! Ordo Matheseos et Philosophiae naturalis jam altera in hac Academia vice aureo praemio ornandum esse decrevit. En igitur palmam Tibi tributam! Honor alit artes; sed veri, modesti, sanctique amor fugacem gloriae splendorem longissime superat!

Tu vero, nobilissime TEDING VAN BERKHOUT, hoc honorificum accipe laudis testimonium, propter summam diligentiam et egregium laborem commentationi tuae impensum, ab eodem Ordine Mathematico Tibi tributum, cujus rei charta haec, auri instar habenda, documento esto.

Jam

Jam vero praemiis distributis, hoc unum mihi restat, ut Academiae Magistratum Tibi tradam, Clarissime BROERS! quod munus, in mediâ principiorum pugna, Tibi tam gratum sit atque acceptum, quam mihi fuit, ut illud depositurus, quae *Ego* hodie, eadem *Tu* quoque profiteri possis, fasces non magnam habuisse molestiam, et, Te Rectore, Academiam Lugduno-Batavam laete floruisse!

DIXI.

SCRIPTA

JOANNIS VAN VOORST,

VIRI CLAR.

Dissertatio de notabili correctionum Masorethicarum genere, qua particula negans in ajentem, et contra, mutatur, L. B. 1778. formâ 8vâ.

Verhandeling over de dwaasheid van het Scepticismus of der twijfelarij en de onbezonnenheid van het meesterachtig beslissen omtrent godsdienstige voorstellen, alsmede over den middenweg tusschen beide, bekroond door Teylers godgeleerd Genootschap, Haarlem 1787. 4to.

Verhandeling over de allernaauwste betrekking en zeer heilzamen invloed van 't geloof der Verborgenheden, en andere betwiste Leerstukken op onze Gelukzaligheid, bekroond door 't Haagsch Genoots. ter verdediging van den Christelijken Godsdienst, 1787. 8vo.

Proeve over de echtheid en ongeschondenheid van Mattheus Evangelie en bijzonder over Matth. XXVIII: 19, gedrukt in de werken van het Haagsch Genootschap, 1788. 8vo.

Oratio de temporum nostrorum ad promovendam Religionis causam opportunitate, Fran 1788. formâ 4tâ.; cujus versio Belgica statim prodiit:

Redevoering over de geschiktheid onzer tijden ter bevoordeeling van den Godsdienst, Franek. 1788. 4to.

Observationes ad loca quaedam Matthaei, defensae a L. SURINGAR, Franeq. 1790. formâ 4tâ.

Oratio de injusto Theologiae ad Scholae legem diligenter exactae contemptu, Fran. 1791. formâ 4tâ.

Verhandeling ten betooge, dat God eigenlijk gezegde straffen op de overtreding zijner wetten bedreigd heeft, en dat Hij, als Richter, de zonde dadelijk straft; bekroond door 't Haagsch Genootschap, 1794. 8vo.

Oratio de Scriptorum veterum Christian. studio, prudenter ac liberaliter excolendo, L. B. 1799. formâ 4tâ.

Verhandeling over de Koninklijke Waardigheid en Opperheerschappij van Jezus Christus, Amst. 1799. 8vo.

Oratio de J. A. ERNESTIO, optimo post H. GROTIUM duce et magistro interpret. N. T. L. B. 1804. formâ 4tâ.

Compendii Theol. Christ. ordo et argumentum, pars theoretica, L. B. 1808. formâ 8vâ.

Ejusd. libri editio 2. ibid. 1814. formâ 8vâ.

Ejusd. libri ed. 3. ibid. 1827. formâ 8vâ.

Oratio de populari Religionis Christ. disciplina, ex legitimae Sacrorum Librorum interpretationis fonte praecipue haurienda, L. B. 1809. formâ 4tâ.

Annotationum ad loca selecta Novi Foed. specimina tria, L. B. defensa ab J. AMERSFOORDT 1810, a D. RIJKE 1811, ab J. HERDERSCHEE 1812. formâ 8vâ.

Aanspraak bij de Vergadering van 't Haagsch Genootschap, over eenige grondstellinlingen, die bij de voortgezette verdediging van den Christelijken Godsdienst, naar het doel des Genootschaps moeten vast staan, 1811. 8vo.

Bevestingsrede over de Gelijkenis der Talenten, Matth. XXV: 14—30, Leiden 1813. 8vo.

Oratio de commodis et emolumentis, e singulari Principum Europaeorum, in Religione Christiana his temporibus profitenda, consensu, sperandis, L. B. 1817. formâ 4tâ.

Animadversionum de usu verborum cum praepositionibus compositorum in N. T. specimina duo, Lugd. Bat. defensa a G. VAN DER LEEUW 1818 et ab J. B. H. BRUINIER 1821. formâ 8vâ.

Aanspraak bij 't Haagsch Genootschap, over de steeds voortdurende behoefte van regte Bijbelkennis, bij alle in dezen tijd voor het Christendom gunstig geoordeelde verschijnselen, 1819. 8vo.

Leerredenen bij bijzondere gelegenheden en eenige andere, 's Hage 1819. 8vo.

Aanspraak, in de 6de Algem. Vergadering van het Nederl. Bijbel-Genootschap, Afdeeling Leyden 1820. 8vo.

Aanspraak, in de 7de Vergadering dier Afdeeling, 1821. 8vo.

Aanspraak, in de 8ste Vergadering dier Afdeeling, 1822. 8vo.

Dicta, quum JAC. DERMOUT et J. J. BURGERHOUDT, Saecularibus Academiae concelebrandis, more Majorum Doctores Theologiae renuntiaret, L. B. 1825. formâ 4tâ.

Verhandeling over de Letterkundige verdiensten van H. DE GROOT, gelezen (in de zitting der III Klasse van het Kon. Nederl. Instituut) den 3den April 1826. 4to.

JOANNIS CHRYSOSTOMI Selecta, Gr. et Lat., cum praefat. et annot., L. B. 1827—1830, 2 vol. formâ 8vâ.

Oratio in memoriam beneficiorum Dei, in munere publico cum Ecclesiastico, tum Academico, decem lustra feliciter gesto, in se collatorum, L. B. 1828. formâ 8vâ et 4tâ.

NARRATIO DE VITA

LUCAE SURINGARIS.

LUCAS SURINGAR natus est Leovardiae d. 22 Decembris a. 1770. Patrem habuit TJARDUM NICOLAUM SURINGAREM, virum et aliis muneribus insignem et Consulari dignitate in urbe Leovardiae laudabiliter functum: matrem vero BAUDINAM PETRONELLAM COUPERUM, matronam ex Patricia gente ortam.

Primis quidem, quibus puerilis aetas ad humanitatem informari solet, elementis domi perceptis, puer, vix undecimum annum ingressus, a patre traditus est in egregiam SLOTHOUWERI disciplinam, praeclaram eo tempore accuratae doctrinae officinam, almam ingeniorum nutricem. Hoc duce, in Graecarum Latinarumque Literarum disciplina paucis annis laudabiles fecit progressus, ita ut Gymnasii Rector non dubitaret juvenem, decurso scholarum stadio, quamquam nondum quindecim annos natum, ad Academiam promovere. Habita igitur, pro more scholastico, oratione *de Origine et Incrementis Graecae et Latinae linguae et quantum illae aliis in linguis prosint*, Theologiae studiis operam daturus, in Franekeranam Academiam dimissus est; quo quidem filium mittere parentibus placebat quod et Franekera gauderet egregiis Professoribus et esset vicina Leovardiae. Accedebat etiam, quod quum aliquot annis ante frater natu maximus, GERARDUS TJARDUS SURINGAR, eam Academiam summa cum laude reliquisset, videretur quasi praeviam adventuro fratri commendationem conciliasse.

Anno igitur 1785 in Franekeranam Academiam discessit, ibique primum quidem et alios audivit et praecipue EVERWINUM WASSENBERGHIUM: cujus viri scholis de literis humanioribus SURINGAR multos annos assidue interfuit, utpote qui accuratam Graecae Latinaeque linguae cognitionem non solum ornamento esse, sed vix in Theologo desiderari posse opinabatur.

Mox in VOORSTII, Theologiam docentis, scholas transiit: qui quidem vir summus SURINGAREM, perspecto ipsius ingenio, et humanissime habuit et egregie, quae esset re-

gia

gia accuratae veraeque doctrinae via, docuit. Talem igitur quum studiorum auctorem et doctorem nactus esset, laeta continuo cepit eruditionis incrementa: brevique talem in modum praeceptori suo placuit, ut hic SURINGAREM dilectissimorum discipulorum numero haberet. Hinc est quod VOORSTIUS, quum a. 1790, id quod deinde saepius fecit, *Specimen Observationum ad loca quaedam Matthaei* scripsisset eo consilio ut a quodam discipulorum in publica disceptatione suo praesidio defenderetur, non dubitaverit honorificam illam provinciam SURINGARI mandare. Quod quidem benivolentiae testimonium in discipulo tantum accendit erga optimum praeceptorem amoris et reverentiae studium, ut numquam posthac id deposuerit.

Sequenti anno, quum SURINGAR eodem, quo coeperat, tramite pergens, et singulari, qua in studia incumbebat, industria, et modestia sua inter aequales maxime excelleret, accidit ut Amplissimi Academiae Curatores improviso Franekeram venientes, juvenum profectus explorare et duos, qui in quovis disciplinarum genere maxime eminerent, praemio ornare vellent. In victorum numero SURINGAR (1) fuit; qui novo hoc et insperato honore tantopere fuit incitatus ut deinde summa ope et omnium virium intentione niteretur Praeceptorum et vero Curatorum exspectationi satisfacere.

Peractis studiis Academiam relinquere noluit priusquam publicum dedisset progressuum suorum specimen. Scripsit igitur *Dissertationem Philologico-Exegeticam de Diversis vocum* קדוש, ʽΑΓΙΟΣ, *et affinium significatibus in Sacra Scriptura:* eamque iterum Praeside VOORSTIO d. 2 Maji 1792 defendit.

Brevi post Ecclesiae pastor et vocatus et profectus est Oppenhusam, parvum Sneekae vicinum in Frisia pagum. Ibi autem quum per breve admodum tempus, hominum animis populari religionis Christianae doctrina imbuendis fuisset intentus, SURIN-

GAR,

(1) Accepit ea occasione Flavii Josephi opera ab Havercampio duobus tomis edita, splendidissimo ligamento compacta cum hac inscriptione: *Ingenio et diligentia eximium juvenem,* L. SURINGAR, *hoc antiquae Historiae Sacrae post Sacras Literas praestantissimi scriptoris praeclaro opere, honorifico praemio, condecorarunt Nobilissimi et Praepotentes Academiae curandae Quatuorviri: quum, improviso venientes Franequeram, Ejus studium fervidum, quo in principem scientiarum et rapitur et proficit, coram, laeti et approbantes, solemni habito Examine, cognoscerent.*

D. B. HAERSMA. E. C. G. W. B. RENGERS.
R. VAN LIJNDEN. W. H. VAN HAMBROICK.

Die 4 Aprilis MDCCXCI.

Jussu Nobiliss. et Praepot. Curatorum
Z. GERROLTSMA.

GAR, licet ad altiora non adspirans, utpote qui nuper (a. 1794) vocationem Hindeloopam, ceterum non spernendam, recusasset, a. 1796 honorificentissimo potentissimi BORUSSORUM REGIS decreto vocatus est Theologiae Professor in Academiam Lingensem, qui et Academicam juventutem doceret et in Reformatorum coetu concionaretur. Cui vocationi, quae et honorifica esset et aliis quoque nominibus satis multum, quo placeret, habere videretur, obsecutus est.

Hoc itaque anno SURINGAR pagum istum ἄμουσον, sed eo ipso ad severiora studia aptum, reliquit, et patriae valedixit, quamquam hujus amore et dulcedine magnopere duceretur, et, si salva fuisset respublica, vix invitus inde discessisset. Erant autem tum tempora, quae et optimum quemque docuerant, ut cui patria salva et incolumi frui non amplius liceret, tutam in alia terra sedem sibi offerri summopere laetaretur. Communi igitur quasi patriae naufragio ereptus, una cum parentibus, qui quum viderant, dissociatis civium animis, civitatem esse perturbatam, neque sibi dari facultatem pro dignitate vivendi, filium sequi malebant quam publicarum discordiarum incommoda pati, Lingam commigravit; ibique SURINGARI, per decem annos, quibus Borussia, fere sola communium Europae malorum expers, conquiescebat, tutum optatumque otii et tranquillitatis portum nacto, tot vitae honestae deliciis frui licuit, ut suam sortem prae tot millibus beatam grata erga Deum mente agnosceret: toties beatiorem visam, quoties in patria ad salutandos consanguineos et amicos aliquantisper moratus, cuncta magis magisque dilabi, retrofluere et ruinam minitari videret (2).

Praeter otium vero et vitae tranquillitatem, alias quoque laetandi caussas, easque gravissimas Lingae nactus est SURINGAR. Invenit ibi dilectissimam vitae sociam, ANNAM CATHARINAM ELISABETHAM BECKHAUS, filiam *Regalis Consiliarii Militaris*, *Protonotarii imperii regii in Comitatu Lingae et Tecklenburgi*, *Primarii Consulis urbis Lingae*, cum qua, a. 1799 matrimonio junctus, ad extremum vitae finem conjunctissime vixit. Habuit ex ea tredecim liberos et quidem undecim filios, deinde duas filias: de quibus septem filii cum una filia supersunt. Hac re, et aliis summi Dei beneficiis, statio illa Lingensis jucunda fiebat SURINGARI et suavis; jucundior etiam cum brevi post frater ipsius natu maximus ad Literarum vocaretur cathedram, quae WAARDENBURGII discessu vacaverat. Hunc enim fratrem, virum optimum, literarum humaniorum cultoribus de meliori nota commendatum, non solum in juventute habuerat studiorum suorum auctorem et suasorem, sed etiam in provectiori aetate mirifice semper dilexerat et veneratus erat.

In peregrina igitur regione novam quasi patriam nactus, florens omnium civium amore et

(2) Haec fere ipsa sunt dilectissimi patris verba in Exordio Orationis Inauguralis.

et existimatione, SURINGAR omnia, et ad quae vocatus erat, et quae deinceps accesserunt, munera sanctissimâ fide obiit. Et quum ea esset Academiae Lingensis ratio, ut juvenibus qui Theologiae studiis incumbebant, non necesse esset in aliam deinde Academiam migrare, quibus quippe, quâ aliarum doctrinarum studiosi carebant, data esset facultas, studia sua Lingae perficiendi (3), fere nullam Theologiae partem intactam relinquere potuit, sed singulas docere suum esse ratus est.

Tam grave autem impositi muneris onus non impedivit, quominus SURINGAR, parcissime otio suo fruens, aliis quoque negotiis vacaverit. Respondit quaestioni a Societate Hagana a. 1804 propositae, qua quaerebatur *qualis esset Sacrae Scripturae et praecipue Novi Foederis doctrina de Ultimo omnium gentium Judicio Divino:* eique sic respondit, ut et aureum praemium reportaverit et partam antea eruditionis famam egregie tuitus sit. Hagam igitur profectus ad accipiendum, quem meruerat, aureum nummum, hoc insuper diligentiae praemium tulit, ut Leidae, suffragante Facultate Theologica, ab Amplissimo Senatu Academico, *honoris causa* Theologiae Doctor creatus sit. Insperato honore auctus, Hollandiam, intestinis primum motibus dilaceratam, mox hostilibus armis subactam, non sine dolore et miseratione relinquens, in Borussiam, quae etiamnum pace fruebatur et otio, ad suos se recepit.

Sed sua quoque Borussiae dies venit (4), quâ magis exitialem gentium annales non memorant. Antiqua nominis gloria unâ clade concidit et totum, qua late patebat, imperium intra paucos dies pessumivit. Brevi post pace facta minus honesta, quam necessaria, totis imperii regionibus orbata, Borussia, inter alias quoque Lingam amisit.

Tum sequente tristi illo et calamitoso septem annorum spatio, SURINGAR, varias inter aerumnas et sollicitudines vitam egit tolerabilem, at non optabilem. Et quum communibus, quas cum ceteris civibus patiebatur, calamitatibus etiam haec accederet, ut Professorum stipendia non solverentur: profecto non mirum erit si dixero SURINGAREM, multae sobolis parentem, in dies magis magisque anxie sollicitum fuisse. Praeterea Academia Lingensis, in aliorum dominatum redacta, vacillare videbatur; et fama ferebat brevi fore ut a novis illarum terrarum dominis tolleretur. Quumque omnia fere miseriarum plena viderentur, nova, non communis, sed privata, SURINGAREM feriebat clades. Quum enim Collegarum, qui in Ecclesiastico et Academico munere ipsi adstiterant, alter esset mortuus, alter alio discessisset, SURINGAR in molestissimam sane conditionem redactus fuit. Nisi enim pati vellet ut parva illa, quae ip-

(3) Vid. Waardenburgii Prolusio *de Ortu et Fortuna Academiae Lingensis*, in hujus Opusculis, p. 33.

(4) Iterum ipsa sunt dilectissimi patris verba in Exordio Orationis Inauguralis.

ipsius animo blandiebatur, Academiam conservandi spes, penitus vanesceret, non aliter poterat, quam ut universa, quibus antea tres functi fuerant, munera, nunc ipse solus obiret. Et ea solus obiit, qui divinae Providentiae auxilio fretus, nihil mortalibus arduum arbitrabatur.

In hoc igitur tempore docere quotidie in schola, bis per hebdomadem pro concione dicere, modo Germanorum modo Neerlandorum linguâ, pueris doctrinae Christianae elementa instillare, aegrotos ac moribundos consolari, et reliquas sacri muneris partes solus ille implere sustinuit: accedebat laboriosissimum Ephori munus, quod requirebat ut vicinos Reformatorum coetus et scholas in pagis et vicis inspiceret.

In tot autem tantisque negotiis talem omnino se praestabat SURINGAR, ut omnium, quotquot ipsum cognoscebant, et moveret et sane mereretur admirationem. Et licet gravissimis, quae quotidie obeunda erant, officiis distentus, illud, quod residuum erat, otium ad studia potissimum et nec nisi invitus ad animi corporisque recreationem, qua utrique maxime opus erat, adhibere voluit. Quum itaque Hagana Societas a. 1809 quaestionem proposuisset *ad veritatem et divinam originem Doctrinae Euangelicae probandam ex fatis Judaicae gentis post Servatoris mortem*, SURINGAR iterum virium suarum periculum fecit, idque tam felici successu, ut iterum aureum praemium reportaret.

Iisdem fere temporibus SURINGAR fratri uxoris suae JOACHIMO FRIDERICO BECKHAUS, quem inter discipulos habebat, auctor fuit ut responderet ad SCHLEIERMACHERI argumenta, qui nuper evincere conatus erat primam ad Timotheum Epistolam non a Paulo sed ab incerto quodam et ignoto homine Clerico Saec. I. esse conscriptam, vel potius ex Epistola ad Titum et altera ad Timotheum consarcinatam, ceteroquin a Pauli ingenio et dictione abhorrere. Suscepti laboris partem egregius juvenis publicavit in Specimine Observationum Critico-Exegeticarum *de Vocabulis ἅπαξ λεγομένοις et rarioribus dicendi formulis, in Prima ad Timotheum Epistola Paulina obviis, authentiae ejus nihil detrahentibus*, quod Praeside SURINGARE ad publicam disceptationem proposuit, editum Lingae 1810.

Biennio post alter discipulus, quem nunc Petropolis habet egregium Ecclesiae Reformatorum pastorem, EBRCO ARNOLDUS JACOBUS TAMLING Dissertationem Philologico-Exegeticam *de Verbi σώζειν et affinium diversis significationibus in N. T.* duce et suasore SURINGARE scripsit, eodemque Praeside defendit.

Sic in miserrima et publicarum et privatarum rerum conditione, felicissimus, qui conamina sua sequebatur, successus, et communis, quo fruebatur, civium amor SURINGARI vitam reddiderunt tolerabilem. Qua re factum est ut numquam animum dimiserit, quamvis meliora tempora optare magis quam sperare liceret.

Multos Batavos tunc temporis solum vertisse constat, ut extra patriam certum refu-

fugium quaererent. Nonnulli, inter quos nobilissimi viri, Lingam migraverant. Cum his igitur, quorum amica et familiari consuetudine utebatur, dulce erat SURINGARI de patriae fatis colloqui; tristesque et pene fractos consolari. Sic tristissima etiam tempora non absque omni laetitia transegit. Solutis autem nondum stipendiis, vivendum erat parvâ, eâque, quae vix ad numerosae prolis sustentationem sufficeret, pecuniâ. Quod quum neminem latere posset, peregrini, qui Lingae morabantur, per amicos et cognatos effecerunt, ut SURINGAREM subinde nobilissimae in Hollandia familiae rogarent, ut filios suos honesto honorario in contubernium accipere et privata institutione Graecas Latinasque literas docere vellet. Ab hujusmodi conditionibus quum non alienus esset, ita tamen ut unum tantummodo, nec plures simul, in contubernio habere cuperet, quod laboriosi sui muneris ratio non sinere videbatur, unum et alterum deinceps juvenem domi suae aluit et privatim docuit. In quibus, quem honoris caussa nomino, fuit GULIELMUS DE DEL, eo tempore juvenis egregius, nunc autem vir praestantissimus, strenuus nostrarum rerum apud Britannos assertor. Sic igitur et huic quoque rei consultum est. Et quum per uxoris fratres et sorores, qui singuli honestissima matrimonia inierant, factum esset, ut fere major civitatis non ita magnae pars inter cognatos, agnatos et affines haberetur, SURINGAR in sinu familiae potius quam in peregrina regione vivere et in communi infelicitate non infelix sibi videbatur.

Quum itaque a. 1811 in Academiam Regiomontanam vocaretur, maluit, quamquam cum suarum rerum incommodo, Lingae, inter suos, meliora tempora sperare, quam suae fortunae prospicere, et sic pati ut suo discessu Academia Lingensis periculum traheret. Eodem circiter tempore privatim SURINGARI oblata est cathedra in Academia Harderovicensi; sed quum nullam sejunctam sibi ab iis, quos carissimos habebat, vellet fortunam, prohibuit quominus publice vocaretur.

Et hujus quidem consilii SURINGAREM non poenituit. Tranquillatis enim Europae rebus et post tot belli discrimina tandem in melius conversis, Linga, aliquantisper alienigenam dominum pati coacta, Borussorum regi redditur. Civium animi, qui per tantum temporis spatium tristes et pene fracti videbantur, pacis communis fama exhilarantur. Optima quaeque, quae per incommoda belli debuerant negligi, intermitti, abjici, alacri labore restituuntur. Juvenes ad studia redeunt, et Academia Lingensis florere et novam quasi vitam inire incipit. Jam non dubitabat SURINGAR brevi fore, ut, suffectis in decessorum loca Collegis, majoris nancisceretur otii fructum, et sic ad severiora, a quibus temporum iniquitas illum invitum abstraxerat, redire posset negotia. Quae quidem spes adeo ipsi arridebat, ut nihil amplius optaret quam ut in altera illa patria consenescere liceret: ubi cum patre et socero, cum fratre et affinibus, cum cognatis et amicis et Collegis conjunctissime vivebat: ubi, post magnas clades et calamitates, jucundioris denuo et lautioris vitae gaudiis coeperat frui.

Sed

Sed sorte sua quam maxime contento neque ampliores honores appetenti, atque plane inopinato, sub finem a. 1814 affertur honorificum Augustissimi GULIELMI totius Belgii regis decretum, quo ad cathedram Leidensem vocatur.

Rei improvisae admiratione tactus primum obstupescit: sed admiratio mox abiit in sollicitudinem, qua noctes diesque agitabatur (5). Ut honorificam stationem acciperet, suadebat patriae caritas, sub optimi regis imperio magis magisque efflorescentis: suadebat paternum erga numerosam sobolem officium, eo tendere jubens, ubi, quamcunque dein vitae rationem secuturi essent filii, optima iis, ad quaevis animi ingeniique bona comparanda, suppeteret occasio: impellebat denique, quam sibi futuram videbat, inter tot viros divinarum humanarumque artium peritissimos assidue versandi facultas, a quibus non nisi meliorem et doctiorem se discessurum arbitrabatur. Absterrebatur autem, ut ipse dicebat, sua mediocritatis suae conscientia; quum, pro ea qua semper erat modestia, se non satis idoneum fore judicaret ad omnes provinciae sibi creditae partes rite tuendas. Et fortasse, sorte sua beatus nec stolida ambitione motus, honorificentiorem hanc stationem recusasset, nisi suasisset parentum et affinium instigatio: persuasisset autem amor liberorum, quibus quam optime volebat prospicere, et cogitatio, se ad tales Collegas proficisci, quorum singularem in se benivolentiam decennio ante fuerat expertus. Impellente denique VOORSTIO, quem prius praeceptorem, nunc Collegam habiturus erat, oblatam stationem accepit.

Sed quum tempus instaret, quo Leidam proficiscendum erat, tum demum expertus est, quanti esset, relinquere stationem, quam duodeviginti annos tenuerat, imo ex omnium, quotquot ibi habuit, Collegarum opinione, ornaverat: relinquere urbem, in qua temporibus maxime adversis tutum et jucundum perfugium nactus, in omnium quasi oculis ferebatur. Valedicendum erat et parentibus et socero et fratri et Collegis et affinibus et amicis, in quorum quidem numero et nemo non erat et nemo non haberi cupiebat. In ipso discessu Lingenses ostenderunt quantopere SURINGAREM diligerent et quanti pristina hujus beneficia aestimarent. Universa utpote civitas, tam carum civem ad portas urbis comitata, lacrimis desiderii futuri dolorem indicavit.

Medio mense Majo a. 1815 Leidam quum venisset, Professionem solenni ritu auspicatus est d. 13 Junii, dicta Oratione *de Muneris Doctrinae Christianae interpretum praestantia a futuris religionis doctoribus rite aestimanda.* Habitis deinde de varia studii Theologici parte Scholis, modo Exegeticis, Homileticis et Symbolicis, modo de Historia Ecclesiastica et de Theologia Dogmatica, una cum TE WATERO, VOORSTIO, CLA-

---

(5) Ita ipse rem narravit pater dilectissimus in Exordio Orationis Inauguralis.

CLARISSIO et BORGERO, mox item cum HENGELIO et KISTIO, Academicam, quae Theologiae studiis operam navabat, juventutem docendi et in Reformatorum coetu dicendi provinciam, pro virili sua parte, egregie sustinuit.

Qualem se alibi praestiterat, talem se quoque Leidae praestitit. Homo, qui neque laedebat quemquam, neque, si quam injuriam acceperat, malebat ulcisci, quam oblivisci, qui bonus civis spectari probarique studebat, et qui revera plus erat quam videbatur, brevi tempore ita cognitus ac judicatus est, ut eum nemo non Collegarum diligeret, nemo non civium veneraretur et subspiceret. Erat enim modestus, prudens, lenis, justus, affabilis, clemens, fidelis et commissa fideliter celans; nec umquam viribus parcens quo et dilectissimae uxori et numerosae proli et vero aliorum commodis consuleret; verbo, erat in omni vita homo ingenuus, qui, ut a nemine odio habebatur, ita neminem bonum odio habebat. Quidquid rogabatur, religiose promittebat; liberalis erat, non levis: et, quod polliceri non fuerat ausus, id subinde praestabat, certe numquam non praestare studebat. In Scholis autem talem se praebuit doctorem, ut et peritioribus, et iis, qui minus periti essent, prodesset. Erga singulos familiaris et officiosus; in discipulorum consuetudine, comitatem cum severitate et gravitatem cum facilitate conjungebat, ut difficile sit intellectu, utrum eum discipuli amarent magis, an vererentur. Domi denique suae optimus fuit paterfamilias: qui sibi parcus, liberis autem suis, quo doctiores redderet et meliores, lautus et largus. In quorum educatione, si eum tantum prudentem dicam, minus quam debeam, praedicem; quum ille potius divinus fuerit: si divinus appellandus est is, qui et verbis sapienter admonet et verbis parem vitam agit.

Nimia, quam de sua doctrina conceperat, mediocritatis conscientia fecit, ut aliorum bene scriptis libris uti, quam ipse libros a se scriptos publicare maluerit. In his autem ita se gessit, ut aliorum merita numquam vituperaret; imo, extollere et laudare maluit; sua vero semper justo minoris aestimavit. Pro ea enim, qua erat modestia, timebat fere ut literato orbi satisfacere vel insigniter prodesse valeret. Accedebat imbecilla valetudo, quae eum saepius continuos dies et menses prohibuit quominus incepta agere perseveraret; eaque numquam non impedimento fuit, quominus, ut ipse cupiebat, studiis operam navare posset.

Neque tamen, ubi aut temporis aut officii ratio postularet, suam diligentiam desiderari passus est. Testis est *Oratiuncula*, quam habuit *in festi Academici solennitate*, quae a 1825 celebrata est, cum egregius juvenis, qui nunc jam fato functus est, JOANNES HOOG, summos in Theologia honores *more majorum* consequeretur. Testis est Oratio *de variis quae Rei Christianae obortae sunt calamitatibus, in illius commodum atque salutem, divina moderante Providentia conversis*, quam d. 8 Febr. a. 1827 habuit, quum magistratum Academicum solenni ritu deponeret. Testis est sermo, habitus d. 7 Novem-

vembr. ejusdem anni in conventu Societatis quae Bibliorum inter Paganos propagationem curat. Testis denique est *Oratio Sacra*, quae reperitur in collectione Orationum Sacrarum a. 1831 ab Academicis Concionatoribus laudabili consilio edita, ut ex nummorum proventu laborantis Patriae commodis prospiceretur.

Quae, quamquam numero pauca sint, tantum et doctrinae et elegantiae spirant, ut omnino doleamus, quod non plura ab eadem manu profecta sint.

Et vel sic tamen non tantum inter cives, sed etiam alibi apud bonarum literarum amantes, magna florebat existimatione. Hinc factum est ut non tantum Societas Leidensis et Hagana sed etiam Trajectina et Zeelandica et vel Societas Historico-Theologica Lipsiensis, SURINGAREM inter suos sodales coöptaverit. Dignus item habitus est, cui locus daretur in Amplissimorum Gymnasii Leidensis Curatorum Collegio.

Adversa, qua cum plurimum conflictatus est, valetudo, aliquot ante mortem annis, suadere, imo jubere videbatur ut Concionatoris Academici munere se abdicaret. Quâ veniâ ab Augustissimo Rege honorificentissime impetratâ, alteram muneris Academici partem, in magnam juventutis, quae Theologiae studebat, utilitatem, perquam pie et religiose ad extremum usque vitae tempus tueri perseveravit: idque saepius cum suae valetudinis detrimento.

Quum annum aetatis sexagesimum quartum nondum complevisset, d. 23 Aug. 1834 Amstelodami, ubi aestivas ferias apud maximum natu filium degere decreverat, diem obiit supremum: et sic uxori, proli, Academiae, et Patriae magnum sui desiderium reliquit, filiis autem egregium, quod sequantur, doctrinae accuratae, modestiae pietatisque exemplum.

SCRIPTA

LUCAE SURINGARIS.

Dissertatio Critico-Exegetica, exhibens *Specimen Observationum ad loca quaedam Matthaei*, Praeside V. Cl. VAN VOORST defensa Franequerae d. 2 Junii 1790. edita ibid. eod. anno. 4°

Dissertatio Philologico-Exegetica *de Diversis vocum* קָדוֹשׁ, 'ΑΓΙΟΣ *et affinium significatibus*, Praeside V. Cl. VAN VOORST defensa Franequerae d. 2 Maji 1792 edita ibid. eod. anno. 4°

Verhandeling *over de Leer des Bijbels, inzonderheid des Nieuwen Testaments, aangaande het Laatste Algemeene Gericht, hetwelk Jezus Christus over de wereld houden zal.* In de Verhandelingen van het Genootschap ter verdeediging van den Christelijken Godsdienst in 's Hage, voor het jaar 1804. 8°

Verhandeling, behelzende *een Betoog van de Waarheid en Goddelijkheid der Evangelie-leer, uit de behoorlijk gestaafde lotgevallen der Joodsche Natie, na den dood en de Verheerlijking van onzen Heere Jezus Christus.* In dezelfde Verhandelingen, voor het jaar 1809. 8°

Specimen Observationum Critico-Exegeticarum *de Vocabulis ἅπαξ λεγομένοις et rarioribus dicendi formulis, in Prima ad Timotheum Epistola Paulina obviis, authentiae ejus nihil detrahentibus*, quod Praeside LUCA SURINGARE defendit JOACHIMUS FRIDERICUS BECKHAUS, Lingae d. 2 Maji 1810. Editum ibid. eod. anno. 8°

Dissertatio Philologico-Exegetica *de Verbi σώζειν et affinium diversis significationibus in N. T.* quam Praeside LUCA SURINGARE defendit EERCO ARNOLDUS JACOBUS TAMLING, Lingae d. 6 Novembris 1812. Editum Daventriae eod. anno. 8°

Ora-

Oratio *de Muneris Doctrinae Christianae interpretum praestantia a futuris Religionis Doctoribus rite aestimanda*, habita d. 13 Junii 1815, quum Ordinariam Theologiae Professionem in Academia Lugduno-Batava solenni ritu auspicaretur. Edita Lugd. Bat. 1816. 4°

Het Goddelijk Bestuur in den vroegen dood onzer Geliefden; eene Leerrede over Psalm LXXVII: 14a. Uitgegeven te Leyden 1821. 8°

Oratiuncula, habita in Festi Academici solennitate d. 9 Februarii 1825, *cum* JOANNES HOOG *summos in Theologia honores MORE MAJORUM consequeretur.* Edita in Annalibus Academiae Lugd. Bat. 1824—1825. 4°

Oratio *de Variis, quae Rei Christianae obortae sunt, Calamitatibus, in illius commodum atque salutem, Divina moderante Providentia, conversis;* habita d. 8 Februarii a. 1827, quum magistratum Academicum solenni ritu deponeret. Edita in iisdem Annalibus 1826—1827. 4°

Aanspraak *over de Liefde tot God en tot alle onze natuurgenooten, als het edelst beginsel van onze voortdurende belangstelling in de meerdere verspreiding van den Bijbel*, gehouden den 7 November 1827. Gedrukt in het Berigt van de Handelingen der Dertiende algemeene Vergadering van het Nederlandsche Bijbelgenootschap, Afdeeling Leyden. 8°

Leerrede *over de Vrees van God het beste voor den mensch, in elke betrekking en omstandigheid des levens, en het doel der goddelijke onderwijzingen; ook in dezen zorgvollen tijd*, naar Prediker XII: 13. Gedrukt in de Leerredenen betrekking hebbende op de jongste omstandigheden van het Vaderland, tot deszelfs voordeel uitgegeven door de gezamenlijke Nederlandsche Academie-Predikers. Utrecht 1831. 8°

EMENDANDA.

Pag. 5. *lin.* 13. sq. *abstracta maxime*, *et universali* lege *abstracta maxime et universali*,
— 6. — 3. a. f. rerum, imprinis *lege* rerum inprimis
— 7. — 4. a. f. luculentlissimum praebat *lege* luculentissimum praebet
— 9. — 12. ipse, nesciat *tolle* comma.
— 15. — 17. suâ quemque *lege* sua quemque
— 24. — 13. etodiâ *lege* e custodiâ

HENRICI ENGELINI WEIJERS

ORATIO

DE

LITERARUM SEMITICARUM DISCIPLINA, TOTA ET PRUDENTER AEQUE AC CUM ANIMI ARDORE COLENDA,

PRONUNTIATA DIE XIV DECEMBRIS ANNI CIƆIƆCCCXXXIII,

QUUM LITERARUM ORIENTALIUM PROFESSORIS EXTRAORDINARII MUNUS IN ACADEMIA LEIDENSI SOLENNITER AUSPICARETUR.

CURATORES ACADEMIAE LEIDENSIS, QUIQUE HUIC COLLEGIO AB ACTIS ES, VIRI ILLUSTRISSIMI, SPECTATISSIMI!

RECTOR MAGNIFICE!

CIVITATIS ET AGRI LEIDENSIS JUDICES, VIRI GRAVISSIMI, INTEGERRIMI!

QUI IN HAC URBE CIVIUM NEGOTIIS PUBLICE CURANDIS PRAEESTIS, MAGISTRATUS AMPLISSIMI, VIRI SPLENDIDISSIMI!

DISCIPLINARUM QUARUMVIS PROFESSORES CELEBRATISSIMI!

QUI PUBLICUM DEI CULTUM MODERAMINI ET CIVIUM ANIMOS AD PIETATEM VIRTUTEMQUE DIRIGITIS, VIRI PLURIMUM VENERANDI!

ARTIUM MAGISTRI ET DISCIPLINARUM DOCTORES, VIRI CONSULTISSIMI, ERUDITISSIMI!

CIVIUM ACADEMICORUM LECTISSIMA CONCIO, JUVENES NOBILISSIMI, HUMANISSIMI!

QUOTQUOT DENIQUE ADESTIS, QUOCUNQUE ORDINE LOCO AUT MUNERE, AUDITORES EXCELLENTISSIMI!

Est profecto, ut solenni hoc die vehementer laeter atque exsultem. Quid enim gratius mihi, quid optatius, posset contingere, quam in honorificâ Doctoris Publici statione collocato esse? Quam eximie delectat animum meum novâque voluptate perfundit, quod evocatus sum ad profitendam disciplinam, quae ab ineunte adolescentiâ mirum quantum mihi placuit, quae, ut magis ipsam colui, ita pulcriorem se mihi jucundioremque ostendit, et quam per quatuor jam annos, ex quo per augustissimi Regis liberalitatem me totum ei dedere potui, ardenter uniceque amare consuevi! Quam denique ex voto mihi cessit, quod splendidum hoc munus mihi in ipsâ hac celebratissimâ Musarum sede mandatum est, quod hic, ubi artes et doctrinae florent omnes, ubi Literae Orientales in clarissimâ luce sunt positae et immensi earundem thesauri servantur, a latere adjunctus sum Duumviris illis, quorum ut testata laus et confessa sunt insignia merita, ita erga me mihi perspectissima est benevolentia, qui promtissimos se mihi et doctores et patronos praestiterunt, qui etiam nunc futuri sunt certissimi duces et fidelissimi consiliarii! Sane vero, nimis me beatum reddidit Deus: non potero unquam aut erga Hunc coelestem aut erga humanos meae causae fautores ex aequo gratus esse!

Quae quidem exsultantis mei gaudii significatio quamvis ex intimo pectore fluxit, pro-

procul tamen abest, A. A., ut non contrariis etiam motibus nunc mea mens agitetur et gravissimâ perturbatione laboret: deprimit laetitiam illam et tantum non suffocat verecundia, metus et formido me tenent, angit me mearum virium quam sint infirmae conscientia. Et judicate, an non liceat mihi isti indulgere formidini: jam meum quoque est profiteri tuerique disciplinam, cujus prima hîc et solidissima fundamenta immortalis ille Scaliger jecit: cujus tanti viri opus se incertum esse an satis splendide persecuturus sit quis non religioni habeat? Escendi in hunc locum ut munus auspicarer, quod olim duo illa lumina, Erpenius et Golius, quod recentiore memoriâ praeclarissimi homines, Schultensii, Scheidius et Ravius, gesserunt, quod ipso hoc tempore Palmius et Hamakerus, at quanti viri quantâ cum gloriâ, gerunt! Ex hoc suggestu mihi verba facienda sunt, ex quo facundissimos oratores et Vos non semel audiistis et ego audii et admiratus sum dicentes: pro spectatissimâ hac concione, pro viris in omni et eruditionis et elegantiae genere principibus, pro summis denique Grammaticis, qui ut in Graecorum Romanorumque Literis habitant, ita stili Latini peritissimi sunt judices, mihi, mihi inquam juveni, nec satis docto, neque eleganti, nec facundo, nec Latine loquenti, dicendum est! — Quae quanquam ipsa sunt maxima, majori tamen etiam ad metum mihi faciendum momento est hodierna disciplinae quam jam publice exercitursus sum ratio, quae quidem talis mihi esse videtur, ut nesciam, uter magis requiratur ad illud Literarum genus ita ut oporteat colendum, animusne calens et ardens, et paene fervens, an animus insigniter prudens, singulariter cautus, quantum maxime possit consideratus? Intelligitis, alterum requiri, ut ne ullo quis impedimento (qualia et magna sunt et numero plurima) retardetur sed identidem gradum promoveat; alterum, ut cum tot ac tanta sint errandi pericula, ne erret. Videtis autem, quam diversa inter se et prorsus contraria sint haec duo officia, nec mirabimini, credo, me, cum persuasum habeam, et neutrum jam a me abesse posse, neque alterum posse altero plenius atque perfectius in me adesse, nisi cum maximo et meo et ipsius disciplinae detrimento, totum esse metu perculsum et in ip-

ipsis medullis formidinem infixam sentire. Et vero enim, si sperare, si vel confidere liceat, singularem illum animi ardorem a me non plane abfuturum esse, utpote quem, ut in aetatem meam cadit et ab ingenio meo non alienus est, ita invitus etiam ex Hamakeri scholis mecum portassem et ex Hamakeri usu et familiari consuetudine majorem in dies non contrahere non potuissem: quanto tamen difficilius erit, alteram illam virtutem, aeque necessariam sed multo a me longinquiorem, perfectam dico prudentiam, comparare, quae et senum magis esse solet quam juvenum propria, et ad quam natura quoque mea fortasse haud ita prona ac proclivis est, quam certe ex aliorum luculentissimis exemplis nondum ita ut optarem addidicisse ipse mihi videor! Haec cogitatio est, quae inprimis me opprimit atque perturbat, haec totam occupavit mentem meam, haec eadem effecit, ut cum argumentum hujus orationis circumspicere coepissem, ultro se mihi tale offerret, quod et cum illâ animi affectione congrueret, et ad persuasionem meam magis etiam stabiliendam insigniter esset appositum. Dicam, A. A., *de Literarum Semiticarum disciplinâ, totâ et prudenter aeque ac cum animi ardore colendâ;* Vos autem rogo et obsecro, ut faciles mihi aures animosque praebeatis, utque sic judicetis, me, cum facultas non esset ad Vestram aut utilitatem aut delectationem accommodate dicendi, non male hoc quod unum superesset studuisse, ut ad meam certe utilitatem, quae faxit Deus ut olim publica sit, dicenda revocarem.

Quod igitur ab illo, qui in Semiticis Literis elaboret, requiri existimo, hoc est, ut omnino nullam hujus disciplinae partem prorsus intactam relinquat, universam vero illam non minus prudenter quam impigre colat.

Atque hîc in ipso orationis introitu exponam, cur Semiticarum Literarum nomine, non Orientalium, uti visum sit. Et vero enim maximum interest inter duo haec nomina discrimen, nec magis licet ea inter se, quam speciei et generis vocabula, permutare; unde qui hoc pro illo temere substitueret, non minus inepte lo-

que-

queretur, quam si quis Afer aut Asianus ad Germanicas Literas significandas Europaearum Literarum appellatione uteretur. Alterum nomen ut a Semo, Noachi filio, ductum esse apparet, ita in consuetudinem venit iis linguis tribuere, quae inter se sanequam finitimae et aequales, totidem veluti filiae sunt unius dudum exstinctae neque aliunde quam ex hac suâ prole cognitae matris; iis dico linguis, quibus antiquissimi Phoenices et coloni ex hac gente profecti; quibus Hebraei et Samaritani; Chaldaei, Syri et Judaei recentiores; quibus Habessini tam veteres quam hodierni; quibus denique Arabes et ante multa saecula et nostrâ aetate; quibus igitur diversae hae gentes aut olim in Europâ et Asiâ et Africâ usi sunt, aut etiam nunc uti in nullâ ex his terrae partibus prorsus desierunt. Cum ergo Semiticarum Literarum appellatio satis late pateat, videte tamen, A. A., quam paene nihil ea sonet prae altero illo Orientalium Literarum amplissimo et magnificentissimo nomine: quod quidem, ut facile intelligitis, et ipsos Semiticos sermones, et praeter hos omnes illos complectitur, quibus in vastissimâ Orientis regione, hoc est, per cunctam Asiam et in aliquantâ Africae parte, tum ante annorum millia locuti sunt homines, tum hodie loquuntur: ex quorum sermonum fere infinito numero hos qui primarii sunt nominatim me citasse satis sit: Armenium et Georgium; Persicum et antiquas quae interierunt Persidis dialectos; Sanscriticam linguam diu intermortuam, et complures sermones, hodie usitatos, ex communi eâ stirpe prognatos; Malaïcam linguam et reliquas omnes insularum Pelagi Indici et continentis huic mari conterminae; sermones Tataricos, sive Mongolicos, varios; Turcicum et orientalem et occidentalem; porro linguam Tibetanam et sacram et vulgarem; denique Sinensem et Japonensem; postremo (ut ex Africanis unam certe addam) Copticam. Jam, credo, sentitis, quare ego nomen illud Orientalium Literarum, adeo splendidum et majestatis plenum, verecunde devitaverim, et intra cancellos eruditionis Semiticae tam hanc orationem quam universa mea studia cohibere constituerim. Tametsi enim gaudeo et eximie laetor, quod plerique horum Orientalium sermonum nunc certatim et cum maximo fervore a Gal-

lis,

lis, a Germanis, ab Anglis et a Russis coluntur: tametsi glorior, esse etiam inter nostrates unum singulari plane ingenio et doctrinâ virum, illustre hujus Academiae ornamentum, qui praeter Semiticos aliis quoque ex illorum numero compluribus diligentissimam et fructuosissimam operam tribuat: ejusmodi tamen exempla, cum facilius aliquem ea laudare quam aemulari posse cognoverim, haud alium in me excitare sensum sueverunt, quam in illo excitatum esse tradunt, qui altissimos Alpium vertices venerabundus seque nihil putans suspexerit; ego vero meo me modulo metiens, et Delphicum illud *Nosce te ipsum* (quam quaeso salutare, quam vere divinum praeceptum!) in ipsâ mihi mente exarans, neque adhuc fere extra Semiticarum Literarum fines processi, neque longius unquam extra eosdem evagari cogito, quam ut sermonem Persicum recentiorem et Turcicum certe occidentalem, quorum exteriori habitui tanta intercedit cum Arabum linguâ necessitudo, aliquâ ex parte, quantum ad historicis libris bene utendum satis sit, calleam. Ac vel sic mihi video latissimum campum patere, penitusque persuasum habeo, vulgari homini satis grave onus esse, in solis Semiticis Literis ita elaborare, ut omnino nullam hujus disciplinae partem prorsus intactam relinquat, universam vero illam aeque prudenter ac cum animi ardore colat. Vos jam esse judices volo, an inertiae ignaviaeque suspicionem enuntiata haec persuasio afferat.

Supra significavi, Semiticas linguas eo inter se cognationis vinculo contineri, ut magis idoneum nomen quam sororum iis tribui nequeat: quemadmodum vero in rerum naturâ fieri videmus, ut unius matris filiae multa quidem et faciei et animi lineamenta inter se aequalia et prope eadem habeant, ut ex ipso vultu atque ingenio communem suam originem prodant, at in multis tamen etiam a se invicem discrepent, nec difficile sit per ea quae singulis peculiaria sint ac propria, distincte unam illarum a reliquis dignoscere: ita isti quoque sermones, cum universa eorum ratio plane sit eadem, haud paucas tamen singuli discriminis notas offerunt, in quarum numero tales sunt, quas in sorores cadere primo adspectu mireris. Unde

B evi-

evidens est, et seorsum in singulis tractandis diligentem esse operam ponendam, et necesse esse universarum rationem atque leges perdidicisse ut singularum naturam penitus perspicias. Neque enim, aut qui peculiares Hebraïcae linguae Chaldaïcaeve et Syriacae leges cognitas habet, idcirco leges etiam, Arabicae et Aethiopicae proprias, sciet, aut qui non hos sermones unâ cum illis didicit, illorum ipsorum rationem ita ut oportet intelliget: contra vero etiam neque Arabum neque Aethiopum sermo sine accuratâ reliquorum Semiticorum cognitione pernosci a quopiam poterit. Si exemplorum auctoritate ad hoc probandum opus esset, testes excitarem, hinc Magistros Judaïcos, qui ut primi nec contemnendi Europaeis duces exstiterunt in Hebraïcarum Literarum studiis, ita quod hanc linguam, seorsum a sororibus consideratam, ex se ipsâ tantum explicare conati sunt, quam plurima mira commenta et opinionum monstra protulerunt; illinc ipsos Arabum Grammaticos, acutissimos homines et vere philosophos, qui tamen, quod praeter suum sermonem e finitimis illis nullum sciebant, haud raro se ridiculos et plane ineptos praebuerunt. Quare dici vix potest, quantum sit celebratissimi nostratis, Alberti Schultensii, meritum, qui princeps et suis et toti Europae regiam illam viam monstravit, quâ firmo jam gradu et in dies firmiore incedunt, quotquot disciplinae nostrae ornamento sunt.

Itaque certissimum est, A. A., cunctas Semiticas linguas conjunctim tractandas esse: jam vero, quam diligenter assidueque et quantâ cum prudentiâ et patientiâ in hac re versandum sit, ut optatus inde fructus redundet, Vos et omnes ex parte intelligitis, et quanto minus in his Literis hospites estis, tanto magis experti sentitis. Sane, hercle, magnum est, cunctas illas sorores, earumque e sororibus neptes (hoc enim nomine liceat recentiores nonnullos sermones, inprimis Rabbinicum, Melitensem, Amharicum atque hodiernas Arabum dialectos, appellare), has igitur omnes ita cognitas et perspectas habere, ut nec quae singulis sint propria ignores, nec praesertim quae universis sint inter se communia, diuturnâ et acerrimâ ob-

observatione non pernoveris. Sudandum est in hoc labore et omnes animi vires intendendae sunt, nam et maximas habet difficultates, et ita prorsus necessarius est, ut qui non antea hunc persecutus sit et identidem perficere non intermittat, nullam, nullam inquam, hujus latissime patentis disciplinae partem subtiliter et bene culturus sit. De hoc quidem Vos non addubitabitis, quibus usu et exemplis constat, quantum valeat ad Graecas Latinasque, imo ad omnes omnino Literas severe tractandas, Grammaticae potissimum studuisse et cujusque linguae proprias leges curiose investigasse. De difficultatibus autem, quibus istum laborem premi significavi, tum certe quodammodo judicare poteritis, si haec tria animis Vestris consideranda praebuero. Quorum primum est, hoc requiri et praestandum esse, ut evidenter appareat, quid in singulis illis sermonibus nativum sit et e communi fonte fluxerit, quid postea adscitum sit et diligentiori ipsorum culturae acceptum referatur: sive, ut aliis utar verbis, ut e filiarum vultibus, intentâ oculorum acie inter sese collatis, ipsius matris imaginem, nusquam exstantem nullâque memoriâ proditam, redintegres. Alterum hoc spectavi, e linguis illis paucissimas tantum ita adhuc nobis cognitas esse, ut de legibus earum fere omni ex parte certi simus: alias enim tantam fecisse Literarum suarum jacturam, ut non nisi exiguae reliquiae ex satis magnâ copiâ ad nos pervenisse videantur; aliarum rationem vix aliunde nobis notam esse, quam e libris qui Sacrum Codicem, nec integrum quidem plerumque, in ipsas conversum offerunt: cujus generis scripta quam parvo usui sint ad veram alicujus linguae naturam penitus perdiscendam, quis est qui nesciat? alias denique, Phoenicum dico et colonorum ex his profectorum linguas, aut plane interiisse, si perpauca hominum et locorum nomina rerumque vocabula, fortuito conservata, exceperis, aut in lapidibus sepulcralibus solum et in aliis id genus monumentis superstites exstare, quae quanti laboris sit explicare, et quam magis etiam arduum sit in grammaticum usum prudenter convertere, non hujus est loci ut arguam. Tertium quod monere volui hoc est, tantum interesse inter Semiticos sermones et inter reliquos omnes, sive Europaeos sive Asiaticos,

rationis discrimen, ut qui illorum elementa doceatur, vix quidquam sibi intellige-re aut unquam intellecturus esse videatur: et tamen ii sermones haud alium habent quam nostri auctorem: videlicet, naturae humanae sunt opus atque artificium, sed hujus naturae aliter flexae atque inclinatae, diverso modo cultae et politae, ad diversa instituta verum ex iisdem principiis profectae: quapropter suam nosse naturam, non ut nunc comparata est, sed ut comparata etiam esse sibi plane constans potuisset; suam intueri mentem et totam perspectam habere, non ut jam ea cogitat, sed ut cogitare ei per easdem leges eodem jure licuisset; hoc est munus atque officium illius, qui Semiticorum sermonum non formam sed ingenium, non externum habitum sed vim atque virtutem cognoscere velit. Miramini hoc effatum, A. A.? At mirari desineretis, si usu experti essetis, quam multifariam haereant, quam misere labent ac titubent isti, qui unius memoriae ope et adminiculo in hisce studiis utantur; contra vero, quam subtiles et acutos, quam omni ex parte paratos, illi se praebeant, qui cogitare et sentire cum Semitis consueverint, et ex suâ mentis constitutione in illorum, non ita facili itinere, migraverint: hi sunt beati, quibus solis contingit, ut splendidissimum illud Naturae artificium, nostris sermonibus haudquaquam imperfectius, imo longe stabilius atque constantius, penitus norint cunctamque ejus rationem et structuram perspiciant. Quare hoc est quod volui, istius laboris difficultatem eo praesertim augeri, quod ad illum rite sustinendum absolutum dialecticum, hoc vero est, verissime philosophum, esse oporteat.

Satis jam de parte grammaticâ Literarum Semiticarum dixisse et vobis persuasisse mihi videor, ad diligentem ejus pertractationem, si summo animi ardore opus sit ut infinita impedimenta feliciter superes, non minus etiam prudentiae, ut ne sexcenties erres, requiri. Ad reliquas nunc disciplinae nostrae partes breviter considerandas progredior.

Et primum quidem hac in re est opera locanda, ut quae cujusque verbi ac vocabuli vis et quae cujusque orationis particulae potestas sit, accurate sciatur: quod uti

uti in Graecorum Romanorumque Literis haud leve negotium est, ita in Semiticis sanequam grave est et plurimas habet cautiones. Nam neque in his Literis (si Hebraïcas quodammodo exceperis) nobis praesto sunt tales Thesauri, quales in illis aut Stephani, aut Gesneri et Facciolati exstant, neque ut nunc comparatae sunt, fieri vel potest ut ejusmodi libri condantur. Causam rogatis? Scilicet, A. A., longe major et fere potior harum Literarum pars adhuc in bibliothecis latet inedita, et multae hominum aetates praeteriturae sunt antequam tota in publicam lucem prodierit: unde cum consequens sit, ut lexica quae possidemus plane non perfecta sed quam maxime manca sint, huic incommodo sic occurrendum est, ut ipsi et majore quam in caeteris linguis prudentiâ et intentiore diligentiâ ad veritatem indagandam utamur: quae legimus, non cursim legenda sunt: quae novae et insolitae videntur et tamen bene se habere, sive dictiones, sive verborum et vocabulorum potestates, sedulo in adversariis enotandae: quos non intelligimus loci acerrime intuendi: universa eorum ratio subtiliter exquirenda: non intra unius dialecti fines consistendum, sed unâ omnes adeundae et consulendae: verbum aut vocabulum, quod quid alicubi valeat dubitamus, ita plane cognoscendum, ut, cum cunctas potestates, quas inter Semitas illud nactum esse constet, exploraverimus, jam quodammodo judicare possimus, an ex uno principio eas progressas esse appareat, et an ex eodem principio alia etiam illius verbi vis, cum isto loco congruens, haud temere queat deduci: sic tandem aut quod quaerebamus verum assecuturi sumus, aut locum mendo corruptum, aut lucem desideratam a posterioribus temporibus patienter exspectandam esse, certo sciemus. Qua in re tres errores aeque vitandi sunt, in quos majores nostri inducti, mirum quot locis et poëtarum Arabum et Sacri potissimum Codicis indignissimam vim intulerunt. Primum enim cavendum est, ne cui verbo potestatem, caeterum insolitam, eâ tantum de causâ confidenter assignes, quod loci, in quo explicando verseris, ratio hanc ei tribuere suadeat: quod quam incertum et periculi plenum sit, soli Gussetii Commentarii,

 vel

vel leviter inspecti, docebunt. Deinde summa cautio est adhibenda, quam et aliquâ ex parte magnus ille Albertus Schultensius, et vero discipuli ejus nimium neglexisse videntur, ut ne finitimos Semitarum sermones ita inter se conferas, ut omnino misceas atque confundas: quae aut in Arabum, aut in Aethiopum Syrorumve linguâ alicujus verbi significatio est, hanc nec continuo tu conclude sub eodem verbo etiam in Hebraïcâ linguâ subjectam fuisse, neque unquam, nisi postquam omnia considerate circumspexeris, et dubitanter, sume. Tertius, quem spectavi, error ab iisdem nostratibus praesertim admissus est, nempe ut cum cunctas dialectos diligenter perlustrassent, nec tamen illam verbi vim, quae sola convenire videretur, in harum ullâ reperissent, ipsi eam non crearent quidem, sed ex primâ notione, quam cum verbo isto apud priscos Semitas conjunctam fuisse animo effinxissent, haud raro longissimâ argumentationis ambage, et plerumque invitâ ratione, deducerent. Qui si suo perquam fertili ingenio non praeter modum indulsissent, et effrenatâ licentiâ uti, quam principia sua, per se nequaquam falsa, prudenter persequi maluissent, non adeo nugis atque sordibus replevissent et prope ridiculam hanc disciplinae nostrae partem reddidissent. — Videtis ergo, A. A., etiam in hac excolendâ persaepe fieri posse, ut postquam multa moverimus et omnem operam viresque consumserimus, huic nobis conscientiae voci obtemperandum sit: » Adhuc tu nihil scis certi; cave ne incerta vulgando errorum » numerum augeas!"

Est porro in Criticâ arte elaborandum, cujus uti duae sunt partes, altera de scriptis ipsis, a quibusnam sint auctoribus profecta et quânam aetate sint orta, altera de singulis locis, utrum integri an quoquam modo corrupti videantur, pronuntians, ita utraque cum maximâ curâ Semiticis Literis adhibenda est. Ne enim dicam, oportere omnia scripturae genera, etiam antiquissima et maxime insolita, eâtenus certe cognita habere, ut non impune quis lapidem, in quem magica aut temere et per ludum ficta signa incisa sint, pro lapide Phoeniciis notis inscripto tibi venditet; nec minus necesse esse, ut indicia noveris, quibus vetustiores codi-

ces

ces a recentioribus distinguantur, ne te decipiant solitae istae fraudes et libro nuper in Oriente exarato sexcentorum aut plurium annorum aetatem tribuas: alia hîc sunt Criticorum munera et diversissimi generis et cum primis difficillima. Complures exstant libri, qui Sacrum Codicem, sive integrum sive aliquâ ex parte, in Samaritanum, aut Chaldaïcum, aut Syriacum, aut Arabicum, aut denique Aethiopicum, sermonem conversum exhibent. Horum singulorum aestimandum est pretium et caute ponderandum: inquirendum unde originem traxerint, utrum ex ipso fonte an ex rivo hinc derivato: exploranda eorum ratio, utrum auctores verbum e verbo exprimere, an interpretum agere partes consueverint: ad cujusque aetatem definiendam vel minutissima indicia non negligenda, contraria inter se componenda, quod verum esse constiterit subtiliter perspicueque explicandum. Quod qui leve dixerit opus, ne primoribus quidem labris ejus elementa se gustasse probaverit. Porro in ipsis etiam Arabum Literis gravissimae quaestiones se offerunt: crediderunt olim homines, et venerandâ quidem eruditione, superesse illius gentis carmina multo antiquissima, quin ad Salomonis usque aetatem, hoc est, ad annum circiter millesimum et sexcentesimum ante Mohammedem natum, pertinentia: nobis id hodie tam parum credendum videtur, ut ea monumenta, fere a recentissimis historicis tradita, ipso Mohammedis aevo aliquanto inferiora esse itaque a Moslemis composita non dubitemus: haec autem et similia fraudis exempla etiam alia id genus scripta in suspicionem adduxerunt, nec sine causâ quaeritur (quaeritur vero facilius quam responderi poterit), an carmina illa, quae in Hamâsae opere et in Hodhailitarum corpore poëseos et alibi passim, e tempore quod ante Mohammedem transiit conservata feruntur — non aliquam, non magnam — sed an plenam absolutamque fidem mereantur. Neque antiquissimi quoque historici libri, aut an germani sint eorum, quorum nomina inscripta habeant, foetus, aut an rerum proditarum certissimi testes sint, jam minus diligenter exploretur necesse est. Nostis, vel certe fando audivistis, haud paucos exstare, celebratissimo illi

Wa-

Wakidaeo tributos, quibus uti principum Mohammedis sociorum res gestae et admirabilia facinora eleganter depicta offeruntur, ita majores nostri, et maxime Angli, ad eorum temporum historiam explicandam libenter nec cum suspicione sunt usi: et hodie tamen constat, eos ante saeculum a Christo nato undecimum non confectos esse, cum Wakidaeus ipse haud ita diu post annum octingentesimum mortuus sit; et porro est evidens, eos ad Moslemorum animos excitandos et heroïcam illam virtutem his redintegrandam magis accommodatos, quam ad veritatis normam studiose directos esse. Alii sunt, de quorum aetate quidem dubitari non queat, sed de quorum fonte et auctoritate difficilior etiam quaestio exercenda sit: quae cum in hoc potissimum vertatur, ut judices, quanta humanae memoriae non soleat sed *possit* facultas esse, et quantam igitur fidem res possint habere non ante scripto consignatae, quam per duo plurave saecula in hominum ore fuissent et hac solâ viâ a patribus ad filios transiissent, non opus est ut multis demonstrem, quam prorsus ardua quaestio sit et ex cujusque fere sensu pendeat. Et hi tamen labores, et alii bene multi, quos accurata Korâni pertractatio et rationis ejus pervestigatio offert, paene nihil putandi sunt prae uno illo omnium difficillimo, qui Criticis in Sacro Codice examinando obeundus est: sane vero, qui perfectâ cum laude hoc munere perfunctus sit, eum existimemus majorem quam pro homine industriam cum majore quam pro homine prudentiâ conjunxisse. Ut enim de Hebraeo tantum Codice dicam, nullus eo liber continetur, de cujus aut auctore aut aetate aut ratione non diu graviterque in contrarias sit partes disputatum: de multis adeo tam acres contentiones et olim factae sunt et hodie fiunt, ut nescias utrum magis mireris, pugnantium ardorem an pugnae diuturnitatem? Pentateuchum Vobis et Chronica, Jobi librum et Canticum, Jesajae, Daniëlis et Zachariae volumina nominatim citata esse satis fuerit, quo ipsi animis Vestris varia illa et diversa certamina repraesentaveritis, quae mihi verbis persequi longum sit. Et mediis istis certaminibus nos immiscere, rerum de quibus contenditur gravitas nos jubet: argumenta igitur innumera, quibus utrimque pugnatur, patienter audien-

enda et acutâ mentis acie consideranda sunt: ipsis videndum an non alia se offerant adhuc neglecta et praetermissa: a partium studio omnino cavendum; quos eo duci agnoverimus, his ut cum maxime diffidendum: aliorum inconsiderata levitas et temeritas aeque atque aliorum superstitiones vitandae: principum in arte placita modeste ponderanda; auctoritates non contemnendae; nullis, quantumvis licet splendeant, mens emaucipanda: ubi fervent et paene furunt animi, animus sedatus tranquillusque servandus; ubi accensae sunt irae et verbis odiorum plenis declamatur, decoro sermone utendum et venerabili in quâ versamur causae parcendum: porro, donec supersit dubium, a sententiâ ferendâ abstinendum; ut semel, circumspectis caute omnibus, quaestionem profligasse et ad exitum perduxisse nobis visi fuerimus, non continuo cogitata vulganda sunt; remittendus animus et ab his avocandus, nec nisi interjecto sat magno spatio ad ea quae commentabamur redeundum est; quae si tum quoque placeant, nec minus quam antea videantur ad dirimendam controversiam expedire aut omnino satis esse, ita tandem publice exponenda aut cum eruditis certe communicanda sunt, ut veritatis aeque sinceros cultores ac prudentes nos vindices praebeamus, hoc est, ut neque invitâ conscientiâ nostrâ hominum existimationi nos venditemus, nec religiones eorum et praejudicatas opiniones plus quam fortasse necesse sit, afficere et vulnerare videamur: denique, in his semel peractis acquiescendum; non irascendum, si aut imperite aut parum digne judicemur, nedum tempore, quod Literarum reipublicae debetur, ad privatam contentionem abutendum; manus de tabulâ tollenda, nec nisi duabus de causis eidem denuo adhibenda, vel ad dicta revocanda, ut primum admissi erroris conscientia jusserit, vel ad diligentius eadem retractanda, si novas rationes et ignota antea argumenta aut nostra nobis mens aut aliorum benevolentia suppeditaverit. — Sic video, A. A., Critico in Sacro Codice elaborandum esse, et Vos, credo, omnes assentimini: at quantum, Deus Immortalis! quantum est periculum, ne deteriora his probatis sequamur!

Altera artis Criticae pars, quae de singulis locis considerat, utrum integri an

cor-

corrupti et quo sint modo constituendi, in Semitarum Literis nec minus assidue colenda est, nec minores etiam habet cautiones. Cogitate harum gentium scripturae genera ut multiplicis erroris causam afferant: notas inter se aut valde finitimas, aut plane easdem esse si levissima puncta demseris: haec ipsa a librariis haud raro et omissa esse et perperam addita; hos vero homines in gravissimis operibus et difficillimis locis describendis saepe ita versatos, ut cum summâ negligentiâ et festinatione aut imperitiâ parem audaciam et temeritatem conjungerent: ex uno exemplo, obscurâ manu exarato et perquam mendoso, nonnunquam necesse esse, ut aut abstrusae Grammaticorum disputationes aut non perspicui Geographorum loci poëtarumve versûs edantur; interdum duo plurave exempla inter se componenda esse, quorum tanta discrepantia sit, quantam qui in his Literis non habitet vix animo queat effingere. Praeterea cogitate, lexica omnia adhuc insignite manca esse nec prorsus certâ auctoritate: Grammaticam nondum ita explicatam, ut non in multis ejus partibus pergraves quaestiones supersint, et complures verborum vocabulorumque formae eademque collocandi et struendi modi, qui tibi ignoranti se offerant, utrum a mendo sint integri an conjecturae medicinâ indigeant in dubium possis vocare: tantam denique poëtas, fere duplice jugo, et constantissimi metri et syllabarum resonantium, pressos, sibi licentiam sumsisse, atque animi causâ tam molestum dicendi genus affectasse, ut pauca sint, quae hos non potuisse sibi permittere praefracte cogere audeas. Haec igitur cogitate, nec superlatis, credo, me verbis uti suspicabimini, nullum esse dicentem aut Syriace, aut Aethiopice, aut Arabice scriptum librum, nullam adeo paginam ejus, nullum fere versum, quem non ad Criticae artis perpendiculum caute exigere aliquanti laboris sit; multos vero versûs esse, multaque singularia verba, quae per horas et per dies continuos intuenda et consideranda et tentanda sint, ne aut integra temere mutando corrumpas, aut mendosa ut germana explicando novos errores in lexica inferas. Et de Hebraeo jam Codice quaeritis? Vellem Vobis hîc ostendere possem, quanta ei qui in hoc elaboret, et quam diversi generis supellex ingenti sumtu comparanda sit: vellem eum videretis

om-

omni apparatu illo cinctum et paene inclusum, immodicae magnitudinis volumina alia ex aliis sublata evolventem, Kennicoti primum et Rossii opera inspicientem, mox Graeca et Syriaca et Arabica et alia exempla, tum Veterum commentarios, tandem infinita recentiorum scripta, et post diuturnum hunc laborem, ideo susceptum, ut una sententia atque una adeo vox utrum bene an male se habeat cognosceret, persaepe videntem, non multum se adhuc profecisse, et ni rem melius perspicere contigerit, ingratum illud *Non liquet* sibi in tabellâ scribendum fore. Jam quid agendum huic restet, verbis non persequar, haec tantum duo adjecturus, quibus insignem illius studii difficultatem demonstrem. Alterum hoc est, nullum fere vel evidentissimum mendum Sacro Codice contineri, pro quo — non a Judaeis dico, obstinatâ pertinaciâ et ridiculâ superstitione occupatis, sed — a Christianis, eruditis, subtilibus et liberalis ingenii viris non et acriter et speciosissimis argumentis propugnatum sit; quin hodie etiam esse, praesertim in Germaniâ excellentissimos homines, qui omnes acuminis sui doctrinaeque vires ad locos suspectissimos, invitis et Grammaticae et usûs loquendi haud dubiis legibus, tuendos ita conferant, ut fidem suam eos interposuisse dicas, ne quid in vulgaria exempla, quamvis fortuito nudove arbitrio, semel receptum unquam hinc moveatur aut meliori cedat: quare inprimis cavendum esse, ne quae reverâ menda sint, cum per ipsam vetustatis rubiginem jam sat venerando colore sint, ab eruditis illis patronis pulcrius etiam graviusque tibi commendari et incauto probari sinas. Alterum hoc volui, aeque vitandam esse eorum levitatem, qui aut novarum rerum et in universis Literis et in hac illarum parte cupidi, aut foedum in modum ignaviae suae obtemperantes, aut denique nimiâ festinatione properantes, conjecturae medicinam non prudenter, non aliquoties, non aegris tantum locis adhibeant, sed continuo, sed identidem, sed omnibus omnino locis, quos primo adspectu non intellexerint, inculcent: quorum contagio quam facile nobis haud eandem quidem importare pestilentiam, sed tamen minus terribilem reddere, et aliquâ certe ex parte sanitatem nostram afficere possit, quis Vestrum est qui non penitus sentiat? —

Et inter hos igitur infestissimos scopulos medius ita cursus dirigendus est, ut neque Scyllam a dextrâ, nec Charybdin a sinistrâ tangamus.

Jam, A.A., de tribus disciplinae nostrae partibus breviter coram Vobis exposui: complures aliae restant, nec minus caute nec minus necessario colendae: quas si singulas vel hoc contracto, quo institui, modo deinceps percurrere et aliquantulum enucleare pergerem, nescio an nec Vestra audientia, nec mea mihi latera ad finem usque orationis servitura essent. Geographiae peritum esse, cujusque loci situm accurate investigasse, in peregrinis regionibus adeo plane non hospitem esse, ut naturam coeli et terrae et diversissimi generis rerum legendo sciscitandoque cognoveris; in nationum gentiumque antiquitate ita habitare, ut leges earum et instituta, ut mores et caerimonias, ut rem civilem et militarem et domesticam, animo satis explicata complectaris; earundem origines, varios casûs et fortunae vicissitudines, bella et commercia, et omnium rerum gestarum antecessiones et consequentias quantum fieri possit explorasse; denique historiam humanitatis earum, factos in artibus et disciplinis progressûs, eruditorum nomina et aetatem, scripta et merita, sic cognovisse, ut si de his judicare oporteat, non aut minus bene, aut omnino ridicule judices: haec igitur cuncta quanto stent sudore ac labore, quot diurnis nocturnisque curis et vigiliis, Vos, in quocunque Literarum genere operam locaritis, ipsi experti scitis: et vero ne, quaeso, opinamini, Vobis graviores quam ei qui Semiticas Literas colat, difficultates vincendas esse, quae huic quidem tantae se offerunt, ut nonnunquam ancipiti aciei solus et fere nudus objectus sit. — Est aliquid, Syriae et Arabiae atque Aethiopiae late patentes regiones ita legendo perlustrasse, ut quod de singulorum locorum montiumque et fluminum situ alii jam vere monuerint, memoriae infixum teneas: longe majus est, de illis earundem regionum locis diligenter inquirere, quorum vix nomina adhuc cognita sint, aut de quibus nemo certe adhuc subtiliter exposuerit: verum maximus et profecto ingens est labor, omnia loca, quorum et in Sacro Codice, et apud Syrorum Arabumque historicos mentio facta est, aut definire ubi terrarum posita fuerint, aut postquam

nihil

nihil non tentaveris, certo persuasum habere, a nemine hoc fieri posse, cui non aliae quam tibi opes et adjumenta praesto sint. — Coelum Orientale nostis quam plane a nostro diversum sit: e peregrinatorum commentariis comperistis, aliam prorsus earum terrarum faciem esse, eas longe dissimiles herbas et plantas et arbores gignere, et animalia in iis vivere nostris adeo disparia, ut figura et forma illorum, nisi in tabulis pictis propositae fuerint, animo vix queant effingi: et haec tamen et complura hujus generis alia non leviter nobis tangenda sed penitus perquirenda et pervestiganda sunt, ne in innumeris auctorum locis incerti haereamus, et vel Hebraeos poëtas, rerum naturam elegantissime pingentes, vel Arabum carmina, quibus illi horrida sua arenae aequora aut puellarum suarum laudes miro verborum et imaginum artificio persequantur, multo minus quam oporteat intelligamus. — Antiquitatem vero Semitarum explicare, quantum est munus! in eâdem tantum non hospitem esse, quam diuturni laboris est res! Cogitate, A. A., hoc requiri, ut quae de Phoenicum (quo nomine Cananaeas etiam gentes et diversos colonos comprehendi memineritis), quaeque de Syrorum et Chaldaeorum institutis antiquissimis, tam publicis quam privatis, sciri possint, e perpaucis monumentis et dispersissimis Literarum reliquiis velut ex tenebris eruas, aut ab aliis jam eruta prudenter in usum convertas; ut recentiorum populorum, quorum res non quidem aeque obscurae, sed tamen ipsorum Literis, maximam partem ineditis, nondum illustratae sint, et leges et mores et alia omnia quae huc pertineant, ex solis fere peregrinatorum commentariis, cautissime inter se conferendis, addiscas; denique, ut Hebraeorum et Arabum, quorum vita longe magis quam caeterorum perspecta est, et religionem et rem civilem et militarem et domesticam tam ex ipsorum scriptis quam ex recentiorum operibus cognoscas, et gravissimas quaestiones, cum singulis his capitibus conjunctas, subtiliter et erudite pertractes. Et vero, si nihil aliud in hac disciplinae nostrae parte requireretur, quam ut de solâ Hebraeorum antiquitate (non ex universo tantum Codice Sacro illustrandâ, verum reliquis quoque Semitarum Literis adhi-

hibitis et duodecim scilicet illis Thalmudici corporis voluminibus); quin etiam, si nihil aliud agendum esset, quam ut de solâ Hebraeorum religione exponeretur, nescio an nulla alîus disciplinae pars majores et difficultates et cautiones habitura esset. Quod ne temere dixisse videar, haec duo considerate: alterum, in tantis tenebrîs, quibus vetustissimam Aegyptiorum religionem adhuc involutam esse Vos non ignoratis, hîc tamen diligentissime et prorsus necessario inquirendum esse, quantâ ex parte Hebraei sua sacra Aegyptiis accepta retulerint; alterum, de illorum religione non posse certo et sine temporum confusione disseri, anteaquam quaestio, dudum agitata, de Pentateuchi auctore et aetate et ratione prorsus ad exitum perducta sit: quam quidem nostratibus etiam nondum profligatam videri nuperrime Hagani illi palam declararunt, cum omnes eruditos ad certamen de hac re ineundum, aureo nummo victori proposito, denuo invitarunt. — Et de Semiticarum gentium historiâ, ecquis Vestrum est, qui ullum mortalem hanc totam penitusque explicatam animo complexum esse, aut fieri vel posse ut unus unquam complectatur, credat? ecquis est, cui extremis eam digitis attigisse, et ipsas tantum rerum summas cum earum antecessionibus et consequentiis memoriae infixas tenere, non satis grave jam et operosum videatur? De reliquis nationibus non dicam: Hebraeos etiam silentio transibo, quorum historia quam diversâ ratione a diversis eruditis tractata sit, omnibus notum est, qui cum Hessii et Palmii praeclaris scriptis recentius Leonis opusculum contulerint. Ad solos Arabes mentes Vestras convertere volo, qui in cuncto fere Oriente ita regnarunt, ut eorum historiam amplissimo nomine Orientalem appellari neque ineptum neque insolitum sit. Haec enim gens est, quae religioso acta furore et ex terrae suae finibus erumpens, dimidiam Asiae partem, et aquilonares Africae regiones usque ad Occidentis terminos, et praeterea Hispaniam, Lusitaniam, Siciliam et alios australes Europae tractûs, non occupavit tantum, sed per aliquot saecula tenuit, nec nisi post cruentissima bella et diversissimos casûs diversissimis adversariis cessit. Horum igitur res gestae et fortunae vicis-

cissitudines quam arcto vinculo conjunctae sint cum innumerorum populorum historiâ, facile intelligitis, et satis, credo, fuerit, me Byzantinum Imperium, Persas et Indos, Numidiae et Mauritaniae indigenas et advenas barbaros, Gothos Hispaniae dominos, Turcos et Tataros, et recentiora Germaniae, Galliae et Hispaniae regna, nudâ mentione tetigisse, quo ipsi ingentem istius campi ambitum non accurate quidem emensi, sed tamen conjecturâ quodammodo augurati fueritis: et in hoc tamen vastissimo campo, cujus exiguae tantum partes florent, multo plures fere horrent incultae, non impigre tantum et assidue, sed cum summâ etiam prudentiâ omnibus elaborandum est, quotquot historicos Arabum libros, aut editos bene legere et in publicum usum convertere, aut nondum vulgatos bene e codicibus describere et luculentâ annotatione explicare velint. — Restat, ut de humanitatis Semitarum historiâ paucis absolvam: quae quantis adhuc tenebris et difficultatibus prematur, vix animo effingere potestis. Phoenices in multis artibus et disciplinis insigniter excelluisse testatum est; at in tantâ monumentorum penuriâ quis hujus rei rationem satis accurate definiat? Hebraeorum scientiam et eruditionem alii magnificis laudibus extulerunt, alii parum egregiam et paene nihil fuisse intenderunt, nimirum pro eo, ut cujusque mens minutissima quae exstant indicia fere ad suum arbitrium interpretata fuisset. Chaldaeorum multas et diversissimi generis fuisse Literas, ex Ibn Wahschîjae testimonio, ab Hamakero nuper prodito (*), constat: ubinam terrarum eae jam potissimum serventur, si modo superstites sint, prorsus ignotum est. E Syrorum scriptis adhuc paucissima edita sunt: magnos eorum thesauros Romae, Florentiae et Mediolani latere, partim Assemanus, partim alii, docuerunt; at latent profecto, nec prius in publicam lucem prodibunt, quam excellenti Italorum ingenio meliora tempora et sua insitae virtutis conscientia soporem et ignaviam excusserint. De Aethiopum hu-

(*) Conf. Celebr. Viri annotatio, inserta *Specimini Critico* nostro, *exhibenti locos Ibn Khacanis de Ibn Zeidouno*, p. 100 seq.

humanitate nemo fere hodie certior est, quam suos jam aequales immortalis ille Ludolfus circa initium superioris saeculi reddidit: novimus, complures eorum libros in Galliâ, in Angliâ et in Italiâ servari, sed omnes certe ii, de quibus ante hos decem annos publice a Pello Plato relatum est, Sacrum tantum Codicem conversum exhibent. — Ex quo jam efficere potestis, quam plane adhuc nequeat res omni virium intentione eo perduci, ut de progressibus, quos hae Semiticae nationes in omni doctrinarum genere fecerint, et de modo quo illas tractaverint, perite nec incaute judicemus. Et de Arabibus quaeritis? Confessa et testata res est, eos a regno inde Mansouri, ex Abbâsidarum familiâ alterius Khalîfae, per plusquam quinque continua saecula et Bagdâdi, et Damasci, et Kâhirae, et Alexandriae, et Cordubae, et Hispali, quin in universis et Asiae et Africae et Europae terris ipsorum imperio subjectis, nulli fere arti et disciplinae non ardenter assidueque et cum maximâ laudis aemulatione operam dedisse; quam plurima Graecorum et fortasse etiam aliquot Romanorum scripta eos in suum sermonem convertisse, et eruditorum, qui de Grammaticâ, de verborum et vocabulorum potestate, de Korâno, de Theologiâ et Jurisprudentiâ, de Mathematicâ et Astrologiâ, de Chymiâ, Botanicâ et Medicinâ exposuerunt, poëtarum denique et rhetorum, historicorum et geographorum, tantum fuisse numerum, ut si ex vero hic definiri posset, vix tamen apud homines ei fides futura esset. Hos igitur libros ab aliis ex eâdem gente scriptoribus ita passim laudatos esse, ut auctorum nomina aut cognomina, quae fere vaga sunt et centenorum communia, vel simpliciter commemorarent, vel ut legentibus nota praetermitterent, nec certe de horum aetate et patriâ curiose referrent, non opus est ut moneam: nostrum est has partes implere; quibus opibus et adjumentis instructos? Hercle, sat multis, tum per aliorum qui antecesserunt egregios labores, tum per ipsorum Arabum nondum vulgata volumina: modo ne animum despondeamus, si post omnes qui praesto sint et editos et manu scriptos libros non cursim sed diligenter perlustratos, ut de unius auctoris nomine et aetate constaret, nihil adhuc in quo acquiescere possimus, rescierimus. Quam autem longe absimus,

mus, ut ex ingenti illâ librorum multitudine, qui hodie supersint, qui nusquam jam exstent, exploratum habeamus, ipsi Vos judicate, si hinc quidem acceperitis, in uno Hâdjî-Khalîfae lexico bibliographico, praeclaro sed tamen manco opere, mirum quot millia Arabicorum librorum, et inter hos plusquam mille historici argumenti, commemoratos esse; illinc vero simul audieritis, nos — non quid in Oriente, quid Constantinopoli, quid Kâhirae et in reliquis istis Africae partibus, sed — ne hoc quidem, quid reverâ in longe notioribus Hispaniae, Galliae, Angliae, Germaniae et Russiae bibliothecis; taceamne an eloquar? ne in nostris quidem Leidensibus thesauris quid servetur, ita scire et tam plene perfecteque cognovisse, ut non aliquot scripta fortasse nunc etiam lateant, et plurima certe longe aliud contineant, quam vel Catalogus indicet, cujus menda nondum omnia correcta sunt, vel ipsi eorum tituli mentiantur. — Tantae molis est, Orientalium codices, non edere totos et explicare, sed a quonam auctore profecti et cujusnam argumenti sint, per nudum indicem, omnibus suis numeris expletum, declarare!

Itaque, A. A., cum tot et tam diversae Literarum Semiticarum disciplinae partes sint, non dubito, quin Vobis persuaserim, ei quem non cunctis et animi et corporis viribus singulariter Deus beaverit ac velut specimen esse humanae perfectionis voluerit, satis et ad fatim prorsus laborandum esse, ut hanc solam plene et prudenter aeque atque impigre colat. Quin etiam confido, Vos omnes mihi facile assensuros esse, imo ipsos occupavisse hoc apud animum statuere, fieri non posse, ut ex tam diversis doctrinarum generibus unus homo singulis aeque diligentem et accuratam operam tribuat, nisi cum exitu et sibi et disciplinae ipsi parum fructuoso et magnifico. Quod adeo verum videtur, ut non facile quis existimet, utrorum eruditorum funestiora exstent exempla, eorumne, qui quod aliquas hujus vastissimi campi partes plane non tetigissent, caeteras vel cum maximâ virium intentione imperite et perperam coluerint, an eorum, qui quod omnes simul par-

tes et arare et conserere et a malis herbis purgare instituissent et per totam vitam perrexissent, nullam fere particulam magis florentem vigentemque, quam a majoribus ipsi accepissent, posteris tradiderint. Unde equidem sic judico, Literas Semiticas ita esse totas et plene tractandas, ut primarium aliquod propositum, mature animo conceptum, nunquam observare intermittamus, sed ad hoc assequendum universa studia nostra, quantumvis licet ampla sint, revocemus. Quâ in re, ut magna cautio est, ne aut plura aut pauciora quam pro viribus, nobis perfecte cognoscenda sumamus, ita inprimis et ingenii nostri, et loci ubi vivamus, ratio habenda est. Qui enim memoriâ se maxime valere senserit, hunc obsecremus, ut ad Geographiam et Historiam se prae caeteris applicet: qui subtili judicio et acumine se excellere sibi conscius sit, ne, quaesumus, quidquam antiquius habeat, quam illis Naturae donis ad Naturam, hoc vero est, ad Grammaticam explicandam uti. De loco autem, hoc volui, ne quis aut Parisiis, aut Oxoniae, aut hîc etiam Leidae collocatus, in iis maxime rebus elaboret, in quibus omnes ubique terrarum haud minus bene elaborare possint, sed ut dignum se praestet eximiis illis thesauris, quos tantâ operâ et tanto auro stetit undique colligere. Verum haec quidem non longius persequar, cum in cujusque sensu et judicio vertantur: satis erit, si hoc omnibus probaverim, totam illam disciplinam ita exercendam esse, ut cum in nullâ parte hospites neque adeo praeclare parati simus, in unâ tamen aut in pluribus principes esse ac velut regnare conemur; sive, ut eandem rem aliis enuntiem verbis, oportere et necesse esse, ut doctrinarum Semiticarum universitas nostra nobis in quâ habitemus domus sit, hujus autem domûs unum duove aut tria sint conclavia, in quibus et ipsi spirare, et noctes atque dies, hiemes atque aestates, transigere soleamus, et quae ad amicorum et advenarum quemque liberaliter et large excipiendum, omni genere supellectilis instructissima habeamus. Qualem rationem nisi duo illa lumina, Golius et Bochartus, secuti fuissent, num putatis, A. A., eos magnifica ea opera condituros fuisse, quae etiam nunc admiramur et religiosâ cum

ve-

veneratione suspicimus? Et vero, si ad illorum merita et gloriam hoc valuit, quanto magis nobis curandum est, ut in multo majore studia nostra dissipandi enervandique periculo, satis contracta haec et solida teneamus! Hoc vivimus tempore, quo Literis Semiticis nullum faustius et felicius fuit: quo singulae fere partes earum subtiliter et erudite coluntur; quo de omni earum genere tot scripta, et a majoribus accepta, et ab aequalibus maxime oblata et in dies magis aucta, possidemus, ut si haec omnia, nullo delectu habito, perlegere, inter se caute conferre, suo singula momento ponderare, uno verbo, ita penitus cognoscere vellemus, ac si eadem argumenta ipsi denuo tractare cogitaremus, nos nostra ridicula spes haud aliter frustratura esset, quam sua illos, qui de modicâ re familiari non domûs sed palatii fundamenta inchoassent. Ne enim jam de Schultensiorum, de Relandi, Schroederi et Scheidii; de Seldeni, Pocockii, Hydii et Jonesii; de Hottingeri, Ludolfi, Reiskii, Michaëlis et Niebuhrii; de Herbelotii, Gagnierii, Renaudoti et Guignesii, operibus dicam, quot tandem nostrâ memoriâ certatim ab Anglis, et in Indiâ et in Europâ, a Gallis et Germanis, a nostratibus et inter Russos vulgata sunt! Nostis, vel certe fando audivistis, Societates illas Calcuttensem, Parisiensem et Londinenses, omni ope atque operâ eniti, ut ingens multitudo Arabicorum et reliquorum Orientalium librorum, quae adhuc non nisi paucis usui fuerit, in publicam lucem prodeat, aut in Europaeam aliquam linguam conversa omnibus legenda tradatur. Scholae Parisiensis, Hallensis et Gottingana, Berolinensis, Bonnensis et Petropolitana, quantopere floreant notum est: Leidensem his annumerandam esse, e peregrinis quis est qui neget, et Vestrum quis est qui non gaudeat et glorietur? In his igitur Scholis celebratissimi homines Semiticas Literas profitentur et praeclarissimis scriptis disciplinam suam augent et amplificant: ex iisdem discipuli profecti sunt, doctoribus ipsis haud multum inferiores, qui eodem ardore incensi nullam fere harum Literarum partem non impigre colunt et egregie perficere student. Quare non vereor, A. A., ne ambitiosius praedicare Vobis videar, me ad Vestris auribus et Vestrae patien-

tiae parcendum, non quod copia non sit, ab infinita aequalium nomina, ipsorum scriptis nobilitata, citando abstinere. Vultisne pauca? Habemus in Grammaticâ Sacyum, Gesenium, Hoffmannum, Ewaldum, quorum diligentiae et acuminis laudem tum alii, tum Roorda nostras, mirum quam pulcre aemulantur. Integra lexica, prioribus multo certiora, condiderunt conduntve Gesenius, Winerus, Freytagius: eandem disciplinae partem, quoties occasio oblata est, ita plurimi exornarunt, ut fere dubites, utrum horum an illorum insigniora sint merita. De arte Criticâ, Hebraeo potissimum Codici adhibitâ, et de hujus interpretatione quaeritis? Parcius respondebo propter majorem evagandi copiam: nomina accipite Palmii, Rosenmulleri, Wettii, Gesenii, Ewaldi, Credneri, Hitzigii. In Arabum vero libris edendis, et vel in alium sermonem convertendis, vel uberrimâ annotatione explicandis, quam plane eximios se praestiterunt Sacyus, Hamakerus, Freytagius, Kosegartenus, Fleischerus! Denique scribendis operibus, sive ad Geographiam, sive ad Antiquitatem, sive ad Historiam et rerum gestarum et Literarum, illustrandam spectantibus, quantam dicamus laudem aut acuminis et subtilis judicii, aut eruditionis et diligentiae, aut horum simul omnium, assecutos esse Sacyum et Rosenmullerum, Hamakerum et Fraehnium, Koppium et Hammerum, Tychsenium et Reinaudium, Wilkenium et Uylenbroekium, Moellerum, Fleischerum, complures alios, e quibus Burckhardtum certe citassem, nisi tantum de vivis commemorare instituissem. Horum igitur et caeterorum scriptis ita nobis utendum est, ut neque unum, quod ad qualemcunque disciplinae partem exornandam valeat, turpiter negligamus, nec nisi pauca illa, quae cum peculiari nostrorum studiorum ratione et proposito conjunctissima sint, penitus pernoscere ac velut in nostram mentem tota transfundere nitamur; ita, dico, ut cum ipsi ardeamus ad artem nostram novis instrumentis et fortunis locupletandam, ab alienis quae praesto sint auxiliis omni ex parte parati simus. Sic profecto neque indigni erimus, quos tanta majorum atque aequalium lux col-

lus-

lustret, nec cum dedecore nostro de provinciâ decedemus, quae a praefectis suis flagitare videtur, non ut ipsam tueantur et integram servent, sed ut terminos ipsius propagent, potentiam augeant, opes atque facultates amplificent. Et cur tandem huic rogationi, his precibus, non obsequamur? Num quod arduum opus sit? Alii monstrarunt, difficultates superari posse. Num ut rei familiari parcamus? Hujus jacturâ olim stetisse gloriam in his Literis sequi, tristia Castelli et aliorum exempla docent: ut nunc plane secus sit, Regum liberalitas, et praecipue Guilielmi illius nostri, curavit. Num denique, quod larga materiae copia non suppetat? Imo vero, tanta superest, ut vix quidquam inde delibatum videatur: sint enim excellentissima opera edita: luceant Bahâoddîni, Aboulfedâi et Ibn Arabschâhi volumina; septem illae Moallacae et Hamâsa; Abdollatîfi et Harîrii, Motanabbii et Fîrouzâbâdii, scripta: alia magnificentissima jam edere coeperint, aut edenda convertendave sibi sumere occupaverint, ipsi nostrae artis coryphaei: Thabarii Annales, Hodhailitarum poëseos corpus, Ibn Mâleki, Ibn Khallicânis et Makrîzii, libros, Belâdzorii, Ibn Haukalis, Meidânii, Ibn Khaldouni et Hâdjî-Khalîfae, vastissima opera; at restant Djauharii, Ibn Doraidi et Baidhâwii, volumina; restant Abou-Tammâmi et Aboulalâi carmina; restant Thaâlibii, Zamakhscharii, Safadii, Sojouthii, Nowairii, innumera alia, scripta, quibus digne et cum lentâ festinatione edendis splendida gloriae monumenta condi poterunt et de Literarum Semiticarum disciplinâ immortaliter mereri. Quem optatissimum laboris fructum multis ex aequalibus nostris plene largiatur, et mihi (precor modeste), mihi non penitus deneget Deus Optimus Maximus!

Sic igitur, illustrissimi Academiae Leidensis Curatores! sic animo affectus, munus ab augustissimo Rege mihi delatum suscipio! Erga Vos me gratissimum esse, qui et nunc cum felicissimo exitu me Regi commendavistis, et antea ab Hoc impe-

petrastis, ut studiorum deliciis meis per quatuor annos continuos privatus in hac urbe vacarem — Vestra haec beneficia mihi in ipso mentis penetrali recondita, et dum vivam horum memoriae me servitururn esse, Vos semel declaratum credatis, etiamsi non multis nunc idem publice repetam. Pergite, ut instituistis, Vestrâ me tutelâ ac praesidio, Vestrâ fide et benevolentiâ, non indignum existimare: ego nihil sanctius, nihil antiquius, habebo, quam ut mandatam mihi provinciam prudenter aeque ac cum ardore administrem, et optimi Regis Vestraeque exspectationi quantum possim satisfaciam. Hoc unum deprecor, ne horum Duumvirorum, quorum jam collega esse videor at videri reformido, horum igitur virili et plane singulari facultate meos juveniles conatûs metiamini: si meo ingenio meâque aetate illos ponderare volueritis, animus mihi praesagit et pollicetur et spondet, Vos Vestram in me positam spem non frustraturam esse!

Disciplinarum quarumvis Professores celebratissimi! Vobis maximas gratias ago, quod me juvenem, in spectatissimum Vestrum Ordinem adscriptum, humane comiterque accipere, et suavissimis gratulationibus verecundiae meae occurrere, a Vestrâ gravitate non alienum duxistis. Ego inter Vos ita me gerere cogito, ut natu minimum in amplissimâ familiâ decet, officiosum, modestum, a majoribus discendi cupidissimum: Vestram existimationem et benevolentiam mereri conabor: Vestrae amicitiae dulcissimum donum a Vobis flagito. — Et Tibi praesertim, Peerlkampi! qui et puerum me Harlemi, et adolescentem hîc Leidae, ad humanitatem benignissime informasti — Tibi, Clarissi! uni, heu! de tribus illis jam superstiti, quorum egregias de Theologiâ scholas audire mihi contigit — Vobis, Siegenbeeki, Baki et Nieuwenhusi! quos aut in Literis aut in Philosophiâ excellentissimos habui et promtissimos doctores — Vobis omnibus, quorum Ordini adjunctus sum, Philosophiae Theoreticae et Literarum Humaniorum Professores Ordinarii et Honorarie! — et Vobis denique, quibuscum magna mihi studiorum cognatio intercedit, dis-

disciplinae Theologicae Professores! — Vobis, inquam, praesertim, et me et commoda et studia mea commendo! Vestra monita et auxilia ne amantissimo discipulo, Vestram fidem et familiaritatem ne suppliciter roganti, denegetis!

Te autem, Palmi! cum appello, nescio quâ religione percutiar! — Sane vero, est in quo stupeam, quod virum intueor, tantâ cum gloriâ senem, ut omnes illum juvenem, imo omnes immortalem, esse velint! — Tu, quâ es modestiâ, hanc descriptionem in te cadere negabis: ego non omni ex parte eam in te cadere etiam sentio, nam senectutis umbra quidem, non ipsa in te senectus comparet: naturae artifex Deus, ut Tibi insigniter munificus fuit, ita reliquis donis hoc superaddidit, ut animi et corporis vires enixe et incredibiliter exercendo tam parum consumeres, ut nunc etiam hac Tuâ aetate vegetae ac prorsus integrae omnes Tibi praesto sint. Et profecto singulari hoc beneficio Tu dignus es, qui aeque singulari cum ardore illo uteris; qui, cum rude jam donato Tibi (quam, quaeso, honeste!) otiari, vel certe remissius laborare, liceat, cunctas tamen gravissimi Tui muneris partes ita adhuc ipse explere cogitas, ut aliena auxilia non minus absolute recuses, quam iisdem facile careas. Hanc Tuam virtutem, hanc perfectissimam alacritatem, ego aemulari studebo: reliquas Tuas laudes, et acuminis, et eruditionis, et verecundiae, et prudentiae, nedum principatum Tuum in elegantiâ atque facundiâ, adeo a me longinqua esse video, ut ad illas quidem diffidam me unquam propius accedere posse, hunc certo sciam me non prius quam ipsa sidera tacturum esse. Vir excellentissime! diu te incolumem et nobis superstitem servet Deus! Placidâ fruere senectute, nec domesticis cladibus amplius perturbatâ! Si quâ re praestandâ ego Tibi debitam gratiam aliquâ ex parte referre, et sive nunc jam, sive olim seniori, Tibi qualicunque modo prodesse et opitulari potero, persuasum velim habeas, me, ut primum Tua voluntas mihi apparuerit, non ut collegam, sed ut ministrum, Tibi officiosissime serviturum esse. Tu, oro, ne in me monendo et hortando, et in amicitia Tuâ mihi largiendâ, parcus sis!

Te

Te vero, Hamakere! cum intueor, existimare vix possum, utrum dulciore sensu, an cum dilectissimum Patrem meum hîc praesentem contemplor, afficiar: nescio enim utri plus debeam, Illi, cui ipsam quâ fruor vitam, eamque literis atque humanitate ornatam, an Tibi, cui vitam hanc publicam et beatam, cui splendida haec insignia accepta refero. Vir praeclarissime! de meritis Tuis, per cunctam Europam celebratis, ego in hac urbe, in hac Tuae gloriae sede, non dicam: si dicerem, et verecundiam Tuam nimis vulnerarem, et nimium in hoc campo excurreret et exsultaret et triumpharet oratio mea. Unum hoc tacere nequeo, quod, cum in Patriâ nostrâ septem tantum Cathedrae Orientalibus Literis constitutae sint, intra sex annorum spatium ego jam tertius sum illorum, quibus ex Tuâ, adhuc satis recenti, Scholâ profectis honorificum hoc munus delatum est. Ut vero Roorda Amstelodami, et Franequerae Juynbollius, Tuam commendationem suis factis egregie aequiparant, ita ego Horum exempla omni ope atque operâ hîc exprimere enitar. Et mihi quidem quanto erit quam Illis facilius, Tui discipuli nomen, amplissimum sane et magnificentissimum, digne sustinere, mihi inquam; cui Lux ipsa, cujus Illos sola memoria nunc collustrat, continenter ob oculos versatura et omnium laborum dux atque comes futura est! Mi Hamakere! Deus Tibi vitam, optimus Rex Tibi otium concedat, ut pro eo ut Tu potes et Tu cogitas, de Orientalium Literarum disciplinâ et de Patriae nostrae gloriâ merearis! Me ut beasti ita bea familiaritate et institutione et consiliis Tuis: excita ardorem meum, ubi remissius hunc flagrare agnoveris; tempera eidem, ubi ad imprudentiam eum proclivem esse senseris: uno verbo, ita stude me perfectissimum reddere, ut solâ meâ culpâ imperfectus mansurus sim. De me vicissim Tu quaeris? Ego Te ut hunc meum Parentem, unicum in pietate virum, diligere, ut Deum fortunarum mearum colere et sancte venerari, non desinam.

Denique, lectissimi hujus Academiae Cives, nobilissimi et humanissimi Juvenes!

nes! Vestrae etiam existimationi et amicitiae ex animo et vehementer me commendo. Quinque tantum anni praeterierunt, ex quo de Vestro, quam mihi grato, quam multipliciter carissimo, Ordine decedebam: unde, cum etiamnunc inter Vos sint, quos tunc usu et consuetudine suavissimos optimaeque esse spei cognoverim, et quos adhuc familiares habere et amare non intermiserim, hos inprimis rogo, ut eâdem me fide eâdemque amicitiâ, quâ instituerint, prosequi pergant. Vos autem, qui Semiticis Literis colendis operam tribuitis, Vos praesertim, qui in hac disciplinâ non mediocriter, sed plene et cum admirabili alacritate, elaboratis, Vos velim, Excellentissimi Juvenes! hoc persuasum habeatis, si praeter Palmii et Hamakeri auxilia meum etiam qualecunque Vobis prodesse posse visum fuerit, non prius Vos a me hoc petituros esse, quam ego quicquid habeam largissime ac velut ultro Vobis porrexerim. Utimini me, non ut doctore, sed ut amico, ut fratre paucis annis majore: ut fratres inter nos enitamur, ut stirpis nostrae Auctorem Scaligerum, ut Abavos Erpenium et Golium, ut Avos Schultensios, ut denique hos gloriosissimos Patres nostros, Palmium et Hamakerum, aequemus! DIXI.

CORNELII HENRICI BALDUINI BOOT,

ARNHEMIENSIS,

JURIS CANDIDATI IN ACADEMIA LUGDUNO-BATAVA,

RESPONSIO

AD

QUAESTIONEM JURIDICAM, A NOBILISSIMO ANTECESSORUM ORDINE IN ACADEMIA LUGDUNO-BATAVA A. MDCCCXXXIII PROPOSITAM:

» *Postulat ordo Jurisconsultorum commentationem de jure postliminii, ita ut*
» *simul exponantur aut illustrentur difficiliora Juris Romani loca huc*
» *pertinentia.*"

QUAE PRAEMIUM REPORTAVIT D. VIII MENSIS FEBRUARII A. MDCCCXXXIV.

PRAEFATIO.

Ab amplissimo vestrum ordine, Antecessores Clarissimi! *hoc anno proposita quaestio, in quam tractandam cives Academici suas intenderent vires, me quoque excitavit, qui in arenam descenderem. Non solo tamen agitabar illo, quo trahimur omnes, laudis studio, verum tale etiam mihi incipienti visum est argumenti momentum [idque mihi post exactum opus magis persuasum est], ut, quis tandem sit certaminis exitus, semper mihi conscius sim, me non parum inde utilitatis percepisse.*

De ipsa scriptione quid multa dicam? Varii, quatenus hanc materiam attingunt, mihi perlegendi fuerunt auctores; praesertim antiquiores interpretes in meas partes vocavi, quum recentiores in illorum verba jurasse magis, quam meliora de hoc argumento protulisse videntur; ita tamen adhibui, ut non quo major interpretis fama, eo etiam majorem ei fidem haberem, majoremve tribuerem auctoritatem, verum magis argumentorum, quam auctorum, rationem habendam esse putarem. Quod vero post tot frustra intentos labores, copia mihi data non fuerit, Majansii disputationes *inspiciendi, est profecto, quod valde doleam, siquidem ille, ab aliis saepius laudatus, e communi omnium recentiorum sententia, optime de hac materia meruit.*

Caeterum, ne illotis, ut ajunt, manibus opus aggrederer, in primo capite etiam paucis respondere conatus sum ad quaestionem, num apud Graecos etiam species

 quae-

quaedam postliminii exstiterit; quae quidem, uti aliae ejusmodi, non pertinet ad ea, quae de postliminio in jure Justinianeo leguntur, sed nihilominus digna seu potius necessaria mihi visa est, quae attingeretur.

Habetis igitur, V. Cl. *opusculum, in quo quaedam certe deprehendetis, ab aliis copiosius atque accuratius explicata, nonnulla etiam levius tacta, quae fusiorem aliquam explicationem requirere videantur. Illud tantum vobis in memoriam revocatum velim: sum juvenis*, juvenilia *dedi; atque egomet me felicem praedicabo, si re cognoverim, me sacros Jurisprudentiae fontes vel extremis attigisse labiis. Est mihi igitur*

faciendum et sperandum.

COM-

RESPONSIO

AD

QUAESTIONEM JURIDICAM.

CAPUT I.

DE POSTLIMINIO IN UNIVERSUM.

§. 1. Omnis disputatio, ut recta ratione et bene procedat, initium ducat necesse est ab ipsius rei, de qua agitur, definitione, ut huic fundamento totum quasi aedificium superstrui queat.

Quaenam autem sit propria vocis postliminii significatio, melius apparebit, si ipsum verbum accuratius respiciamus, et, unde ita dictum sit, videamus. Inprimis huc facit locus Ciceronis, Topic. 2, quem attulerunt omnes fere, qui de hac materia scripserunt, auctores, qui communi consensu, et recte quidem, rejiciendam putaverunt Servii sententiam, putantis in illo verbo nihil considerandum esse, praeter *post; liminium* esse tantum productionem, sicut *timum* in *legitimo*, aliisque. Scaevolae contra opinio a nemine non comprobatur, judicantis junctum esse verbum ac compositum ex *post* et *limine.* Est tamen, quod mirer, tot claros in litterarum studio viros tam acriter pugnasse, limen significare non nisi primam partem aedium intrantibus, ultimam egredientibus. At, secundum vim linguae Latinae, usu comprobatam, *limes* est tantum agri et regionis finis; *limen* vero latiori sensu usurpatur, et notat quemcunque terminum. Hinc et sumitur pro modo dicta aedium parte, et pro omni cujusvis rei termino (1). Neque nos mo-

(1) Lucretius, *de Rerum natura*, II, 96. « *leti sic limine ab ipso.*" — In *tit. Cod. de satisdando*, *in fine*, dicitur etiam: *in ipso litis limine*, pro *exordio litis*, quod praecedit. Sic usus docet, vere scripsisse *Nonium Marcellum*: « *Limen est omnis ingressio.*"

movent quorumdam argumenta, inter alia exempla ad contrariam opinionem stabiliendam, illud etiam allegantium ex l. 26. D. de Capt. « Nec enim satis est, corpore *do-* « *mum* quem rediisse, si mente alienus est;" nam sic sexcenties *domus* pro *regione* sumitur. Hinc etiam Paulus (2) tanquam exceptionem notat, speciale esse in servis, quod tum demum censentur postliminio rediisse, simulac *domum* redierint et redacti sint in dominicam potestatem. Sed de hac Pauli animadversione, opportunus erit dicendi locus, ubi agetur de servis.

Quid autem sibi voluerit Heineccius (3), omnino me ignorare profiteor, qui, adserens postliminium dictum esse, non ideo quod captivus ex hostico ad limina vel fines imperii revertisset, sed a limine aedium parte, hujus opinionis rationem repetit ex Plutarcho, *Quaestt. Rom. 5*, quod reversi ex captivitate, non per limen admittebantur in aedes, si jam diem eos obiisse nunciatum fuisset, (quia id mali ominis putabatur), sed *post limen* per tegulas et impluvium intro se ipsos dimittebant. Verum enimvero ille Plutarchi locus, non agens de postliminio, nil etiam de eo probare videtur; id enim, et nihil aliud, inde colligi debet, captivos illos, qui falso rumore jam mortui habiti fuerant, si jam postliminio intra fines rediissent, tunc non per limen aedes intrare, verum in eas, mali ominis vitandi causa, per tectum se demisisse. Hic fuerat adeo mos in causa peculiari, quando falsus mortis nuncius reduces contaminaverat: sed tales revera postliminio reversi censebantur, simulac ad patriae fines pervenerant.

§. 2. Atque haec de vocabuli etymologia sufficiant. Transeamus ad quaestionem, utrum ad *Jus Gentium*, an ad *Jus Civile* referendum sit postliminium; cujus quaestionis haud difficilis mihi videtur solutio, quamvis in utramque partem jam plura a viris doctis dicta et agitata sint. Plerique conveniunt in eo, esse *Juris Gentium;* quoniam naturali rationi congruum est, eum, qui captus est, suum jus amittere et, quia captus fit servus hostium, ejus bona cedere primum occupanti, atque eum, in regionem suam redux quum est, recuperare, quae per captivitatem amiserat. Uti enim in *l. 3. D. de acq. rer. dom.* fera bestia, aut avis, simulac custodiam nostram evaserit, naturalem suam libertatem recepisse dicitur, ita etiam, ut ait l. 7. princ. ibidem, liberi homines, in servitutem (captivitate nempe) deducti, si evaserint hostium potestatem, pristinam libertatem recipiunt. Unde conspicuum est, *Jure Gentium* esse quidem postliminium, cujus tamen haud ita pinguis erat natura, quippe in sola libertatis recuperatione consistens. Caeterum jurium suspensio usque ad captivi reditum, quibusdam in casibus captivorum exclusio ab hocce beneficio, ipsum postliminii nomen, aliaque, suo quaeque loco indicanda, addita sunt ex Jure Civili. Subtiliora fortasse, quam veriora sunt, quae

A.

(2) Vid. *l. ult. Dig. de Capt. et postlim.*

(3) *In Antiqq. Rom.* I. tit. 16. § 4.

A. Faber (4) hac de re ait: *« postliminium esse Juris Civilis, non tamen scrip- « ti, quod omnibus gentibus usitatum est; non vero esse Juris Gentium."* Magis placet Bartoli sententia, docentis, *duas esse postliminii partes, alteram secundum veritatem, secundum fictionem alteram.*

Prima pars est, per quam captivus reversus omnia recuperat, quae amiserat per captivitatem; secunda, per quam ad juris effectus omnia ejus jura suspenduntur, ut reverso illi restitui possint. Illa pars est Juris Gentium: haec juris civilis.

At JCtorum facile princeps Cujacius in *paratitlo tit. Cod. de postlim.*, praeter morem errasse videtur, quum dicat: *« Postliminium est constitutio Juris Gentium, quae « suspendit omnia jura captivi, non abrumpit."* Effectus nempe suspensivus Juris Gentium esse nequit, quod fictiones admittit nullas. Fortasse melius dixisset separatim: *Postliminium est Juris Gentium constitutio; postliminium suspendit omnia captivi jura.* Ultima haec tunc spectarent constitutionem *Juris Quiritium*, quod originem duxit sane ex *jure gentium.* Illamque etiam ejus mentem fuisse, colligere licet *ex l. 32. §. 1. D. de hered. inst.*, quam ipse ad sua defendenda et stabilienda allegat, et ubi legitur: *« Jure postliminii omnia* jura civitatis *in personam ejus in suspenso retinentur « non abrumpuntur;"* ibi tamen de jure Quiritium tantum sermo est. — Optime igitur interpretes, quum id beneficium vocatur jus, *moribus*, *legibus* constitutum (5), id ita intellexerunt, ut *mores* ad jus gentium, *leges* ad jus Romanorum civile referantur.

Alii erroneam foverunt opinionem, quasi *legis Corneliae* duo fuerint capita, quorum alterum egit de jure postliminii, alterum de hereditatibus defunctorum in captivitate, et huic posteriori capiti totius legis nomen incubuisse. Quod ineptum est; nam in omnibus locis tam Digestorum, quam Codicis, ubi aliqua mentio postliminii fit, semper id beneficium a lege Cornelia separatur, nusquam cum ea confunditur; si unum locum excipias, qui unicus hujus erroris fons exsistere potest, puta in l. 9. C. h. t., ubi legimus: « Captum ab hostibus filium, patre mortuo medio tempore, lex Cornelia, rever- « sum, si in potestate patris, tempore quo capiebatur, fuit, suum facit heredem" etc. Atqui lex Cornelia fingit civem Romanum, ab hostibus captum, ibique defunctum, quamvis mortuus sit servus hostium, decessisse ante captivitatem. Casus vero, in laud. lege exhibitus, nullo modo huc pertinet, sed referendus ad ipsum jus postliminii. Ergo, ut hac difficultate expediamur, assentire debemus et lubenter quoque assentimus sagacissimo Fabro (6), pro Cornelia reponenti *postea*; qua conjectura plane tollitur illa difficultas, vel potius ista absurditas, et melior sensus legi datur.

Quaestiones autem ex lege Cornelia oriundas, (quae lex toto coelo, ut vidimus, distat

a

(4) *In Jurisprudentia Papinianea*, tit. 12. princ. 8. illat. 19. in f.
(5) L. 19. pr. D h. t.
(6) Conjecturarum, IX. 6.

a quaestione, quam nobis tractandam sumsimus,) accurate singulas perpendere, ipsa materies vetat, quae vel satis spisso volumini amplam praeberet copiam.

Animadvertisse sufficiat, interpretes saepe de fictione legis Corneliae loqui, ubi revera nulla fictio adest; v. c. quando filius captivi, apud hostes defuncti, sui juris factus habetur, a primo inde momento captivitatis paternae. At sponte intelligitur, patre servo hostium facto, filium statim sui juris fieri; nulla igitur fictione opus est, si pater apud hostes moritur.

Quod enim patri reverso omnia jura restituuntur, et status filii interim in suspenso fuisse censetur, id efficitur fictione scilicet postliminii. — At quoniam testamentum ejus, qui capitis deminutionem patitur, irritum fit, hoc casu ex lege Cornelia fingitur testator, apud hostes obiens, non in ipsa captivitate, sed paullo ante et adhuc in civitate decessisse (7).

§. 3. Constat igitur, fundamentum hujus juris positum esse in jure gentium, sed fictionem, extentionem, exceptiones ei addidisse jus civile. — Jam vero se nobis offert quaestio, an Romani hoc jus hauserint ex jure Attico; sin minus, nonne tamen etiam Graecis cognitum fuerit aliquod genus postliminii? *Id* est, quod nunc inquiremus.

Est lex Attica: « *τοῖς δευτεροπότμοις μὴ ἐξεῖναι εἰςἰεναι εἰς τὸ ἱερὸν τῶν Σεμνῶν θεῶν.*" — Quinam autem sint illi *δευτερόποτμοι*, docet *Hesychius* in voce: « *οὕτω δὲ ἔλεγον, ὅποταν* « *τινὶ ὡς τεθνεῶτι τὰ νομιζόμενα ἐγένετο, καὶ ὕστερον ἀνεφάνη ζῶν. Οἱ δὲ πολέμοις καὶ ἀπει*« *ρῆσθαι τοῖς τοιούτοις εἰςἰεναι εἰς τὸ ἱέρον τῶν Σεμνῶν θεῶν φασὶν· ἢ ὁ φημισθεὶς ἐπὶ ξένης τετελευ*« *τηκὼς, ἔπειτα ἐπανελθὼν· ἢ ὁ δεύτερον διὰ γυναικείου κόλπου διαδὺς, ὡς ἔθος ἦν παρ' Ἀθη*« *ναίοις ἐκ δευτέρου γεννᾶσθαι.*" — Illa verba *οἱ δὲ πολέμοις* misere lacerata esse, inter omnes constat; quapropter Petitus *ad leg. laud.* legere cupit: *εἰ δὲ πολεμοῖ.* Aliter vero et, ut mihi videtur, rectius, Meursius *in notis ad l. l.* emendat.: *ὁ δὲ Πολέμων — φησὶν.* — Accedit locus Diodori Siculi IV. 39, narrantis: « *Jupiter Junonem persua*« *sit sibi adoptare Herculem; quam adoptionem ajunt ita factam fuisse, ut Juno,* « *lectum ingressa, Herculem corpori suo admoverit, ac subter vestes eum demiserit* « *in terram, verum partum assimilans. Quod etiamnunc barbari faciunt, si filium* « *adoptare velint.*" Consult. van Lynden, qui in *Dissert. Inaug.* (8) egregie de hisce locis disseruit, non credere se profitetur *Diodorum* de eo, quod quotidie, teste *Hesychio*, Athenis accidebat, locutum fuisse, quasi de re quadam mira, ac barbaris tantum usitata; quapropter pro *παρ' Ἀθηναίοις* in loco Hesychii laudato, una littera *ν* in *β* mutata, legit *παρὰ Θηβαίοις.* Callida sane et concinna conjectura, quam amplec-

(7) Erudite de hoc discrimine scripsit Joannes Luis, in dissert. de usu practico tituli 12, L. I. Instt., inserta *collectioni dissertationum Thomasii*, T. IV. p. 163 seqq.

(8) Ad Ciceronis *Topica*, Lugd. Bat. Ao. 1802.

plecterer, si locus medicina egeret. Mihi servanda videtur lectio vulgaris, quia Hesychius non dicit, *ὡς ἔθος ἐστὶν*, sed *ὡς ἔθος ἦν*, nempe olim. — Caeterum recte monuit v. Lynden hic duplicem glossam perperam in unam esse conflatam: quarum primam desinere in verbis *τῶν Σεμνῶν Φασὶ θεῶν*, ibique sequi alteram, quae et ipsa duplicem vocis *δευτερόποτμου* interpretationem exhibeat, ideoque disjunctim ita scribenda erit: « *δευτερό-* « *ποτμος* (*λέγεται*), *ἢ ὁ Φημισθεὶς ἐπὶ ξένης τετελευτηκὼς — ἢ ὁ δεύτερον*," *etc.*, quae ultima ad solum adoptandi ritum referri debent. Quod vero idem *vir consult.* addit, rem fore perridiculam, si vir adultae aetatis, postliminio redux, per sinum laxae stolae muliebris dimitteretur, priusquam ei aedes ingredi liceret, id nihil omnino valet ad suam sententiam probandam; etenim mos ille ridiculus non tollitur, si ultima verba laudata ad solum adoptionis ritum pertineant, quandoquidem et personae adultae aetatis adoptari poterant atque huic item mori obtemperare. Adoptari enim potuisse et eos, qui, majores viginti annis, jam sui juris erant, docemur a Demosthene, *in orat. contra Leocharem* (9). Quid? quod ea, quae Plutarchus, *in Quaestt. Rom. c. 5.* disertis verbis monet, nullum amplius dubitandi locum relinquunt, quin vel erga reduces ex captivitate, quos mendax fama peregre mortuos nuntiaverat, quibusque tanquam defunctis factum erat funus, exstructumve cenotaphium, ridiculus iste mos obtinuerit.

Idem nobis auctor est, ut supra jam vidimus, similem in pari casu *παλιγγένεσιν* observavisse Romanos ac voluisse, ut ii, quos semel rebus humanis exemtos fuerat creditum, deorsum sub dio in atrium dimitterentur.

Ex iis igitur, quae huc usque vidimus, constare mihi videtur, fuisse quandam apud Graecos postliminii speciem; atque ritum illum, reduces eos, quos jam obiisse crediderant, in vitam quasi reducendi, omnino convenire cum prisco illo adoptandi modo apud Athenienses, quibus, teste Hesychio, *τοῦτο ἔθος ἦν* (10).

Caeterum vero est simillimum, hoc jus affinitatem aliquam habuisse cum antiquo illo *Fetialium* jure (11). Neminem enim latet, Fecialium officia constitisse in eo, ut, si qua civitas contra ictum foedus agat, bellum inferri suaderent, illatum ratum haberent, essent denique quasi arbitri pacis Romanos inter et quoscunque hostes; unde et a Graecis auctoribus *εἰρηνοδίκαι* dicti sunt (12).

CA-

(9) Cap. 14. p. 1092, in f. Reisk. editionis.

(10) Vid. omnino *περὶ ὑστεροποτμων*, quae Scaliger adnotavit ad *Festum*, *in voce. l. l.*

(11) Hujus opinionis fautor cons. *de Bas*, *in Diss. Inaug. de vi religionis in jus Rom. civile*, L. B. 1831, pag. 27.

(12) Vid. *Dion. Halic.* A. R. II. p. 131. Sylb.

CAPUT II.

DE POSTLIMINII DEFINITIONE, DUABUS SPECIEBUS ET FICTIONE.

Vocis Etymologia cognita, haud ita difficile erit, postliminium definire; atque in universum dici poterit jus, quod nascitur e reditu ad limina seu fines publicos.

Haec definitio, quam excogitavit Grotius, inprimis displicuisse videtur Salmasio (1), cujus praecipuum argumentum, quare diceret esse jus, quod nascitur e reditu ad limen aedium, in eo versatur, quod alioqui non videret ullum esse postliminium servorum. At certe non vidit Salmasius, id ipsum a *Paullo ad Labeonem l. ult. D. h. t.*, ex industria fuisse notatum, quo ostenderet, tale quid peculiare esse in servis qui, si velint hoc beneficio frui, in dominicam potestatem redire debebant. Ipse enim *Labeo* disertis verbis dixerat: « *si id, quod nostrum hostes ceperunt, ejus ge-* « *neris est, ut postliminio redire possit*" (et certe ejus generis sunt personae) « *si-* « *mulatque ad nos redeundi causa profugit ab hostibus et* intra fines *imperii* « *nostri esse coepit, postliminio rediisse existimandum est.*" Omnis autem lis de hac lege, vel sic satis perspicua, dirimitur per §. *5. Instit. quibus modis jus patriae pot. solvitur.*

Aliam definitionem affert l. 19. D. h. tit., quod nempe sit jus amissae rei recipiendae ab extraneo, et in statum pristinum restituendae, inter nos ac liberos populos regesque moribus, legibus introductum.

Si utramque comparemus definitionem, apparet, duas esse species hujus juris, sicuti etiam l. 14. pr. D. h. t. nos docet, « ut aut ipsi revertamur, aut aliquid recipiamus:" est igitur postliminium *personarum* et *rerum*. Licet autem servi rebus adnumerentur, in nostro tamen instituto commodius duximus peculiari sectione de illis agere, praesertim quum multae in *Digestis* et *Codice* leges exstant, quae unice de illis agunt, quaeque explicatione indigere videntur.

Quo melius autem intelligatur supra allegata lex: « *postliminii jure omnia jura civi-* « *ta-*

(1) Salmasius *in defensione contra Heraldum*, Cap. 26. pag. 573.

« *tatis in personam captivi in suspenso retinentur, non abrumpuntur*" attendendum est, partes postliminii consistere in *suspensione* et *fictione*. Licet enim captivus sit servus hostium, neque ejus status mutari possit, placuit tamen ejus jura, quae habuit in civitate ante captivitatem in suspenso retineri (2), idque ob rationes humanissimas, ne interim ei aliquid detrahatur sive per usucapionem, sive per occupationem ejus bonorum, tanquam quae dominum habere desierunt, sive alio quocumque modo. Status ejus, ut dixi, mutari nequit; nam servus est hostium, quandoquidem captivitas, et inde orta servitus, admittitur jure gentium. Nihilominus potest legislator, etsi nihil quicquam de jure gentium detrahere valet, jura civilia ejus, quae ante captivitatem habuit, suspendere, talis fictionis ope, quae, quum sit meri juris civilis, in civitatis jura optime cadit. Neque haec suspensio suo effectu caret; nam simulac captivus rediit ad suos, fingitur numquam non in civitate fuisse, et filiusfamilias peculium, quod interim sibi acquisivit, patri acquisivisse censetur. Haec de fictione dicta sufficiant: de patria potestate ceterisque juribus, quae reverso ex hac fictione restituuntur, peculiari loco agetur in ipso hujus scriptionis fine.

Jam, quoniam de *personis*, de *servis* et de *rebus* separatim nobis videndum est, primum videamus de *personis*.

SECTIO I.

DE POSTLIMINIO PERSONARUM.

§. 1. *Generalia requisita.*

« Omnes personae tum demum postliminio rediisse dicuntur, si reversae sint aut intra « praesidia nostra, aut ad amicos nostros, dummodo ea mente redierint, ut apud suos « remaneant." — Conficimus id ex l. 5. §. 1. et §. 3. D. h. t. et interpretum more, secundum verborum ductum, singula expendemus.

Primum igitur quaeritur, quaenam intelligenda sunt ista *praesidia?* Heraldus (1) interpretationem *Philoxeni* adoptans, ea accipit pro φρουρίοις, *castris* aut *stationibus*. At

(2) Quamquam id diserte expressum sit in Instt. I. tit. 12. et in Dig. L. 49. tit. 15, tamen jurium suspensionem perperam, et, nescio qua ratione ductus, negare audet Joh. Luis, *in diss. laudata*.

(1) In Ottonis Thesauro Vol. II. p. 1361.

At evenire potest, ut remotissima castra in media nostra ditione, in media regione habeamus, ita ut inter haec et fines nostros haud exiguum intersit spatium. *Paulus* autem, in l. 19. pr. D. h. t. asserit, naturali aequitate esse introductum, ut, qui per injuriam ab extraneis detineretur, ubi ad fines suos rediisset, pristinum jus suum reciperet. Ergo aliquis, patriae fines superans, idemque nondum ad suorum castra vel stationes perductus, secundum *Paulum* dicendus foret postliminio rediisse, secundum Pomponium, *in laud. l.* 5. §. 1, non item; inter utrumque igitur JCtum grave sententiarum discrimen. — Verum rectius et caute magis Salmasius (2), testem adducens *Festum*, *in voce*, praesidia vocat cohortes praetendentes sive praetenturas ad fines tutandos. Quam interpretationem, *Varronis* (*) item testimonio confirmatam, si admittimus, nulla amplius pugna inter leges laudatas. Jam enim praesidia (tempore belli scil., de quo hic sermo est,) cum finibus ita conjuncta intelliguntur, ut haec vocabula ad eundem terminum significandum promiscue usurpari queant. — Quid vero, quum hoc illudve hostibus impedimento fuit, quominus captum in certam potestatem redigerent, si tum forte repentina manu a suis liberetur? Hoc casu putandus est postliminio rediisse; nam a primo inde captivitatis momento, etsi non ab hostibus in oppidum quoddam securitatis causa deductus, tamen eorum servus factus est.

Neque tamen intra praesidia nostra reversos fuisse oportet, ut hoc beneficio fruantur; sufficit, modo ad *amicos* nostros pervenerint. Amicorum nomen a plerisque extenditur ad omnes, qui non sunt hostes, neque tamen nobis opem ferunt, quique adeo neutris partibus addicti sunt, neque nostris, neque adversus nos belligerantium. Nescio tamen, qui lex 19. §. 3. h. tit. interpretes in illum errorem deducere potuerit, quum ibi docetur, statim uti hoc beneficio postliminii, quicumque in civitatem sociam amicamve aut ad regem socium vel amicum pervenerint, quum ibi primum nomine publico tuti esse incipiunt. Etenim particula *vel*, in eadem phrasi bis repetita, et voces *amicorum* et *sociorum* tam arcte copulans, duobus hisce unam eandemque rem exprimi suadet, ita ut altera vox alteri non nisi majorem vim addat, eamque faciliorem reddat intellectu. His, quae dixi, mire congruit Romanorum loquendi usus, ab ipsis JCtis nequaquam neglectus, quippe qui peritiores erant verborum, quam Grammatici, ut ait Cujacius (3), quique notiones amicitiae et auxilii haud separandas censebant. Accedit suffragium *legis* 223. §. 1. D. de V. S.: « *Amicos appellare debemus, non levi noti-* « *tia conjunctos, sed quibus fuerint jura cum patrefamilias, honestis familiaritatis* « *rationibus quaesita.*" Quae, de privatis dicta, si ad universam gentem extendamus, apparet amicos vocari, non eos, qui, quieti, nobis non nocent, verum potius, qui, amicitiae vinculo nobis juncti, ipsa re omnino sociorum nomen merentur. Atque hoc lo-

(2) Observat. p. 645. (*) De Lingua Lat. V. p. 92. edit. Spengel. (3) Ad l. 125. *Dig. de* V. S.

loco non possum, quin verbo moneam, quantum veterum mores a nostris discrepent, quum hodie non solum pacati populi, qui neutri parti addicti sunt, sed ipsi hostes in medio belli aestu a principibus amicorum nomine saepius compellantur, idque vel eo tempore, quo sibi invicem perniciem parant.

Ex hisce igitur omnibus apparet hanc mihi stare sententiam, tum demum captivos illo beneficio gaudere, si ad eos pervenerint, qui sunt *amici* i. e. qui easdem partes nobiscum in bello sequuntur; ad quam sententiam stabiliendam et confirmandam multum certe faciunt exempla a Grotio cumulata, *in opere de I. B. ac P.* III. *cap.* 9. §. 2. *not.* 2. — Nos nunc hancce materiem non persequimur ulterius, quum de foederatis opportuna dicendi occasio dabitur *ad finem hujus responsionis.*

Transibimus potius ad aliud requisitum, reverti nempe eos debere ad suos aut ad amicos *animo remanendi; « nec enim satis est corpore domum quem rediisse, si mente alienus est.*" (4) Liberum enim esse cuique, libertatem deponere, civitatem relinquere, quamque velit ad habitandum eligere, id naturali rationi est congruum, ipsisque legibus naturae praecipitur: quod jus praeclarum, ne quis in civitate maneat invitus, Cicero vocat *fundamentum firmissimum libertatis* (5). Hinc multa possunt explicari in historia Romana, quae non recte intelligere possumus absque hujus requisiti cognitione. Nec est, quod diu quaeramus exempla, quum ipse Pomponius duo afferat, alterum *Attilii Reguli*, *Menandri* alterum, quorum illud, quippe vulgo notum, et a tot scriptoribus celebratum (6), nos non attingemus; hoc, age, exponamus uberius:

Legati, in Graeciam missi, neque Atticam linguam callentes, secum habere voluerunt *Cn. Publicium Menandrum* libertinum, tanquam interpretem Latini sermonis. Hic autem, origine Graecus, postea Romam profectus, ibi civitate donatus erat, amiseratque adeo jus civitatis patriae; quoniam duarum simul civitatum civis esse, jure Romanorum civili, nemo poterat. Jam, si cum legatis in patriam suam profectus esset, et sic prioris civitatis jus quasi repeteret, posset nonnullis videri amisisse prorsus jus civitatis Romanae; quapropter, ne locus relinqueretur calumniae, senatui visum est Menandro cavere, ut maneret civis Romanus, et ne in posterum reduci ullum dubium moveretur, in ejus gratiam lex lata est; quam supervacuam censet Pomponius, hoc modo ratiocinatus (7): *« Si animus ei fuisset remanendi apud suos*, (Graecos nempe,) *desineret esse civis Romanus; sin vero animus fuisset revertendi, maneret civis.*" —

Quae

(4) L. 26. D. h. tit. (5) *Cic. p. Balbo*, 31.

(6) Allegasse sufficiat A. Gellium, *N. A.* VI. 4. *Val. Maximum*, I. 1, 14. *Cic. de Off.* I. 13. — *Idem*, III. c. 26 et seqq., in hoc Reguli factum inquirit.

(7) L. 5. §. 3. D. h. tit. — De *Menandro cf. Cic. p. Balbo*, c. 11.

Quae ratiocinatio optime procedit. Tales tamen leges luce clarius nobis indicant, (nisi jam aliunde sciremus), quanta prudentia ac perspicuitate opus fuerit JCtis et legumlatoribus, ut populum Romanum in tramite justi et aequi continerent; populus enim ad litteras, quam ad mentem legis attendere malebat. Jurisperiti igitur respondendo, scribendo, cavendo erudiebant imperitos, ac de hoc illove casu quaerentes docebant; quae, quum saepe in scripturam redigerentur, quid mirum, si quasdam leges, perpaucas tamen in tanta jurisprudentiae mole, supervacuas offendamus (8).

§. 2. *De his, qui a praedonibus, aut in bello civili capiuntur.*

Manifestum ex superioribus, jus postliminii non dari, nisi captis ab hostibus. Qui igitur a praedonibus, aut piratis capiuntur, eo non indigent; hostes enim appellantur illi, qui nobis, aut quibus nos publice bellum decrevimus: ceteri latrones aut praedones sunt (9).

Quid vero dicendum de captis in bellis civilibus, in quibus Romani Romanis hostili animo perniciem struunt? nonne tunc altera factio revera videtur alteri hostis existere? Dubitantibus nobis egregie succurrit Cicero, *in orat. pro Ligario*, c. 6. civile bellum hostili opponens: « non hostile odium, ait, sed civile dissidium erat, utrisque cupienti« bus rempublicam salvam esse." — Non enim talis dissidii eventus spectandus est, quum respublica intestinis dissensionibus non raro vehementius agitetur, quam gravissimis bellis externis; sed attendendum ad civium mentem, non adeo patriae interitum parantium, quam quidem ab utraque parte opinantium, rempublicam tum demum salvam fore, si sua factio superaverit. Apud omnes enim gentes receptum est, eam nationem, quam non temere metuunt perniciosam fore sibi suisque incrementis, bello debilitare, quod nullo modo in bello civili licet, in quo finis est salus civitatis, et in quo, ut recte ait Ulpianus, in l. 21. h. tit. non in exitium reipublicae contenditur. Atque haec est ratio, cur civibus, captis in tali dissidio ab adversariae factionis participibus, non opus sit postliminio; illi enim, neque creduntur capti ab hostibus, neque etiam efficiuntur victorum servi (10). Recte ergo, in eadem l. 21, subjicitur, placuisse captos et venumdatos, posteaque manumissos, non opus habere a principe ingenuitatem repetere, quam nulla captivitate amiserant. Manumissus autem primo obtutu videri posset manumissoris libertinus manere, nisi §. ult. Instt. *de Ingenuis*, jam doceret, natalibus non of-

(8) Vid. *Cic. p. Sextio*, c. 34, ubi lex lata dicitur de Tullii reditu, quam non ferendam censuit *Cotta*.
(9) L. 118. de V. S., l. 24. h. t.
(10) Vid. l. 4. C. *de ingen. manum.*, et Cujacius ad eam legem, *Obss.* III. 19.

officere manumissionem; ei igitur, qui ingenuus fuit, nihil officit, quod e servitute manumissus sit.

§. 3. *De redemtis ab hostibus.*

Beneficium illud postliminii non ad eos solos restringitur, qui aut demissi sunt ad suos ex venia ipsis concessa, aut vi vel fallacia (cf. tamen §. seq.) ex hostium potestate evaserunt aut devictis hostibus liberantur a suis commilitonibus (11); verum ad hos quoque, qui ab amicis suis vel ipsa civitate redemti ab hoste, redemtoribus pretium solverunt. Nam, quo magis cives allicerentur ad redimendos illos miseros, sapientissima sane ratione institutum est, ut hi liberatoribus suis tamdiu servirent, donec iis reddere potuissent redemtionis pretium; et praeterquam quod ita stimulus quidam esset civibus ad humanitatem, aliud etiam commodum ex illa lutri redditione oritur. Etenim, si Romani, captivos ab hostibus redimentes, meram exercerent liberalitatem, tunc forte milites, cogitantes se liberatum iri, simulac ab hostibus caperentur, segniores et ad pericula tardiores facti fuissent, neque tam alacriter omnes vires intendissent. Caveamus tamen, ne servitutem illam proprie accipiamus, neve putemus, talem, ex servitute dimissum, perinde esse servum redemtori, ac domino; quin potius redemtori tenetur, tanquam *pignus naturale* (12), et multa in corpore juris offendimus, in horum redemtorum gratiam unice constituta; quaeque hoc loco separatim investigabimus (13).

Et primum quidem hoc jus ad neminem alium, praeter redemtum extenditur; id est, si redemtus ante luitionem moriatur, omnis adeo tollitur servitus, et defuncti hereditas defertur ad ejus successores proximos, quia jus pignoris naturalis, quo ex captivitate liberatus adversus liberatorem tenebatur, ipso mortis illius tempore exstinctum habetur. Naturale vocatur hoc pignus propterea, quod civile non potest dici: nam liberi hominis oppignoratio perinde prohibita est, ac venditio; cujus enim non est commercium, ejus neque oppignoratio est, ut rescripsit D. Pius (14). Hinc abunde apparet, quod etiam l. 16. *Cod.* h. tit. disertis verbis docetur, liberos ejus, qui jure pignoris naturalis redemtori tenetur, plane ingenuitate frui, neque ullo vinculo ei adstrictos esse, etiamsi illi post patris redemtionem fuerint suscepti: unde rectius perspicimus, quantopere pignoris illius obligatio a servorum conditione distet. Hoc ad eorum prolem pertinet. Cir-

(11) L. 26. h. tit.

(12) Hinc quoque militiae nomen dare non potest, priusquam se luerit; vid. l. 8. D. in fin. de re milit.

(13) Cf. Grotius, de J. B. ac P. III. 9, 10. No. 2.

(14) L. 1. §. 3. D. *quae res pignori* etc.

Circa ipsos vero redemtos, quamquam statu suspensos, tamen constitutum est, posse eos hereditates adire, quae aut ab intestato ad eos delatae sunt, aut ex testamento, ut hoc scilicet modo quaererent, unde pretium solverent (15).

Legata quoque, iis relicta, ipsis prosunt ad liberationem vinculi pignoris (16). Denique evenire potest, ut redemtor, liberali animo erga redemtum affectus, ipsi cedat pretium, sive remittat, aut testamento, aut donatione inter vivos; quo casu jus pignoris tollitur plane (17).

Talis remissionis exemplum est, in l. 21. D. *de capt.* Aliquis nempe ingenuam captam ab hostibus redemit, ut ex ea procrearet liberos: postea eam manumittit cum liberis procreatis, sub titulo filiorum naturalium. Jam haec ejus ignorantia non nocere debet matri liberisque; adeoque censetur matri pignoris naturalis vinculum istud remisisse, a quo tempore liberos ex ea procreare cupivit: tunc igitur mater censetur postliminio rediisse et ingenuitati esse restituta. Palam autem est, liberam et ingenuam liberos quoque ingenuos parere.

Similiter tacita quasi remissio obtinet parentes inter et liberos: nam pater, filium captivum ab hoste redimens, censetur id fecisse ex mera pietate et amore erga filium, neque par est, eum talis facti poenitere (18).

At possunt etiam existere casus, quibus sponte tollitur illud pignus, veluti: 1° si redemtor redemtam uxorem ducat (19). Tunc enim ille censetur paullo ante initum matrimonium redemtae pretium remisisse, quum soli *cives* nuptias contrahere possunt, et redemta alioquin nondum ingenuitati reddita erat. — 2° Si redemtor foeminam, pretio liberatam, prostituat, ille in poenam hujus turpis injuriae omne suum jus pignoris amittit (20). Quid? quod tantopere abhorrebant Romani a vi nefanda, vel captivis inferenda, ut (21), quum *Mandonii* uxor in expugnatione Novae Carthaginis a Romanis capta, ad Scipionis pedes flens procubuisset, cum obtestata, ut curam virginum custodibus commendaret, Scipioni praedicare liceret, se suae populique Romani disciplinae causâ facturum, ne quid, quod sanctum usquam esset, apud se violaretur. Tueri igitur haud secus verecunde ac modeste, quam hospitum matres ac conjuges, jussit. — 3° Denique, liberantur redemti ab omni obligatione, si per quinquennium redemtori servierunt (22).

Ex iis autem, quae modo diximus, jam manifestum est, solemnem modum, quo solvitur pignus illud naturale, esse pretii solutionem. Oblatum autem pretium redemtor, sive velit, sive nolit, accipere tenetur, ac dimittere redemtum, qui ab eo tempore plane li-

(15) L. 15. *Cod. de postliminio.*
(16) L. 43. §. 3. *de legatis I.*
(17) L. 2 et 11. Cod. h. tit.
(18) L. 17. Cod. h. tit.
(19) L. 13. Cod. eodem.
(20) L. 7. Cod. eodem.
(21) Vid. Livius, lib. 26. c. 49.
(22) Lex ult. Cod. h. tit.

liber abit, perinde ac fuerat ante suam captivitatem. Hoc enim suadet communis utilitas, exigit jus postliminii.

Verbo monere placet, simile quid legibus Atticis quoque receptum fuisse, ut novimus ex Demosthene, (*Orat. in Nicostratum*, c. 4. pag. 1250, Reisk. editionis,) cujus haec sunt verba: « *οἶσθα δὲ, ὅτι καὶ οἱ νόμοι κελεύουσι, τοῦ λυσαμένου ἐκ τῶν πολεμίων* « *εἶναι τὸν λυθέντα, ἐὰν μὴ ἀποδιδῷ τὰ λύτρα.* (*scis autem, leges jubere, redemtum esse* [in potestate] *ejus, qui eum ab hostibus redemit, nisi restituerit pretium*). Quod autem monuimus, pignus illud tolli opera quinquennali, hujus instituti vestigia frustra in jure Graeco quaesivimus.

Omnibus hisce cognitis apparet, eum qui ab hostium potestate redemtus est, non posse dici postliminio rediisse, quamdiu aut non solverit redemtionis pretium, aut alio modo a pignoris naturalis obligatione sit liberatus. Interim non quidem dici potest in servilem conditionem detrusus esse (23); nec tamen civitati redditur, sed eodem jure utitur, quasi apud hostes esset, adeoque omnia ejus jura in suspenso retinentur (*).

§. 4. *De iis, qui hostibus deduntur.*

Ratio, ob quam quis posset a sua civitate hostibus dedi, videtur adesse, si quis hostibus damnum aut injuriam fecerit contra jus Gentium, quod sine summa injuria violari nequit. Sic reperimus in *l. ult. D, de legationibus*, deditionis causam, si quis e. g. legatos hostium, qui Romae commorabantur, quique ex jure gentium sancti habebantur, contumelia affecisset aut pulsasset (24). Talis, quum deditus esset, poenas videbatur satis graves dedisse, atque adeo, ab hostibus forte dimissus, Romamque redux, omnia jura sua postliminio recuperabat (25). Sed necesse erat, ut hostes eum ultro dimitterent, quoniam a populo iis erat deditus, ut eum in servitutem detruderent, retinerentque quamdiu illis videretur. Hac scilicet in re dediti a captivis differunt, quod hi, simulac ex hostium potestate quocumque tandem modo evaserint, et ad suos reversi sint, postliminio gaudeant.

Atque haec ita affirmamus, secuti, in lege illa 4 *Dig. h. t.*, lectionem vulgarem: « *Eos*,

(23) Ut ait Imp. Gordianus *in l.* 2. Cod. h. tit.

(*) Quoniam mihi h. l. quaedam dicenda erant de redemtis, extremis quasi lineamentis eorum statum adumbrare conatus sum; quum vero sit materies, interiori quadam disquisitione perdigna, sed quam tamen nemo, quantum scio, unquam ex industria tractavit', equidem de *Redemtorum statu* in posterum plura dare constitui. Sint haecce igitur obiter tantum monita.

(24) Vid. exempla apud *Val. Max.* VI. 6. 5.

(25) L. 4. D. h. tit.

« *Eos, qui ab hostibus capiuntur, vel hostibus deduntur, jure postliminii reverti,* « *antiquitus placuit.*" Non enim placet conjectura Balduini (26), legentis: *nec hostibus deduntur*, et ita interpretantis, antiquitus placuisse, eos reverti postliminio, qui ab hostibus capti erant, nec tamen ulla pactione se iis dediderant. Hos enim, qui cum pactione se dediderunt, postliminio carere affirmat Paulus, in l. 17. *Dig.* h. tit. — At in nostra lege non agi de iis, qui hostibus sese dediderunt, verum de illis, qui a suis ad poenas luendas hostibus sunt dediti, colligere licet ex sequentibus legis verbis, ubi casus disquiritur, quum talis deditus non accipitur ab hostibus, sed revertitur ad suos (27).

Etenim *Modestinus* in hac eadem lege mentionem facit quaestionis, inter JCtos agitatae, varieque tractatae: « *utrum is, qui hostibus deditus, reversus, nec a nobis* « *receptus est, civis Romanus sit.*" — Sic enim, a Noodtio edoctus, lego, retenta veteri lectione a nobis, quod intelligendum est quatenus ad nos attinet. Ratio, quare mihi displiceat Balduini conjectura, legentis (28), *nec ab iis*, praeterquam quod codicibus adversatur, haec est; quod antecedit vocabulum *reversus*; atqui deditus debuit prius non esse receptus ab hostibus, seu ab iis remissus esse, antequam potuerit reverti; sin ergo Balduini conjecturam servare velimus, ex linguae Latinae indole sic foret legendum: « *an, qui hostibus deditus, nec ab iis receptus, postea* « *reversus*," etc.: quam tamen mutationem prorsus inutilem reddit Noodtius, a Nobis, eo, quo diximus, modo, interpretatus et similes dicendi formas allegans, quibus suam sententiam confirmaret. Lex igitur, me judice, hunc sensum refert: « an quis « hostibus deditus, reversus, nec quod ad nos attinet in civitatem receptus, ultro ipso « jure fiat civis Romanus, inter *Brutum* et *Scaevolam* varie tractatum est. Et conse- « quens est, ut civitatem non ipso jure adipiscatur." — *Scaevolae* enim sententia praevaluit et a *Modestino* inter regulas relata est.

Accedit et hoc, quod memoriae proditum erat, quem pater patratus tradidisset (aut quem pater suus, populusve vendidisset), ei nullum esse postliminium (29). Pater patratus autem debebat hostibus dedere eos, qui quovis modo belli, pacis foederumve jura violaverant. Quo nomine notatu digna sunt verba Fecialis, qui totum exercitum Romanum, ad expiandum dedecus, Samnitibus tradebat: « Quandoque hice homines, injussu « populi Romani Quiritium, foedus ictum iri spoponderunt, atque ob eam rem noxam « no-

(26) *In jurisprud. Muciana*, inserta operi *de jurisprud. Rom. et Att.* Vol. I. pag. 459. Balduini opinioni favet Noodt, *ad lib.* 26. *Dig. tit.* 5. *de curator. datis, etc.*

(27) De hac lege si minus bene meruerint, multa certe congesserunt Heraldus, *Obss.* c. 6. §. 1. et Salmasius, *ad jus Att. et Rom.*, c. 27. Uterque nimia acerbitate opinionem suam tueri videtur.

(28) Idem vult Ant. Faber, *jurisprud. Papin.* Tit. 12. pr. 7. illat. 1.

(29) Cic. *de Orat* I. 40. Cujus verba citavi in nota 31; ubi vide.

« nocuerunt; ob eam rem, quo populus Romanus scelere impio sit solutus, hosce homi-
« nes vobis dedo." (30).

At in *l. ult. de legationibus*, Pomponius (ad Q. Mucium,) scribit, de Hostilio Mancino, quem Numantini sibi deditum accipere noluerunt, postea legem fuisse latam, ut esset civis Romanus. Quid igitur? nonne haec adversantur iis, quae supra monuimus? Minime: quin optime cum iis faciunt. *Mancinus* scilicet non ipso jure et sine ullo dubio, postliminio civitatem recuperavit; verum de ejus reditu specialis postea lex lata est a Romanis, benigniori Bruti sententiae faventibus. Historiam autem hujus *Mancini* hic non ulterius attingam, quum omnibus innotescit, qui vel leviter hanc materiam indagarunt (31). — Caeterum cum Noodtio, (qui varias validasque rationes pro sua sententia affert) in hac lege pro *Publio Mucio* legendum esse *Quintum Mucium*, nulli dubitamus.

§. 5. *De transfugis.*

De numero eorum, qui postliminio redeunt, primo eximuntur transfugae, licet aliquando liberentur a gravissima poena, eorum facinori imposita. Novimus enim ex l. 38. §. 1. D. *de poenis*, transfugas ad hostes aut vivos exuri, aut furcae suspendi; cui legi addatur *lex 8. §. 2. eod.*, ubi Ulpianus ait: « Hostes autem, *id est* transfugae, ea « poena afficiuntur, ut vivi exurantur." Sic enim legendum arbitror, non: hostes autem, *item* transfugae; quum nusquam talem poenam in hostes quoque statutam legimus, resque foret certe crudelissima, et maxime inconsulta (32). Transfuga autem proprie is vocatur, qui a suis partibus transit ad hostes, proditoris (33) animo, ut scilicet patriam palam oppugnet. Qualis si ipsi deficiat animus, simpliciter est desertor. Potest et

(30) Livius IX. 10.

(31) De Mancino vid. Noodt, *ad tit. Dig. de curatt. datis, etc.* Conf. et van Lynden *in diss. laud.* — Cf. Cic. *pro Caec* 34, et classicus locus, *de Orat.* I. 40. « Etenim sic C. Mancinum, « nobilissimum atque optimum virum, ac consularem, cum eum propter invidiam Numantini foede« ris pater patratus ex S. C. Numantinis dedidisset, eumque illi non recepissent, posteaque Manci« nus domum revenisset, neque in senatum introïre dubitasset; P. Rutilius, M. F., Tribunus plebis, « de senatu jussit educi: quod eum civem negaret esse; quia memoriâ sic esset proditum, quem pa« ter suus aut populus vendidisset, aut paterpatratus dedidisset, ei nullum esse postliminium." Conf. porro *Plut. in Tib. Graccho*, 6; et passim alibi.

(32) Corrupto huic loco medicinam affert Cujacius, *Obss.* XV. 34, reponitque: *id est;* aut legendum proponit: *ad hostes autem transfugae*, ut ita distinguantur ab istis, qui ab hostibus ad nos transfugiunt. — Quid si legamus: « hostes autem, *iidem* transfugae?" i. e. illi, qui a nobis transfugiunt, eo animo, ut ipsi una cum hostibus arma contra nos gerant.

(33) L. 19. §. 4. *Dig. h. tit.*

et transfugis, denuo reversis, *ex rescripto Hadriani* (34) venia ex justa causa concedi v. c. ob latrones postea ab illis deprehensos; numquam tamen haec venia eo usque potest extendi, ut gaudeant jure postliminii. Nam minus recte *doctiss.* de Retes (35) ex laudato Hadriani rescripto colligere studuit, ex indulgentia principis nonnumquam transfugis veniam dari in tantum, ut ipsis competat jus postliminii. Rectius, me judice, Cujacius *veniam* hoc loco de sola *poenae remissione* accipiendam esse contendit.

Multos quoque in errorem induxisse videtur Celsi effatum (36): « *transfugas jure* « *belli recipimus* " : quod caveamus ne ita interpretemur, quasi postliminio recipiamus eos, qui olim nos deseruerint, quum hoc sibi velit, posse nos retinere eos, qui hostium partes reliquerunt et ad nos venerunt, absque ulla juris belli violatione. Exterarum autem gentium transfugae quanta plerumque ignominia, quantisque poenis afficerentur a Romanis, quippe prodendi animum in suis etiam hostibus maxime vituperantibus, vel id nobis argumento sit, quod Scipio Africanus minor, eversâ atque excisa Carthagine, Romam reversus, in spectaculis transfugas Punicos feris bestiis objici jusserit (37).

Quod vero ad desertores attinet, horum opprimendorum facultas cuivis permissa erat; « cuncti enim," (hanc hujus juris rationem invenimus in l. 2. Cod. *quando liceat unicuique*, etc.) « adversus latrones publicos desertoresque militiae, jus sibi sciant, pro « quiete communi exercendae publicae ultionis indultum." — Quin adeo verum est, transfugam non gaudere jure postliminii, ut etiam paterfamilias numquam suam potestatem in filium transfugam reversum recipiat; nam quemadmodum patria, sic pater eum amisit, quoniam disciplina militaris antiquior fuit parentibus Romanis, quam caritas liberorum (38). Atque hinc intelligitur, cur Romani *Manlium Torquatum* laudibus suis in coelum evexerint, satius esse judicantes, patrem forti filio, quam patriam militari disciplina privari.

Unum restat animadvertendum (nam de servis transfugis seq. sect. dicendi locus erit), transfugis etiam adnumerari 1° eos, qui capti ab hostibus, quum potuissent redire, non redierunt, neque adeo animum ad suos revertendi habent (39). Poterant autem redire e. g. si inter pacis conditiones conventum esset de captivis reddendis. 2° Eos, qui fide suscepta transfugerunt ad illos, cum quibus nulla amicitia est, et 3° eos, qui per induciarum tempus nos deseruerunt (40).

§. 6.

(34) L. 5. §. 8. *de re militari.*
(35) *In thes. Meermanni* Tom. VI. pag. 287.
(36) L. 51. *pr. D. de acq. rer. dominio.*
(37) *Val. Max.* II. 7. 13.
(38) Ita in l. 19. §. 7. *D. h. tit.* Cf. *Val. Max.* in *cap. de disciplina militari.*
(39) L. 5. §. 5. *de re militari*, et l. 20. *pr. D. h. t.*
(40) L. 19. §. 8. *D. h. tit.*

§. 6. *De iis, qui armis victi hostibus se dederunt.*

« *Postliminio carent, qui armis victi hostibus se dederunt,*" sunt verba Paulli, in l. 17. D. h. tit., quae multos interpretes in errorem induxit, iisque magnas obtulit difficultates. (41) Sunt enim, qui statuant, eos, quos cogitat Paullus, ea in re a ceteris captivis, qui postliminio fruuntur, differre, ut hi intelligendi sint tales, quibus nulla ignaviae nota in deditione potest imputari; illi vero, de quibus hac in lege agitur, tales sint censendi, quibus ignominiae macula, aut turpitudinis suspicio incumbat. Vereor tamen, ne haec subtilius, quam verius dicta merito habeantur. Melius sensum assecutus videtur Grotius, perhibens eos significari a Paullo, qui se pactione quadam tradiderunt hostibus, nempe carere eos postliminio, quia pactiones cum hoste ex jure Gentium validae sunt: nonne enim et humanitas et publica denique fides suadent, tales pactiones tenere, quae insuper fere semper in favorem fiunt paciscentium? Tale exemplum exstat apud *auctorem de bello Hispaniensi*, c. 19, ubi oppidani Caesari promittunt, se oppidum esse dedituros, si hic ipsis vitam concederet. Qui autem, pactione cum hostibus facta, sese dedebant, cogebantur quoque ad arma tradenda (42); unde explicanda arbitror verba legis: « *qui armis victi* (μεθ' ὅπλων) *hostibus se dediderunt.*"

Si vero postea, pace facta, convenerit de captivis reddendis, Heraldus putat, eos non eximi a generali conventione, et postliminio tunc redire: nil tamen affirmare audet. Cui sententiae eam ob causam non faveo, quod culpa sese cum armis dedentium, aequiparatur transfugio, et valde probabile est, eos, qui tanta ignominia contaminarunt decus et nomen Romanum, prorsus indignos esse, qui umquam, seu in bello, seu in pace, postliminii beneficio fruantur. Sed, quamvis haecce sit mea opinio, iis in pace quoque denegari postliminium, non tamen eam tuerer argumentatione Salmasii (43), ita ratiocinati: « Cum qui hostibus se dedidissent, non possent postliminio « redire, nisi in pace, et Paullus affirmet carere eos postliminio, ne in pace quidem « competit iis hoc jus, quod habere scil. non possent, nisi in pace." Ita Salmasius: qui igitur tanquam certum, et indubitatum assumit, postliminium iis, qui se hostibus armati dediderunt, non esse, nisi in pace; verum unde haec sua hausit? Non credo hoc

(41) Inter eos memorasse sufficiat *Ramum* et *de Retes*, qui multam operam inanem in hac lege posuerunt.

(42) Vide exemplum apud *Caesarem*, *de bello Gallico* III. 21. Verborum conceptio, qua fiebat deditio, vid. apud *Livium*, I. 37.

(43) *Observ. Laud.* c. 27.

hoc stare tanquam regulam immotam, verum hoc ipsum confici ex lege illa Paulli. Fieri igitur potest, ut Salmasius rectam de difficiliore hoc loco sententiam foveat, verum certe eam non tuetur proba argumentatione.

SECTIO II.

DE POSTLIMINIO SERVORUM.

Dixerat Labeo, in l. ult. D. h. tit. id, quod ejus generis est, ut postliminio redire possit, per id beneficium tum reversum videri, simulatque ad nos redeundi causa, i. e. remanendi animo ab hostibus profugit, et intra fines imperii nostri esse coepit. Id vero, ut intra fines imperii revertatur, non requiri in servo, aeque ac in homine libero, est, quod Paullus notat, quippe quem non satis est rediisse intra eos fines, aut ad regem Romanis socium, sed quem oportet aut reversum esse in pristini domini potestatem, aut alii cuicumque personae servire. Quod maxime inde ortum puto, quod servus nullum habet in civitate caput, ut dicitur, neque ei patria est. Itaque illi, nonnisi ex domini persona, postliminium conceditur, aut si non ad dominum rediit, sed alteri servit, tunc quoque existimandus est postliminio rediisse, quoniam tunc pristinus dominus eum vindicare potest. Neque etiam quaeritur, an servus rediens habeat animum remanendi. Hoc enim Sabinus, teste Tryphonino (1), jam decidit, scribens, de sua qua civitate cuique constituendi facultatem liberam esse, non de dominii jure. Potest etenim liber homo juri suo renunciare, alteramque regionem sibi inhabitandam quaerere; at servo hoc non permittitur, qui ita revera de domini sui jure detraheret, et quum nemo, ne liber quidem homo, conditionem alterius inviti vel ignorantis potest reddere deteriorem, quanto minus tale quid licet servo! Hinc explicari quoque potest l. 19. §. 5. h. tit. servis transfugis etiam postliminium concedens; nam contrarium jus non foret poena servo, qui omni casu in eadem conditione manet, sed damnosum foret domino, citra voluntatem eum sic amittenti. Quin tantopere domino prospectum est, ut, si servus captivus ab alio quodam redimitur, eique adeo servire tenetur, ne tunc quidem prior dominus jus suum amittat, neque dominica potestate privetur. Sed, etiamsi ad ipsum re- [illegible] di-

(1) L. 12. §. 9. D. h. t.

dimendi actum non attendamus, tamen ex constitutione, quam ea de re factam esse, JCtus ait in l. 12. §. 8. D. h. tit., redemtor in redemtum servum acquirit jus domini. Constitutionis mentem videtur exposuisse in §. praeced., nisi malis, ipsam constitutionem ea contineri, quae opinio patronis non caret, neque a veri specie abhorret. Quicquid sit, redemtor per eam acquisivit dominium in servum. Potest opponi, non tamen secundum leges domino pristino auferri jus suum in servum. Consentio; verum attendendum ad redemtionis naturam, quae haec est, uti jam vidimus, ut redeundi facultatem praebeat, non vero immutet jus postliminii; quo facto apparebit, servum istum manere redemtoris, sed posse tunc ad priorem dominum reverti, si vinculum, quo erga illum teneatur, ab hocce solutum sit, aut oblato lutro, aut quocumque alio modo. Talis constitutio neque iniqua est servo, qui semper servire debet, sive domino, quem ante captivitatem habuit, sive redemtori, quique adeo nullum inde damnum patitur; neque domino est iniqua, qui quovis tempore servum liberare potest solvendo, eumque iterum sibi proprium acquirere.

Hisce praemissis, jam accedere possumus ad ipsam l. 12, de qua hic agitur, uberius exponendam. JCtus sibi hancce quaestionem proponit: Aliquis servum alienum ab hostibus redemit, ignorans, illum fuisse in potestate civis Romani, putansque illum esse vendentis; jam quaeritur, an redemtor, talem servum per legitimum tempus possidens, possit dici eum usucepisse, ita ut pristinus dominus servum istum numquam possit recuperare, ne oblato quidem pretio? Et ne quis primo obtutu hanc quaestionem putaret inanem, quasi hoc sine ullo dubio ita procedat, JCtus docere voluit, non tam esse indubitati juris, usucapionem hoc casu locum habere: obstare enim, quod constitutio, quae de redemtis lata est, eum interim facit servum redimentis, quodque non possum censeri usucapere id, quod meum est (certa enim regula est, quod alicujus est, id amplius ejus fieri non posse); unde sequitur, pristinum dominum, quocumque tempore velit, posse redimenti lutrum praestare et sic recuperare servum, etiamsi redemtor eum per longissimum tempus possederit: non ergo videtur usucapio hic locum obtinere posse. Attamen (nam nunc demum respondemus ad quaestionem propositam), quum constitutio unice intenta fuit redimentium commodis, neque ullo modo eorum causam deteriorem reddere voluit, ita fieret contra hujus constitutionis mentem, si perimeretur *jus bonae fidei emtoris vetussimum* (2) (ita a Tryphonino vocatur usucapio, quia jam sancita fuit legibus XII Tabularum, ubi nominatur *usus auctoritas* (3)). Idcirco, transacto tempore legitimo, quod ad usucapiendum requirebatur, nisi constitutio illa servum proprium fecisset redemtoris, tamen recte dicetur dominus non amplius posse servum hunc

(2) Vocabulum *vetustissimum* abest in Haloandri editione: perperam.
(3) Vid. Gothofredus *ad tabulam VI.*

hunc recuperare pretium offerendo, et (ut est in lege) nihil ex constitutione domino (4) supererit. Ita offendimus in hac lege casum, quem merito notabilem duxit cl. Schulting (5), ubi quis, jam dominus revocabili jure, dominium irrevocabile acquirit usucapione. Notandum tamen, hanc servi redemti usucapionem per se sublatam esse, postquam in Codice nova ratio introducta est, qua redemtus liberetur, si nempe per quinquennium redemtori servierit.

Pergit Tryphoninus in singulis hujus legis §§ quaestiones tractare ad servos pertinentes, tractatque suo more, quaestiones controversas proponens, hic illic dubia movens, ac ipse ea refellens, atque tandem opinionem suam perspicue, nec minus eleganter exponens, saepissime quoque eam exemplis illustrans, idque, dictione usus, quae puritate se maxime commendat, et prorsus aliena est ab illa obscuritate, quae aliorum saepe JCtorum, praesentim Pauli, scripta, ob nimium brevitatis studium inficit. Itaque utilissimum duco, et instituto nostro optime conveniens, si, quos ille tractat casus, separatim exposuero, et, si quae loca luce indigeant, pro viribus illustravero.

Jam vidimus, redemtorem, ex illa constitutione, si servum alienum per tempus legitimum possederit, servum usucapere, licet primo obstare videatur eadem illa constitutio. Ex illo autem tractatu alia sponte oritur quaestio, quid juris sit, si eo casu redemtor servum illum postea manumiserit? fitne tum is servus protinus liber, an vero tantum a redemtoris potestate liberatus, in jus prioris domini recidit? Accurate haec persequitur JCtus, in §. 9. l. l. ejusque argumentatio huc redit: Prioris domini jus nequaquam in pejus mutatur eo, quod redemtor ipsius servum usuceperit; nam revera ejus nil interest, sitne servus semper in potestate redimentis, an hostium, quoniam et hoc casu servum amittit. Jam, si servus ab hoste dimitteretur, rediret in jus pristini domini: ergo eadem ratione, si a redemtore manumittatur, recidat in pristinum dominium necesse est. Recte omnino procedit illa ratiocinatio, et magni ponderis esse videtur ad demonstandum, prisco domino licere, etiam post usucapionem servi sui ab alio, spem ejus recuperandi fovere. Sed hoc, ut ait Tryphoninus, licet bona ratione procedat, non tamen multum onerat praesentem inspectationem: nam probari potest, talem manumissum revera liberum fieri, neque quoquo modo in vetus dominium recidere. Ad quod probandum, duobus utitur argumentis. Et primum quidem, si prior illa ratiocinatio valeret, secundum eam redemtor, servum manumittendo, nil fecisset, quam dominicam potestatem transferre, quod et adversaretur ipsius menti et esset contra favorem libertatis, a majoribus inductum. Iniquum enim foret, eum semper manere servum, qui nullo merito suo po- te-

(4) Ita legendum. Aliae editiones habent, *domini*.

(5) Cl. Schulting *et* Smallenburg, *in notis*, ad h. l.

terit, a domino libertatem consequi (6). Alterum argumentum in eo versatur, quod veteri jure, si quis bona fide emisset servum ab eo, qui eum, sciens alienum esse, redemisset, tunc bona fide emptor posset usucapere et manumittere, ita ut is, qui dominus fuerat ante servi captivitatem, jus suum amitteret. Subtiliter disputavit Tryphoninus: ejus tamen argumentis aliud adjungi posse puto, quod in eo positum esse volo, quod, si redemtor per legitimum tempus servum possederit, eumque hoc modo usuceperit, antequam dominus lutrum solverit pro ejus recuperatione, tunc quidem omne jus domini in servum suum evanescit, neque offerre potest pretium, sed servus tunc unice in potestate usucapientis est: unde sequitur, servum, si ab hocce manumittatur, nequaquam posse redire ad eum, qui jam dominus esse desierat. Quapropter talis manumissus liber erit et redemtoris libertus. Huc referri potest l. 27. *D. eodem*, ubi ponitur latrones Cajo eripuisse servum; hunc postea pervenire ad Germanos vel alios quoscumque hostes, hisce vero devictis a Romanis, recuperari. Jam Labeo, Ofilius, Trebatius negant, posse eum usucapi ab emptore, quia, ut ait Javolenus, verum esset eum subreptum esse, nec quod hostium fuisset, aut postliminio rediisset, ei rei impedimento esse; id est, servum postliminio redigi in eundem statum, quo fuerat ante captivitatem: ante captivitatem autem fuit a latronibus surreptus, et talem usucapi vetant leges XII tabularum, vetat praeterea lex Atinia, quae usucapionem indistincte prohibet omnium rerum furtivarum, quarum vitium nondum purgatum est. Rem furtivam nec a bona fide emptore usucapi posse, discimus ex §. 3. Institt. *de Usucap.*, desumta ex Gaji *Commentariis*, II. 49.

In seq. §. Tryphoninus nobis auctor est, eum, qui in statutum tempus vel conditionem libertatem acquireret, si captus sit ab hoste, posteaque redemtus, antequam conditio illa impleta sit, vel tempus illud venerit, perinde manere statuliberum, atque servus in tali causa manet servus. Haec necessario derivantur ex postliminii et redemtionis natura. Verum difficilior subjungitur quaestio: si nempe libertate fuit donatus, ea conditione, si decem dederit, unde tunc eam pecuniae summam sit soluturus? Primum animadvertendum, statuliberum non habere peculium, nisi ex indulgentia heredis. Est enim, (ut finibus circumscribamus,) servus, cui libertas relicta est testamento, vel codicillis testamento confirmatis, in tempus vel conditionem, idque directe; — quippe per fideicommissum relinqui non potest. Ex qua definitione apparet, eum ante temporis conditionisve eventum revera esse servum heredis (7); quamquam ei nonnulla privilegia con-

(6) In illa interrogatione pro *liber erit* legendum esse *semper erit* conficere licet e responso, quod sibi ipse dat JCtus: id fore contra favorem libertatis. — Emendationis auctor est A. Faber, op. laud. tit. de jure personarum; princ. 4. illat. 3. f.

(7) Ad l. 169. §. 1. de R. J. « *quod pendet, non est pro eo, quasi sit*" exemplum statuliberorum affert Wissenbach, *exercitatio ad h. l.*

concessa sunt, nam v. g. non potest duris conditionibus vendi, l. 25. *de statuliberis.* Fac vero, ipsi concessum esse, de peculio, quasi ex suo patrimonio solvere: tunc quoque obstat, quod illud peculium, quod habet apud redemtorem, vice illius est, quod apud hostes quaesivisset, si adhuc ibi degeret. Apud hos autem invitos ex illo peculio solvere non potuisset: nec ideo magis id ei licere videtur apud redemtorem. Praevaluit tamen hac in re, ex sententia Tryphonini, aequitatis ratio, et visum est, statulibero benigne concedi posse, ut daret ex peculio, quod alia quacumque ex causa possidet, vel quod alius in favorem libertatis pro eo numeravit.

Statuliberum ante tempus vel conditionem impletam revera esse servum heredis, ut modo diximus, etiam nobis argumento est, quod legitur in l. 19. §. 6. h. tit. Statuliber transfuga ibi dicitur postliminio recipi et simulac conditio est impleta liber effici. Prima specie hoc videtur injustum, quia actu transfugiendi ostendit, se animo vere hostili in civitatem Romanam intentum esse. Sed res sic intelligenda: si redit talis transfuga ante conditionem aut tempus, ipsius libertati constitutum, adhuc est servus: atqui servus, ut supra monuimus, non amittitur domino, ne hic sine culpa sua damnum pateretur. Accedit, quod servus pro nihilo in civitate habetur, neque caput, quod jure civili non habet, amittere potest. Recidit igitur in domini potestatem et ex postliminii natura in eandem conditionem redit, quam habuit, ante quam apud hostes fuit. Tunc temporis autem erat statuliber; ergo manet post reditum talis, et libertate gaudebit, quam primum conditio exsistat. Admiramur sane tantam Romanorum religionis reverentiam, quâ defuncti voluntatem, quae talem post conditionem impletam ad libertatem vocabat, tam sancte observabant, ut nulla unquam lata sit lex, qua ille in poenam flagitii sui perpetuo servire cogeretur. — At facile intelligitur, aliud esse, si conditio illa exsistat, dum apud hostes est. Tunc enim reverti nequit, neque ex persona domini, a quo scilicet liberatus est, neque ex sua persona, ob leges, quas de homine libero transfuga latas, supra adduximus.

Eadem ratione affirmare licet, servum pignori datum, si captus, redemtus, posteaque commercio a redemtore liberatus sit, in veterem reverti obligationem. In differentiam vero, quae est inter solutionem a debitore factam, et eam, quae perficitur a creditore, et quod in creditore, qui a redemtore servum liberavit, conversa (8) res est, ut qui revera prior creditor fuerit, pro posteriore habeatur ideoque redemtor, posterior creditor, existimetur prior, quoniam ejus ope servum recepimus; in illam differentiam igitur, de qua in hac §. 12, sermo est, non est, quod inquiramus, quum ad materiem de pignoribus magis, quam ad nostrum propositum pertineat.

Sequitur porro ex indole postliminii et redemtionis, ut, si pro servo communi, omnium do-

(8) Sic est etiam in Florent., quam lectionem probat cl. Smallenburg, *in notis.*

dominorum nomine, pretium redimenti traditum sit, ille tunc in pristinam communionem redeat. Fac vero, unum dominis tantum lutrum solvisse; hic servum obtinet pro sua portione, et in parte ceterorum, qui nondum solverunt, ei, qui redemit, succedit; i. e. quoad illorum portiones, erit tanquam redemtor, et servum interea retinebit *jure pignoris* (9).

Veritas autem dicti illius saepius laudati Pomponii, redemtionem facultatem redeundi praebere, non jus postliminii mutare, cum aliis exemplis, tum vel maxime arguitur et illustratur *lege 12. §. 16. h. tit.*, ubi Tryphoninus ponit servum commisisse in *legem Fabiam*, *de plagiariis* (10). Haec lex enim plagiarios non semper capite puniebat, sed interdum leviori poena afficiebat, uti in nostra lege, metallo. In metallum damnati autem fiebant servi poenae (11). Constantinus voluit (12) postea « ut plagiarii me« tallo teneantur cum ceteris ante cognitis suppliciis" constituitque praeterea « ut, si « quis ejusmodi criminis reus, postea super eo claricrit, servus vel libertate donatus bes« tiis subjiciatur, ingenuus vero gladio consumatur." — Quae ultima cum prioribus manifesto pugnant. Quapropter, nisi pro *teneantur* legamus *tenebantur*, vereor, ut legi constet mens sua, atque sententia.

Hac vero correctione admissâ, ex verbis legis id conficitur, plagium olim plecti metallo, nunc vero gravius a Constantino puniri (13). — Damnatus igitur in metallum, capitur, et redimitur: manumitti vero a redemptore nequit, delicto libertatem impediente: antequam igitur pretium redemtori solutum est, hic interim servum habere tenetur *sub* poena sua (14). Quod autem pretium redemtor ad servi liberationem impendit, id recipiet a Fisco, sicuti docemur in §. seq. hujus legis, ubi JCtus ait, id constitutum esse ab Imperatore suo et Divo Severo: qui Imperator intelligendus est Antoninus Caracalla, sub cujus imperio, una cum Papiniano, floruit Tryphoninus. Perperam igitur, et nulla temporum ratione habita, Ant. Faber (15) statuit, ipsa hujus rescripti verba inveniri in *l. 6. h. tit.* Evidentissimum sane commisit anachronismum: quî enim le-

(9) Redemtor ipse, lutro accepto, omne jus in illum servum amittit. Quapropter non probamus Stephanum emendantem: « Et in parte ceterorum *is*, qui redemit, *succedat*.

(10) Vocatur etiam lex Favia et Flavia, in *Dig.* et *Codice*.

(11) L. 36. D. *de poenis*.

(12) *In l. ult. Codicis, ad l. Fabiam.*

(13) Recepta lectio vehementer torsit *Alciatum*, in παρέργοις. Emendatio proposita debetur *Tilio*, eamque tuetur Duarenus, *in Disp. annivers.* II. c. 20.

(14) Non admittendum puto: *sine poena sua*, ut est in Digestis. Correctionem suadet A. Faber, *op. l. tit.* 12. *princ.* 8. *illat.* 17. Secundum lect. vulg. redemtor posset pro lubitu talem servum manumittere: quod certe non obtinuit.

(15) Loco laud.

legis auctor Pomponius, Juliano, qui jussu Hadriani Edictum perpetuum composuit, aequalis, potuisset rescriptum referre, quod post ejus mortem demum a Severo et Antonino factum asserit Tryphoninus? Quae cum ita sint, apparet, non idem, sed simillimum in dicta l. 6. offendi rescriptum. Ponitur ibi casus fere similis ei, quem modo explicuimus; exemplum mulieris, ob maleficium in salinas damnatae. Ea capitur ab hostibus, redimitur et remittenda est in salinarum opus, quoniam erat *serva poenae.* Sed pretium redemtori solvitur a Fisco: nam quum commodum operum, quae praestant tales damnati, sit penes civitatem, aequum est, etiam lutrum redimenti restituendum esse ab ipsa. E contrario, si nullum commodum ex damnatione redundat in rempublicam, non videtur satisfieri redemtori, qui adeo inde damnum patitur; quod, nullibi diserte expressum, colligo ex §. 15. l. laud., ubi deportatus redemtus dicitur denuo deportari debere, et ne unum quidem verbum adjicitur, qua ratione damnum redimenti resarciatur. — Denique contextus verborum in l. l. 6. « *Coccejo autem Firmo centurioni*," etc. satis redolet rescriptum, licet non expresse eo nomine dicatur; nec desunt in corpore juris exempla plurium rescriptorum, aeque latentium (16). Revertamur jam ad nostrum JCtum.

Fuerat jam pridem a Juliano (17) decisa quaestio, quâ, si mihi legatum sit id, quod e Pamphila nascetur, et ego hancce mercatus sim, non videor partum, quem edidit apud me, habere ex causa lucrativa; nam partus hujus ancillae eodem emtionis titulo meus erit, quo ipsa ancilla, adeoque ex causa onerosa, non lucrativa (18); quam decisionem laudat Papinianus (19), dicens, summa ratione ita responsum esse, oportere me petere actione ex testamento, tanquam istum emissem, ut scilicet, pretii contributione facta, consequar tantum, quanti puerum, deducta matris aestimatione, mihi constitisse aestimaverit Judex, in causa legati datus. Eandem nunc quaestionem ad redemtionem accommodat Tryphoninus (20), et hoc etiam casu opus esse ait, ut officio arbitrioque judicis, ex pretio, quo matrem gravidam redemi, constituatur certa pars, quae sit partus pretium. Eodem modo res expeditur, si redemeris matrem cum partu, quem adhuc apud hostes edidit; quo casu possum efficere, ut partus postliminio revertatur, si tantum tibi solvam, quantum contingeret partus aestimatio (21). Multo magis etiam, si diversi emptores exstiterint utriusque,

(16) Sic v. c. in l. 10. D. *de incendio, ruina*, etc. rescriptum e dictione et stylo memorari censetur.

(17) L. 82. §. 4. de legatis I.

(18) Pothier, *Pand. Justin tit. de legatis*, No. 133.

(19) L. 73. D. *de legatis II.*

(20) L. 12. §. 18. D. *h. tit.*

(21) Florent. in textu: *aestimationem contingere.*

que, et matris et pueri, vel unius, scil. partus (nam de hoc, non de matre quaeritur (22)).

Ex omnibus igitur hisce id praesertim apparet, jus postliminii redemtione non mutari; et, prouti vidimus, liberis hominibus tum demum concedi, hoc jure frui, quum lutrum redimentibus praestiterint, ita etiam in servis redemtis id obtinet, sicuti tum ex aliis, tum vel maxime novimus ex lege 12. §. 14, h. tit., ubi dicitur captivus, cui fideicommissaria libertas debetur, si redimitur, hanc libertatem non prius petere posse, quam redemtori satisfecerit.

SECTIO III.

DE POSTLIMINIO, CIRCA RES COMPETENTE.

Postliminio gaudent, secundum ea, quae huc usque vidimus, homines cujuscumque sexus vel conditionis, tam viri, quam mulieres, tam adulti, quam impuberes, tam liberi, quam servi; nec interest, an possint pugnare, dummodo consiliis aliisve modis usui esse possint (1). Quod praecipue eam ob causam constitutum puto, quod legislatores nihil tam firmiter cordi infixum habebant, quam reipublicae suae salutem et commoda; quorum cogitatione ducti, postliminium quoque concessere rebus, quae hoc jure restituuntur captivo reverso, perinde ac si nunquam hostium potitus fuisset (2). Sic ei restituuntur: 1° *res incorporales*, seu jura, de quibus in pecul. capite agere, commodum nobis visum est. 2° *res immobiles*, sine discrimine omnes. 3° *nonnullae mobiles*, quasi per exceptionem. De utroque hoc rerum genere separatim videamus.

§. I.

(22) A. Faber, op. laud. tit. 12. pr. 8. illat. 18. verba *vel unius* accipiens pro *vel alterutrius* non intelligebat sensum, adeoque legere voluit: « multo magis, si diversi emtores exstiterint utriusque, « vel unus (emtor), sed si suo," etc. intelligens talem emtorem, qui utrumque quidem simul, sed suo quemque pretio redemerit, puta matrem XX aureis, partum XV. — Sin autem cum Pothieri emtorem *unius* pro *partûs emtore* accipimus, locus sanus est.

(1) L. 19. §. ult. D. h. tit.

(2) *Hostium potiri* apud JCtos significat: *servus fieri hostium.* Potiri enim medium verbum est, quod tam de bonis, quam de malis rebus usurpatur. *Vide Dacerium ad Festum in voce.*

§. 1. *De rebus immobilibus.*

Agri hostium devicti, teste Pomponio, in l. 20. §. 1. *h. tit.* solebant publicari, i. e. fiebant populi universi, cujus nomine scil. bellum gestum erat; vulgo autem retinebantur in usum et lucrum civitatis; quin interdum vendebantur, ut ex hocce pretio stipendia darentur militibus, quare saepius vocantur *praedia stipendiaria.* Si vero Romani agros, quos antea bello amiserant, recuperarent, hostibus expulsis, tunc ii agri nequaquam publicari solebant, nec praedae loco cedere exercitui occupanti; verum eorum dominium ad priores dominos redibat. Requiritur autem, quod bene animadvertendum, ut hostes ex illis expulsi sint; nam Romanorum exercitus, si magna et repentina vi regionem aliquam ingressus est, partem, quam intraverit, obtinet quidem (3), neque tamen hostes ex eo loco prorsus expulsisse dici potest. Prudenter igitur Grotius (4), tum demum agrum captum censet, si mansuris munitionibus ita includitur, ut hosti aditus non detur, nisi iis expugnatis. Exemplum talis restitutionis agrorum, qui ab hoste postea recuperantur, est in princ. Nov. 36, ubi Afris redduntur ea, quae ipsis parentibusve ipsorum antea a Vandalis erepta fuerant loca. Potuissent quidem Romani hos agros ad aerarium locupletandum publicare, sed praevaluit aequitatis ratio, quae non patitur, ut, cum privatorum damno, commodis publicis per fas et nefas consulatur. Non enim abutebantur regulâ illâ, quae in proverbium abiit: « *Salus publica* « *suprema lex esto.*" — Loca quoque religiosa, quae ab hostibus in potestatem redacta et sic profanata fuerant, ab eorumdem dominatione liberata, non publicabantur, sed iterum fiebant religiosa (5). Ususfructus quoque agri, hostili vi interruptus, divictis hostibus, restituendus est usufructuario. Quin ulterius procedere non dubito, et, auctore Livio (6), statuere, postliminium quoque esse agris urbibusque, hosti deditis, ab eoque postea desertis, ita ut populus, qui fuerat ante deditionem horum agrorum urbiumve dominus, pristina jura in eos, vel invitis incolis, recipiat. Proinde videtur quoque in judiciis familiae erciscundae inter ceteras res dividendas ea posse computari, quae adhuc est in hostium potestate, propter spem futuri postliminii; ita cer-

(3) L. 18. §. 4. *de acq. vel omitt. possessione:* « Rursus, si cum magna vi ingressus est exercitus, eam « tantummodo partem, quam intraverit, obtinet.

(4) De J. B. ac P. III. 6. 4. No. 1.

(5) L. 36. D. de religiosis.

(6) Livius, XXXII, 34, orationem Philippi refert, contra Alexandrum, regem Aetolorum, habitam; ibi, praeter alia multa, etiam haec: « Attalo Rhodiisque nihil jure debeo; Romanorum autem « honoris causâ, Peraeam Rhodiis, et naves Attalo cum captivis, qui comparebunt, restituam;" et seqq., quae hausit ex Polybii histor. XVII, 6.

certe visum Papiniano, dissentiente Marcello (7); sine dubio tamen eo casu requiritur cautio de illa re, quia evenire potest, ut ea numquam ex hostium potestate dimittatur. Multo magis etiam rem, quam occuparant hostes, legari posse, nostro quodam jure inde derivamus, docetque insuper Pomponius, in l. 9. *de legatis* I.

§. 2. *De rebus mobilibus.*

Longe aliter constitutum est de rebus mobilibus, quae dicuntur esse *in praeda.* In praeda erant, quae militibus adsignabantur, tanquam fortitudinis praemia. Non enim pro horum arbitrio deripiebantur res captae mobiles, sed secundum certam normam dividebantur ab imperatore exercitûs: pars plerumque deferebatur in aerarium. Quaecunque autem praedae cesserant, numquam recipiebantur postliminio, unde, quae propter belli usum victis restituebantur, a praeda separari solebant, qualia l. 2. D. *h. tit.* enumerat, v. c. naves longas (8) atque onerarias. Ratio autem, cur hae naves, per exceptionem generalis regulae de mobilibus, postliminio ab iis, qui eas amiserunt, recipiantur, cessat in piscatoriis aut actuariis, quas voluptatis causâ parare solemus, quarumque nulla in bello utilitas. Non tamen hac in re verbis legis inhaerendum semper, verum potius spectandum, quem in finem naves sint instructae. Sic lusoriae naves, saepius postliminio carentes, quod plerumque voluptatis causâ comparantur, quotiescumque ad belli usum instruuntur, hoc beneficio gaudent (9).

Recipiuntur porro jure postliminii equi et muli, quorum eadem ratio est *in postliminii receptu* (10), quae servi. Mulos Cicero, *in Topicis*, 8. accuratius definit: clitellarios, seu clitellis onera portantes. His addit Marcellus, in l. l. 2, equum equamve, freni patientem, quia sine culpa equitis se proripere potuerunt; sin enim constat, culpâ equitis amissos fuisse et captos ab hostibus, nequaquam postliminio reverti posse videntur.

(7) L. 22. §. 5. et l. 23. D. *famil. ercisc.*: « Papinianus de re, quae apud hostes est, Marcellum reprehendit, quod non putat, impraestationes ejus rei venire in familiae erciscundae judicium, quae « apud hostes est. Quid enim impedimentum est, rei praestationem venire, cum et ipsa veniat?" — « Propter spem postliminii? scil. cum cautione; quia possunt non reverti; nisi si tantum aestimatus « sit dubius eventus."

(8) De navibus longis et onerariis, piscatoriis et actuariis late agit Salmasius, *op. laud* c. 27. — Occasione hujus legis, opus de navibus condidit *Lazarus Bayfius*, *Lutetiae*, 1549.

(9) Cf. *Codex Theodos., tit. de lusoriis Danubii;* unde discimus, lusorias aliquando ad proelium navale instrui solere.

(10) Verba sunt Aelii Galli, apud Festum, in voce: *postliminio receptum.* Verba: *postliminio receptum is*, omni sensu destituta, tanquam supervacua delet Cujacius, *Obs.* XI. 23. Levi mutatione, *in postliminii receptu* legit Grotius, III. 9. §. 3. Cf. Salmasius, *op. l.* pag. 580.

tur. Cessante enim legis causâ, ejus quoque effectum cessare constat. Eadem certe ratio observatur in armis vestibusque, quae, quum numquam nisi flagitio et turpiter amitti queant, numquam etiam amittentibus restituuntur.

Quum igitur quaedam res mobiles, quas enumeravi, quoad postliminium immobilibus aequiparantur, sponte inde sequitur, etiam de iisdem rationem haberi posse in judiciis familiae erciscundae, easque legari posse, sicuti in immobilibus obtinere vidimus.

Discrimen autem hoc inter res mobiles et immobiles posterioribus temporibus sublatum fuisse videtur; quando fuerit sublatum, latet. Amat quidem Grotius (11) ex modo, quo Boëthius in explicandis Topicis de hoc jure loquitur, colligere, illud substitisse ad illius tempora; at mihi videtur Boëthius, in omni illo tractatu de postliminii notione, in Tullii verba jurasse potius, quam illa explicuisse: unde vix quicquam ex illo confici posse arbitror.

Res mobiles vero, praedae cedentes, tum demum in ista computantur, si jam ab hostibus intra praesidia perductae sint, ita ut non facile possint armis repeti; quamdiu enim recuperare aliquid possumus, nostrum permanet, nec ullo opus est postliminio (12). Sin igitur statim res mobiles ab hostibus, praedam agentibus, repetantur vi armorum, suas quisque res ipso jure repetere potest. Rationem vero, cur semel intra hostium praesidia perductae hae res, postliminio careant, ponendam arbitror in eo, quod usu tritae post tempus fortasse longissimum, vix, ac ne vix quidem, agnosci possent, earumque divisio multis et infinitis litibus ansam praeberet.

Huic tamen sententiae, quam de rebus tulimus, et in illis positae differentiae, quoad juris effectum, obstare videtur l. 28. D. h. tit.: « *si quid bello captum est, in praeda* « *est, neque postliminio redit;*" quae valde torsit viros doctos, qui omnes fere diversas de ea opiniones foverunt. Petrus Faber legem accepit de illis rebus, quae in praeda hostium manserunt, postquam nemo ex nostris eas pro suis propriis recognosceret (13). Nec Grotius huic opinioni adversatur (14) exempla cumulans, quae tamen magis declarant belli ducum et principum liberalitatem et indulgentiam, qua dominis res mobiles, post intervallum receptas, sibi vindicare permiserunt, quam quidem valent ad labefactanda ea, quae supra de mobilibus monuimus. Haud majoris ponderis videtur locus Harmenopuli, qui (15) *Labeonis* verba ad mancipia restringit et quod hic in

(11) Op. laud. III. c. 9. §. 14. No. 2.

(12) L. 44. D. de acq. rer. dominio.

(13) P. Faber, Semestr. II. 3.

(14) Op. laud. III. c. 9. §. 14. et c. 6. §. 4, imprimis.

(15) Harmenopolus, Promptuar. II. tit. 7. f. — Hunc ne nominassem quidem, nisi is niteretur Basilicorum auctoritate, quorum caput 28. e libro XXXIV. tit. 1. ad verbum descripsit: τὸ ἐν πολέμῳ λαμ-

in universum dixit, ad servos solos refert: namque longe aliter obtinere in servis, ex legibus, supra allegatis, patuit. Taedet, plures variorum interpretum sententias (16) referre, ex quibus certe nil proficeremus ad explicationem hujus legis, quae, si Heraldi conjecturam adoptamus, quod lubenter facimus, cum exposita doctrina de rebus mobilibus in optimam concordiam redit. Legit ille (17): « *Si quid, bello captum, in praeda est, non postliminio redit*" (18). Nam omnia, quae postliminio repetebantur, sicuti immobilia cuncta, mobilia quaedam, a praeda separabantur.

Quum haec ergo sit Labeonis mens, sequitur nota Paulli, qua excipit eos, qui bello capti, pace facta, demum refugerant, mox, renovato bello, denuo capti erant, quique idcirco ad illos redire debebant, a quibus priore bello erant capti, « *si modo*" addit ille, « *non convenerit* (19) *in pace, ut captivi redderentur.*" — Hanc Paulli notam intelligendam esse de servis, non de liberis hominibus, conficitur e verbo *refugere*, quod de servis dicitur, quum liberi homines, ad penates laresque revertentes, *redire* dicuntur (20).

Quae si ita se habeant, (quod affirmare non audeo, et lubenter doctiorum arbitrio committo), apparebit Labeonem hoc loco cogitasse res mobiles, quae in praeda sunt; Paullum contra haec accepisse de mancipiis, et propterea illum reprehendisse (21).

λαμβανόμενον ἀνδράποδον (mancipium) *ἐν πραίδᾳ ἐστὶν, οὐ μὲν τῷ δικαίῳ τῆς ὑποτροφῆς ἐπανέρχεται.* Si hunc locum velimus cum lege nostra componere, delendum erit *ἀνδράποδον.*

(16) Vid. inprimis Salmasius, op. laud. p. 621—624. (ex edit. anni 1645.)

(17) Obss. c. V. §. 10.

(18) Quid, si legamus: « Si, quod bello captum est, in praeda est, non postliminio redit?" Sensus est idem, et retinetur prius illud *est*. Cf. Bynkershoek, *Obss.* III. 6.

(19) Salmasius mavult: *si modo non revenerit*, etc. Non video, quomodo sequentia tunc cum his cohaereant.

(20) De Retes, in thes. Meerm. Tom VI. p. 280.

(21) Vere Salmasius, op. laud. pag. 624: « Vera esset ista observatio Pauli, si haec fuisset « Labeonis sententia, quidquid in praeda ab hostibus capitur, postliminio non redire. At certum est, « multa capi ab hostibus, quae postliminio recipi possunt, ut *servum*, navem, etc" — Non potuit haec ignorare Labeo, neque ignorabat certe; quasi tamen haec mens ei fuisset, Paulus suâ notâ eum perstringit.

CAPUT III.

DE POSTLIMINIO CIRCA CONSISTENTIA IN JURE ET IN FACTO.

SECTIO I.

DE IIS, QUAE *IN JURE* CONSISTUNT, POSTLIMINIO RESTITUENDIS.

§. 1. *De potestate patria et dominica.*

Posteaquam captivus ad lares suos vel ad amicos rediit, omnia ejus, quae in jure consistunt, perinde habentur, ac si numquam fuisset in captivitatem deductus. Ita fere loquitur Tryphoninus (1), ut presse, ita verissime. Nostrum est, hanc regulam ad quaedam jura accommodare, et vero omnium primum ad jus patriae potestatis, quippe quod antiquissimum est, nec legibus XII tabularum, nec ulla lege civili, verum ipsis Romanorum moribus introductum, quoniam naturali rationi convenire et cum familiarum dignitate, et totius adeo civitatis flore arcte cohaerere videbatur. Paterfamilias igitur, reversus postliminio, recipiebat jus suum in liberos; et filiusfam., si redibat, recidebat in patriam potestatem. Hic adeo statum suum recuperabat, et a patre suo recuperabatur (2) per fictionem nempe; nam re ipsa cum per captivitatem intervenientem servus hostium factus esset, omne vinculum, quo erga civitatem et familiam tenebatur, prorsus disruptum erat. Per fictionem adeo omnia ei jura, interim suspensa, restituuntur postea; unde sequitur, illum, si forte sit exheredatus a patre, post reditum manere exhe-

(1) L. 12. §. 6. *h. tit.*

(2) L. 14. pr. D. *h. tit.* « Cum duae species postliminii sint, ut aut nos revertamur, aut aliquid » recipiamus: cum filius revertatur, duplicem in eo causam esse oportet, et quod pater eum reciperet, et ipse jus suum.»

heredatum; quapropter non potest testamentum nullum dicere, neque etiam petere bonorum possessionem contra tabulas (3). Sed si emancipati apud hostes degentes, silentio a patre suo praetereantur, reversi jure praetorio agere possunt, (4) ad acquirendam hereditatem paternam; sin in simili casu sui heredes praetereantur, testamentum reduces nullum dicunt, aeque atque obtinet in iis, qui semper, et sine interruptione, cives manserunt (5).

Suspenditur pari ratione jus domini in immobilia et servos, qui, licet capti, semper tamen in domini potestate esse creduntur, quique adeo legari possunt et vendi et quovis modo alienari. Quum autem de utrisque, et servis, et rebus latius egimus supra, non est, quod de his plura addamus. — Sed, siquidem jura postliminii sunt reciproca, etiam si dominus ipse in captivitatem redactus est, res et servi in suspenso sunt, atque hinc fit, ut quaecunque per absentiam domini servus stipulatur, domino stipuletur, quaecumque acquirit, domino acquirat. Intelligitur vero acquirere per traditionem, aut legatum; nam hereditate nihil adipisci potest, sicut obiter monet Tryphoninus (6), et quidem propterea non, quod ad adeundam hereditatem ipsius domini jussus requiritur, ne alioquin ipsi invito aeris alieni periculum obtrudatur. Dominus autem, qui apud hostes retinetur, jubere non potest (7). — Possunt interim a servo fidejussoribus accipi in obligatione, quam pro domino suo suscipit; denique omnia, a servo gesta, dummodo non tendant in domini damnum, incommodum, aut periculum, habentur pro gestis praesente domino: cujus interim negotia administrari a curatore, argumento est, quod curator datur rebus eorum, qui quovis modo rebus ipsi suis praeesse nequeunt; et Ulpianus (8) insuper disertis verbis scribit, bona captivi plerumque in cura esse.

§. 2.

(3) L. 8. §. 9. D. *de bon. poss. contra tabulas.*

(4) L. 23. D. *de inoff. testamento.*

(5) L. 1. pr. D. *de inj.*, *rupto*, etc. — Ea, quae de patria potestate paucis adumbravi, palam est, etiam valere, si illa potestas civili ratione contracta est; quoniam arrogatum nostrum, aut adoptatum ex descendentibus in potestate habemus, perinde ac liberos quaesitos ex justo nostro matrimonio; (si alienum filiumfamilias adoptamus, secus est; ut notum.) Praeterea illud ex l. 15. D. princ. *de usucapionibus*, totidem verbis docemur: « Si paterfamilias adoptatus sit, omnia, quae ejus fuerunt, et acquiri possunt, tacito jure ad eum transeunt, qui adoptavit; hoc amplius: liberi, qui in « potestate sunt, eum sequuntur; sed et hi, qui postliminio redeunt, — simili modo in potestatem « arrogatoris rediguntur."

(6) L. 12. §. 1. *h. tit.*

(7) L. 25. §. 4. D. *de acq. hered.*

(8) L. 15. pr. D. *ex quibus causis majores:* « Ego etiam nomine ejus, qui hostium potitus est, si « curator, ut plerumque, fuerit bonis constitutus, auxilium competere existimo."

§. 2. *De aliis nonnullis juribus.*

Si tutor ab hostibus est captus, posset dubitari, utrum maneat tutor ob fictionem postliminii, an desinat talis esse, quia absens non potest tueri pupillum, neque auctoritatem in iis interponere, quae pupillo interim prosunt (9). Romani hanc dubitandi causam sustulerunt, rem ita componentes, ut neque de illa fictione postliminii quidquam detraheretur, neque etiam captivitas tutoris pupillo detrimento sit, statuentes scil., ut, capto tutore, alius tutor pupillo daretur, quo facto prior ille omnem suam potestatem amitteret, quod ideo placuit, ne violaretur regula « *habenti tutorem tutor dari nequit.*" (10). — Tutor ille *vicarius*, ut ita dicam, dabatur olim e praescripto legis Aquiliae, postea a praefecto urbi, vel praetore. Constitutum porro, ut vicarius ille desineret esse tutor, si prior in civitatem reversus fuerat, qui recipiebat tutelam jure postliminii (11).

Quum autem satis manifestum sit, ad exemplum potestatis dominicae, jus quoque patronatus suspendi, Julianus (12) ulterius procedit, ratus, tantum valere patroni reverentiam, ut, si quis libertam suam duxerit, posteaque captus sit ab hoste, ejus matrimonium etiamnunc duret. Aliam sententiam profert Ulpianus, censetque, eam posse cum alio connubium habere, quemadmodum haberet, si mortuus esset patronus: qua in re ille sequitur communem regulam de matrimonio, de quo nunc nobis agendum erit.

(9) L. 14. §. 3. D. *de tut. testam.*

(10) Tryphoninus, in L. 27. D. *de testam. tutela.*

(11) Cf. universus tit. Instt. *de Attiliano tutore.*

(12) L. 45. §. 6. D. *de ritu nuptiarum.* Vidd. de hoc loco Duarenus disp. anniv. II. c. 11. et Wieling. Lect. J. C. II. c. 11. §. 7. qui ex verbis *vereor*, *ne* etc. colligunt, Ulpianum, quâ erat modestiâ, Juliani sententiam timidiuscule deseruisse. Cf. Brissonium, de jure connubii, Paris p. 42.

SEC-

SECTIO II.

DE POSTLIMINIO, NON VERSANTE IN IIS, *QUAE FACTI SUNT.*

§. 1. *De matrimonio.*

Si in l. 8. D. h. t. *Paullus* (1) ait: « Non ut a patre filius, ita uxor a marito jure « postliminii recuperari potest; sed tum, quum et voluerit mulier et adhuc alii post « constitutum tempus nupta non est; quod si noluerit, nullâ causâ probabili intervenien- « te, poenis discidii tenebitur;" — id ratione naturali procedit. Captivitas enim est vera servitus: servitus adsimulatur morti, quâ omnes dissolvuntur societates, etiam sanctissima illa, quae individuam vitae consuetudinem complectitur. Neque hac in re prodesse posset postliminii fictio, quippe quae in iis, quae in facto consistunt, nequaquam admittitur. Non enim in nuptiis requiritur tantum, ut consensu contrahantur, verum ut continuo adsit consensus, eo effectu ut, semel interrupta consensus praestatione, ipsum matrimonium dissolutum habeatur (2).

At, dicat quis: illa regula, qua postliminium non in ea cadit, quae sunt facti, plane falsa est, aut saltem minime convenit cum ipsa postliminii natura, quae fingit, aliquem, ab hostibus captum, postea reducem, numquam captum fuisse; quod revera facti est. Hanc objectionem, quam statim quisque sibi facit, plane neglexerunt interpretes plerique, attingit tamen Bartolus (3), qui rem ita dirimit, ut fictiones dicat facta pro infectis habere, quoad juris effectus eos, qui sunt sub juris potestate, non vero quoad res facti, quae juri non sunt subjectae.

Si ergo (ut ad Paullum revertamur,) maritus ex captivitate rediit, non ipso jure et ex causa postliminii uxorem suam recipiet, verum ejus nuptias novo iterum consensu resta-

(1) Ex legis inscriptione, *Paullus libro III. ad l. Juliam et Papiam*, statuit Gothofredus ad l. Juliam de maritandis ordinibus, (in Otton. thes. III. 227.) in l. Julia illa actum quoque fuisse de divortii modo et causis. — Vid. et Suet. in Aug. 34, et cf. omnino Heineccius ad l. Juliam et Papiam-Poppaeam, L. II. c. 19.

(2) Cf. l. 12. §. 4. et l. 14. §. 1. D. h. tit.

(3) Ad l. 10. D. *ex quibus causis majores.*

staurari oportebit, cui si mulier sine probabili causâ adversetur, poenis discidii tenebitur.

Quid autem sibi velint verba: *post constitutum tempus*, non nisi e Nov. XXII. c. 7, assequi me posse profiteor, quâ cautum, ne, quamdiu constat captivum conjugem adhuc in vivis esse, alter conjux, qui in civitate remansit, jus habeat ad alteras nuptias transeundi, nisi velit mulier dote mulctari, maritus donatione propter nuptias; sin vero de captivo conjuge non constat, utrum vivat adhuc, an jam decesserit, alter tenetur ejus reditum per quinquennium exspectare; sin autem nec post illud tempus constitutum redierit, potest illaesâ conscientiâ ad secundas nuptias transire. Verosimillimum igitur fit, *Tribonianum* tria, quae memoravi, verba Paullo obtrudisse, quo magis jus novissimum cum veteri conveniret; cujus opinionis dudum patrocinium suscepit Jurisperitorum Coryphaeus, Cujacius (4), qui etiam legem 6. Dig. *de divortiis*, huic doctrinae e regione oppositam, Triboniani manum expertam esse contendit, licet sub Juliani nomine feratur, et gravissimum argumentum petit e stylo, haud valde puro, et Triboniani aetatem et ingenium redolente (5).

Statim igitur post captivitatem mariti ipso jure finitur matrimonium; at vicit deinde honestatis studium, voluitque, ut uxor non temere conjugis memoriam deponeret, quin, si sine valida causa cum marito reduce nuptias redintegrare recusaverit, discidii teneretur. Sunt tamen (6) qui id denuo mutatum dicant per Nov. 117. c. 11. atque perhibeant, uxorem exspectare debere simpliciter, donec aut moriatur, aut revertatur maritus. At non viderunt illi, in eâ Novellâ cautum fuisse de mulieribus eorum, qui in expeditione manserunt.

Fuere quoque, qui hic sermonem esse putarent de matrimonio, per coëmtionem contracto, quoniam in verbis « *non ut a patre filius, ita uxor a marito recipitur*" nuptiae comparantur cum patria potestate; per coemtionem autem nupta quasi in potestatem mariti transibat, ipsique sua heres fiebat (7). Sin enim secundum illorum opinionem de

(4) In exposit. Nov. laud.

(5) Quamquam minime me inter Triboniani obtrectatores haberi velim, sentio tamen, quantopere ejus dictio inferior sit ea, qua utitur Julianus, quem JCtorum omnium facile disertissimum vocare non dubitat cl. Biener, *de Juliani meritis*, Lips. 1806. — Caeterum a talibus interpolationibus non abhorruisse Tribonianum, gravissimo exemplo ostendit cons. de Kempenaer, *in Dissert. Inaug.*, *Quaest.* 5. L. B. 1816.

(6) In his Westenberg, in comp. Pandect. ad tit. *de divortiis*, §. 7. qui, argumento hujus novellae 117, ita huic ritui exspectandi, quem memoravi, obstrictas aestimat mulieres, licet nec responsum, nec litteras a marito susceperint.

(7) Cf. Gundling, in pecul. diss. de *coëmtione*, c. 1. Addatur J. a Costa ad princ. tit. Instt. *de nuptiis*.

de quocumque matrimonio mentio esset, certe non institueretur talis comparatio. Haec vero et similia argumenta subtilitatis majorem, quam probabilitatis speciem prae se ferre, unusquisque facile videt.

Jam quaerentibus nobis de matrimonio non abs re videtur, hoc loco quaestionem subjungere de filio captivi, possitne is interim uxorem ducere, an vero debeat exspectare reditum patris ejusque consensum. Videtur quidem consensus iste non posse dari nisi ab eo, qui in eadem, quâ filius, civitate degit; verum contra, quicumque apud hostes est, non etiam potest dissentire, atque, ut est usu tritum dictum, silentium alicujus pro consensu accipitur (8). Unde factum, ut antiquitus placeret, ut filius per triennium exspectaret, num forte redeat pater; sin minus, posset illaesâ conscientiâ ad nuptias transire (9). Quum autem habenda est fides legi 12. §. 3. D. h. tit. desumta scilicet e Tryphonini disputationibus, in quas talia novimus relata, quae post multas multorum altercationes usu obtinuerunt (10), discimus inde, jure novo illius triennii rationem non amplius habitam fuisse. — De filia vero captivi, an nubere possit, non adea disputatum fuit, et videtur affirmandum ad exemplum filiae furiosi (11), quia, quos paritura est, liberi non sunt in potestate avi materni, sed soceri, si adhuc est in vivis, alioqui mariti, neque igitur invito patri suus heres agnascitur.

§. 2. *De possessione et usucapione.*

Ob eam, quam indicavimus, rationem possessio quoque postliminio caret, quia plurimum facti habet. Neque tamen tota in facto consistit. Nam, quatenus est detentio rei corporea et mentalis, *factum* est: eadem vero potest *jus* vocari, quatenus insistimus rei, non vetitae possideri (12). Praeterea illam quodammodo etiam juris esse, luculentissime apparet e legibus nonnullis, quas sedulo collegit clar. Savigny, in opere praeclaro de jure possessionis (13), ad quem remittimus, quum pluribus hac de re dis-

(8) Cujacius, Obss. III. 5.

(9) L. 9. §. 1. D. *de ritu nupt.* «Is, cujus pater ab hostibus captus est, si non intra triennium » revertatur, uxorem ducere potest."

(10) Id jam observavit Cujacius. Cf. F. Minguet, *Commentatio de pignor. et hypoth.*, praemio ornata, Gaudavi 1826. pag 14.

(11) Vid. princ. Instt. *de nuptiis*, ubi similiter super *filio furiosi* variatum fuisse dicitur, non item super *filia*.

(12) Cf. Covarruvias, *Relect. de possessione malae fidei*, Pars I. §. un. No. 2 et 3. et Donellus, ad J. Civ. L. V. c. 20.

(13) Von Savigny, *das Recht des Besitzes*, p. 21 seqq.

disputare vetat instituti nostri ratio. Dixisse sufficiat, eam plurimum in facto consistere; in quo non procedit postliminii fictio. Neque magis, captivitate aliquando interrupta procedit usucapio, quae, licet ipsa sit in jure posita et inter modos referatur acquirendi juris civilis, nihilominus naturâ suâ a possessione pendet, continua scilicet ea, et perducta per tempus legitimum. Haec de eo, qui per se ipsum possidebat, et in causa erat usucapiendi, dicta sufficiant (14).

Subjungit Tryphoninus, in l. 12. §. 2. D. de capt. controversiam, Julianum inter et Marcellum agitatam super quaestionem, si quis per personas juri suo subjectas rem possideat, aut si qua postea peculiari nomine comprehendantur, et deinde, antequam per eas usuceperit, in hostium potestatem venerit, num illo casu usucapio tamen suo tempore impleri possit. Affirmat Julianus, quia eaedem personae in possessione remanent; negat vero alter, quoniam nil interest, utrum quis ipse possedisset rem, an subjecta ei persona: Marcelli causam subtiliter defendit A. Faber (15), varia proferens argumenta, quae vix ipsi Marcello in mentem venisse videntur. Perhibet captivum desiisse possidere filium aut servum, qui in civitate remanserunt, et per quos possidebat: inde sequi, etiam desinere possidere res, ab illis retentas: atqui, interrupta possessione, interrumpitur et usucapio. Redux igitur factus, filium illum aut servum recuperat e fictione: res non recuperat, quia in facto non admittitur fictio. At non arduum est, Fabrum suis ipsius telis opprimere. Quoad factum enim possessio retinetur per easdem personas, per quas tenebatur ante illius captivitatem; quoad jus, fictio postliminii efficit, ut captivus videatur illas personas semper in potestate habuisse. Possunt igitur res per personas juri nostro subjectas, quum in captivitate degimus, retineri, illudque tempus, quod usucapioni prodest, continuo currere censetur. Id nimirum obtinet, si personae illae rem jam olim possessam retinuerunt, quae inchoare rei possessionem non possunt, nisi ex causâ peculiari, qualem rem tum captivus vel ignorans usucapere potest, uti diserte a Paullo videmus notatum, in l. 29. h. tit., quia ex causa peculiari etiam inscientes usucapere solemus, quod utilitatis causâ, et ex jure singulari introductum, Papinianus ait (16), ne cogerentur domini singulis momentis species et causas peculiorum inquirere. Neque hoc tantum valeat dictum de servo: sed et filiusfamilias rei peculiaris possessionem patri ignoranti acquirit.

Pergit *Paullus* ibidem: « *et eo modo etiam hereditas, nondum nato posthumo, aut* « *nondum adita, augeri per servum hereditarium solet;*" — quae verba hic ob id ip-

(14) Quae huic doctrinae objici solent, jam refutata vidi a Wissenbachio, *Disp.* 39. §. 21. Cf. Fabri *Rationalia*, ad l. 19. D. ex quibus causis majores.

(15) A. Faber, Jurisprudentia Justinianea, tit. 12. princ. 8. illat. 9.

(16) L. 44. §. 1. D. *de acq. poss.*, comparanda cum l. 44. §. ult. D. *de usurp. et usucapionibus.*

ipsum refero, quod unicum praebent exemplum, quod sine possessione impletur usucapio. Si quis enim, rem alienam bona fide possidens, antequam eam usucapiendo suam reddiderit, moritur, ejusque hereditas non statim aditur, eo casu per tempus, quo jacet hereditas, usucapio continuari potest et impleri, licet proprie hereditas non possidet (17). At jam olim Cujacius (18) docuit, hoc jure singulari introductum fuisse et contra tenorem juris civilis: quare id non accommodandum aliis casibus, nisi ad quem directe spectat. Hinc quoque Papinianus, strictam juris regulam secutus, rogat: quî illud posset usucapi, quod antea defunctus non possederit? (19).

Quod autem *Paullus* hoc loco de nondum nato posthumo mentionem faciat, minime ei in errorem verti oportet. Nam, etiamsi posthumus vel institui debet vel exheredari, perinde atque reliqui sui heredes, nihilominus, antequam editus est, non est suus heres; quod et aliis rationibus, et hac maxime probatur, quod in testamento praeteritus, illud tamen non nullum dicit; sed receptum est, ut agnascendo illud rumpatur. Adde, quod etiam evenire possit, ut, qui in utero geritur, non vivus nascatur: quapropter recte JCtus servorum hereditariorum et hereditatis jacentis mentionem cum nondum nato posthumo hic conjungere potuit. Eandem autem vel similem, qualem modo apud Tryphoninum expositam cognovimus, Juliani ac Marcelli litem, refert quoque Paullus (20), apud quem ille dubitat, si captivus apud hostes decesserit, an hoc casu per legem Corneliam ad heredes ejus pertineat usucapio; hic vero fictionem hujus legis multo pleniorem accipi debere putat, quam postliminii. Nos vero illam quaestionem non ulterius persequemur, quoniam quaestiones, ex lege Cornelia oriundae, ad nostrum propositum non adeo pertinent; ac praeterea vela contrahenda sunt, ne fortasse longiores, quam par est, merito videamur.

(17) L. 31. § 5. et L. 40. D. *de usucapionibus.*
(18) In comment. ad tit. de usucap. ad legem, *nunquam.*
(19) L. 45. § 1. D. *de usucap.*
(20) L. 15. pr. D. *de usurp. et usucap.*

CAPUT IV.

DE POSTLIMINIO IN PACE.

De nulla fere juris parte tam varie disputatum est a viris doctis, quam de postliminio in pace; sed, quamquam revera multae difficultates, quas hic offendimus, istis controversiis necessario ansam praebuerint, tamen affirmare non dubito, lites propterea inprimis auctas fuisse, quod interpretes non semper satis distinxerunt inter pacem, quae fit post bellum finitum, diremtis belli causis, atque eam pacem, seu potius eam conditionem inter populos, quum nullum inter se bellum nuper composuerunt, qui neque tamen ullo amicitiae vinculo conjunguntur et peregrinos, ut hostes, in servitutem suam detrudere solent. Usus igitur, optimus magister, horum exemplo docuit, aptius et rationi convenientius esse, si prius agatur de pace post bellum facta, deinde quid obtineat in statu illo, citra actum bellicum tamen hostili, exploretur.

§. 1. *De postliminio, non versante in pace, facta post bellum finitum, neque in induciis.*

Pertinet huc l. 12. pr. D. h. tit.: « In bello postliminium est; in pace autem his, « qui bello capti erant, de quibus nihil in pactis erat comprehensum; quod ideo pla« cuisse *Servius* scribit, quia spem revertendi civibus in virtute bellica magis, quam in « pace, Romani esse voluerunt." Bynkershoekius (1) hanc lectionem defendere conatur, eique hunc sensum inesse ait, quasi dicatur, in bello postliminium esse ob rationem, a *Servio* datam; in pace vero iis, qui exorto bello apud hostes deprehenduntur, si nihil hac de re in pactis cautum sit, i. e. si modo nihil contra eorum reditum sit consitutum. Sed undenam colligere potuerit ille, Tryphoninum hic loqui de iis, qui apud hostes reperiuntur, non satis intelligo. De his non hoc loco, verum in sequentibus diserte loquitur JCtus; quapropter potius cum iis faciam, qui legunt: « de quibus *id* in « pac-

(1) Obss. juris Rom. I. 20.

« pactis comprehensum erat." (2). — His enim, qui bello erant capti, postliminium denegabatur in pace, ut ita cives magis ad virtutem bellicam excitarentur. Verum summus nostras de Jure Gentium scriptor (3), veriorem, quam e Jure Romano dederit Servius, hancce dat rationem, quod reges aut populi, qui bellum suscipiunt, creditum volunt sibi justas causas adesse; adversarios injustum gerere bellum: quod cum ab utraque parte contenderetur, pacati populi justitiam belli vel injustitiam ex eventu dijudicabant, et eventum pro jure habebant. — Exceptio tamen ponenda est, ubi de eorum reditu actum fuerat in conditionibus pacis. Quicquid enim expresse in illis cavebatur, id ratum erat. Videtur itaque non jure gentium, sed jure Romanorum civili cautum fuisse, ne redderentur in pace, qui in bello essent capti, non aliam potius ob causam, quam quia Romani captos bello tantopere contemnebant, ut in summo periculo mallent ipsos servos manumittere in praesidium reipublicae, quam vili pretio captivos suos redimere (4).

Prorsus contrarium quid constitutum est de iis, qui forte in remota regione commorantes, repentino bello inter illam regionem et suam gentem exorto, ab incolis detinebantur, et in servitutem redigebantur. Hi enim post ictam pacem statim poterant postliminii jure reverti, neque ab hocce beneficio excludebantur, nisi peculiari foederis capite contrarium conventum esset. De his JCtus ita pergit: « Verum in pace, qui per« venerunt ad alteros (5), si bellum subito exarsisset, eorum servi efficiuntur, apud « quos jam hostes *suo fato* (6) deprehenduntur; quibus postliminium est, tam in bel« lo, quam in pace, nisi foedere cautum fuerat, ne esset iis jus postliminii." At ex jure gentium omnes omnino bello capti habentur servi, licet, nequaquam hostili animo, sed infelici casu apud hostes inveniantur, bello repente exorto. Quapropter e stricti juris ratione in bello quidem, sicuti omnes alii, non vero in pace reverti deberent, nisi miserrima eorum fortuna commoti Romani constituissent, iis post-

(2) Sic emendavit P. Faber, Semestr. I. 7, quem laudant A. Faber, jurispr. Papinianea, tit. 12. pr. 8. illat. 5; Cujacius, Obss. XIX. 7; Salmasius, op. l. c. 26, cui hac in re non adversatur Heraldus. Porro Grotius, op. l. III. 9. §. 4. No. 1; Wissenbach, Disputatio 39. §. 20; et omnes fere recentiores. Sunt tamen, qui retineant *nihil*, sed legant « *in pace non est his*," etc., quod eodem redit: quam conjecturam non improbat Cujacius, Obss. XXIV. 31, unice veram censet Huberus, Digress. I. 19. §. 6.

(3) Grotius, op. l. III. 9, 4. No. 2.

(4) Vid. Livius XXII. 59 et 60. ubi T. Manlius Torquatus, pro severitate sua, captos a Carthageniensibus redimi dissuadet. Add. Henr. Coccejus, Disputat. T. I. p. 1129.

(5) Salmasius l. l. legit: *ad exteros;* perperam. Videatur Bynkershoek, Obss. IV. c. 14.

(6) Sic scripsi, motus auctoritate Cujacii, Obss. XXIV. 31, et Grotii, III. 6, §. 12. Accursius defendit lect. Florentinam, *suo facto*, uti et Bynkershoekius, l. l. — Salmasius, op. l. c. 27, *suis factos;* Heraldus *suos factos*. Cf. denique Brissonius, in voce: *fatum*.

postliminio revertendi copiam esse, etiam in pace, nisi de contrario specialiter fuisset cautum. Atque ita honestissima ratione, ut mihi videtur, ducti, Romani lege civili mitigarunt, quod jure gentium erat licitum. Non enim cum Grotio (7) facere possumus, existimante, quia in talibus fato suo captis, nullum injuriae consilium poterat fingi, eos posse ad suos redire etiam in pace, e tacito gentium consensu.

Equidem porro non alienus sum ab opinione, similiter, si quis misero suo fato apud hostes deprehenditur, ipsi induciarum quoque tempore illud beneficium concedi, quamvis nullam habeam legem, qua meam opinionem stabiliam, et quamvis obstet generalis regula, ne in induciis postliminium detur (8). Ubi enim belligerantes conveniunt, ne invicem se lacessant, hic otii status comparari potest cum pace, licet proprie non sit pax, quandoquidem induciae non dantur, nisi bello subsistente. Hinc etiam, qui per inducias partes nostras deserit, transfugis annumeratur, sicuti supra, Cap. II. Sect. I. §. 5. vidimus (9).

§. 2. *De postliminio, admisso in pace, subsistente per se, nullo bello praemisso.*

Hoc casu, ut videtur, datur postliminium, si cum gente aliqua neque amicitiam, neque hospitium, neque foedus factum habemus; nam etiamsi hi quidem nobis non sunt hostes, seu quibuscum solemniter indictum gerimus bellum, tamen, inquit Pomponius (10) quod ex nostro ad illos pervenit, illorum fit; et liber homo noster, ab iis captus, servus fit et eorum; idemque est, si ab illis ad nos aliquid perveniat: nam jura captivitatis et postliminii sunt reciproca. Grotius (11) merito id vocat reliquias saeculi Nomadum, quum ex ejusmodi legibus conficere possumus magnam exterarum gentium barbariem, naturalem inter omnes homines cognationem non agnoscentium, neque nefas habentium summum illud juris principium violare, ne alter alterum laedat. Tanta

quum

(7) Op. laud. III. 9, 4. No. 3.

(8) L. 19. §. 1. D. de capt. et postlim.: « Induciae sunt, cum in breve et in praesens tempus con« venit, ne invicem se lacessant; quo tempore non est postliminium."

(9) Nobilis est quaestio, quae h. l. agitari potest, an, si qui ceperint navem hostium, et v. c. tempestate coacti portum intraverint cujusdam populi, qui in pace degit et cum gente, quae navem cepit, et cum ea, de qua capta est, — an tunc in ejusmodi casu admittendum sit jus postliminii, ita ut a populo, qui neutras partes tenet, laesae genti navis restituatur? — Et hoc quidem negat P. Cunaeus, *in responsione ad causam peculiarem de Genuensibus, adjecta ejus orationibus, editis a Cellario*, Lips. 1720.

(10) L. 5. §. 2. D. h. tit.

(11) Op. laud III. 9, 18. No. 1.

quum esset omnium depravatio, et ne ulterius progressa immanitas captivis necem intenderet, mutua illa captivitatis et postliminii jura gentes introduxerunt. Si quis igitur civis Romanus ad eam gentem pervenit, inter quam et suam civitatem nullum prorsus intercedit vinculum, neque amicitiae, neque hospitii, neque foederis, fit ille quidem servus illius gentis, at fruitur beneficio postliminii, simulac quovis modo ad suos redierit. Verum tamen Grotiana, quam exposuimus, doctrina, etsi ipsâ historiâ nitatur, multos eosque acerrimos nacta est adversarios, inter quos primum locum tenet Henr. Coccejus (12). Hic igitur negat, unquam Romanos admisisse tantam immanitatem contra jus naturae et gentium, aut Christianos Imperatores referre in Digestis voluisse talem Scytismum ac barbariem; credit, JCtum hoc loco loqui de gente, quacum bellum fuit, et pax composita est simpliciter, nulla addita amicitiae vel hospitii pactione. At non vidit Vir doctus, talem pactionem tacite quavis pace contineri, quin sine illa pacem ne cogitari quidem posse. Et profecto, si Germani, Parthi, aliique populi antiqui, quos barbaros et crudeles novimus, cives Romanos, fortuito casu in illorum terras delatos, vel naufragio ejectos, tanquam hostes in captivitatem et servitutem detrudere consuevissent; quid mirum, si sua vice Romani, etsi inviti (13), quoscumque ex illis gentibus fortuna ad se deferret, sibi reddiderint servos? At miserae huic vi moribus illatae, ubi ea ipsa jura spernuntur, quorum notiones menti humanae quasi innatae sunt, ubi peregrini habentur et tractantur hostes; ubi perniciosum illud viget, quod vulgo dicitur *jus fortionis*, huic, inquam, remedium, tanquam veneno antidotum, oppositum est foedus, sive conventiones diversorum populorum, qui, salva cujusque libertate, pacto se invicém obligant ad praestandam fidem, auxilium, aliaque, de quibus convenerit.

Hinc etiam *Menippus*, legatus Antiochi regis, foederum tria genera esse dicit (14), quem sequuntur, quicumque e recentioribus de illa materia disserunt « Unum, quum « bello victis dicerentur leges: — alterum, quum, pares bello, aequo foedere in pacem « atque amicitiam venirent;" (illud inaequale, hoc aequale dicitur): — « tertium esse genus, quum, qui hostes numquam fuerint, ad amicitiam sociali foedere inter se « jungendam coëant." — Quod ultimum genus origine esse juris naturalis, observat Grotius (15).

Cognitis hisce foederum generibus, ad explicationem verborum Proculi, in l. 7. h. t.

(12) H. Coccejus Exercitt. curiosae, T. I. disp. 78. §. 29.

(13) Romanorum erga hospites religionem satis declarant illa, quae Ilioneus coram Didone, apud Virgilium, queritur:

« Quod genus hoc hominum? quaeve hunc tam barbara morem
« Permittit patria? Hospitio prohibemur arenae."

(14) Livius, XXXIV. 57.

(15) Grotius op. l. II. 15, et inprimis §. 4—7. multis agit de foederibus.

t. aditus nobis patet. Supra vidimus, postliminium esse cum exteris illis populis, qui licet nobiscum non habeant actum belli publicum, hostili tamen animo peregrinos retinent. Jam Proculus: « non dubito, inquit, quin foederati et liberi nobis externi sint: « non inter nos atque eos postliminium esse." Sic legitur in edit. Florent., at nullo sensu. Quamobrem A. Faber (16) reponere maluit: « *quum* foederati et liberi nobis « externi *non* sunt" eosque tantum intelligit externos, qui neque amicitia, neque hospitio nobis sunt conjuncti: quod quid aliud sit, quam assumere, quod erat demonstrandum, seu petitio principii, non video. Etenim quanam, quaeso, alia ratione foedus icere possimus, quam cum externo populo? certe nobiscum ipsis non facere possumus. — Aliam plane viam ingressus est Salmasius (17). Licet enim cum Fabro externos intelligat illos, qui nec socii erant, nec foederati, neque amici aut stipendiarii; atque hanc sententiam multis argumentis munire conetur, movetur tamen auctoritate Aelii Galli (18), qui dixerat postliminium esse cum populis liberis et cum foederatis et cum regibus, populo Romano, ita uti cum hostibus; atqui, si postliminium etiam fuit cum foederatis, inde sequitur foederatos quoque habitos fuisse externos. Postquam autem vir doctus in illa ratiocinatione sic sibi ipse directo oblocutus est, solo studio ductus verba Aelii Galli cum Proculo conciliandi, hujus verba, suppressa negatione, sic emendat: « non dubito, quum foederati et liberi nobis externi sint, inter nos atque eos « postliminium esse," — quae quum sequentibus e regione adversantur: « Etenim, quid inter nos atque eos postliminio opus sit? etc." — ad difficultatem hanc tollendam, distinguit inter postliminium, quod erat cum foederatis, propter jus civitatis Romanae, atque illud, quod liberis populis competebat, libertatis gratiâ, quae apud eos amittebatur et illo beneficio recuperabatur. Quinam autem intelligantur liberi populi, docet nos Proculus, in l. l. §. 1. « Liber autem populus est is, qui nullius alterius populi potestati « est subjectus, sive is foederatus est: item sive aequo foedere in amicitiam venit, sive « foedere comprehensum est, ut is populus alterius populi majestatem comiter conservaret: « hoc enim adjicitur, ut intelligatur alterum populum superiorem esse: non ut intelliga« tur alterum non esse liberum." — Qui igitur populi Romani majestatem comiter (19) i. e. diligenter observare tenebantur, erant tamen liberi, et a Romanis insignia accipere solebant, quo ipso eorum imperium magis reddebatur firmum ac potens. Similiter eorum, qui sub Romanorum ditione erant, quidam erant stipendiarii aut tributarii; alii

vec-

(16) Op. laud. tit. 12. princ. 8. illat. 7.

(17) Op. l. c. 26.

(18) Hujus fragmentum vide apud Festum, in voce, *postliminio receptum.*

(19) Varias significationes vocis *comiter* enumerat Jac. v. d. Graef, in Syntagm. J. Civ. c. 59. — Add. Cic. oratio pro Balbo, 16.

vectigalium immunes, atque idcirco dicebantur liberi; alii denique non tantum vacabant tributis praestandis, sed et suas retinebant leges et magistratus (20). Sin autem populo bello devicto, aut qui sponte se dedidit, a victore agri relinquuntur et libertas conceditur, illius quidem minuta est majestas, non vero exstincta (21). E tali foedere inaequali potentior populus debet inferiorem defendere, quibus tandem poterit consiliis et auxiliis; inferior vicissim illi honorem tribuere tenetur, ejusque majestatem comiter observare. Unde apparet, inferiores illos non nisi improprie aliquando dici *inservire* (22). « Etenim, pergit Proculus, quemadmodum clientes nostros intelligimus li« beros esse, etiamsi neque auctoritate, neque dignitate, neque *viribus nobis pares* « sunt (23), sic eos, qui majestatem nostram comiter conservare debent, liberos esse « intelligendum est." — Sic populus Romanus egregie comparatur cum patrono, homine privato; quo enim vinculo adversus hunc clientes tenentur, eodem populi externi, qui inaequale foedus cum Romanis pepigerant, erga hos obligati esse creduntur. Sed quaenam in persona privata auctoritas, qualis dignitas, quaeve vires esse dicuntur? Id primum, quantum scio, dubium movit Bilderdykius, et merito, idemque acris ingenii vir, (quem de jurisprudentia tam pauca condidisse multum dolemus,) ea verba ad istos populos refert, ac sic construit locum: « quemadmodum clientes nostros intelligimus li« beros esse; sic eos, qui majestatem nostram comiter conservare debent, liberos esse « intelligendum est, etiamsi neque auctoritate, neque dignitate, neque viribus nobis pa« res sunt." (24).

Verum ad eos etiam, qui in ditione erant, spectat fragmentum Aelii Galli apud Festum « quae nationes in opinione nostra sunt, cum his ....." quod Ursinus ita supplevit et correxit: « quae nationes in *ditione* nostra sunt, cum his *etiam postlimi« nium constitutum.*" En sane hac ratione Aelio sua redditur sententia. Cujacius (25) contra, addendo « cum his *postliminium non erit;*" (quod eum fecisse arbitror, ut Gallum cum Proculo in concordiam redigeret,) imprudenter eum sibi ipsi obloqui fecit. Dixerat enim Ael. Gallus in praecedentibus, cum foederatis postliminium revera esse.

His

(20) De diversis modis, quibus varii populi majestatem Romanorum comiter conservare tenebantur, illustris exstat apud Ciceronem locus, Act. II. in Verrem, L. III. cap. 4.

(21) Add. Wissenbach, ad h. tit disp. 39. §. 20.

(22) Sic apud Tacitum, Hist. II. 81, Antiochus dicitur inservientium regum ditissimus.

(23) Ita in Pandectis Noricis, quas sequitur etiam Cujacius, Obss. XXVII. 33. Vulgo: *neque jure omni pares sunt,* quod exhibet Grotius; anteponendum certe lectioni: *neque viri boni nobis praesunt.*

(24) Guilielmi a Teisterbant, dicti Bilderdyk Observationes juris; L. B. 1819. V. I, c. 12.

(25) Obss. XI. 23. — Cujacium non satis caute laudat Grotius III. 9. 18. No. 3.

His igitur constitutis, atque profligatis variis variorum opinionibus, ad legis principium, a quo sensim deflectere, re ipsa jubente, debuimus, redeuntes, Heraldum (26) secuti auctorem, illud sic interpretamur, ut Proculus non dubitaverit affirmare, *quamquam* foederati et liberi sint externi, non tamen inter eos atque Romanos esse postliminium (27). Dubitandi causa in eo sita erat, quod quia cum aliis exteris, qui non sunt foederati, revera exstabat jus postliminii, idem dici posset de foederatis, quoniam et hi nobis sunt exteri: quod tamen secus esse, e Proculi sententia, docemur.

Illi igitur oleum et operam perdere videntur, quicumque inter haec verba Proculi, et illa Aelii Galli pacem, ut ita dicam, componere velint. Tutius, neque a vero alienum videtur, statuere, hac item de re inter JCtos quaesitum fuisse, et praevaluisse Proculi opinionem (28).

(26) Heraldus in Salmasium; I. 3. No. 11 et 12.

(27) Animadvertendum, Cujacium, licet τὸ *quin* retinuerit, legem tamen ita intellexisse, ac si reposuisset *quamquam*.

(28) Jam video, etiam Pothierium h. tit. No. 4. hujus opinionis fautorem esse.

Faciendum et Sperandum.

TANTUM.

CONSPECTUS OPUSCULI.

G SEC-

GUILIELMI MOLL,

DORDRACO-HOLLANDI,

THEOLOGIAE IN ACADEMIA LUGDUNO-BATAVA STUDIOSI,

COMMENTATIO

AD

QUAESTIONEM THEOLOGICAM, QUAM POSUIT NOBILISSIMUS ORDO THEOLOGORUM IN ACADEMIA LUGDUNO-BATAVA, A. MDCCCXXXIII.

» *Quaeritur num ex iis, quae certo vel probabiliter innotuerunt de modo laudes*
» *Divinas Hymnorum concentu praedicandi, qui in primitiva Ecclesia valuit,*
» *tum ex iis, quae postea vel addita, vel mutata, vel adeo, post Sacrorum*
» *instaurationem, Scotorum praecipue exemplo et suasu, demta sunt, aliquid*
» *emendationis accedere possit hodiernae apud Protestantes cultus divini Sa-*
» *cro cantu celebrandi rationi?".*

QUAE PRAEMIUM REPORTAVIT, D. VIII MENSIS FEBRUARII, A. MDCCCXXXIV.

PRAEFATIO.

Jam ab ineunte aetate summo amore Musicae imbutus, et maxime quidem illius artis pulcherrimae partis, quae in laude divina celebranda versatur, non parvo profecto gaudio, ante nonnullos menses, quaestionem ab Ordine Clarissimo Theologorum, in Academia Lugduno-Batava, promulgatam, legi; atque jam statim in mentem venit, ut quaestionis argumentum paulo accuratius explorarem, videremque num meis viribus ita conveniret, ut cum aliqua prosperi eventus spe ad tractandam eam possem accedere. Nam praeterquam quod mihi valde arridebat, quod in hoc argumento perscrutando et tractando, suavissimae mihique acceptissimae artis historiam percurrerem, tum vero hoc inprimis gratum videbatur, quod in eodem opere versans, innumera alia vel ad universalem, vel maxime ad Ecclesiasticam historiam, et Christianorum cultus antiquitatem pertinentia, addiscerem, quae certe, nisi hac occasione arrepta, nunquam me cogniturum esse putabam. Hujus rei enim ipsa quaestionis ratio ansam praebet, quippe quae ita sese habeat, ut non solum quaeratur, quaenam ad cantum sacrum in Ecclesia Protestantium hodierna emendandum afferri possint, verum etiam, ut ipsa *Historia Musicae Sacrae in Ecclesia Christiana ante Reformationem* docere debeat, num aliquid emendationis hodiernae apud Protestantes rationi cultus divini sacro cantu celebrandi, accedere possit. Ipsum igitur quaestionis argumentum duplex esse mihi visum est, atque ita institutum, ut prior pars, qua in alteram introeundum est, conspectum historiae cantus sacri veterum Christianorum exhibere debeat; et quidem ejusmodi conspectum, qui omnino ad partis alterius argumentum accommodatus sit, atque maxime cum ea cohaereat; ut deinde ipsa altera pars sponte sua e prima profluat. Priusquam

 au-

autem ad ipsam responsionem transeamus, nonnulla mihi de fontibus, ex quibus hausi, dicenda videntur. Primo igitur de iis, quibus in parte prima usus sum, videamus.

Libri, qui mihi prae omnibus in historia scribenda aptissimi videbantur duces, et universe optime hoc argumentum tractare censentur, opera sunt Martini Gerberti, Monasterii S. Blasii in Silva Nigra Abbatis, et Johannis Nicolai Forkel, Philosophiae doctoris et Musicae professoris in civitate Gottingensi. — Martini Gerberti opus praestantissimum, quod inscriptum est: *de Cantu et Musica Sacra a prima Ecclesiae aetate usque ad praesens tempus*, *auctore* Martino Gerberto etc. *Typis San-Blasianis* 1774. II Vol. 4°. in patria nostra, postquam Josua van Iperen, in Praefatione ad Historiam suam Ecclesiasticam cantus sacri (1), de eo copiose dixit et totius operis argumentum descripsit, satis notum esse credo, ita ut mihi non opus esse videatur hic iterum scriptoris ejusque operis laudem fusius celebrare; nonnulla potius de opere J. N. Forkeli dicamus. Vir hic doctissimus, praeter multa alia de arte sua, historiam quoque Musicae generalem scripsit, quae universe omnium ejusmodi operum praeclarissima ducitur (2). Inscribitur *Allgemeine Geschichte der Musik von* Johann Nicolaus Forkel, Leips. 1788—1801. II Vol. 4°.

Volumine I°. auctor, postquam introductionem philosophicam de Musica praemisit, Cap. I. *de origine atque inventoribus Musicae* agit. Cap. II. *de Musicae Historia apud Aegyptios*. Cap. III. *de Musica Hebraica*. Cap. IV. *de Graeca*, Cap. V. *de Romana*. Porro Volumine II°. iterum introductionem praemisit de Musica Ecclesiastica, cujus Sectio I. *de usu universali Musicae ejusque efficacitate in hominum ingenium* agit. Sect. II. *de utilitate et ornamento*, *quod Musica cultui sacro praestat*. Sect. III. *de origine vitiorum*, *quibus hodierna Musica sacra foedata est*. Sect. IV. *de necessaria Musicae sacrae emendatione*, denique Sect. V. *de ratione*, *qua Musica sacra emendari possit*. Cap. I. deinde agit *de Musica in Ecclesiam Christianam introducta usque ad mortem* Gregorii Magni, cujus Sect. I. *conditionem Musicae per* VI. *prima secula Ecclesiae* tradit. Sect. II. agit *de Musica in Ecclesiam Christianam introducta usque ad mortem* Gregorii Magni. Cap. II. *Musicae Historiam* continet *a* Gregorio Magno *usque ad* Guidonem Aretinum. Caput III. *a* Guidone *usque ad* Franchinum Gaforum, cujus Sect. I. *de progressibus Musicae practicae et theoreticae* agit; Sect. II. *de usu sacro et profano Musicae novae*. Totum opus Musicae historiam continet usque ad medium Sec. XVI.

Am-

(1) *Kerkelijke Historie van het Psalmgezang der Christenen*, Amst. 177". II Vol. 8vo.

(2) Cf. Grosheim, in *Chronologisches Verzeichniss vorzüglicher Beförderer und Meister der Tonkunst* etc., Mainz 1831.

Ambo igitur haec Gerberti et Forkeli ll. opera mihi viam ostenderunt, qua ipse cantus sacri historiam secundum propositum mihi finem tractarem. Attamen eo modo hac in re versatus sum, ut, quantum potui, ipse fontes adiverim, omniaque, quae in aliis scriptoribus invenerim, ad historiam meam complendam, tum ad hoc illudve illustrandum, contulerim. Non parvo tamen damno mihi fuit, quod librorum defectu omnia non legerim, quae revera opus meum adjuvare potuissent; sic v. c. carui celeberrimo illo de Musicae Historia opere, cujus auctor est Burney (*General History of Music*, IV Vol. 4°.) atque, ne plures enumerem, dissertationem de cantu sacro Le Beufii (*Traité historique sur le chant Ecclésiastique*). Quod sane nemini mirum videri potest, si animadvertatur ipsius hujus commentationis argumentum esse tale, ut nulla fere Bibliotheca omnia ei subsidia praebeat. Idem autem et de libris, quos alterius partis causa consulere cupivi, dicere cogor. Nam praeter dissertationem Niemeieri (*über Dichtkunst und Musik in Verbindung mit der Religion*), multa alia frustra nancisci conatus sum, ita ut nulla parti alteri subsidia habuerim praeter laudatam Forkeli introductionem in Vol. II°, et inprimis Annotationes Hieronymi van Alphen, quas egregius ille poeta suis *Cantatis* adjecit; quaeque operi meo, etsi paucis verbis conscriptae, non minorem utilitatem praebuerunt, quam longa et docta Forkeli introductio.

Quod autem ad rationem attinet, qua partem historicam in III. capita divisi, in ea ipsum rerum cursum secutus sum; quare caput I. de cantu sacro agit, qui in primaeva Ecclesia viguit, usque ad Gregorium Magnum. Tum ab hoc Papa et celebri Musicae fautore et Reformatore Caput II. incipit, et usque ad Guidonem Aretinum procedit, a quo denique, cum Musica ejus ope aliam induisset formam, Cap. III. initium ducit, pergens usque ad sacrorum Instaurationem. In parte altera etiam, ni fallor, viam ingressus sum, quam ipsa natura monstravit, ita ut Cap. I. de iis rebus egerim, quae unice occasionem Musicae sacrae emendandae praebeant; Cap. II. paucis exposuerim de conditione interna Musicae Sacrae emendanda, ac denique Cap. III. de conditione et forma externa Musicae Sacrae nonnulla addiderim.

In altera hac parte tractanda haud minoribus sane difficultatibus laboravi, quam in priori. Intime enim sensi juveniles meas vires vix pares esse gravissimo illi argumento ita tractando, ut quodammodo probari possit; quod ut bene tractaretur, viri doctissimi acutissimique meditationem et operam, per multos fortasse continuatam annos, requireret. Quare certe manus ab opere retraxissem, nisi quaestionis ratio ita sese habuisset, ut ipsa viam mihi ostenderet. Nam revera hoc fecit, quum judicium de cantu sacro emendando ex ipsa historia repetendum fuerit; quo factum est, ut juveni etiam, historia pro experientia et multorum annorum contemplatione utenti, et res ipsa multo

facilior evaserit, nec amplius ei tantum periculum immineat judicii proferendi, quod ad Sacrum cantum emendandum ea praescribat, quae aut nunquam institui possent, aut instituta omni vi et efficacitate carerent. Ab hoc vitio igitur sedulo cavere studui. Utinam vobis, judices Clarissimi, quae protuli, satis placeant, et praeclaro quaestionis argumento non omnino indigna videantur! Quamquam vix aliter fieri posse credo, quin Vos, aetate provectiores, (quum saepe eadem vir et juvenis non eodem modo dijudicant,) doctrina, prudentia, longissime me, Theologiae studium vix ingressum, superantes, nonnulla vel minus recte, vel fortasse omnino male dicta censituri sitis.

COM-

COMMENTATIO

AD

QUAESTIONEM THEOLOGICAM.

PARS PRIMA,

HISTORIA CANTUS SACRI IN ECCLESIA CHRISTIANORUM.

CAPUT PRIMUM,

AB JESU CHRISTI TEMPORE USQUE AD GREGORIUM MAGNUM.

§. 1.

De Jesu Christi *et* Apostolorum *exemplo in laude divina sacro cantu celebranda.*

Quum primum ad propositum rite persequendum opus sit, ut in ipsam cantus sacri in Ecclesia Christianorum historiam accuratius inquiramus, initium faciendum videtur ab iis, quae in Novo Testamento huc pertinentia, inveniuntur. Videamus igitur quaenam ipsius Jesu Christi et Apostolorum hac de re fuerint mandata vel instituta, sive eorum exemplo, et quasi nutu, sive disertis verbis expressa.

Quanquam nusquam legimus Servatorem ipsum verbis cantum in laudem Dei commendasse, tamen ex exemplo discimus, eum in laudibus Patris sui celebrandis, discipulis praeivisse. Legimus enim Jesum, in festo Paschali, convivio finito, antequam in montem Olearum venisset, Hymnum cecinisse cum discipulis (1). Quinam fuerit ille Hymnus pro certo dici non potest. Crediderunt viri docti Psalmum CXIII. vel CXIV. fuisse, vel

(1) Matt. XXVI: 30. et Marc. XIV: 26.

vel ejusmodi alium, qui in festo Paschali cani soleret. Fuerunt etiam, qui verisimile judicarent, hancce cantilenam talem fuisse, quales Annae, Deborae, aliorumque sacrorum hominum in scriptura invenimus, i. e., pro re nata et ex tempore cantatam (1). Certe primis Ecclesiae temporibus ejusmodi cantus non fuisse raros constat, quum ab uno tantum homine caneretur; sed tamen difficile creditu videtur, Jesum cum discipulis simul ex tempore factum hymnum cecinisse, praesertim quum ipsius scripturae verba nullo modo huic judicio ansam praebeant. Sed hanc quaestionem libens doctioribus solvendam relinquo.

Nec minus e discipulorum Jesu exemplo discimus, sacrum cantum ad cultum Dei pertinere. Paulus et Silas, quum Philippis in carcere vincti essent, media nocte orabant, et hymnos canebant (2). Paulus quidem non raro, in Epistolis, Christianos adhortatur, ut divinas laudes cantu celebrent; exempli gratia: » *Quoties convenitis*, » *quisque vestrum canticum habet*, *doctrinam* etc., *omnia ad aedificationem fiant* (3);" alio loco: » *Ne estote desipientes*, *sed intelligentes*, *quae sit voluntas* » *Dei*, etc. *loquentes inter vos mutuo Psalmis et Hymnis et Cantionibus spiritualibus* (4)," et in Epistola ad Colossenses: » *Sermo Christi inhabitet in vobis copiose*, » *cum omni sapientia*, *docendo et admonendo vos mutuo Psalmis et Hymnis et Cantionibus spiritualibus*, *cum gratia canendo in vestro corde domino* (5)."

§. 2.

De primorum Christianorum Cantus Sacri cura ejusque fautoribus.

Non mirum igitur est, Christianos jam a prima Ecclesiae aetate cantus sacri curam gessisse, quod etiam e multis testimoniis, tum gentilium, cum imprimis Christianorum Scriptorum, apparet.

Maxime vero in Ecclesia Orientali huic sacri cultus parti operam dabant, ubi jam seculis primis (6), in coetibus fidelium, cultiores cantores erant, qui ordinem quendam ef-

(1) Cf. Grotius ad Matt. XXVI: 30. (2) Act. Apost. XVI: 25.

(3) 1 Cor. XIV: 26. (4) Eph. V: 17—19.

(5) Cap. III: 16. Cf. ad h. l. Ambrosius, ceterum de hujus §. argumento legantur Augustinus, *Epist.* 119. cap. 18. Joan. Bona, *Rerum Liturgicarum* Lib. I. cap. XXV. N. XIX. et *divinae Psalmodiae* cap. XVII. §. II. N. III. et Augusti, *Denkwürdigkeiten aus der Christlichen Archäologie*, etc. T. IV. pag. 133.

(6) Binghamus cantorum institutionem ad initium Sec. IV. refert, quia concilium Laodicenum primam eorum mentionem injicit, nisi quis forte Canones Apost. vetustiores esse existimet. Cff. *Origines sive Antiquitates Eccl.* Tom. II. pag. 39.

efficiebant, et a juvenili aetate ad hoc munus educati erant, ut in conventibus praecinerent, populique vocem ducerent, et non unus tantum in unoquoque coetu cantor aderat, sed saepe plures, praesertim in majoribus coetibus, quamquam in minoribus non raro lector et cantor unus idemque erat (1). Num vero etiam in Occidentali Ecclesia primitiva hi cantores singulari ordine comprehensi fuerint, nec ne, incertum est; sed tamen in conventibus eos praececinisse constat.

Inter primos Musicae sacrae fautores laudatur Ignatius Martyr, Episcopus Antiochiae, qui anno 116 (2), imperante Trajano, Romae a leonibus dilaceratus est. Hic, ut fertur, vidit aliquando in somno coelum apertum et angelos alternatim celebrantes sanctam Trinitatem; quo visu maxima Dei reverentia affectus, in Ecclesia Antiochiae illam canendi rationem coelestem, ut putabant, constituisse dicitur, quae postea a tota fere Ecclesia accepta est; haec autem est ratio *ἀντιφονῶν ὕμνων* (3), de qua infra videbimus. Praeterea etiam e canonibus quorundam Conciliorum liquet, ipsos Ecclesiae principes Musicam sacram non sua cura indignam rem censuisse (4).

Seculo IV. memoratur Hilarius Romae scholas cantorum instituisse; alii autem Silvestro hanc laudem tribuunt; nonnulli etiam judicant Gregorio Magno hoc primum deberi (5). Certe ille scholas, si non primus instituit, novas condidit; qua de re infra videbimus. Eodem fere tempore vixit Ambrosius, Episcopus Mediolanensis, qui in Occidente de Musica sacra bene meritus est. Mutavit enim canendi rationem in Ecclesia Mediolanensi, ejusque institutiones deinde per omnes fere Christianas regiones acceptae, et usque ad Gregorii tempora quam maximi in Ecclesia aestimatae sunt (6).

§. 3.

(1) Cf. Baronius, *Ann.* ad an. Ch. 60. XXXIII. et Gerbertus, *de Cantu et Musica sacra,* Tom. I. pag. 32 seq.

(2) Vid. S. P. Heyns, in Comm. Praem. orn. *de Patrum Apost. doctrina morali,* in Ann. Acad. Lugd. Bat. anni 1833. p. 30.

(3) Socrates, H. E. Lib. IV. cap. 8. Difficile tamen est dijudicare utrum Ignatius revera cantum alternum instituerit, nec ne; nam tota fabula haud dubio inter innumeras alias, quae de illo Patre Apostolico referuntur narrationes, recensenda est. Attamen idem hujusmodi cantus auctor esse potuit in sua Ecclesia, quamquam postea ejus vera institutio traditione superstitiosa ornata sit. Ceterum de hac re leg. Binghamus l. l. Tom. VI. p. 17. et Bona, *Rer. Lit.* Lib. II. cap. IV. N. I

(4) Cf. verbi causa Conc. Laodiceni Canones XV. XVII. XXIII. et LIX.

(5) Cf. Gerbertus l. l. Tom. I. pag. 35 et 36. et Bona, *Rer. Lit.* Lib. I. cap. XXV. N. XX.

(6) Cf. Bona l. l. Lib. I. cap. XXV. N. IX.

§. 3.

De ipsius Cantus sacri ratione prima Ecclesiae aetate.

Antiquissimis temporibus non verisimile est cantum Christianorum valde artificiosum fuisse, praesertim propter magnam eorum omni in cultu simplicitatem; sed tamen dubitandum est, an tam simplex fuerit, quam plerumque creditur. In Oriente enim, unde Ecclesia originem duxit, omnes populi, in primis autem Judaei, (qui hanc ob rem hodie etiam celebriores sunt), cantui et musicae studebant, neque ignorabant quam praeclarissime cultus Dei ea arte ornaretur: probabile igitur non videtur eos omnem cantus pulchritudinem simplicitatis studio condonasse; sed re vera constat jam primis temporibus in Ecclesia non ita simplices cantus fuisse (1). Eusebius e Philone (2) mentionem fecit de Therapeutis Aegyptiacis, qui, ut quibusdam videbatur, initio ipsis ab Apostolis religionem Christianam acceperant. Hi nocte convenire solebant, ut, praeter alia sacra, divinas laudes cantibus celebrarent et hymnis omnis generis metri ac rythmi; eorum mos in hocce cultu ita constitutus erat, ut unus in media multitudine stans psalleret, et reliqui silentio auscultantes extremam tantum hymni partem, una cum illo concinendo, terminarent. Hac in re istius sectae morem cum Christianorum convenire dixit Eusebius (3). Huic canendi rationi quodammodo similis esse videtur cantus ille, qui *Responsorius* appellari solet a Patribus Ecclesiasticis, atque, ut Rabanus Maurus docet, longe ante Ambrosium, ab Italis inventus erat (4).

Cantus Responsorius, vel *Responsorium*, ita nominabatur, quia unus in eo praecinebat, alius autem cantor, vel tota multitudo, extremam partem repetebat, aut praecinenti aliis quibusdam verbis, plerumque e sacra scriptura electis, respondebat, quorum sensus cum psalmo cantato vel hymno cohaerebat (5). Sic, exempli gratia, Augustinus in psalmo illo, quem contra Donatistas composuit, et populo in manus tradidit, in fine cujusque partis repeti voluit ὑπόψαλμα, quod vocat, haec verba continens: „*omnes, qui gaudetis de pace, modo veram judicate* (6)."

Re-

(1) Binghamus dicit in antiqua Ecclesia duplicis generis cantum viguisse, planum et simplicem, et magis artificiosum et elaboratum ad majorem sonorum modorumque varietatem. l. l. Tom. VI. pag. 23 seq.

(2) Cf. Philo Judaeus, *ΠΕΡΙ ΒΙΟΥ ΘΕΩΡΗΤΙΚΟΥ*, ed. Thomae Mangey, Tom. II. pag. 484, 485.

(3) *Hist. Eccles.* Lib. II. cap. 7.

(4) *De Institutione Clericorum* Lib. II. Conff. invicem cap. 50 et 51.

(5) Cf. Rab. Maurus, *de Instit. Cleric.* Lib. I. cap. 33. Lib. II. cap. 51. Legenda etiam sunt, quae annotaverunt Monachi S. Benedicti ad Ambrosii Enarr. in Psalm. XLV: 15.

(6) Bingh. l. l. Tom. VI. pag. 20.

» *Responsorium illud*, inquit Rabanus Maurus, *quidam* Graduale *vocant*, *quod* » *juxta gradus pulpiti canebatur*." Forkelus tamen graduale a responsorio discernit (1).

Parum a responsorio differt *Antiphona*, quae in Oriente, ut jam memoravimus, ab Ignatio Martyre inventa esse dicitur, et deinde, ab Ambrosio Mediolanum translata, per omnem fere Ecclesiam Occidentalem accepta est. Pro certo dici non potest quo modo ille cantus initio compositus fuerit, sed nomen ipsum cantum alternum significare videtur, qui a duobus choris canebatur; et verisimile est antiquissimis temporibus re vera vocem *antiphonam* hanc significationem habuisse. Sed tempore Ambrosii nihil aliud fortasse significabat, nisi versum quendam, e sacra scriptura, aut sancto quodam patre, electum, ante psalmum vel hymnum sequentem, ab uno cantore cantatum. Ejusmodi versus cum sequentis cantus sensu cohaerebant, et ad finem psalmi vel hymni repetebantur; saepe etiam unamquamque stropham terminabant. Liber, quo Ambrosius tales cantus collegerat, *antiphonarium*, *antiphonarius* et *antiphonale* nominabatur (2). Cantum autem, qui sine antiphona canebatur, *directum* vocabant.

Introïtus cantus erat brevis, ad versum quendam sacrae scripturae accommodatus, quo omne officium sacrum aggrediebantur, unde fortasse nomen habet; dicitur etiam ad populi introïtum in templum cantatus fuisse; Gelasius autem fertur anno 427 eum in Ecclesiam introduxisse. Canebatur eodem modo, quo antiphonae (3).

Offertorium canebatur, dum populus in Missa dona sua arae imponebat, » *quod*, inquit Rab. Maurus, *ex ipsa causa vocabulum sumpsit*, *quasi offerentium can-* » *ticum* (4)."

Eodem modo, quo jam tempore Apostolorum vox *Amen* exclamari solebat in conventibus Christianorum (5), et hodie quoque repetitur in Ecclesia Episcopali a multitudine post benedictiones et sermones finitos; ita etiam aetate Ambrosii, in fine hymnorum et psalmorum, populus hoc vocabulum repetebat, quod ex ipso Ambrosio patet, dicente de homine injusto: » *Quomodo aures ejus symphoniam populi spiritualem* » *ferre non possunt? Haec est enim symphonia*, *quando concinit in Ecclesia di-* » *versarum aetatum atque virtutum*, *velut variarum chordarum*, *indiscreta concordia*, » *psalmus respondetur*, *Amen dicitur* (6);" et Hieronymus de populi Romani vo-

(1) *Allgemeine Geschichte der Musik*, Tom. II. p. 189.

(2) Forkel, l. l. Tom. II. pag. 188.

(3) Idem l. l. pag. 190. Bona tamen introïtum Caelestino, Augustini aequali, tribuit, *Rer. Liturg.* Lib. II. cap. III. N. I.

(4) *De Instit. Cleric.* Lib. I. cap. XXXIII. et Bonae *Rer. Liturg.* Lib. II. cap. VIII. N. III.

(5) 1 Cor. XIV: 16. Cf. Bona Lib. II. cap. V. N. VI.

(6) *Exposit. Euang. secund. Luc.* Lib. VII. 238.

voce resonanti, » *ad similitudinem*, inquit, *coelestis tonitrui*, *Amen reboat* (1).

Similiter populus vocem *Hallelujah* cantabat in fine psalmorum, in quibus ipsum vocabulum invenitur; praecipue autem in festo Paschali, et diebus dominicis (2). Duae hae voces *Amen* et *Hallelujah* non vertebantur, sed propter sanctiorem, ut Rab. Maurus docet, auctoritatem servata est ab Apostolis, in his, propriae linguae antiquitas (3).

Tempore persecutionum Christiani fere non nisi noctu conveniebant; his nocturnis igitur conventibus suo more Christi et Dei laudes sacro cantu celebrabant, cujus rei Plinii testimonium habemus, ad Trajanum Imperatorem scribentis de Christianis: » *affirmabant autem, hanc fuisse summam vel culpae suae vel erroris, quod essent* » *soliti, stato die, ante lucem convenire, carmenque Christo, quasi Deo, dicere* » *secum invicem* (4)." Posterioribus temporibus hoc quasi certum institutum factum est, quamquam dura illa necessitas non amplius aderat; et inde originem traxere, quas dicunt, *vigiliae*. Maxime vero Ambrosii aetate vigebant, postea tamen ob Christianorum mores dissolutos sublatae sunt (5). His in conventibus praecipue, neque minus in vespertinis et matutinis, Christiani sacro cantu Deum et Jesum Christum laudabant.

§. 4.

De populi partibus in Cantu sacro.

Quod ad populi munus pertinet in cantu Ecclesiastico, non eadem omnibus locis ac temporibus instituta fuerunt. Quamquam enim in conciliis quibusdam statutum erat, ut ordo sacrorum et ratio psallendi una eademque esset omnibus in Ecclesiis, ante Gregorium tamen Musicae sacrae conditio non ubique ejusdem formae fuit. Non dubitandum est, quin tempore Apostolorum omnes una cantaverint (6), certe enim cantus alterni, si tunc in usu fuerint, ita instituti erant, ut et populus suas in iis partes haberet; quod etiam e laudatis Pauli mandatis animadvertere licet: » *Unusquisque ves*» *trum canticum habet*," et » *ne estote desipientes, sed intelligentes, quae sit vo*» *luntas Dei, loquentes inter vos mutuo psalmis et hymnis et cantionibus spirituali*» *bus*."

(1) In *Praef. ad Epist. ad Gal.* Cf. etiam Gerbert. Tom. I. p. 53 et 54.

(2) Cf. Baronius ad an. 384. XXVIII et XXIX. et Bingham. l. l. Tom. VI. pag. 41.

(3) *De Inst. Cleric.* Lib. I. cap. 33. Alias causas hujus rei statuit Bona, *Rer. Lit.* Lib. II, cap. IV. N. I.

(4) *Epist.* Lib. X. Ep. 97.

(5) Bourdelot, *Histoire de la Musique* Tom. I. pag. 12.

(6) Cf. Bona, *Rer. Lit.* Lib. I. cap. XXV. N. XIX.

» *bus.*" Patres quoque Ecclesiastici, non paucis locis, hoc non a more sui temporis abfuisse docent (1). Ambrosius v. c. quum loquatur de *concentu Ecclesiae*, et *consona circa Dei laudes populi voce* (2); vel ubi de stridore aquarum: » *quid aliud,* » inquit, *ille concentus undarum, nisi quidam concentus est plebis? Unde bene* » *mari plerumque comparatur Ecclesia, quae primo ingredientis populi agmine, to-* » *tis vestibulis undas vomit; deinde in oratione totius plebis tanquam undis re-* » *fluentibus stridet; cum responsoriis psalmorum, cantus virorum, mulierum, vir-* » *ginum, parvulorum, consonus undarum fragor resultat* (3);" tum vero etiam conferatur narratio Socratis (4) et Sozomeni (5) de Athanasio, qui aliquando e manibus persecutorum aufugit, quum totius populi communis cantus eorum animos perturbaret (6).

In quibusdam tamen locis Episcopi a feminis succini vetuerunt, non bene accepto Pauli dicto, turpe esse mulieribus in Ecclesia loqui (7). Cyrillus, Episcopus Hierosolymae Sec. IV. primus hoc fecit. Alii autem silere mulieres volebant, quia earum voce cantus nimis pulcher videbatur.

§. 5.

De psalmis et carminibus a Christianis compositis.

Jam seculo Apostolico Christiani alia quaedam carmina praeter psalmos habuisse videntur; quod certe mirum non est, quum omnis interna religionis ratio cum externo cultu sacro mutata esset. Paulus autem, locis laudatis, singulatim nominat psalmos, hymnos et cantiones spirituales. Incertum autem videtur, utrum hae denominationes ad psalmorum inscriptiones pertineant, an etiam ad carmina recentiora ab ipsis Christianis composita. Psalmus proprie ita dictus ad psalterium vel citharam canebatur (8); hymnum in laudem Dei canebant; cantiones aut cantica tandem carmina fortasse erant, quae

(1) Can. XV. Conc. Laod. quidem statutum est: *non oportere praeter canonicos cantores, qui suggestum ascendunt, et ex diphtera seu membrana cantant, alium quemlibet in Ecclesia psallere.* Sed hunc canonem non receptum fuisse docet Bona l. l.

(2) *Hexaem.* Lib. III. cap. 1. (3) Ibid. Lib. III. cap. 5.

(4) Socrat. *Hist. Eccles.* Lib. II. cap. 8. (5) Sozom. *Hist. Eccles.* Lib. III. cap. 5.

(6) De totius multitudinis concentu antiquis temporibus leg. Binghamus l. l. Tom. V. pag. 88, 89. et Tom. VI. pag. 21 seq.

(7) 1 Cor. XIV: 34, 35.

(8) Notandum autem est, voces *Psalmum* et *Psallere* non semper apud scriptores proprio sensu sumi, sed plerumque universe *cantum*, et *canere* significare.

quae non divinas laudes, sed exhortationes, vaticinia (1), similiaque continebant, et sine instrumentis, assa voce humana canebantur. Non tamen viris doctis de discernendis hisce nominibus eadem sententia est.

Psalmorum Davidicorum frequens semper usus fuit in Ecclesia Christiana; legimus, tempore Chrysostomi, Psalmum CXL. omnes fere fideles memoria tenuisse, eundemque quotidie vespere canere solitos fuisse (2). Cassianus etiam Psalmi L. et CXLVIII. aliorumque mentionem fecit, qui in Ecclesia *more majorum* canebantur (3). Athanasius ad Marcellinum scripsit »*Psallere vis in Sabbato? habes nonagesimum primum. Vis* » *gratias agere dominico die? habes vigesimum tertium. Vis secunda Sabbati psallere?* » *dic, quae sunt in nonagesimo primo. Canere vis die Parasceves? laudem ha-* » *bes in nonagesimo secundo*, etc. (4)." Praeter Psalmos apud Eusebium, e Cajo, memorantur cantica, *inde a primordio a fidelibus conscripta*, *quae* Christum, *verbum Dei*, *concelebrant* (5). Ex Plinii laudato testimonio, de Christianis *carmen dicentibus* Christo, *quasi Deo*, animadverti etiam possit, hic carmina nova ab ipsis Christianis composita nuncupari. Multi deinde fuerunt, ut Victorinus Afer, Hilarius, Augustinus (6), Ambrosius, Chrysostomus, aliique, quorum Psalmi canebantur in Ecclesia, et partim quoque hodie in usu sunt. Jam tempore Apostolorum, dicit Baronius (7), canebatur ille hymnus cujus initium *Sanctus*, *Sanctus*, *Sanc-*

(1) Cf. Rab. Maur. *Inst. Cler.* Lib. II. cap. 47, 48, 49. Gerbertus, de *Cantu et Mus.* Tom. I. pag. 67. et Bona, *Div. Psalm.* CXVI. §. XII.

(2) Chrysost. in Psalm. CXL. Cf. Gerbertus l. l. Tom. I. pag. 31.

(3) Gerbert. l. l. Tom. I. pag. 190. (4) Gerbert. l. l. pag. 162.

(5) Eusebius H. E. Lib. V. cap. 28. Cf. Gerbertus l. l. Tom. I. pag. 24 et 70. In N. T. etiam nonnulli sunt loci, qui viris doctis fragmenta cantuum antiquissimorum Christianorum visi sint, v. c. 1 Tim. III: 16.

Θεὸς ἐφανερώθη ἐν σαρκὶ,
ἐδικαιώθη ἐν πνεύματι,
ὤφθη ἀγγέλοις,
ἐκηρύχθη ἐν ἔθνεσιν,
ἐπιστεύθη ἐν κόσμῳ,
ἀνελήφθη ἐν δόξῃ.

Ephes. V: 14.

Ἔγειραι ὁ καθεύδων,
καὶ ἀνάστα ἐκ τῶν νεκρῶν,
καὶ ἐπιφαύσει σοι ὁ Χριστός.

Cff. A. J. Rambach, *Anthologie christlicher Gesänge*, etc. Tom. I. p. 33. J. C. Augusti, *Denkwürdigkeiten aus der christlichen Archäologie*, etc.. et scriptores ab eo laudati. Tom. IV. p. 133.

(6) De Hilario et Augustino cf. Bingham l. l. Tom. VI. pag. 25.

(7) Ad an. 142. XII.

Sanctus. Inter Ambrosianos hymnos inveniuntur, *Miserere Domine*, *Gloria in excelsis* (1), et *Te Deum laudamus* (2), quorum Chrysostomus etiam mentionem fecit (3); Gregorius deinde canticum *miserere Domine* Graece cani jussit. Augustinum carmen contra Donatistas composuisse jam memoravimus, idemque cani a populo. Arius etiam et alii haeretici saepe haud paullum disciplinam suam cantibus, in eum finem compositis, propagarunt; et omnino in cantus sacri historia animadvertere licet, plurimas sectas cantibus crevisse, de qua re egit Cyprianus in dissertatione de *Propagatione haeresium per cantilenas.*

§. 6.

De interna Musicae ratione, et usu instrumentorum primis Ecclesiae seculis.

Nunc adhuc dicendum esset, de interna ratione cantus sacri, de Musica parte ejus; sed quam pauca sunt, quae hac de re certo innotuerint! Nihil plane. Nonne enim aliquando dubitaverunt, an prima Ecclesiae aetate cantus modulatio ne usurpata quidem fuerit? id est cantus, qui nominabatur, verene cantus fuerit, an potius modus quidam recitandi? Quod etiam Rabanus Maurus confirmare videtur, dicens: » *Primitiva autem Ecclesia ita psallebat, ut modico flexu vocis faceret psallentem resonare, ita ut pronuntianti vicinior esset, quam psallenti* (4):" Fortasse propter simplicitatem ipsorum Christianorum et studium permagnum, ut in omnibus rebus sese ab Judaeis et gentilibus discernerent, hoc credibile est, quanquam tamen mirum videtur, homines, qui pulchritudinem et dulcedinem harmonicae (5) Musicae nossent, (quod sine dubio in Oriente viventes), suos psalmos et hymnos in laudem Dei, sine ali-

(1) Hymnum *gloria in excelsis* alii tribuunt Telesphoro, qui vixit circa A. 150, alii aliis. Cf. Bona, *Rer. Lit.* Lib. II. cap. IV. N. IV.

(2) Tribuit Binghamus cum Stillingfleeto hunc hymnum Nicetio; ceterum de antiquis hymnographis legendus est Rambach l. l. Tom. I. et Augusti l. l. Tom. V. De recentioribus autem hymnis celebrioribus v. c. de eo, cujus initium est: *Stabat mater dolorosa*, conferatur Clar. Kist, *Iets over den hymnus, stabat mater dolorosa* in *Archief*, vel de eo cujus prima sunt verba: *Dies irae*, G. C. T. Mohnike, *Beiträge zur alten Kirchlichen Hymnologie* (*Kirchen-und litterarhistorische Studien und Mittheilungen.* Tom. I. Fas. 1 et 2).

(3) Cf. Gerb. Tom. I pag. 103.

(4) De *Inst. Cler.* Lib. II. cap. 48. Idem et eadem verba habet Isidorus, *de Officiis divin.* Lib. II. cap. 7.

(5) Animadvertendum est vocem *Harmoniam* apud veteres non idem significasse, quod apud nos. Illis enim *harmonia* et *melodia* eadem est; nobis vero *harmonia* est concordia vel symphonia intervallorum.

aliqua elegantia et sonorum varietate cecinisse. Tum magis etiam hac de re dubitamus, si in memoriam revocemus formam externam cantuum, ex. gr. cantus responsorii vel alterni, qui antiquis temporibus, ut vidimus, jam viguit, neque, ut ex ipsa ejus ratione patet, adeo simplex fuit; quare, si ex hoc conjicere licet, quaenam ipsius Musices ratio fuerit, non credimus primis Christianis cantus modulationem inusitatam fuisse. Verum non dubitandum est, quin cantus Ambrosii harmonicus fuerit, neque minus constat eum metricum et rythmicum fuisse (1); unde fortasse concludi potest, Musicam hujus temporis quodammodo cum nostra Figurali hodierna convenire. Incertum est, num Ambrosius modulationes notis expresserit; sed tamen verisimile est eum notas Graecas usurpasse, quippe qui doctrinam musicam ex Oriente habuerit.

De usu instrumentorum in sacro cultu non multum constat. Plerumque vero Patres Ecclesiastici de cantu loquentes, mentionem tantum fecerunt vocis humanae neque raro quidem eam instrumentorum sonis opponunt; ut Chrysostomus in Psalm. CXLV. » *cecinit*," inquit, » *aliquando* David *in Psalmis, et nos una cum* David *hodie: ille* » *citharam habuit ex inanimatis nervis; Ecclesia citharam habet ex animatis nervis* » *intentam. Linguae nostrae nervi citharae sunt, diversum quidem sonum, sed* » *concordem pietatem emittentes: nam et foeminae, et viri, et senes, et juvenes dis-* » *cernuntur quidem secundum aetatem, non discernuntur tamen secundum rationem* » *modulationis hymnorum* (2)." Lactantius hoc modo ea de re loquitur: » *Nam* » *illa omnia, quae verbis carent, i. e. aëris et nervorum soni possunt facile con-* » *temni, quia non adhaerent, neque scribi possunt; carmen autem compositum, et* » *oratio cum suavitate decipiens, capit mentes et quo voluerit impellit* (3)." Quod tamen de sola instrumentorum Musica, sine verborum cantu, accipiendum videtur. Non omnes tamen instrumentorum usum plane vetuerunt. Clemens v. c. Alexandrinus, quanquam non multa adhiberi voluit, tamen in *agapis* ad lyram cani non improbavit, spectans exemplum Davidis (4). Maxima vero causa cur Patres instrumentalem Musicam vetuerint, haec fuisse videtur, quod per eam Christianorum cantus nimiam similitudinem haberet gentilis, quam ob causam postea etiam multa mutata et ademta sunt, quod in sequenti historiae parte videbimus.

Ex his omnibus, quanquam pauca sunt, quae de cantu sacro primorum seculorum col-

(1) Fusius hac de re loquitur Forkel, *Allg. Ges. der Musik* Tom. II. p. 156 seqq.

(2) Cf. Gerbertus Tom. I. p. 212. et seq. ubi plura loca adscripsit.

(3) *Inst.* Lib. VI. cap. 21.

(4) Lib. II. *Paedag.* cap. 4. Baronius ann. 60. XXXVII. Bona *Div. Psalm.* CXVII. §. II. N. IV. et Forkel l. l. Tom. II. pag. 127.

colligere potuimus, satis apparet principes Ecclesiae magnam semper operam huic cultus parti dedisse, adeoque locos Ecclesiasticorum scriptorum, de ejus virtute et praestantia, qua animos hominum ad pietatem Deique reverentiam et amorem excitat, producere non opus esse videtur.

CAPUT SECUNDUM.

A GREGORIO MAGNO USQUE AD GUIDONEM ARETINUM.

§. 1.

De Musicae scholis et cantoribus Gregorii.

Pervenimus nunc ad secundam Historiae cantus sacri periodum, quae initium habet ab adventu Gregorii in sedem Papalem, anno 590. Quamquam ille Papa literarum doctrinarumque non adeo studiosus fuisse videtur, unusquisque tamen facile confitebitur, eum de Musica arte bene meritum esse; non solum enim novas condidit scholas, ut in iis cantores Ecclesiastici formarentur, sed etiam multa invenit et instituit, quibus Musicam perfectiorem reddidit; omnino autem laudandus est propter eximium cantus sacri studium, quo cultum Dei quam maxime ornavit, cujusque fructibus hodie quoque fruimur. Capite primo vidimus nonnullos Hilario et Sylvestro, alios vero Gregorio Magno primarum scholarum institutionem tribuisse; quae vera sit sententia non ausim dijudicare, sed probabile est jam ante Gregorium quasdam scholas conditas fuisse, quia videlicet per omnem fere Ecclesiae aetatem cultiores aderant cantores, quos haud dubie aliquo modo doctos et institutos fuisse necesse est. Sed tamen non dubitandum est, quin Gregorius Romae scholas condiderit, et ipse in iis docuerit; perspicue enim hoc narrat Joannes Diaconus in vita hujus Papae. » *Scholam quo-* » *que*," inquit, » *constituit, eique cum nonnullis praediis, duo habitacula, scilicet* » *alterum sub gradibus Basilicae beati* Petri *Apostoli, alterum vero sub Latera-* » *nensis patriarchii domibus fabricavit: ubi usque hodie* (1) *lectus ejus, in quo re-* » *cu-*

(1) Joannes Diaconus vixit seculo IX.

» *cubans modulabatur*, *et flagellum ipsius*, *quo pueris minabatur*, *veneratione* » *congrua*, *cum authentico Antiphonario reservatur* (1)." In his scholis autem inprimis pueri nutriebantur parentibus orbi, unde domus etiam, in qua scholae habebantur, *Orphanotrophium* nominata est. Discebant vero non solum bene canere, sed etiam legere et scribere, et omnino ab ineunte aetate educabantur, donec satis omnium artium periti erant, et inter cantores Ecclesiasticos assumebantur. Plures ex his pueris sequenti tempore ad summum honoris fastigium, ad sedem Papalem, adscenderunt, ut Sergius I. et II., Gregorius II., Stephanus III., alii (2).

Ex his pueris, postquam e scholis in ordinem cantorum accepti erant, formabatur in templis Chorus, qui divisus erat in duas partes, sinistram et dextram, quarum utrique praeses praepositus erat, qui ceteros duceret, cantumque ordinaret. Praesides illi *primicerii* appellabantur, quippe qui in tabulis cereatis primi adscripti essent. Erant iidem praesides et rectores scholarum (3). Praeter hos vero etiam multi alii cantores erant, qui munere sibi proprio fungebantur, ut *concentores*, *succentores*, *praecentores*, *canonarchae* et ceteri, quos Isidorus enumerat (4), et de quibus Gerbertus fusius loquitur. Pertinebat etiam ad cujusdam ordinis cantorum munus, ut pueros in scholis docerent, qui ipsi postea cantores fierent.

Chorus postea in tres vel plures partes dividebatur, quum cantores saepe in ingentem numerum accrescerent. Tempore Caroli Magni, v. c. Angilbertus, Abbas in Monasterio Centulensi, ordinem divinae psalmodiae ita instituerat, ut centum pueri in subsidium cantorum accederent (5).

Cantores in templis munere fungentes, singulari quodam vestimento induti erant, quo ab aliis ordinibus discerni poterant, cujus rei jam vestigia invenimus in canonibus Concilii Laodiceni, quorum XXIII. hoc habet: » *Quod non oporteat lectores aut cantores* » *orariis* (6) *uti*, *et ita legere vel psallere*." Quo ex vetito patet jam tunc temporis cantores conatos esse proprio ornatu excellere.

Quantam vero cantores illius temporis vocis curam gesserint ex eo patet, quod Isidorus narrat. » *Antiqui enim*," inquit, » *pridie quam cantandum erat*, *cibis abstinebant*: *psallentes tamen legumine in causa vocis assidue utebantur*, *unde et can*- » *to*-

(1) Joannes Diaconus *in vita* Gregorii L. II. c. 6.

(2) Cf. Bona, *Rer. Lit.* L. I. c. XXV. N. XX.

(3) Gerbert. l. l. T. I. L. II. P. I. c. 2.

(4) Isidorus, L. VII. *Orig.* c. 12.

(5) Gerbert. l. l. T. I. pag. 315.

(6) De voce *Orarium* vid. Rab. Maur. L. I. *De Inst. Cler.* c. 19. » *hoc enim genere vestis solummodo* » *iis personis uti est concessum*, *quibus praedicandi officium est delegatum*."

»*tores apud gentiles* Fabarii *dicti sunt* (1)." Nescio ususne fabarum tantam voci utilitatem habeat, sed vix credam hodiernos cantores artis suae amori tantum condonaturos esse, ut experiantur, num ciborum abstinentia vocem pulchriorem reddat.

In eodem capite Isidorus tradit, quisnam bonus cantor aestimandus sit, operaeque pretium videtur locum illum hic adscribere: »*Psalmistam autem et voce et arte prae-* »*clarum illustremque esse oportet, ita ut ad oblectamenta dulcedinis incitet men-* »*tes auditorum. Vox autem ejus non aspera, non rauca vel dissonans, sed canora* »*erit, suavis, liquida atque acuta, habens sonum et melodiam sanctae religioni con-* »*gruentem, non quae traducem exclamat artem, sed quae Christianam simplicita-* »*tem in ipsa modulatione demonstret, nec quae musica vel theatrali arte redo-* »*leat, sed quae compunctionem magis audientibus faciat.*" Ad hoc etiam pertinet quod Chrodegangus, Metensis Episcopus, anno 762, de cantoribus scripsit. »*Stu-* »*dendum summopere cantoribus, ne donum sibi divinitus collatum, vitiis foedent;* »*sed potius illud humilitate et sobrietate et castitate et ceteris sanctarum virtutum* »*ornamentis exornent: quorum melodia animos populi circumstantis ad memo-* »*riam amoremque coelestium, non solum sublimitate verborum, sed etiam suavita-* »*te sonorum, erigat. Cantorem autem, sicut traditum est a sanctis Patri-* »*bus, et voce et arte praeclarum illustremque esse oportet, ita ut oblectamento* »*dulcedinis animos incitet audientium etc." Cantores sonum etiam vocalium lite-* »*rarum bene et ornate proferant. Hi vero, qui hujus artis minus capaces sunt,* »*donec erudiantur, melius convenit, ut sileant, quam cantare volendo quod nesci-* »*unt, aliorum voces dissonare compellant* (2)."

§. 2.

De Gregorii Magni *Antiphonario et Musica Gregoriana.*

Inter Gregorii, quae exstant opera, invenitur liber *Antiphonarius* (3), siculi ille Ambrosii ita nominatus, quia cantus continet Ecclesiasticos, qui cum Antiphonis alternatim a choro cani solebant; appellatur etiam liber *Gradualis*, sive ob eam causam, quod in loco eminentiori, ad quem per gradus adscendebant, missae Antiphonae aliquot

(1) *Off. Eccles.* L. II. cap. 12.

(2) Apud Gerbertum l. l. T. II. p. 80.

(3) Fuerunt qui libros Gregorii nomine inscriptos, *Antiphonarium* et *Responsalem*, qui uterque sibi fere similis est, spurios esse crediderint, alii tamen eos authenticos esse putant. Cf. Augusti, *Denkw. aus der Chr. Arch.*: T. IV. p. 269 et Rambach, *Anthologie* etc. T. I. p. 108.

quot decantarentur; vel ut distingueretur ab aliis Antiphonariis, quibus Psalmorum Antiphonae continebantur (1). Joannes Diaconus de Gregorio »*deinde*," inquit, »*in domo Domini, more sapientissimi* Salomonis, *propter musicae conpunctionem* »*dulcedinis, Antiphonarium* centonem, *cantorum studiosissimus, nimis utiliter* »*compilavit* (2)." Forkelus et alii (3) jam ipsum vocabulum *centonem* significare censent, hunc librum Antiphonarium non a Gregorio solo compositum esse, sed ex aliis compilatum; nam certe ante eum plures ejusmodi libri in Ecclesia usurpabantur. Verum etiam, ut opinor, Joannes Diaconus Gregorii Antiphonarium *centonem* appellare potuit, quia fere totus liber e Sacrae Scripturae locis conflatus est; »*ejus*»*modi enim libri*, ut Isidorus ait, *centones appellantur, qui de carminibus* Ho»meri *vel* Virgilii *ad propria opera, more centenario, ex multis hinc inde* »*compositis, in unum sarciuntur corpus* (4)." Hoc sensu Joannis Diaconi dictum accipiendum videtur: neque credibile est Gregorium aliorum cantus inter suos accepisse, quia videlicet carmina Hilarii, Ambrosii, et omnium antecedentium poetarum Ecclesiasticorum metro ac rhythmo composita sunt, quibus Gregorii liber Antiphonarius et cantus carent (5).

Quod ad melodias et internam Musicae rationem attinet, Gregorianus cantus haud minus ab Ambrosiano differebat, quam hodie in Protestantium Ecclesia Musica sacra a profana distat. Primum Ambrosii cantus videntur fortiori et altiori voce cantati fuisse, Gregorii contra moderatiori dulciorique (6). Deinde autem (quod majus discrimen est), Ambrosianae melodiae metro ac rhythmo canebantur, Gregorianae vero iis privitae erant.

Videbatur fortasse Papae talis cantus nimis gentilis Musicae similis esse; sed sine dubio etiam ei perspicuum fuit cantum, cujus singuli toni per idem tempus extenderentur, et eodem semper quasi gressu progredirentur, facillimum esse cantoribus, atque in divinis officiis quandam gravitatem habere. Revera autem sic sese habet cantus Gregorianus, qui eandem ob causam etiam cantus *Planus* aut *Firmus* nominatur. Appellatur apud nos

(1) In Praef. ad *Antiphon.* in Gregorii Oper. a Petro Tussinianensi, Episcopo Venusino, editis.

(2) Lib. II. c. 6. (3) *All. Gesch.* T. II. p. 165.

(4) Isidorus L. I. *Orig.* c. 38.

(5) Gregorius quidem nonnulla carmina et hymnos metro ac rhythmo composuit, quorum adhuc extant: *Hymnus ad nocturnum dominicis diebus*, *Hymnus ad matutinas*, *Hymnus in coena Domini*, alii, sed hi tamen non ante Sec. XII. in Ecclesia cantati sunt. Cf. Mabillonius, *Museum Italicum* T. II. p. 128.

(6) Forkel. *Allgem. Gesch.* T. II. p. 181.

nos etiam *Choralis* a loco et officio chori in antiqua Ecclesia, et *Romanus* ab urbe Romae.

E Graecorum modis Ambrosius quatuor tantum usurpasse videtur, ad componendas sacri cantus melodias; scilicet modum *Dorium*, *Phrygium*, *Aeolium*, *Mixolydium*, qui authentici appellantur. Gregorius vero alios quatuor addidit, quos *plagiales* nominant vel *plagios*, quod nomen significare dicit Alcuinus, scriptor seculi VIII., *partem sive inferiores authenticorum; quia videlicet quaedam partes sunt eorum, dum ab iis ex toto non recedunt; inferiores* etiam appellabantur *quia sonus eorum pressior est quam superiorum* (1). Plura de hac re leguntur apud Forkelum. Sine dubio Gregorius modorum numerum in Musica Ecclesiastica duplicavit, ut eo facilius unicuique cantui melodiam tribueret, quae tali composita erat modo, cujus natura cum verborum sensu conveniret. Nam in hoc praecipue modorum differentia est, quod unusquisque suam sibi propriam vim habet, qua auditorum animos movet. Sic constat v. c. Timotheum, Macedonicum quemdam Musicum, Alexandrum Magnum cantilenis, Phrygio modo compositis, ad bellum excitasse (2). Hodierni etiam Musici duobus modis, quos nunc habemus, non promiscue utuntur; sed modo *minori*, quem vocant, plerumque sententias dulciores et tristiores exprimunt, modo *majori* vero gaudium et hilaritatem.

Praeterea Gregorius sonorum ambitum in cantibus majorem reddidit, ita ut cantoris vox non amplius in una tantam octava versaretur, sed etiam altius et inferius progrediretur. Sed numerum tamen notarum Musicarum diminuit. Probabile est veteres Christianos, quorum cantus ex Oriente originem duceret, Graecis signis usos fuisse, quorum numerus permagnus fuisse dicitur; nonnulli quidem 1620 notas statuunt, plurimi vero 990. Deinde tamen occidentales 15 literas Romanas pro his acceperunt omnibus, quos Gregorius iterum ad 7 diminuit (3); quanquam mirum est hoc non prius factum esse, quum unicuique quidem Musicae perito certe notum fuerit, 7 sonos omnis melodiae fundamentum esse, quam ob rem lyra etiam apud veteres plerumque 7 tantum fides habebat, quod jam ex Horatio discimus:

Tu-

(1) Gerberti SS. Eccles. de Mus. T. I. et Forkel l. l. T. II. p. 168. sq.

(2) Lucius Apulejus (L. III. *Floridor.*) modos sic recenset: *Seu tu velles Aeolium simplex, seu Asium varium, seu Lydium querulum, seu Phrygium religiosum, seu Dorium bellicosum.* Glareanus, *Dodec.* L. II. c. 11. dicit non *Asium* sed *Jastium* legendum esse. *Jastius* autem *Lydio* similis fere erat. Omnes tamen scriptores, qui de modis dixerunt, discrepant non in numero tantum et nomine, sed in eorum etiam initiis, proprietatibus et finibus assignandis. Bona *div. Psalm.* cap. CXVII. §. III. c. 2. qui cum Glareano inprimis hac de re legi meretur.

(3) Ruppe, *Theorie der Hedendaagsche Muzijk.* D. I. p. 6, 7.

Tuque, testudo, resonare septem
Callida nervis, etc. (1).

Atque idem hoc Isidorus confirmat, quamquam addit apud Graecos antea plures saepe fides in lyra fuisse, sicut etiam suo tempore (2). Gregorius vero octavam infimam significavit litteris:

A, B, C, D, E, F, G,

octavam sequentem:

a, b, c, d, e, f, g,

quum autem cantus altius adscenderet:

aa, bb, cc, dd, ee, ff, gg.

Quemadmodum adhuc sonos significare solemus, quum de gravibus et acutis scribimus vel colloquimur. Talis scripturae exempla habet Forkelus ex Guidonis Aretini *Micrologo*, ex quibus unum adscribemus:

G G F a G a a a
Linguam refrenans temperet,
a ♮ G ♮ c ♮ c d
Ne litis horror insonet,
c d c d e c a G
Visum fovendo contegat,
a c ♮ c a F GG
Ne vanitates hauriat (3).

Haec fere sunt, quae de Gregorio ejusque Musica memoratu digna videbantur. Magna Gregorii laus esse videtur, quod, post tot secula, ejus institutiones adhuc in Ecclesia reservatae sunt; et ipse Roussavius, qui cantum Gregorianum non amabat, tamen non potest quin ei hanc laudem tribuat: » *Ce chant, tel qu'il subsiste encore* » *aujourd'hui est un reste bien defiguré, mais bien précieux de l'ancienne musique* » *grecque, la quelle, après avoir passé par les mains des barbares, n'a pu perdre* » *encore toutes ses premières beautés: il lui en reste assez pour être de beaucoup* » *préferable, même dans l'état où il est actuellement, et pour l'usage au quel il est* » *destiné, à ces musiques effeminées et theàtrales, ou maussades et plates, qu'on y* » *substitue en quelques églises, sans gravité, sans goût, sans convenance, et sans res-* » *pect*

(1) *Carm.* L. III. Od. 11. vs. 3, 4. (2) *Orig.* L. III. c. 21.
(3) T. II. p. 181. seqq.

„pect pour le lieu, qu'on ose ainsi profaner (1)." Medio aevo Gregorium maximi ob cantum aestimaverunt, adeo quidem ut in multis Ecclesiis hymnus in laudem ejus caneretur (2).

§. 3.

De Cantuum forma post Gregorium Magnum.

Eadem fere forma erat cantuum Ecclesiasticorum post Gregorium, quam prima Ecclesiae aetate viguisse indicavimus; nonnulla tamen postea in ea mutata sunt, vel plane nova instituta.

Post Gregorium discrimen ortum esse videtur inter verbum *Antiphonam* et *Antiphonum* (ἀντιφωνὴν et ἀντίφωνον), ita ut *Antiphonus* non significaret versum quemdam, ante psalmum vel hymnum cantatum, et ad finem uniuscujusque strophae repetitum; sed psalmum ipsum, cujus singulae strophae a duabus chori partibus alternatim canebantur (3). Cantus Responsorius etiam mansit medio aevo; sed antea quidem unus tantum versum quendam praecinebat, respondente Choro, nunc vero interdum duo vel tres simul praecinebant, *choro in plurimis*, ut ait Rabanus Maurus, *respondente* (4).

E responsorio ortus videtur cantus ille, cui nomen *Tractus*, ita nominatus, quia melodia ejus tractim et moderate procedere solet (5). In eo unus tantum canebat, nullo respondente. Canebatur maxime in jejuniis et festis funebribus, quum ejus indoles apta esset ad tristes excitandos affectus (6).

§. 4.

De propagatione cantus Gregoriani in Occidente.

Gregorius dum vixit cantum suum per plurimas regiones propagari vidit. Ipse enim Augustinum quemdam cum quadraginta monachis in Brittanniam misit, ut religionem Christianam incolis praedicarent; hi in itinere hic et illic remorati et per Occidentem dispersi, barbaros magno studio et felici successu Romanam institutionem do-

(1) *Dictionnaire de Musique* in voc. *Plain Chant.*
(2) Gerbertus, *de Cant. et Mus.* T. I. p. 250.
(3) Gerbertus l. l. T. I. p. 370. seqq.
(4) *de Inst. Cleric.* Lib. II. cap. 51.
(5) Cf. du Cange in Glossario in voce *Tractus.*
(6) Cf. Rousseau *Dict. de Mus.* in voce *Trait.*

docuerunt (1). Deinde, cum anno 597. advenissent in Brittanniam, ubi tunc temporis in regione Cantia Edilbertus regnabat, colloquium a rege precati, eoque concesso, hora statuta conveniebant, »*non daemonica*," ut ait Beda, »*sed divina virtute praediti, »crucem pro vexillo ferentes argenteam, et imaginem Dei salvatoris in tabula depic- »tam, letaniasque canentes, pro sua simul et eorum propter quos et ad quos »venerant salute aeterna Domino supplicantes.*" His rebus commotus rex iis in civitate Dorovernensi, (quae regni totius caput erat,) manere et religionem palam docere consessit (2). Ab eo inde tempore in Anglia studium cantus Gregoriani maxime floruit. Prae aliis Joannes, Archicantor Ecclesiae Sancti Petri, Sec. VII. ibi studuit, ut Gregorii institutiones integrae servarentur; ac tanta fama erat de ejus peritia canendi, ut ex omnibus fere monasteriis ad eum audiendum, qui cantandi essent periti, confluerent (3). Eodem seculo in Cantia Acca Episcopus cantorem egregium Mabam nomine, qui a successoribus discipulorum in Cantiâ Papae Gregorii fuerat cantum edoctus, ad se suosque instituendos accivit, ac per annos duodecim retinuit, ut et ea, quae illi non noverant carmina Ecclesiastica doceret et ea, quae quondam cognita, longo usu vel negligentia obsolescere coeperant, hujus doctrina ad antiquam revocarentur conditionem. Nam et ipse Acca Episcopus cantor fuit peritissimus, teste Beda (4). Postea in Anglia vixit Benedictus, Episcopus Eboraci, item egregius Gregoriani cantus fautor, qui ipse eum Romae didicerat, ac deinde in monasterio Weremouthio scholam cantoribus condidit: hujus autem Beda, jam saepe a me laudatus, discipulus fuit, qui praeter historiam, cum multa alia, tum etiam de Musica theoretica scripsit (5).

Omnes autem memorati illi viri cantum Gregorianum in Angliae Ecclesia ita stabiliverunt, ut clerici laicique ne minimam quidem mutationem in eo paterentur, atque non raro tumultus orti sint in eos, qui alios vel mutatos cantus excogitassent (6). Omnino medio aevo in Brittannia maximum Musicae studium vigebat. Seculo IX. regnante Alfrido, qui et ipse Musicus praeclarus fuit, in Academia Oxoniensi publice Musica doceri coepit. Primus autem artis in ea doctor fuit Monachus Joannes, e Galliâ arcessitus, ut hoc munere fungeretur. —

Seculo VIII. primum a Pipino cantus Romanus in Galliam introductus est, quanquam summis difficultatibus, quum incolae quam maxime suum proprium cantum amarent, qui Gallicanus dicitur et simplicior fuisse videtur Gregoriano, adeo ut exiguo flexu vocis ca-

(1) Joann. Diacon. *in vita* Gregorii, L. II c. 8.
(2) Beda, Lib. I. *Hist. Eccles. Gentis Angl.* c. 23 — 26.
(3) Beda l. l. L. IV c. 18. (4) l. l. L. V. c. 21.
(5) Forkel. *Allgem. Gesch.* T. II. pag. 202. (6) Forkel. l. l.

caneretur (1), et quodammodo similis esset Ambrosiano. Pipinus a Papa Paulo cantores petivit et accepit. Misit enim Paulus Simeonem, praeclarum cantorem; hic tamen per breve tempus in Gallia versatus, revocatus est, cum Romae Primicerius scholae mortuus esset, qua re institutio cantus Romani imperfecta relicta est, usque ad Carolum Magnum, qui maximus et perfectus ejus fautor fuit, cuique revera cantus Gregoriani propagatio per omnem Occidentem debetur. — Quum Carolus ad regnum pervenisset, ea, quae pater Pipinus aggressus erat, maxima cura ac diligentia perfecit. Primum autem duos monachos Romam misit, ut authenticum cantum Gregorianum addiscerent, et deinde in Gallia docerent. Hi vero quum rediissent minusque periti viderentur, quam par erat, ipse Carolus Romam adiit, Gallicos secum ducens Cleros; qui quum dicerent ipsum cantum Romanum corruptum esse, Romanisque autem cantoribus Gallicis et Carolo e contrario Antiphonarium authenticum ostendentibus, Imperator rogasse dicitur: »*Quid inter rivum et fontem limpidiorem aquam* »*conservare soleret?*" his autem respondentibus: »*fontem.*" »*Ergo et nos,*" inquit Carolus, »*qui de rivo corruptam lympham usque hactenus bibimus, ad perennis* »*fontis, necesse est, fluenta principalia recurramus.*" Itaque duos suorum Clericorum, papa Adriano, Romae reliquit, quibus tandem satis eleganter instructis, Metensem metropolim ad suavitatem cantus authentici revocavit, et canendi rationem per totam Galliam emendavit. Sequenti vero tempore, cum iterum cantus in Gallicanis Ecclesiis a Romana institutione discreparet et Carolus vidisset unamquamque fere suum sibi proprium cantum habere, denuo ad fontem adiit, et a Papa Adriano duos cantores accepit (2) cum Antiphonario ab ipso Gregorio scripto et notis praedito. Alterum cantorem misit in urbem Metensem, alterum Suessiones (Soissons), ubi scholas dirigerent (3). Plures Carolus scholas condidit quum totius fere Europae Imperator factus esset; in urbe Senone (Sens), Aurelianis, Parisiis. In Germania autem optima erat schola Fuldae, in qua postea, ab anno 813, Rabanus Maurus cantus sacri doctor fuit; praeclaros ille habuit discipulos, in quibus nominatur Joannes Monachus, qui primus Germanorum melodias composuit (4). Praeter scholam hanc memoratam Carolus in Germania alias condidit, Paderbornae, Moguntiae alibique. Deinde etiam jussit, in omnibus regionibus Episcopos et Abbates in monasteriis scholas instituere, in quibus inprimis cantus Gregorianus doceretur; quo factum est, ut per breve tempus omnibus locis pervulgaretur.

Ad hoc usque tempus Ambrosii quoque cantus quibusdam in Ecclesiis manserat, prae-

(1) Gerbertus *de Cant. et Mus.* T. I. 263.

(2) Joann. Diacon. *in Vita* Greg. L. II. c. 9.

(3) Forkel. l. l. T. II. p. 208.

(4) Trithemii vita Rab. Mauri.

praesertim in Mediolanensi, ubi Clerici officium Ambrosianum, primum in hac civitate institutum, quam maximi aestimabant, ob eamque rem pro Gregoriano minus dimittere volebant, quamquam Carolus eos, suasu Adriani, minis et suppliciis per omnes regiones vexabat, libros ad Ambrosianum officium pertinentes comburens, ut ita in omnibus Ecclesiis unice cantus Gregorianus audiretur. Guilielmus Durandus, Mimatensis Episcopus, satis singularem narrationem tradidit, quomodo in Ecclesia Mediolanensi tamen Ambrosianum officium servatum sit. Concilium nimirum hac de re convocatum esse narrat, a S. Eugenio, omniumque Patrum in eo sententiam fuisse, missalia Ambrosianum et Gregorianum super altari sancti Petri Apostoli ponenda esse, plurium Episcoporum sigillis munita, et fores Ecclesiae claudendas; ipsis autem per totam noctem orationi insistendum, ut Dominus per aliquod signum indicaret, utrum ab Ecclesia servari mallet: sic factum esse. Mane igitur cum Ecclesiam intrarent, utrumque missale super altari apertum eos invenisse, vel ut alii affirmant, missale Gregorianum penitus dissolutum, et huc illuc dispersum; Ambrosianum vero solummodo apertum super altari, in eodem loco ubi positum fuerat. Quo signo edocti esse dicuntur, divinitus Gregorianum officium per totum terrarum orbem dispergi, Ambrosianum vero in Mediolanensi Ecclesia observari debere. Haec Durandus (1); at utrum revera tale quid factum sit, an fama tantum talis miraculi per piam fraudem divulgata, non difficile dictu videtur. Dubitari tamen nullo modo potest, quin cantus Ambrosianus revera per multa secula unice in Mediolanensi Ecclesia servatus fuerit, quod ipse Durandus, Mabillonius aliique testati sunt (2); quamquam Gregorii officium ubique a Carolo pervulgatum est.

§. 5.

De populo e communi concentu excluso et Cantus sacri vitiis medio aevo.

Ex iis, quae de cantu Gregoriano ejusque fautoribus annotavimus, perspicere licet, studium Musicae sacrae omnino medio aevo floruisse, et hac re quodammodo fere cum eo in gratiam rediremus, nisi etiam cum dolore animadverteremus sensim paullatimque optimas quidem institutiones corruptas esse, hominesque ut solent, in his quoque auream mediocritatem non servasse, sed statim a vero scopo delapsos, cantum Ecclesiasticum, inaniter nimis ornatum, non solum in laudem Divinam, sed etiam exsecrabili superbia in suum proprium honorem usurpasse.

Primum quod nobis occurrit et tristitia afficit, (praesertim quum idem malum adhuc in

(1) *Rationale divinorum officiorum*, L. V. c. 2.

(2) Cf. Gerbertus, *de Cant. et Mus.* T. I. p. 256 seq.

in Ecclesiae Christianae maxima parte mansisse videamus) est populus e communi laudis Divinae celebratione exclusus. Iidem viri enim, qui maximo studio ubique scholas condidere, ut quam optimos peritissimosque cantores in Ecclesiis haberent, nullam omnino curam gesserunt, ut ipse populus etiam harum institutionum utilitate frueretur. Non mirum igitur est, istas multitudinis voces incultas cum cantorum sonis jucundis conjunctas, Musicae peritorum aures offendisse, et Ecclesiae principes, qui cantui sacro tantopere studerent, statuisse, ut isti cantus perturbationi finis imponeretur. Itaque non amplius unicuique Christiano licebat, canendo preces suas Deo et Servatori effundere, vel laudem Divinam ex intimo corde, propter beneficia accepta celebrare; sed silentio nunc unumquemque cantores audire oportebat, qui suam non raro magis laudem quaerebant, nimia arte et vano ornatu canentes, quam Dei honorem auditorumque pietatis incitationem. Carmina etiam sacra, lingua Latina composita, a plurimis sequenti tempore non intelligebantur, adeo ut multitudo inanes tantum sonos exciperet, quorum sensus igitur nemini utilitatem afferre posset. Fatendum quidem est, nonnullos fuisse qui lingua vernacula hymnos composuerint, ut S. Adelbertum et S. Methodium lingua Sclavonica, Eccardum Germanica et alios paucos (1), sed nequaquam universe hoc factum est.

Praeterea in ipsum cantum postea nonnulla irrepsere, quae si non ridicula, certe inepta et inania censebis; ex iis vero prae omnibus nominandum est *neuma* vel *pneuma*, quod quasi accumulatio artificiosorum sonorum erat, quo cantores plerumque finem hymnorum et psalmorum ornari putabant. Utebantur eo etiam in vocabulis quorum sensus quandam jubilationem, ut ita dicam, poscebat, v. c. in vocibus *gloria*, *hallelujah*, *seculorum secula*, aliisque, in quibus vocales praecipue *a* et *e* cantoribus occasionem praebebant ostendendi suam artem et flexibilem vocem. Non raro ejusmodi voces ridiculo modo protrahebant, ita ut e. g. pro *hallelujah* canerent: *hallelu-jah-ha-ha-ba-ha*, unde vox illa per jocum saepe *hallelu-jah-baha* nominabatur (2).

Nec minus ineptus videtur ille mos qui posterioribus medii aevi seculis invaluit, quod inter lectiones Euangeliorum, aliorumque Sacrae Scripturae librorum, quidam versus vicissim canerentur, qui *tropi* vel *ornaturae* vocabantur; quum v. c. lector, magis fere canens quam legens, »*Lectio Actuum Apostolorum*" dixisset, statim cantorum Chorus eum excipiebat canens: »*vernante sortia sanctorum trophea in coelis regia*" quum autem lector procederet: »*In diebus illis*," iterum cantores: »*facta ascensionis nova solemnia*," et sic porro (3). Difficile creditu est, auditores aliquid hujusmodi lectionis intelle-

(1) Gerb. *de Cant.* etc. T. II. p. 24 seqq. et Forkel. l. l. T. II. p. 332.

(2) Vid. Carpentier in *Supplem. ad Gloss.* du Cangii, in voce *Allelujah.*

(3) Forkel l. l. T. II. p. 192.

lexisse, sed tempore eo, tantis et tam densis tenebris obruto, hoc certe minoris pretii aestimabatur, sicut etiam in hodierna Romano-Catholica Ecclesia. Tropi vero proprie, Gregorii aetate, aliud genus cantuum significabant, ut Durandus tradidit: „*In quibusdam Ecclesiis tropi dicuntur pro psalmis, ex institutione* Gregorii *Papae ad majus gaudium de* Christi *adventu repraesentandum. Est autem proprie tropus quidam versiculus, qui in praecipuis festivitatibus cantatur immediate ante introïtum, quasi quoddam praeambulum et continuatio ipsius introïtus: ut v. g. in festo Nativitatis ante introïtum illum: Puer natus est etc. praecedit tropus iste: Ecce adest de quo prophetae cecinerunt, dicentes: Puer natus est etc.* (1).

Praeter tales nugas aliis rebus etiam medii aevi Christianos studuisse videmus, quas cum audimus, quis risu abstineat? Cuinam enim e nostris aequalibus Protestantibus non ludibrio esset si, non sine magno vocis flexu, sed elegantissimis intervallis, totum librum Jonae prophetae, aut in nativitate Jesu Christi, initium Matthaei Euangelii: Abrahamus *genuit* Isaäcum, Isaäcus *genuit* Jacobum etc. usque ad finem, cani audiret. Veteres autem revera hoc fecisse testatur ipse liber antiquus generationis notis musicis instructus, quem Gerbertus exhibet (2). Seculo XV etiam eundem librum canebant in Ecclesia, a Jodoco Pratensi melodiae aptatum, cujus exemplar invenimus a Glareano servatum (3).

Haec autem sufficiant, quibus doceamur, ut ab iisdem vitiis in cantu sacro caveamus.

§. 6.

De Instrumentorum usu, medio aevo.

Priusquam ad tertium nostrae historiae caput progrediamur, pauca quaedam de instrumentorum musicorum usu, medii aevi in Ecclesia, dicenda videntur, maxime de eo, quod sua natura quasi ad cultum divinum destinatum est, nempe de organo.

Vocabulum *organon*, sive *organum* antiquis temporibus non solum significabat illud instrumentum quod hodie apud nos, sed omnino eo nomine omnia instrumenta nuncupabantur, quae spiritu inflata sonum edunt. Hanc ob rem igitur Isidorus partem secundam Musicae *organicam* nominat, quae ex flatu consistit: „*et organum*," inquit, „*vocabulum est generale vasorum omnium musicorum*" (4). Posteriori vero tempore hoc nomen proprium factum est illi instrumento, quod hodieque ita appellamus. Quomo-

(1) *Ration. divin. off.* L. IV. c. 5. (Refutat tamen Durandi sententiam de Gregorio M. troporum auctore J. Bona, *Rer. Lit.* L. II. Cap. III. N. III.) (2) l. l. T. I. p. 522.
(3) *Dodec.* p. 376 seqq. (4) *Originum* L. III. c. XVIII et XX.

modo autem antiquissimis temporibus instrumenti istius structura fuerit, pro certo dici non potest; sed medio aevo, de quo nunc sermo est, constat duas organorum species fuisse, alteram *hydraulicorum*, quae ut nomen indicat, aquae vi sonum edebant; alteram *pneumaticorum*, cujus generis et nostra sunt organa. Hydraulicorum inventionem Tertullianus Archimedi tribuit (1) et Is. Vossius (2) e Cassiodoro demonstrat, eorum usum una fere cum Romano imperio interiisse; quanquam apud Graecos diutius reservatus sit. In annalibus enim Francicis cujusdam Anonymi, dicitur, anno 826, Georgius seu potius Gregorius quidam Venetus, Ludovico Pio Aquisgrani organum construxisse hydraulicum, idemque ad morem Graecorum, ut Aimonius et alii ejusdem seculi scriptores indicant (3). Idem Vossius judicavit organa hydraulica ob aequalem flatum, aquae beneficio, meliorem fortioremque sonum edidisse. Quam ob causam tamen posteriori aevo pro hydraulicis pneumatica in usum venerint, dicere non ausim; sed revera hoc accidit.

Fuerunt qui a Papa Vitaliano organorum usum in cantu Ecclesiastico institutum esse dicerent, ut ex. gr.: Platina in vita Vitaliani I, »*at* Vitalianus *cultui* » *divino intentus*, *et regulam Ecclesiasticam composuit*, *et cantum ordinavit*, *ad*» *hibitis ad consonantiam*, *ut quidam volunt*, *organis*." Quod tamen Gerbertus refutat (4), neque minus Forkelus (5), qui bene animadverterunt hic etiam vocabulum *organum* pro omni instrumento organico accipi posse. Haud dubium vero est quin seculo VIII organa vera in Occidente cognita fuerint. Constantinus enim Copronymus anno 756 Pipino regi, praeter alia munera, organa etiam misit, quae in Gallia prima fuerunt (6). Tempore Caroli Magni in templo Aquisgrani organum fuit, quod a scriptoribus tanquam splendidissimum describitur. Eodem vergente seculo, permagnum organum fuisse dicitur in civitate Wintoniensi, cujus structura talis erat, ut 70 viris opus esset, qui omnibus viribus intentis ejus folles 26 moverent; neque tamen fistulae numerum 400 excedebant (7). Non immerito igitur animadverterunt, vix intelligi posse, quomodo ad tam exiguum fistularum numerum 70 viris opus fuerit, quum nostro tempore folles maximorum organorum, quae duobus vel tribus millibus fistularum instructa sunt, ab uno tantum viro facile moveri possint; sed continuo labore et cura, sicut omnia, etiam organa perfectiora facta sunt.

Quanquam organis medio aevo sensim paulatimque major fistularum numerus additus est, ambitus tamen sonorum in iis non latus fuisse videtur, quum veteres inprimis stu-

(1) *De Anima* cap. 14. (2) *De Poematum cantu et viribus Rythmi* p. 105.
(3) Idem l. l. p. 105 seqq. (4) *De Cantu* etc. T. II. p. 141. (5) *All. Gesch.* T. II. p. 356.
(6) Eginhardus *in vita* Pipini et Marianus Scotus apud Forkelum l. l. II. p. 357. et Bingham. l. l. T. III. 276 qui omnino de organis legi meretur. (7) Forkel. T. II. p. 365 seq.

studuerint, ut fortem sonum haberent, eaque inde tali modo facta sint, ut plures fistulae unum tantum sonum ederent.

Mirum igitur non est a quibusdam clericis usum organorum in Ecclesia repudiatum esse propter sonum justo fortiorem, qui facile cantorum vocem superaret. Fuerunt fortasse alii, qui timerent ne Ecclesia instrumentis utens videretur *judaizare*. In multis tamen templis organa fabricata sunt, quae maxime diebus festis, una cum cantorum vocibus, neque sine maxima populi delectatione, audiebantur. Aliorum instrumentorum hic et illic quidem mentio facta est, qua constat eorum quaedam genera non plane in Ecclesia incognita fuisse. Seculo IX v. c. nonnulli Ecclesiae principes usum tibiarum, cithararum aliorumque instrumentorum vetuerunt, quod certe non fecissent, nisi in cantu sacro usurpata fuissent. Seculo X in monasteriis quidem ars canendi ad varia instrumenta publice docebatur. In primis autem in monasterio S. Galli monachus quidam Tutilo celeberrimus fuit, qui in omnium genere fidium et fistularum prae omnibus excelluit, et ipse pulcherrimas cantilenas composuit (1).

CAPUT TERTIUM,

A GUIDONE ARETINO USQUE AD REFORMATIONEM.

§. 1.

Guido Aretinus.

Tertium historiae cantus sacri in Ecclesia Christiana caput ordiamur a commemorando celeberrimo Musicae fautore et emendatore Guidone Aretino, Monacho in monasterio Pomposiano, seculo XI ineunte, cujus nomen patriam (Aressam) indicat. Non mirum videtur iis temporibus, quibus omnia densa quasi inscitiae caligine obruta erant, cum aliis doctrinis artibusque Musicam quoque fere incultam jacuisse. Certe non minus quidem, ut vidimus, quam antea, medio aevo in Ecclesia canebatur, sed ipse cantus tamen eadem mala horum temporum atque aliae omnes doctrinae artesque sensit. In pri-

(1) Forkel, *All. Gesch.* T. II. p. 377.

primis autem Musicae principia et initia ignota erant cantoribus, qui dicebantur, et musicis; quae inscitia originem ducebat ex eo, quod omnia veterum musicorum scripta intacta jacebant; et institutiones Gregorii aliorumque aut exstinctae, aut omnino corruptae erant. Forma illa una eademque cantus sacri, quam Carolus Magnus aliique maxima cura per universam fere Ecclesiam stabiliverant, pedetentim dissoluta est, ita ut in singulis paene scholis ac monasteriis, singularis ratio canendi et Musicae exstiterit. Gregorii enim Antiphonarium non amplius unice in usu erat, sed aliorum quoque melodiae et carmina usurpabantur, ejusdemque notae musicae aliis cedebant, cum plerumque unusquisque, melodias componens, suis signis uteretur. Qua re factum est, ut cantores, qui in immensa notarum multitudine, saepe ne simplicissimas quidem cognovissent, difficillime cantilenas discerent. Hac re permoti nonnulli, majore quam alii ingenio praediti, summo opere et cura conati sunt Musicae miserae conditioni succurrere, et modum Divinae laudis cantu celebrandae, per totam Ecclesiam emendare. Horum virorum princeps Guido ille Aretinus fuit, jam supra a me laudatus, qui, quanquam, ut Is. Vossius animadvertit (1), multa ei falso tribuuntur, certe tamen praeclare de Musica sacra meritus est.

Exstat hodie Epistola ipsius Guidonis, Michaëli Monacho cuidam S. Mariae in monasterio Pomposiano scripta, quam Baronius in Annalibus Ecclesiasticis exhibet (2). Initio hujus Epistolae scriptor queritur de quorundam invidia, qui aegre ferebant eum aliis Musicis peritiorem esse atque nova nonnulla invenisse: » *quare*," inquit, » *simillimos nos quidem dico artifici illi, qui cum* Augusto *Caesari incomparabilem et cunctis inauditum seculis thesaurum, flexibile videlicet vitrum offerret (quia aliquid supra homines potuit, ideoque aliquid super dominos promereri se credidit), pessima sorte jussus est occidi: ne, si, ut est mirabile vitrum, posset esse durabile, regius omnis thesaurus, qui de diversis erat metallis, fieret extemplo vilis* etc." Invidia autem illa fratrum ipsum revera coëgit ut monasterium relinqueret, ubi scholam habuisse videtur; in laudata Epistola enim dicit se Michaëlem aliosque artem docuisse maximeque studuisse, ut celerius et melius quam alii magistri discipulos suos cantus peritissimos redderet. Ipse etiam in eo gloriatur, quod, qui adhuc vix decennio imperfectam cantandi peritiam consequi potuissent, sua disciplina unius anni spatio aut ad summum biennio, boni cantores fierent. Non miramur igitur Guidonem, fama ejus artis pervulgata, a Papa Benedicto VIII Romam vocatum esse, ut ibi peritiam suam ostenderet; quod eadem in Epistola narravit, addiditque: » *Pontificem multo suo gratulatum adventu, multa colloquentem*

(1) *De Poematum* etc. p. 90.

(2) Ad Annum 1022. N. XXI — XXIII.

» *tem et diversa perquirentem, suum, velut quoddam prodigium, saepe revolventem*
» *Antiphonarium praefixasque ruminantem regulas, non prius destitisse, aut de*
» *loco in quo sedebat abscessisse, donec unum versiculum, inauditum sibi, voti*
» *compos edisceret, et quod vix credebat in aliis, tam subito in se cognosceret."*
Postea tamen Guido in monasterium Pomposianum revocatus de Musica scripsit, ejusque operum princeps est liber, qui inscribitur *Micrologus*, quo nomine scriptores libros in speciem Epitomarum compositos, denominare solebant (1). In dedicatione hujus libri (dedicavit autem Theodaldo Episcopo Aretino, quo jubente scriptum edidit), quam idem Baronius suis Annalibus intexuit, explicat scriptor, quid operis sui consilium sit: » *offero,*" inquit, » *solertissimae Paternitati tuae, musicae artis regulas,*
» *quanto lucidius et brevius potui explicatas, Philosophorum neque eadem via ad*
» *plenum, neque eorundem insistendo vestigiis, id solum procurans, quod Eccle-*
» *siae opportunitati nostrisque subveniat parvulis*" etc. Porro indicat sua disciplina institutos pueros intra brevissimum sane unius mensis spatium versus et inauditos ante cantus, ita primo intuitu canere posse, ut mirandum plurimis spectaculum videretur, » *quod,*" inquit, » *tamen, qui non potest facere, nescio qua fronte se mu-*
» *sicum vel cantorem dicere auderet; maxime itaque dolui de nostris cantoribus,*
» *qui etsi centum annis in canendi studio perseverent, nunquam tamen vel mini-*
» *mam artem per se valent afferre*" etc. Dubitari fortasse possit an scriptor noster, de brevi temporis spatio disciplinae suae sufficiente haec dicens, nimis glorietur, quum hodie quamvis canendi ars haud dubie perfectior sit, portentum fere videretur, si uno mense puer primo adspectu disceret omnes cantilenas bene et apte canere; sed tamen animadvertendum est tempore Guidonis, melodias, quae nunquam enharmonicae vel chromaticae erant, non illis artificiosis sonorum flexionibus compositas fuisse, quibus nunc saepe cantores voces emittere debent.

In primis autem Guido studuit ut notas musicas simpliciores redderet et numero minores, sed ita tamen ut ad omnis generis melodias perspicue exprimendas sufficerent; recte enim omnis artis peritiae initium ab eo ducebat, quod discipuli melodias aptis signis scriptas facile ac celeriter legere possent. Eas igitur figuras excogitavit, quibus hodieque utimur, easdemque in lineis posuit numero quatuor vel quinque, clavibus quoque instructis (2).

Notas ipsas nominibus 7 propriis distinxit, *ut*, *re*, *mi* etc. quas syllabas ex initio Hymni in Joannem Baptistam, cantorum Patronum sumsit; ecce Hymnum:

UT

(1) Pagius ad l. l. Baronii. (2) Ruppe, *Theorie* etc. T. I. p. 8.

UT *queant laxis*
RE *sonare fibris*
MI *ra gestorum*
FA *muli tuorum*,
SOL *ve polluti*
LA *bii reatum*,
S *ancte* Joannes (1).

Praeterea etiam alia Guidoni multa tribuuntur, at perperam, ut ait Vossius, ea certe spectans, quae Kircherus dicit, Guidonem videlicet inventorem fuisse Musicae polyphonae et instrumentorum polyplectorum, uti sunt clavichordia similiaque (2), quam laudem tamen Forkelus aliique ei denegaverunt. Sed ex iis, quae attulimus, jam satis constat Guidonem non immerito tanquam fautorem et Musicae emendatorem laudari, praesertim quum ejus disciplina ante seculum XI finitum per totam fere Europam propagata fuerit; ad quam rem ipsius auctoris studium et cura multum contulit, qui non pauca itinera per complures extra Italiam regiones fecit, ut cantum sacrum in Ecclesiis et Monasteriis restitueret et emendaret (3).

§. 2.

De Francone *Musicae figuralis inventore.*

Non multum post Guidonis obitum iterum novum lumen in Musica ortum est, cujus radiis hodie etiam gaudemus. Sub finem videlicet seculi XI celeberrimus ille Franco floruit, qui aliquando Parisiensis nominatus est, sed revera Coloniensis fuit, ut ipse in compendio suo de Discantu indicavit, cujus initium: »*Ego* Franco *de* » *Colonia.*" Praeterea etiam aliis ex indiciis liquet eum in civitate Coloniensi scholasticum fuisse. Praeter libros Mathematicos multa de Musica scripsit, ex quibus constat scriptorem vere inventorem Musicae *figuratae* vel *mensuratae* fuisse.

In cantu plano, aut chorali, ut supra vidimus, metrum non invenitur, sed melodiae ejus eodem semper gressu procedunt. Franco autem primus sonos in plures partes ita divisit, ut certo harum partium numero mensura certa impleretur; unde haec Mu-

(1) Forkel, *All. Gesch.* T. II. p. 278. Ruppe, *Theorie* etc. T. I. p. 8. Fetis in Commentatione Praem. orn. *de Musicis Belgicis* in *Verhand. van de Vierde klasse van het Kon. Ned. Instituut*, 1829. p. 49. Syllaba Si tamen non a Guidone sed postea septimo octavae sono addita esse dicitur. Hujus hymni auctor esse fertur Paulus Winfridus, notarius Longobardorum regis Desiderii, amicus Caroli Magni. Cf. Rambach, *Anthologie* etc. T. I. p. 154.

(2) In *Musurgia* T. I. p. 215.

(3) Forkel T. II. p. 243 seqq.

Musicae species, quae metrum habet, *Mensurata* nominatur, vel *Figurata*, quia Franco diversas eas sonorum partes diversis figuris significavit. Ipse inventor hanc Musicam ita definivit: » *Musica mensurabilis est cantus longis brevibusque temporibus* » *mensuratus.*" » *Mensura*," inquit deinde, » *est habitudo quantitatem, longitudi-* » *nem et brevitatem cujuslibet cantus manifestans: Tempus est mensura tam vocis* » *prolatae quam ejus contrarii, scilicet vocis omissae, quae pausa communiter* » *appellatur* (1)." Haec inventio, ut certe unicuique manifestum est, qui pauca tantum hujus generis audierit, novam plane Musicam procreavit, quae cum Gregoriana vix comparari potest, et permultis prae illa gaudet emolumentis; ita quidem ut majori vi et quasi sublimiori spiritu praedita, aptiorem et largiorem facultatem habeat ad sensus quoslibet in animis humanis excitandos. Brevi autem post Franconem temporis spatio Musica figuralis vel mensurata ubique et inprimis per Brittanniam (2) propagata est.

Post Franconem de Musica figurali scripserunt Odingtonus, Robertus de Handlo, Marchettus Patavinus, et Joannes de Muris, qui, ineunte seculo XIV in Brittannia natus est, sed deinde Parisiis habitavit. Hic vir a quibusdam scriptoribus, in quibus est Bourdelotus (3), tanquam novae Musicae inventor traditur, sed ex iis, quae de Francone nobis innotuerunt, satis apparet hoc falsum esse. Inprimis vero Joannes de Muris studuit, ut Franconis disciplinam explicaret et ubicunque posset emendaret; atque huc opera ejus spectant, quorum indicem Forkelus exhibuit. — Seculo XV duo alii celebriores viri exstiterunt fautores Musicae figuralis, Joannes nempe Tinctor et Franchinus Gaforus, quibus multa de Musica scripta debentur. Gaforus, doctor Musicae in Academia Veronensi, non minus practicae quam theoreticae partis ejus peritus fuit, omnesque scriptores Graecos et Latinos de Musica perlegit, ut ex iis doctrinam suam augeret et expoliret (4).

§. 5.

De Harmonia (*Symphonia*).

Una fere cum Musica mensurata Harmonia, quam hodie ita vocamus, orta et perfecta est. Animadvertendum autem est vocabulum *harmonia*, ante seculum XVI semper veterem, i. e. *melodiae*, significationem servasse. Musici enim, ante hoc tempus, harmoniam, sicut et hodie solent, *contrapunctum* appellarunt: » *Contrapunctum*," ut ait Tinctor apud Forkelum (5), » *est cantus per positionem unius vocis con-*

(1) Forkel l. l. T. II. p. 393. (2) Idem l. l. p. 415.
(3) *Histoire de la Musique*, T. I. p. 16. (4) Forkel T. II. p. 440. (5) T. II. p. 448.

» *contra aliam punctuatim effectus.*" E recentioribus doctissimus nostras C. F. Ruppe harmoniam ita definivit: » *Harmonia* (contrapunctum) *est ars delectandi aures et » sensus excitandi consonantia variorum sonorum, qui uno eodemque tempore » audiuntur* (1)."

Jam antiqua lis est inter viros doctos, utrum Graecis et Romanis veteribus contrapunctum notum fuerit, necne. Ante Is. Vossium multi fuerunt, qui omnino hoc negarent, nec vero posteriore quoque tempore non multi fuerunt, qui dicerent veteres in choris suis symphoniam quidem plurium vocum instituisse, sed talem, qualem alternatim canentes efficiant. Vossius vero maxime talem dementiam, ut ait, indignatur, et multa affert, quibus satis probare videtur Graecis et Romanis revera contrapunctum nostrum notum fuisse (2). Sin autem testimonia, quae Vossius collegit, non haberemus, difficile tamen esset ad fidem, homines omnibus artibus excultos, quales Graeci fuerunt, et inprimis Musicae peritos, rei, quam ipsa natura in omnibus fidibus manifestam facit, inscios fuisse. Nonne enim nervo fortiter pulso, cuivis bene audienti auri omnia totius harmoniae intervalla audiuntur? Nonne ipsa natura sic perfectissimum contrapunctum docet (3)? Quae quum ita sint nonne permirum sane fuisset, si veteres artifices illam jucundissimam sonorum symphoniam ignorassent? Ita videtur sane. Neque tamen, si credamus veteres revera nostram harmoniam cognovisse, atque etiam in Musica adhibuisse, illico exinde sequitur, eam tam perfectam et artificiosam fuisse, quam hodie est, tum vero etiam postea apud Christianos inprimis, qui semper studebant ut cantus suus simplex esset et gentili dispar, in usu mansisse. Eodem enim modo, quo multae saepe res imperfectae, tempore obsoletae, ex usu recesserunt, postea tamen auctae et emendatae, denuo quasi inventae et acceptae sunt, eodem modo, inquam, et harmonia a veteribus inventa, postea autem in obscuro posita, vergente medio aevo iterum accepta et in lucem restituta, tanquam nova plane inventio haberi potuit. Hoc vero certum est contrapuncti, aut potius symphoniae, jam ante tempora Guidonis Aretini, vestigia inveniri, eamque deinde auctam et perfectam esse per secula XI, XII, XIII et sequentia.

In Guidonis scriptis nonnulla harmoniae vestigia, quanquam imperfectae, inveniuntur.

(1) De Harmony toch is de kunst, om door vereeniging van onderscheidene geluiden, welke men te gelijk en op hetzelfde oogenblik laat hooren, het gehoor te streelen, aandoeningen op te wekken en te treffen. *Theorie der Hedend. Muz.* D. II. p. 83. L. van Beethoven hanc definitionem dedit contrapuncti: *Es heiszt: Punct gegen Punct, weil solche Zeichen von unsern Voraltern, sonderlich im Choral-Gesange, statt denen heut zu Tags üblichen Noten gebraucht wurden; folglich Punct gegen Punct, Note gegen Note; in Lateinischer Sprache: punctum contra punctum, nota contra notam.* Cf. Beethovens *Studien* etc. p. 78.

(2) *De Poemat, Cant.* etc. p. 81 et 82. (3) Cf. Ruppe l. l. p. 84.

tur. Postea Franco eam perfectiorem reddidit; quem secuti sunt Marchettus Patavinus, de Muris, alii: donec tandem in patria nostra harmonia ad summum perfectionis fastigium pervenit. Operae pretium videtur hac de re paullo uberius exponere, ut etiam quantum in nobis est communi nostrae aetatis opinioni praejudicatae obstemus, qua plerique putant nostrae nationis ingenium ad Musicae studium minus aptum et esse et fuisse, quasi inter majores non praestantissimi et peritissimi artifices exstiterint.

Eo lubentius autem hac de re dicemus, non solum quod Belgici illi artifices in historia cantus sacri inprimis celebres sunt; sed etiam quod sic nobis occasio sese offert indicandi, naturam et ingenium ipsius nostrae nationis aliquando ad cantum et Musicam aptissimum fuisse, unde facile probatur ne hodie quidem hanc ingenii facultatem abesse, si videlicet ea instituantur, quibus colatur et promoveatur.

§. 4.

De Belgis bene de Musica meritis.

Laeto animo igitur hic tradimus, quae jam saepe laudatus Forkelus de Belgis hanc ad rem pertinentia dixit (1): » *Dass die Niederlande im sechzehnten Jahrhunderte » eine allgemeine musikalische Pflanzschule für ganz Europa waren, und alle Höfe » und ansehnliche Städte mit Musikern und Componisten versorgen konnten, eben » so, wie es ein Jahrhundert später von Italien aus geschah, ist völlig erwiesen, und » kann auf keine Weise bezweifelt werden. Auch dieser Umstand setzt eine lange » vorhergegangene Ausübung der Harmonie in diesem Lande voraus. Aber nicht » blosz im sechzehnten, sondern auch schon im funfzehnten Jahrhundert nahmen die » Grossen, und sogar in Italien, ihre Tonkünstler aus den Niederlanden.*"

Maxime autem L. Guicciardini (2) Belgas propter Musicae amorem et studium laudat: » *sunt*," inquit, » *deinde hi Belgae veri musicae artis antistites, quam et in» staurarunt videlicet, et ad summam evexerunt perfectionem. Est enim illa iis » adeo naturalis et velut congenita, ut et viri simul et foeminae summa non so» lum festivitate, sed et harmonia, ad numeros naturaliter canant. Cui ingeni» tae facultati addita postmodum arte, ea, ceu videmus in dies et audimus, tum » vivae, quod dicunt, vocis, tum Musicae instrumentalis edunt specimina, eum » concentum, ut in omnibus Christianorum principum aulis, merito foveantur, et » magni fiant.*" Adjecit etiam Guicciardini seriem longam, in qua permulti Belgici Musici, tum e septemtrionali, cum meridionali Belgii parte nominantur, unde h-

(1) *All. Gesch.* II. p. 479. (2) *Descriptio Belg Gen.* vers. Lat. ed. apud Blaeu, 1635. p. 56.

liquet scriptorem hanc laudem non solum meridionali Belgio tribuisse, sed etiam patriae nostrae. Ex omnibus autem Belgicis Musicis tres inprimis inclaruerunt non solum peritia harmoniae vel contrapuncti, sed etiam universae artis, neque minus compositis operibus musicis, quorum nonnulla adhuc exstant et auctorum ingenium celebrant.

Primus laudandus est Jacobus Obrecht vel Hobrecht, qui seculo XV floruit, et Erasmi in schola Ultrajectina Musicae praeceptor fuit, quod Glareanus ex ipso Erasmo acceptum tradidit. Hic enim praestantissimus scriptor, qui de duodecim modis egit, capite de modo Aeolio (1), » *quod*," inquit, » *ad copiam attinet et carminis majestatem* D. Erasmi *Roterodami*, *Praeceptoris nostri*, *atque adeo etiam nostro judicio*, *nulli secundus fuit* Jacobus Obrecht." Tum etiam alio loco: » *Hunc praeterea fama est tanta ingenii celeritate et inventionis copia viguisse*, *ut per unam noctem*, *egregiam*, *et quae doctis admirationi esset*, *missam componeret* (2)." Exstat hodie Obrechti quidam cantus, quinque vocibus cantandus (*Salve crux*), qui auctoris ingenio quam maximae laudi est. Inter discipulos ejus praeter Erasmum, etiam Antonius Vinea (van den Wijngaard) laudatur, itidem praeclarus Musicus et civis Ultrajectinus (3).

Eodem fere tempore quo Obrecht (videlicet circa annum 1465) floruit Joannes Okenheim vel Okeghem, Belga, qui ingenio excelluit praeclarissimo. Contrapuncti peritissimus fuit adeo quidem, ut Bachius temporis sui nominetur. Inprimis autem inclaruit inventione eorum cantuum, quos hodieque *Canones* vocamus; ad quos bene componendos magna Musicae et harmoniae peritia opus est. Glareanus opera ejus propter *inventionem* et ingenii *acrimoniam* laudat, narratque, » *eum καθολικα in cantu amasse*, *hoc est*, *cantiones instituere*, *quae multis cantarentur modis*, *ad cantorum propemodum arbitrium*, *ita tamen ut Harmoniae ac consonantiarum ratio nihilo secius observaretur* (4)," quae omnia Okeghemi ingenio et artis peritiae maximo sunt honori.

Clarus Okeghemi discipulus fuit Jodocus Pratensis vel Jusquinus a Prato, qui ab optimis historicis Belga nominatur, quanquam Germani et Galli non raro eum popularem sibi adsciverunt, hoc non parvum sibi honorem ducentes. Sed hodie universe Belgium ejus patriam fuisse acceptum est (5). Guicciardini etiam eum inter Belgicos musicos laudat, neque minus Glareanus, qui hoc de eo habet: » *Porro in magna ingeniorum turba*, *multo maxime*, *nisi affectu fallar*, *eminet ingenio*,

(1) *Dodecachordon*, T. I. L. III. p. 256.
(2) l. l. T. II. p. 456.
(3) Fetis in Comm. laud. p. 15.
(4) l. l. T. II. p. 454.
(5) Fetis in Comm. laud. p. 15.

» *nio, cura ac industria* Jodocus a Prato, *quem vulgus Belgica lingua, in* » *qua natus erat,* ὑποκοριστικῶς Jusquinum *vocat, quasi dicas* Jodoculum. *Cui* » *viro, si de duodecim modis ac vera ratione musica notitia contigisset ad nati-* » *vam illam indolem et ingenii, qua viguit, acrimoniam, nihil natura augustius in* » *hac arte, nihil magnificentius producere potuisset."*

Deinde eum Glareanus cum Virgilio comparat: » *Ut enim,"* ait, » Maro *na-* » *turae felicitate carmen rebus aequare est solitus, qaemadmodum res graveis* » *coacervatis spondeis ante oculos ponere, velocitatem meris dactylis exprimere,* » *suae cuique materiae apta ponere verba, denique nihil inepte moliri, ut de* » Homero *dixit* Flaccus; *ita hic noster* Jodocus *aliquando accelerantibus ac* » *praepetibus, ubi res postulat, notulis incedit, aliquando tardantibus rem phton-* » *gis intonat, et ut in summa dicamus, nihil unquam edidit quod non jucundum* » *auribus esset, quod ut ingeniosum docti non probarent, quod denique, etiamsi* » *minus eruditum videri poterat, non acceptum gratumque judicio audientibus* » *esset* (1). Praeterea multi scriptores, a Forkelo citati, Jodocum maxima laude tollunt, ex quo sine dubio liquet eum tempore suo super omnes Musicos excelluisse. Primum inter cantores Papae Sexti IV Romae fuit, postea vero Primarius (kapelmeester) Ludovici XII factus, quam maximi in aula hujus regis aestimatus est (2).

Haec autem nobis sufficiant de Musicae schola Belgica, quae aliquando toti Europae magistra fuit et viam ostendit, qua ad majora ars pervenerit (3). Nolim autem me alicui taedium peperisse, longius fortasse quam par esset, hac in re versatum. Redeamus nunc ad nostram rem, et videamus quinam novarum in Musica inventionum in cantum Ecclesiasticum effectus fuerit.

§. 5.

De nova Musica in Ecclesiam introducta.

Non statim nova Musica ubique pervulgata et accepta est, sed quo magis perfecta, eo celerius apud omnes artis peritos approbata; primum quidem, ut fieri solet, non pauci utique novam rem plane repudiarunt, tanquam ante inauditam adeoque non bonam. Nam revera plerisque hominibus res satis mira videretur necesse erat. Discrimen

(1) *Dodecachordon*, L. III. p. 362 et 363. (2) Ibid. l. l. p. 441.

(3) Plura si quis de Belgarum in Musicam meritis legere velit, adeat commentationes R. G. Kiesewetteri et F. J. Fetis de hac re. (Verhandelingen over de Vraag: *Welke verdiensten hebben zich de Nederlanders vooral in de* 14, 15 *en* 16 *eeuw in het vak der toonkunst* enz. Uitgegeven door de Vierde Klasse van het Kon. Ned. Inst. van Wetensch., Letterk. en Schoone Kunsten, 1829).

men enim inter Gregorianam et novam Musicam permagnum erat, adeo quidem ut nihil fere commune haberent. Quid autem, si nunquam plurium vocum symphoniam ad contrapuncti regulas ordinatam, nunquam cantum ad certam mensuram compositum audivisses, sed semper eodem gressu procedentes voces, unum tantum sonum edentes, veluti Gregorianus cantus sese habebat, nonne primum tale quid audiens omne aliud atque cantum putares? Et si in omnibus rebus difficile est nova et ante inaudita, etsi utilia, instituere et hominibus grata reddere, nonne tamen inprimis in Ecclesiasticis rebus difficillimum esse experientia docuit? Mirum igitur non est novam Musicam non statim ab universa Ecclesia acceptam esse, sed non nisi pedetentim in usum venisse. Post Franconem primum in Galliae civitate Senensi harmonia perfectior et mensura introducta sunt in cantum; seculo autem XIV per Germaniam, Brittanniam, Galliam et patriam nostram novae inventiones pervulgatae erant, in scholis tamen et monasteriis nondum universe docebantur, exceptis illis, quas reges sibi condiderant. At XV seculo jam Musica figuralis in multis Ecclesiis magnis usurpabatur atque etiam in scholis docebatur. In Germania hoc tempore talibus scholis excelluerunt civitates Augustana, Luneburgiana et Noribergensis, in qua medio seculo XV Musica sacra ita comparata erat, ut cantus mensuratus cum variorum instrumentorum symphonia audiretur (1). Universe tamen cantus Gregorianus usitatior mansit, et ne XVI quidem seculo nova ratio Musicae eum omnino repellere potuit. In plerisque enim scholis non minus cantus choralis docebatur, quam mensuratus, quam ob rem in nonnullis etiam praeceptores singulares constituti sunt, qui novam Musicam docerent; plures tamen ejusmodi scholae, in quibus utraque Musicae species exponebatur, conditae sunt post Lutheri Reformationem, qui et ipse non parvam operam dedit, ut cantus sacer recentioribus inventionibus ornaretur (2).

§. 6.

De instrumentorum usu Ecclesiastico.

Una cum ipsa Musica, instrumentorum quoque conditio plurimum emendata est, inprimis organorum, quae ante seculum XV imperfecta semper fuerant. Nondum praeclaram illam artem invenerant, qua in uno organo multa quasi instrumenta conjuncta sunt, quae singula suas voces habent, et omnia simul pulcherrimam symphoniam edere possunt. Antiqua, ut jam vidimus, organa multas quidem fistulas habebant, quarum uno in sono plures audiebantur, sed sec. XV primum artifices aliam ingressi sunt viam,

(1) Forkel *Allg. Gesch.* T. II. p. 706. (2) Ibid. p. 707.

viam, qua organa ad tantum perfectionis gradum evenerunt. Fistulas enim quae ejusdem specici sonos proferebant, conjunxerunt, et ab aliis discreverunt, ita ut diversum quasi instrumentum efficerent; ejusmodi fistularum conjunctiones organistae hodie *registros* nominant; illaque inventio sine dubio pulcherrima fuit, quae in ullo unquam instrumento facta est. Ipsae fistulae etiam majores factae sunt, adeo quidem ut jam seculo XV in nonnullis organis adessent, quae 32 — 16 pedum erant, et quum antea in Musica simpliciori organorum soni diatonici tantum essent, nunc et chromatici additi sunt, et plures octavae. In Italia circiter annum 1470 Berhardus quidam fuit Venetus, qui primus organa ita instruxit, ut organistae, quum antea manibus uterentur, nunc etiam pedum auxilio concentum graviorem reddere possent, cujus inventionis hodieque utilitate fruimur. His omnibus aucta et perfecta organa celeriter per omnes Europae regiones dispersa et ubique in Ecclesia accepta sunt (1).

De aliis instrumentis in Ecclesia usurpatis non multa invenimus, sed constat tamen non omnino eorum usum neglectum fuisse, quanquam a multis una cum Musica figurali repudiatus sit. Forkelus hoc inprimis factum esse putat propter imperfectam plurimorum instrumentorum conditionem (2); fortasse tamen et aliae causae fuerunt eaedemque, quae praecedentibus temporibus valuerunt, ut metus ne Musica sacra profanae nimis similis esset aliaeque ejusdemmodi.

§. 7.

De Musica sacra una cum universa sacrorum instauratione reformata.

Ultimo hoc nostrae cantus sacri historiae capite, non parvo sane cum gaudio animadvertimus, ipsam artem praeclarissimis inventionibus, iis seculis, quae Reformationi proxima fuere, auctam et perfectam fuisse; atque inde fortasse concluderemus cantum Ecclesiasticum, eo tempore, usque ad fastigium pulchritudinis et perfectionis pervenisse, adeo quidem ut Reformatoribus vitio verteremus, quod in sacrorum instauratione omnino fere cantum sacrum, qualis tunc in Ecclesia Romano-Catholica erat, repudiaverint, atque pro Musica perfectiore, simpliciorem et minus perfectam elegerint, ita ut pulcherrimas multorum saeculorum inventiones nihili aestimasse videantur. At quantum a vero aberraremus ita censentes! Quanquam enim ipsa ars pulcherrimis inventionibus gaudebat, atque tali conditione erat, ut omnino Divino, ad quod destinata erat, muneri satisfacere posset; ipsorum tamen hominum foeda superbia et misera temporum inscitia hoc prohibuerunt. Musici enim et cantores sua arte utebantur non ut Dei et Jesu Christi lau-

(1) Cf. Forkel l. l. T. II. p. 723 seqq. (2) Idem l. l. T. II. p. 735.

laudem Divinam celebrarent, et Christianorum animos sonorum sublimitate ad pietatem moverent, sed tantum ut inaniter peritiam suam doctrinamque ostenderent, aut auditoribus delectatione vana placerent; et, ut verbo dicam, omnes, odiosa levitate, arte abutebantur in Dei hominumque ingenii opprobrium. Recordemur tantum istorum ludorum, quos *mysteria* vocant, in quibus Musica haud parvas agebat partes, suaque etiam afferebat ad Dei sacrorumque hominum honorem dedecorandum. Quis autem ignorat ipsos Papas, omnibus frustratis conatibus ad Musicam sacram instaurandam, tandem vere mente agitasse, ut Musica omnino a Divino cultu amoveretur, melius ducentes Deum cantu non celebrari quam ipso cantu eum dedecorare. Quod consilium Marcellus II anno 1555 revera perfecisset, nisi honos Musicae sacrae restitutus esset egregiis conatibus juvenis cujusdam, qui postea maxime inclaruit, celeberrimi Prenestini (Palestrina). Hic enim interitum suae arti parari animadvertens, a Patre Sancto petiit, ut unam tantum a se recens compositam missam audiret, antequam decretum emitteret. Marcellus, quum missam audiisset, summa admiratione imbutus, et tali sane compositione animos ad pietatem excitari posse sentiens, mandatum retinuit, et Musicam in cultu sacro exerceri permisit, sperans, (nec injuria!) juvenem talis ingenii ejus conditioni maximam utilitatem allaturum esse (1).

Sic igitur tempore Reformationis, et ante eam, conditio Musicae, ut omnis omnino cultus sacri, quam pravissima fuit, donec tandem Divina providentia diem adesse voluit, quo lux veritatis ex densissima superstitionis mendaciique caligine denuo clara oriretur. Tunc temporis una cum universa omnium rituum ratione cantus Ecclesiasticus etiam, tum quod ad formam externam, tum ad internum Musices habitum attinet, mutatus et ad tantam simplicitatem perductus est, quantum vix unquam seculis praeteritis possederat.

Princeps quidem Reformatorum, M. Lutherus, qui et ipse praeclarus Musicus fuit, primum cantui sacro emendando studuit, et ad exemplum, ut videtur, Fratrum Moravicorum, vernacula lingua psalmos et hymnos composuit, qui a Christianis communi concentu in coetibus canebantur, et multum sane ad propagandam emendatam religionem contulerunt (2). E cantilenis, quas Lutherus composuit et melodiis adaptavit, adhuc nonnullae exstant et in psalteriis Lutheranorum inveniuntur v. c. ea, cujus initium est:

Ei-

(1) Doctissimus Gerbertus refutat hoc sub Marcello II factum esse, credens hanc rem tribuendam esse temporibus Pii IV; certum tamen est in Conc. Tridentino de Musica sacra abroganda actum fuisse, quamquam nonnulli in eo melius judicaverunt Gregorianum canendi modum in Ecclesia integrum restitui et servari. *De Cantu* etc. T. II. p. 231 seqq.

(2) J. van Iperen, *Kerkel. Hist. van het Psalmgezang*, D. I. bl. 85.

»*Eine feste Burg ist unser Gott* etc. (1).

M. Lutherus, quanquam in institutione Musicae sacrae longe a more Romano-Catholicorum recessit, non tamen tam severe sese omnibus institutis opposuit quam alii Reformatores. Sic v. c. choros et cantum figuralem in Ecclesia Reformatorum minime repudiavit, sed omnino studuit, ut Musicam sacram pulchriorem redderet. Forkelus in Historia (2), ipsius Lutheri epistolam exhibet, quam *Encomion Musices* vocat, eamque dicit in nullis editionibus operum Lutheri reperiri, sed servatam esse in libro anno 1544 et 1559 Strasburgi edito, Orationes Melanchtonis Latine conscriptas continente. Incertum est num Lutherus ipse hanc Epistolam Latina lingua scripserit, sed dicitur Vitebergae ad templi januas affixa fuisse, ut omnes eam legerent; quod si verum est, non credimus auctorem eam tali lingua conscripsisse, quae certo non omnibus nota esset. Jam initio Reformator venerabilis declarat sese non habere laudes satis dignas, quibus Musicam extollet; deinde disputat de Divina Musicae dote avibus concessa, quae tamen nullo modo cum humana voce comparari possit, cujusque pulchritudo omnium avium cantum superet. Loquitur porro de utilitate Musicae ejusque vi in animum hominis, additque humanam vocem, arte cultam et expolitam cumque aliis conjunctam, manifestare, quam Divinum donum Creator hominibus Musicam praestiterit. In fine autem prae omnibus juvenes adhortatur, ut Divinae illi arti studeant et caveant ne pravis cantilenis Musicam dedecorent. Scripta est haec Epistola Vitebergae an. 1538. Ex aliis etiam Lutheri operibus liquet eum quam maxime Musicam figuralem amasse, quae judicio ejus omnem aliam Musicam pulchritudine superet; ipse quoque curavit, ut pueris cantilenae darentur, quae 4 vocibus compositae essent, ut haberent, quo voci doctrinaeque Musicae studerent et religionem virtutesque addiscerent (3).

Jam anno 1526 Oecolampadius ejusque sectatores in Ecclesia Basileae communi concentu psalmos et alia carmina vernacula lingua canere coeperunt, quanquam civitatis magistratus Papalium suasu hoc prohibere conatus est. At nihilominus sensim paullatimque in cantu per totam Helvetiam aliasque etiam regiones patrii sermonis usus receptus est (4). Carolostadius vero et Zwinglius initio quidem magno studio omnino sese cantui Ecclesiastico opposuisse dicuntur, adeo ut Ecclesia Turicensis aliquamdiu cantu sacro caruerit. Zwinglius fertur aliquando Magistratui civitatis libellum obtulisse, quo ut Musica sacra abrogaretur petiit, eundemque canendo recitasse. Quum autem rogaretur, quare hoc tam absurde faceret: »*veluti*," inquit, »*absurdum hoc videtur, ita etiam est cum oratione ad Deum, si cum cantu et organo fiat* (5)." Dubita-

(1) Grosheim, *Chron. Vers.* etc. p. 32.
(2) l. l. p. 76.
(3) Forkel, *All. Ges.* T. II, 23.
(4) Van Iperen l. l. p. 89.
(5) Gerbertus, *de Cant.* T. II. p. 24. b.

mus autem verene hoc acciderit, quia ipse Zwinglius Musicae amans fuit et ejus asseclae non solum cantum sed etiam organa in Ecclesiam acceperunt. Calvinus etiam praeclare de concentu in Ecclesia meritus est, et ipse Davidicos Psalmos a Maroto et Beza in linguam vernaculam versos ad melodias aptari curavit (1). Hasce melodias, quae deinde a Belgis, Bohemis, Ungaris, Hispanis, Italis, et Germanis acceptae sunt, Claudius Gaudimellus, Musicus Parisiensis, composuit (2). Calvinus autem usui organorum et omnium instrumentorum sese opposuit (3) et cum omnibus Reformatoribus quam maxime studuit, ut cantus sacer simplicissimus esset, atque a cantu Romano-Catholicorum omnino diversus. Sed prae ceteris hoc studio excelluit Ecclesia Scotica sive Presbyteriana, quae semper operam dedit, ut sese a Papali Ecclesia distingueret, omniaque, quibus ei similis esse videretur, relinqueret. Regnante Elizabetha multae acresque lites de ritibus sacris ortae sunt, in quibus non minimas partes obtinuit controversia de cantu. Regina enim, quum proclivior esset ad externum in Religione splendorem, ceremoniis et cultui Papalium favebat, adeo quidem ut imagines, cruces, Musicam vocalem et instrumentalem retinere voluerit; quanquam qui religionem puriorem reddere cupiebant, et hanc ob rem Puritani nominabantur, vehementer sese his omnibus opposuerunt (4). Anno 1561 in Scotia primum librum de disciplina Ecclesiastica scripserunt J. Knox, Willock, Spotiswood, alii, quo libro statutum est, ut omnis splendor externus in Ecclesia omitteretur, non solum imagines et vestimenta clericorum, sed etiam ipsa organa (5). Prae ceteris autem duo viri principes Puritanorum Humpreys et Sampson usui Musicae et organorum sese opposuerunt scripto quodam, cujus argumentum Neal indicavit (6). Et revera in Ecclesia Puritanorum cantum sacrum simplicissimum reddiderunt, ita ut tota concio una caneret psalmum vel hymnum melodiae aptatum facillimae, more Gregoriano, qui communi concentui, eo tempore, quo populi voces incultae et indoctae erant, aptissimus videbatur. In patria nostra autem Ecclesia Protestantium, cujus initia in Brittannia facta esse constat, quaeque ad normam fere Ecclesiae Scoticae instituta est, has institutiones disciplinae Scoticae secuta est. Legimus enim Joannem van Utenhove, Gandavensem, propter religionem in Anglia exsulem, an. 1561 Psalmos lingua Belgica edidisse, quorum melodiae multae cum Marotianis conveniebant. Hac Psalmorum versione, ut nonnulli tradiderunt (7), aliquamdiu in Ecclesia exsulum Belgarum, quae tunc temporis in Anglia orta est, usi sunt, donec Joannes van

(1) Bayle, *Dict.* in voce Marot. (2) G. Voetius, *Politica Ecclesiastica*, Part. I. p. 524.
(3) Ibid. p. 561. (4) Neal, *Historia Puritanorum*, vers. Belg. T. I. p. 98.
(5) Neal, l. l. p. 120 et Schröckh. *Christliche Kirchengesch. seit der Ref.* T. II. p. 485.
(6) l. l. p. 136 et 137. (7) Broes, *Invloed van de Engelsche Kerk* enz. T. II. p. 179.

van Miggrode, princeps coetus Anglo-Belgici in civitate Colchesteri, Psalmos Dathenicos, quorum itidem in Anglia duas priores editiones curasse dicitur, in Ecclesiam suam introduxit. Eodem autem postea anno 1572 in patriam reduce, Psalmi Datheni, qui et ipsi melodiis Maroti adaptati erant, fortasse etiam hujus egregii viri opera et studio, per patriam nostram divulgati sunt, ita ut mox et in Anglo-Belgica et in patria Ecclesia universe accepti, et sicut in Ecclesia Presbyteriana, communi populi concentu, sine antiphonis, vel aliis ejusmodi ornamentis cantati sint (1).

Nostrates autem non minus quam ipsi Puritani usui organorum restiterunt, adeo quidem ut publice in Ecclesia vetarentur. Sic ex. gr. anno 1574 etiam in Synodo Dordracena art. 50 statutum est: » *quod ad cantum organorum in Ecclesia, censemus* » *omnino abrogandum esse, juxta doctrinam Pauli 1 Cor. XIV. 19, et quamvis* » *etiamnum in aliquibus ecclesiis dumtaxat in fine concionum, sub discessum po-* » *puli usurpetur, tamen potissimum facit ad obliviscendum eorum, quae audita,* » *verendumque quod posthac ad superstitionem abutetur, quemadmodum nunc ad* » *levitatem spectat.*" Et iterum anno 1578: » *usum organorum in Ecclesiis, maxime* » *ante concionem, non probamus. Ideoque censemus, ministros debere allaborare* » *ut quemadmodum pro tempore tolerantur, sic quam primum et quam commodis-* » *sime amoveantur.*" Seculo sequente etiam Cl. G. Voetius in *Politica Ecclesiastica*, singulare caput scripsit, quo sese usui organorum opposuit, multa argumenta afferens, quae ni fallor, hodie paucis satis gravia viderentur, ut organa ob ea amoverentur (2). — Minime tamen in malam partem interpretandum est, quod primis temporibus Reformatores et Ecclesiae principes tam acri studio organis restiterunt, nam profecto haud injuria magnus illis metus erat, ne eorum usus ansam daret Protestantibus denuo in abusum, ideoque in superstitionem et vanitatem redeundi, quum tam recens Religio ab iis purgata esset; fortasse etiam patria nostra aliaeque regiones tunc temporis non multos bene doctos et cultos organistas habebant; quo modo enim aliter intelligi potest argumentum Cl. Voetii, quo usum organorum oppugnat, dicens horum instrumentorum sonis auditorum animos non ad pios sensus excitari posse, sed contra in vanitatem duci. Non credimus profecto Voetium tale quid dicturum fuisse, si ante paucos tantum annos in civitate Amstelodamensi Brachthuserum vel Boersium vel horum virorum discipulum praeclarum Leemschotum, organistam Dordracensem, audivisset. Sequenti tempore autem ab omnibus fere Ecclesiis patriae nostrae accepta sunt organa, et hodie quoque omnium peregrinorum admirationem, tum magnitudine, cum sonorum dulcedine, excitant. Sed non statim organis in omnibus officiis

ciis

(1) Martinet, *Historie der Wereld*, D. IV. bl. 404.
(2) Part. I. Lib. II. Tract. II. Cap. III.

ciis sacris utebantur, sic v. c. seculo ante hoc proximo in multis Ecclesiis adhuc, tempore quo coena sacra celebrabatur, fistulae tegebantur, ita ut non solum non audirentur, sed ne viderentur quidem; cujus tegumenti et hodie in templis non raro vestigia videmus. Praeterea etiam in Hollandia, Zeelandia (1) aliisque patriae nostrae regionibus pagi multi sunt, quorum incolae nondum organa in templis ferunt, sed haec opinio fortasse sensim paulatimque evanescet, si ab Ecclesiae principibus major cantus sacri cura geretur.

(1) Cf. Ypey en Dermout, *Geschied. der Nederl. Herv. Kerk*, D. I. aanteek. bl. 240.

PARS

PARS ALTERA,

DE MUSICA SACRA IN ECCLESIA PROTESTANTIUM AD EXEMPLUM VETERUM CHRISTIANORUM EMENDANDA.

CAPUT PRIMUM,

DE MUSICA SACRA IN SCHOLIS DOCENDA.

§. 1.

Conditio hodierna Musicae sacrae in Ecclesia Protestantium.

Expositis iis, quae de ipsa cantus sacri historia primis Ecclesiae temporibus et ante ejus Reformationem, maxime memorabilia videbantur, nunc adeamus ad alteram nostrae Commentationis partem, et videamus quaenam ad exemplum veterum rituum in hodierno sacro Protestantium cantu emendanda, quaenam ex iis, quae post sacrorum instaurationem demta sunt, in eum reducenda videantur. Prius autem nonnulla dicemus de ipsa sacri cantus in nostra Ecclesia conditione.

Unicuique notum est, quomodo in Protestantium Ecclesia cani soleat. Vernacula lingua nostrum habemus psalterium, et hymnos cantilenasque a recentioribus poetis compositas; qui omnes in concionibus ab universa multitudine, praeeunte organo vel praecentore, canuntur. Melodiae horum carminum more Gregoriano, modis antiquis, compositae sunt et sine symphonia plurium vocum; ita ut omnes in iis eosdem et tempore aequales sonos edunt; feminae et pueri tamen, ipsa suarum vocum natura, altiorem octavam.

Nemo, ut credo, infitias ibit inter has cantilenas Ecclesiasticas quasdam esse pulcherrimas (1), non minus quod ad Musicam quam ad poeticam partem adtinet, neque facile quis diffiteri possit, earum multas aptissimas esse animis hominum ad pias sententias et cogitationes excitandis; sed tamen nemini mirum visum iri puto, si animadvertamus earumdem non paucas, nullo modo Divino huic proposito et officio comparatas esse, immo contrarium saepe effectum producere, praecipue misero modo, quo non

(1) v. c. Psal. 36, Cant. 29, 83, 96 aliae.

non raro a multitudine canuntur. Quis enim non indignatur, si inter eos, qui laudes Divinas in nostris Ecclesiis celebrare se putent, saepe exsecrabile certamen iniri videat, quo multi studeant ut prae aliis, fortiori stridore et ridiculo clamore audiantur, quanquam omnino artis imperiti sunt, nihilque habent, nisi fortiter tonantem vocem, quae impuris sonis aliorum cantum perturbat, atque animos a piis cogitationibus abstrahit (1). Omnino etiam in patria nostra populus cantilenas sacras non melius canit, quam profanas. Omnes fere, artis imperiti, melodias incultis vocibus exclamant, notas Musicas ignorantes, organo vel praecentori saepe non parentes, adeo ut piorum Dei reverentia tali cantu offendatur, nostrumque cor pudeat coeli terraeque Dominum, cujus ipsius verbum homines ad hymnos et laudationes exhortatur, tam indigno modo celebrari.

Sed non soli populo omnia vitia tribuenda sunt. Verum etiam ii, quos in sacro cantu duces esse decet, quique eo munere funguntur, rarissime sane, in nostra Ecclesia ad tale officium apti sunt; plerumque autem inscitia et imperitia ipsi multitudini pares sunt. Quales enim sunt nostri praecentores, qualesque organistae? nonne eorum plurimi sunt homines, qui nullomodo intelligant quam gravi munere fungantur, et omnino illa doctrina et peritia careant, quibus bonis organistis et praecentoribus opus est?

His vitiis inprimis Musica sacra in Ecclesia Protestantium inquinata esse videtur; alia plura suo loco ostendere conabimur.

§. 2.

De scholis Musicae sacrae condendis.

Nec sane metuo ne justo miseriorem Musicae sacrae conditionem in nostra Ecclesia depinxisse videar; in plurimis enim concionibus, unicuique notum esse credo, eam revera sese ita habere. Plerumque autem horum vitiorum culpa unice fere indoli et naturae ipsius populi tribuitur, quasi ejus natura minime Musices studio idonea sit. Quam falso tamen et immerito hoc fiat, nulla demonstratione egere videtur.

Historia enim docuit in patria nostra Musicam aliquando quam maxime floruisse, et hodie quoque experientia manifestat, nostrates nullo modo ad Divinam illam artem non aptos esse, sed contra, omnia, quae hic et illic instituta sunt, ut cantus popularis emendetur, satis frugibus abundant. Sic v. c. scholae in nonnullis civitatibus patriae nostrae, in quibus pueri infimi quidem ordinis cantum docentur, nonne haec jam hodie dulcissimam nobis spem praebent, fore ut intra non multos annos Musica popularis in his urbibus omnino reformata et emendata sit? Ex his igitur patet can-

(1) Cff. quae hac de re jam suo tempore dixit Vener. Clarisse, *Over de Koloss.* IV, 580.

cantum quoque sacrum in nostra Ecclesia emendari posse, si tantum ad ejus studium promovendum ea afferantur, quae in omnibus artibus, quarum studium florere cupimus, afferenda sunt, id est, si scholae condantur, in quibus ipsa ars doceatur.

In historia cantus sacri, jam primis seculis Christianae Religionis, in fidelium concionibus quosdam homines fuisse vidimus, qui ab Ecclesiae principibus populo praepositi erant, ut ejus voces in concentu ducerent. Ex eo autem liquet, cum Christianos primos magnam curam hujus partis cultus divini celebrandi gessisse, tum vero etiam jam id temporis Musicam inter eos doctam esse et scholas vel alia ejusmodi fuisse, quibus praecentores illi formarentur et instruerentur; cantores enim, ut memoravimus, jam primis Ecclesiae seculis singularem ordinem efficiebant, ad quem sine dubio non indocti admittebantur, sed certe non nisi bene culti et artis periti. Sequentibus vero temporibus Gregorium Papam magnas scholas condidisse tradidimus, in easque ex omni ordine pueros receptos esse, ut postea, artem edocti, inter cantores Ecclesiasticos annumerarentur. Eamdem autem Musicae sacrae docendae curam per omnem fere historiam animadvertimus; semper Papae, Episcopi, Reges fuere, qui in singulis Christianorum societatibus et monasteriis scholas musicas instituerint, atque ita praeclarum exemplum reliquerint, quo posteros exhortati sunt, ut sua vestigia premerent. Sed eodem etiam exemplo ostenderunt quaenam in hac re nobis vitanda sint. Quum enim Gregorius aliique summa cura niterentur, ut cantores quam peritissimos redderent, populi totius tamen instruendi nullam curam gesserunt, itaque omnes, ut in historia annotavimus, praeter ipsum cantorum ordinem, e cantu sacro exclusi sunt, ne inculti cultiorum Musicam perturbarent. His igitur docemur in emendando cantu Ecclesiastico universalem instructionem totorum coetuum adhibendam esse, ne in eamdam calamitatem delabamur. Sponte vero patet eos, qui praecentorum, organistarum, aliisque ejusmodi muneribus fungi debeant, majori doctrina Musicae egere, quam ipsum populum, ideoque talibus artificibus alias scholas separatim esse condendas.

§. 3.

De scholis Musicis Ecclesiasticis condendis.

In patria nostra quidem scholae sunt, in quibus musica ars docetur et artifices formantur; sed si non solam fere profanam in iis Musicam discant, certe minorem sacrae operam dant. Quum tamen inter duo haec genera tam magnum discrimen sit, maxime ipso hoc tempore atque ipsa hac, quae nunc viget, Musicae Ecclesiasticae conditione; necesse erat inprimis, ut hi juvenes, qui ad Musici Eccesiastici munus praepararentur, ante omnia Musicae sacrae operam darent, ita ut aliquando omnia cognoscerent, quae

in hac artis divina parte cognoscenda sunt; sic v. c. curandum erat, ut opera sacra optimorum artificum novissent, quia hoc studio ingenium suum excolerent, et simul viderent, quaenam adhuc in Musica sacra emendanda sint. Inprimis autem necesse erat, ut artis Theoriam accuratissime discerent, qua sine doctrina nemo verus Musicus existere potest. Quam misera enim est Musica ejusmodi organistae, qui contrapuncti vel modulationis cognitione careat! Harmonia ipsa, cujus dulcedine peritus organistes animos auditorum afficit et movet, imperiti inscitia corrupta, omnem sonorum pulchritudinem perdit, et melodia cujuslibet cantus, male compositis *praeludiis* et *interludiis* omni effectu privatur. At quam pauci tamen in Ecclesiis Protestantium his doctrinis satis imbuti sunt! Nonne multi adeo sunt imperiti, ut quum ante psalmos aliasque cantilenas apta praeludia componere non possint, plerumque nonnullos ante eos sonos, ex alia quadam compositione erutos praemittant, qui minime cum sequenti melodia cohaereant? ejusmodi vero artifices ab officio sacro amoveantur, quorum soni confusi et impuri concionis cantum non ducunt, sed omnino perturbant.

Sicut autem Gregorius Magnus scholas ita instituerat, ut pueri in iis non solum cantum discerent, sed etiam alia cum ipso Musicae studio non adeo arcte conjuncta, ut artem scribendi et legendi; sic etiam alia quaedam, praeter ipsam Musicam futuris praecentoribus et omnibus Musicis Ecclesiasticis discenda videntur, quorum igitur in scholis cura gerenda est. Sic ex. gr. sensus pulchri in omni Musico quam maxime colendus et expoliendus est. Quomodo enim sine hoc ipsam artem recte intelligere, et, ut ita dicam, intime comprehendere potest? Omnia igitur, quae ad hunc excolendum pertinent, in Musicis instituendis non negligenda sunt. Inprimis vero Musicis studium Poëseos commendandum est, ut etiam naturam hujus Divinae artis noverint, quae nimis crudeliter a sorore disjuncta, quacum aliquando una eademque fuit, arctissima tamen conjunctione cum ea cohaeret. Quisquis enim assa voce, vel quodam instrumento duce, melodiam cantus alicujus canit, omnino ille carminis sensum poeticum intelligere debet, quum ceteroquin nullo modo ipsius cantus sententiam recte exprimere possit. Defectus etiam sensus poetici causa est, qua saepissime in templis pulcherrimas cantilenas corrumpi audimus. Carmen v. c., cujus argumentum precibus constat, nonne omnino corrumpitur, si tanquam hymnus vel jubilatio canitur. Qui tamen sensum carminis poeticum bene intelligit, non ita, sed eo modo melodiam canet, quo ratio postulat.

§. 4.

De Scholis publicis Musicae sacrae.

Alterum autem quod in emendando cantu sacro inprimis curandum videtur, ut jam diximus, hoc est, ne multitudo vel ipsi coetus Protestantium artis imperiti maneant.

 Ve-

Verum est quidem in nonnullis scholis adhuc Psalmorum et Euangelicorum carminum cantum pueros doceri, (quanquam in scholis recentioribus saepe omnino artis sacra pars negligitur); sed neminem tamen negaturum esse puto, hanc disciplinam in plerisque pessima conditione esse. Ipsi praeceptores enim fere semper artis imperitissimi, quia non habuerunt, unde Musicam discerent, discipulos non solum apte instruere nesciunt, sed etiam non raro eorum indolem Musicae comparatam corrumpunt et artis amorem iis demunt. Ipsi enim omni in Musica sensu pulchri carentes misere plerumque, rauca incultaque voce psalmorum et cantilenarum melodias immoderate exclamantes pueris praecinunt, qui, ne minima quidem cognitione ab ejusmodi praeceptoribus instructi, magis poenae metu quam cantus amore, ducem vehementer tonantem tarda voce sequuntur.

Non mirum est igitur ejusmodi disciplina instructas conciones cantum minime pulchrum et Dei laude fere indignum edere; quum autem concentus in nostris Ecclesiis emendandus sit, ante omnia curandum videtur, ut praeceptores peritiores in scholis adsint, qui non solum voce clara et exculta praediti sint, sed etiam omni doctrina, quae bono Musicae praeceptori opus sit, imbuti. Haec omnia tamen semper requiri non possunt in tali scholarcho, qui pueros literas et omnia, quaecunque primae aetati tradi convenit, docere debet; non omnes enim omnia possunt. Ad Musicam vero docendam peculiares praeceptores instituendi videntur, qui unice studeant, ut discipulos artis quam peritissimos reddant. In Historia cantus sacri vidimus cantores Ecclesiasticos Gregorii praeceptorum quoque munere functos esse atque artem pueros in scholis docuisse, ut hi aliquando bene docti in cantorum numerum reciperentur. Eodem modo hodie etiam Musici Ecclesiastici, praecentores, aliique, si, ut supra indicavimus, in bonis scholis, ab ineunte aetate ad munus suum praeparati essent, in scholis publicis Musicae sacrae praeceptores esse possent. Quinam enim ad tale quid aptiores videntur, quam qui per totam vitam Musicae sacrae studuerunt et ipsi omnia didicerunt, quae ad artem pertinent? Sed ipsis Musicis Ecclesiasticis nonne ejusmodi munus multo convenientius et aptius sit, quam si, ut hodierni organistae et praecentores fere omnes, praeter officium sacrum, alio etiam munere fungantur, quod saepe minime cum eo conveniat? Nostri enim Ecclesiastici Musici, ut victum sibi parent, plerumque vel Musicam profanam doceant vel alium quemvis quaestum occupent necesse est, in quo ne fame pereant, omnis opera ac tempus iis collocandum est? Quam saepe equidem organistam quendam, artis peritissimum atque muneris sui amantissimum, querentem audivi, sibi tempus omnino fere deesse, quo sese praepararet, ut diebus festis in Ecclesia majori quadam festivitate et gravitate, cujus occasio indigebat, multitudinis cantum organo duceret. Nec immerito ille vir ita querebatur; per omnes enim hebdomadis dies pueros Musicam

pro-

profanam docere eum oportebat, quum honorarium officii Ecclesiastici victui non sufficeret.

Si igitur, secundum ea, quae supra diximus, Ecclesiastici Musici in scholis quoque publicis praeceptores constituerentur, tunc cura gerenda foret, ne digno honorario carerent: qui enim utilem laborem suscipit, mercede dignus est; et si in multis civitatibus sumtibus non parcitur, ut in theatra bene docti cantores et Musici prodeant, quid non pudet, eos, quorum arte Dei laus celebratur, mercede justa carere, quasi munere nullius pretii fungantur?

Si autem in scholis publicis a praeceptoribus peritis omnium ordinum pueri Musicam sacram docerentur, quanta utilitas inde capi posset! Quae sine hoc nunquam in cantu Ecclesiastico emendari possunt, his institutis, facillime emendabuntur; quidquid in eo mutandum vel introducendum censeatur, sine difficultate fiet. Opiniones enim praejudicatae, quibus novis, quamvis utilissimis rebus obsisti solet, quod ad has cultus sacri partes attinet, facile auferentur, si homines ab ineunte aetate meliori disciplina artis instruantur, et inde intelligant, quid Musica revera sit. Saepe animadverti solet ingentem artium esse efficacitatem in conditionem hominum moralem, ut et ipsa gentium historia docet, sed ars canendi prae ceteris hac parte, tum antiquissimis temporibus, cum recentioribus seculis, valuit. Recordemur v. c. propagationis religionis Christianae tempore Gregorii per multas regiones, inprimis autem Angliam, unice fere cantui sacro Augustini sociorumque debitae; vel propagationis Reformationis per cantilenas in omnibus fere regionibus, in quibus ipsa Reformatio stabilita est. Haec quum animadvertamus nonne ex universa emendati cantus sacri disciplina in scholis maximam utilitatem sperare par est? Tali institutione profecto fides veritatis et amor Dei et Jesu Christi in hominum animis firmari potest, et ipsa ars Divino suo, cui destinata est muneri satisfaceret.

Utinam dies aliquando oriatur, quo tales Musicae sacrae scholae instituantur, et in iis primum pueri ediscant, quid sit laudes Dei cantu celebrare, quantusque honor hominibus atque Divinum sit donum, quo in terrestribus templis, sicut angeli in coelis, terrae coelique Dominum omniumque rerum principium, vocum et instrumentorum concentu, laudare possint.

CAPUT SECUNDUM.

DE MUSICA NOVA (FIGURALI) IN ECCLESIAM PROTESTANTIUM INTRODUCENDA.

§. 1.

De Musica Gregoriana pro mensurata tempore Reformationis in Ecclesiam Protestantium recepta.

In fine Partis III Historiae cantus sacri vidimus, ultimis ante sacrorum instaurationem temporibus, Musicam novam figuralem vel mensuratam in Ecclesiam Romano-Catholicam introductam esse; eadem autem a Reformatoribus repudiata, Protestantes cantum planum vel Gregorianum in suam Ecclesiam accepisse. Praeter alias causas propter quas Reformatores Musicam mensuratam Gregorianae postposuerunt, profecto princeps fuit cura, ne his sacri cultus partibus Ecclesia Reformata Romano-Catholicae similis esset; altera fortasse, permagnum simplicitatis studium, quo novam Ecclesiam veteri primae aetatis adaequare conabantur; tertia, instauratus totius multitudinis concentus in concionibus. Ipse populus enim per omnes regiones tot seculis e communi concentu sacro exclusus eo tempore certe omni peritia carebat, quae cantui artificiosiori opus est; et hanc ob causam cantus Gregorianus revera quam maxime commendandus erat. Quod etiam ad simplicitatem attinet, certe Musica figuralis seculo XVI ob eam virtutem, quae in cantu sacro non parvi pretii est, laudari non potuit. Sicuti enim omnia fere nova inventa, saepe jam initio ab hominibus abusu foedantur, sic etiam modo laudato tempore, Musici plerumque in arte sua mensura atque harmonia abutebantur, magis studentes ut harum rerum peritiam ostenderent, quam ut earum auxilio Musicam pulchriorem sublimioremque componerent. Et hoc tamen metri et contrapuncti, si recte adhibeantur, praecipua virtus est, quae novam plane et in cantu Gregoriano incognitam vim Musicae afferunt; ita quidem, ut eorum ope instrumentalis Musica linguam novam quasi formet, quae sine verbis, diversis tantummodo sonis et motu, omnis generis sententias satis perspicue exprimere potest. Ubi autem haec praestantissima ipsius figuralis Musicae facultas cum carminum verbis conjuncta est, ita ut soni et verba simul easdem sententias exprimant, tum cantus ut majorem effectum in audito-

torum animos habeat necesse est. — Quare quam maxime dolendum videtur, nostram Ecclesiam Protestantium perfectiori illa et sublimiori Musica omnino carere, atque ejus loco minus perfecta et pulchra uti; quo factum est, ut ipsa ars, quae natura sua maxime cultui Divino idonea est, non ita praeclaro huic muneri satisfaciat, ac posset et par esset.

§. 2.

De emolumentis, quibus Musica nova Gregorianam superat.

Nemo profecto dubitat, quin cantus Gregorianus magnam gravitatem habeat, quae tum ex ipso tot vocum concentu, quo plerumque in nostris concionibus cani solet, originem ducit, tum maxime e moderato ac severissimo semper gressu, quo ejus melodiae procedunt. At vero etiam neminem negare posse puto, eundem canendi modum minime aptum esse ad vivas illas et subitas, ut ita dicam, sibique invicem saepe oppositas sententias exprimendas, quae Musicam vocalem et instrumentalem tam praeclaram reddunt. Ad hoc Musica Gregoriana minime valet. Melodia enim, cujus soni omnes per idem tempus protrahuntur, in qua etiam rythmus audiri fere non potest, apta est solummodo ejusmodi carminibus, quorum verba tranquillus veluti fluvius, et aequabili gressu decurrens, numquam altius insurgunt, nulla unquam mora retardantur. Ubicunque enim melodiae ratio semper eadem est, ibi verborum sententiae etiam semper ejusdem generis sint necesse est, ne cantus sensus, quae expressio vocatur, omnino absit. Sic v. c. initium 84, e nostris cantilenis Euangelicis, cantui Gregoriano aptum esse videtur:

vs. 1. *Vader vol van mededoogen!*
Zie op mijn ellende neêr,
Wend tot mij erbarmend' oogen;
Vader vol van mededoogen
Zie op mijn ellende neêr,
Vorm mij, vorm mij tot uw eer, enz.

His enim in versibus ea omnium sententiarum convenientia et similitudo invenitur, quae bene melodia Gregoriana exprimi potest, neque hujus Musicae generi obstat. Sed jam in vs. 8 magnum impedimentum esse putamus, quo minus melodia more Gregoriano composita, verborum sententiam indicare queat, in his enim:

Ja, in U is redding, leven,
Schuldvergeving, kracht tot deugd
Van Uw' Vader mij gegeven;

 Ja,

Ja, bij U is redding, leven,
Schuldvergeving, kracht tot deugd,
Ware zielrust, reine vreugd.

In his verbis, inquam, tanta est hilaritas pia et laetitia, ut nullo modo melodia eodem semper gressu et motu procedens, i. e. Gregoriana, eorum sensum satis vivide ac perspicue canentibus et auditoribus indicare possit. Sic etiam in Psalmo 61 idem animadvertere licet. Initium enim Musicae Gregorionae aptum est;

vs. 1. *Wil, o God! mijn bede hooren,*
Neig Uw ooren
Naar mijn zuchten en geween, enz.

Sed quomodo melodia Gregoriana ad versus sequentes bene aptari potest?

vs. 5. *Gij zult nieuwe dagen voegen*
Vol genoegen,
Bij des Konings levenstijd;
Zijner jaren tal vermeêren,
In 't regeeren,
Door Uw gunst van ramp bevrijd.

Et inprimis ad versum 7.

'k Zal dan door mijn blijde galmen,
Door mijn Psalmen
Loven uwe Majesteit;
Mijn geloften U betalen,
Menigmalen,
Plegtig aan U toegezeid.

His verbis et sententiis certe non nisi metro celeri et hilari composita melodia apta esse potest.

Sed quam pauca tamen ejusmodi carmina habemus, quae ab initio usque ad finem semper eam rationem sententiarum servant, ut perpetua sua inter se similitudine cantui Gregoriano idonea sint! Praeterea autem horum numerus parvus magis etiam diminuitur hanc ob causam, quod omnia carmina, quae revera modo Gregoriano bene ac pulchre cani possunt, omnino singularis cujusdam indolis ac naturae esse debent; eorum enim argumenta non solum gravissima sint et severissima, sed etiam quodammodo ad tristitiam et moestitiam procliviora, necesse est, quum ipsa Musicae Gregorianae ra-

ratio, tardus melodiarum progressus, et omnes soni per eadem tempora protracti tale quid postulare videantur. Hujus rei testimonium est, quod Musici hodierni Germanici in sua Musica figurali non raro etiam quasdam partes more Gregoriano componunt, quoties nimirum sententias gravissimas, tristes ac moestas auditorum in animis excitare volunt. Sic igitur cantui Gregoriano apta esse videntur ejusmodi carmina, quale v. c. e nostris Cantilenis Euangelicis 35 est:

vs. 1. *Almagtig' God! door waar berouw bewogen*
Belijden wij voor Uwe heilig' oogen,
Dat w' onrein stof, rampzaalge zondaars zijn,
In schuld en smet ontvangen en geboren,
Geneigd tot kwaad, en die de kracht verloren
Tot alle goed, dat meerder is, dan schijn. enz.

vel Cant. 34.

vs. 1. *Wij werpen ons voor U ter neêr,*
Door schuldbesef verslagen:
Ontferm U, och! ontferm U, Heer!
Och hoor, verhoor ons klagen!
Wij zijn 't niet waardig, neen, o neen!
Dat gij ons voor Uw oogen
Zoudt gedoogen,
Doch waar, o God! dan heen?
Waarheen met zooveel zonden? enz.

Ejusmodi carmina certe aliquid habent tardo et severo Musicae Gregorianae progressui conveniens atque non parvam profecto ab eo gravitatem accipiunt, quae animos canentium et auditorum moveat necesse est. Sed tamen quis negabit Musicam figuralem eandem plane et majorem quidem vim habere? Haec enim omnino perfectior Musica, metro gravi et lento motu composita, quam maxime gravitate, severitate et majestate excellit, atque prae Gregoriana hominum animos movere et in pias cogitationes conflectere potest. Exempla splendidissima hujus rei magni quidam Musici ediderunt, in primis vero S e b a s t i a n u s B a c h i u s, et prae ceteris H ä n d e l u s, cujus nomen clarissimum vix auribus percipere possumus, quin statim in memoriam revocemus divina illa opera, quae S a m s o n, J u d a s M a c c a b a e u s, M e s s i a s inscribuntur; J o s e p h u s denique H a y d n pulcherrimis oratoriis, *Creatione* et aliis, praestantissimam Musicae figuralis gravitatem ostendit. — Ex iis igitur, quae diximus, apparet, ni fallor, paucissima tantum carmina indole sua atque natura cantui plano idonea esse, tum vero etiam iisdem Musicam figuralem, si non majora, certe eadem, emolumenta praestare. Sed longe ma-

major numerus est eorum, e nostris carminibus Ecclesiasticis, quae non nisi metro ac rythmo recte pulchreque cani possunt, si nimirum in melodiis verborum sententiam expressam requiras. Quam frigide atque languide melodia quaelibet Gregoriana sonat, verbis aptata, qualia e. c. cantilenae Euangelicae 50 sunt:

vs. 1. *Halleluja! Lofgezongen*
Jezus Christus! onzen Heer!
Paart, verlosten! hart en tongen,
Juicht zijn liefd' en magt ter eer!
Hem, die redt uit alle nooden, enz.

Et in primis hoc in versu:

Amen! Jezus Christus! Amen!
Ja, Gij zult in 't groot Heelal
't Rijk der duisternis beschamen,
Tot het niet meer wezen zal.
Woon, o Heiland! in ons midden,
Onder Uwe heerschappij
Zijn wij zalig, zijn wij vrij.
Leer ons strijden, leer ons bidden!
Amen! heerlijkheid en magt
Word' U eeuwig toegebragt!

Quanquam profecto melodia, qua haec verba in Ecclesia nostra canuntur, minime contemnenda est, quippe, ut Gregoriana, satis vivida; omnia tamen nequaquam exprimit, atque difficillimum est nobis, ad lentum sonorum tam longe productorum progressum, vocem retinere in verbis illis, quae omnino animum attollunt et in igneum quasi hymnum in Servatorem dilectissimum excitant. Quam praeclare autem Musicus, artis omnium partium peritus, atque ipse animo praeditus amore Jesu Christi ardente, (sine quo nullus his verbis satis dignam melodiam componere posset) tali in hymno, metro, rythmo atque harmonia usus, omnem Musicae vim ac majestatem manifestare posset, et perspicue ostenderet, suam artem non minori origine esse, quam ipsam Poësin! Sed laudata haec cantilena non unica est e nostris psalteriis, quae cantui figurali aptissima est; longe plurimas ita sese habere unicuique patebit, qui libros tantum inspexerit. Utinam igitur Musica figuralis etiam in cantu sacro Protestantium aliquando adhibeatur, quae Gregorianae praestat, quia magis quam illa ipsius artis canendi verum propositum adsequitur, quod in eo versatur, ut cantus soni verborum sententiam, sua ope majore vi praeditam, auditorum in animos penitius imprimant ac defigant.

§. 3.

§. 3.

De Musicae figuralis in nostram Ecclesiam introductione.

At fortasse post ea, quae de Musica figurali diximus, aliquis rogaverit, num ea quidem Musica communi concentui in concionibus apta sit, et vero etiam nonne, eadem in Ecclesiam introducta, cantus sacer nimis profano similis foret? Ita vero his quaestionibus respondendum esse censemus.

Hodie certe, quum ipse populus in Ecclesia Protestantium omni cantus et Musicae peritia careat, adeo quidem ut facillimas nostrorum cantuum melodias non nisi imperfectissime canere possit, cantus figuralis profecto, quippe artificiosior Gregoriano, omnino commendari non potest; sed tamen si aliquando universalis artis disciplina in scholis publicis, sicut Capite I indicavimus, adhibebitur, atque ita ipse populus Musicae peritia satis ornatus erit; tunc haud dubie cantus figuralis et communi concentui aptus erit. Quod enim Musicam figuralem Gregoriana difficiliorem reddit, contrapunctum est, et inprimis metrum. Quod ad metrum attinet, certe ad illud bene in cantu observandum, quaedam cantoribus peritia opus est, sed tamen non grave impedimentum hoc ducemus, si primo animadvertamus, in melodiis, quae a magna multitudine canendae sunt, metrum non admodum celere adhibendum esse, neque parvas notarum figuras, (noten-figuren), quia his cantus tot vocibus cantatus non pulcher fore videtur; et deinde, si in memoriam revocemus antiquorum Christianorum concentum revera mensuratum fuisse, quum in cantu Ambrosiano metrum ac rythmus usurpata sint, ut in Historia nostra vidimus (1). Quod igitur Christiani veteres potuerunt, nobisne idem difficilius erit, si tandem iis institutis gaudeamus, quibus omnes populi ordines Musicam doceantur? Quod autem ad contrapunctum in communi concentu attinet, quominus hoc in eo instituatur, nihil obstare videtur. Ipsa natura enim plerisque hominibus quandam facultatem dedit, qua, sine ulla artis peritia, sponte contrapunctum quoddam in canendo efficiant. Animadvertere hoc licet tum in cantionibus popularibus, quas pueri in plateis nostris ac vicis exclamare solent, tum vero etiam in concentu sacro in concionibus; semper enim nonnullas voces audies, quae singulas, quas dicunt partes, servare conantur; hic vocem eam, quam *bassum* vocamus, illic aliam, quae *altus* appellatur, et sic porro. Verum quidem est ejusmodi voces saepissime vagas esse, ut ita dicam, atque sine lege et regula circumerrare, quoniam cantores contrapuncti imperiti sunt; sed ipsa res tamen docet hominum ingenium tale esse, ut contrapuncti regulas edocti, facile concentum harmonicum in concionibus modulari possint. Cantum harmonicum autem bene compositum et cantatum pulcherri-

(1) Pag. 20.

rimum esse, unicuique quodammodo saltem artis perito notum est. Majores nostri etiam ita hac de re judicabant, quod ex eo apparet, quod jam primis post Reformationem temporibus psalmi lingua vernacula editi sunt, melodiis praediti 4 vel 8 partibus canendis, et compositis a celeberrimo illo Amstelodamensi Musico J. P. Swelinck, qui sui aevi omnium organistarum princeps et peritissimus aestimatus est (1).

Ad alteram autem quaestionem, quam hujus §. initio memoravimus, nimirum: nonne, Musica figurali in Ecclesiam accepta, cantus sacer nimis profano similis foret? ita respondendum esse videtur. Discrimen, quod profanum inter et sacrum cantum esse et servari decet, non adeo, opinor, in ipsa Musicae specie positum est, (nam utrumque genus et Gregorianum et figurale Dei cultui aptum esse constat), sed multo magis in natura et indole uniuscujusque melodiae. Ipse enim Musicus, qui Ecclesiae componit, satis perspicue sentire debet, quaenam sublimi hoc proposito digna vel indigna sint, atque intime intelligere Deum et mortales non eodem modo celebrandos, *oratorium* et *comoediam musicalem* non unum idemque esse. Hoc vero si bene sentit, nullam melodiam componet, nisi quae sacrum, in quo versetur, argumentum prae se ferat, et statim unicuique patefaciat, licet in ea metrum et contrapunctum usurpata sint. In Ecclesia Romano-Catholica hodierna, quidem Musica saepe auditur, quae similior est Theatrali, quam Ecclesiasticae; sed nos eorum exemplo docti, ab eodem vitio caveamus, quod facile erit, si tantummodo ad verum unicumque Musicae sacrae finem animum advertamus, qui non in vana hominum delectatione, sed Dei laude, et pietate in animis nostris excitanda et fovenda, positus est.

CAPUT TERTIUM.

DE IIS, QUAE IPSIS IN CANTIBUS SACRIS PROTESTANTIUM, AD VETERUM CHRISTIANORUM EXEMPLUM, INSTITUENDA VEL EMENDANDA VIDEANTUR.

§. 1.

De Cantu alterno.

Absolutis iis, quae de Musicae figuralis introductione dicenda nobis videbantur, nonnulla addemus de externo habitu cantus sacri et de iis, quae in modo canendi ad veterum Chris-

(1) Fetis, Comment. laud. p. 46.

Christianorum exemplum, in Ecclesiam Protestantium introducenda vel emendanda videantur.

Tempore Reformationis, quum omnia fere simplicitati condonarentur, atque apud omnes purgatae religioni faventes, quam vehementissimum studium et ardor vigeret, ut nova Ecclesia omnino ab Romano-Catholica discerneretur, principes Protestantium internam atque externam Musicae sacrae conditionem plane mutaverunt; quod autem ejusmodi tempestatibus fieri solet, ac fortasse necesse est fieri, ut nimirum non ea tantum aboleantur, quae jure ac merito abjicienda sint, sed utilissima saepe similem sortem patiantur, illud quoque tunc temporis in cantu sacro factum esse videtur. Cantum sacrum enim, qualis ea tempestate fuit, non emendaverunt aut moderati sunt, sed omnino repudiaverunt, quo factum est, ut cum Musica figurali, omnes illae institutiones, quas jam primis Ecclesiae seculis floruisse memoravimus, sublatae sint. Cum organis simul omnia alia instrumenta, quae hic illic in usu erant, ex Ecclesia reformata expulsa sunt, neque amplius templa vocibus cultioribus cantorum peritorum resonare passi sunt. Cantus alterni omniaque ejusmodi, minus simplicia quae videbantur, sine mora ac discrimine abrogata sunt, nullo judicio facto, an non ipsius cultus sacri magno detrimento hoc fieret. Solus M. Lutherus, ut in Historia memoravimus, leniorem hac in re sese gessit.

Jam a primis inde temporibus Musicae historia docemur homines delectatos fuisse ejusmodi cantibus, in quibus duae vel plures voces sibi invicem responderent. Antiquissimum autem carmen, quod tali modo cantatum fuisse constat, legimus in sacra Scriptura (Exod. XV), ubi Mosis ejusque sororis Mirjam hymnus nobis servatus est. Aliis etiam Veteris Foederis locis de cantu alterno mentio fit, ex quibus patet Israëlitis inprimis hoc canendi genus placuisse (1). Nec minus Graeci et Romani delectari solebant talibus cantilenis. Hujus rei testimonia sunt Pindari carmina chorique, quibus poetae in Tragoediis et Comoediis singulos actus terminabant, carmina Epithalamia, qualia e. g. apud Catullum reperiuntur, Horatii carmen Seculare, alia. Ipsos Apostolos quoque cantus alternos non ignorasse e libro Joannis, *Apocalypseos*, liquet (2). In Historia etiam cantus sacri cap. I narravimus, antiphonam vel cantum alternum, primum in Ecclesia orientali usurpatam, deinde ab Ambrosio in occidentalem translatam fuisse. Ab eo inde tempore perpetuo hoc Musicae genus in Ecclesia Romano-Catholica permansit, uti et hodie quoque in eadem viget.

Nemo ni fallor, qui aliquando bene compositum et modulatum cantum alternum audiverit, mirabitur hancce canendi rationem tam universe perque omnia tempora, et om-

(1) Cf. S. van Til, *dicht-, zang- en speelkonst, zoo der Ouden als bijzonder der Hebreën.* Het VII Lid §. 8. (2) Cf. Cap. V, VII et XIX.

omnibus populis cultioribus adeo dilectam fuisse. Profecto enim mirabilem quandam habet suavitatem et voluptatem; nam sicut omnis melodia varietate inprimis sonorum placet, ita etiam duae vel plures diversae, simul vel inter se respondendo canentes, voces majorem habent pulchritudinem, quam cantus, quem una tantum vox modulatur. Praeterea autem cantus alternus, idoneis verbis compositus, prae omnibus magnam habet vim, ad omnes cujuslibet generis sententias vivide ac splendide exprimendas. In eo enim sententiae sibi invicem oppositae et respondentes, quae, ut jam alio loco animadvertimus, Musicam tam p aeclaram reddunt, sponte sua quasi, oriuntur, atque simul dulcissima sonorum harmonia ad eundem finem, ut ita dicam, adducuntur. Nam poëtae, carmen alterno cantui componenti, optima adest occasio, qua singulis cantorum vocibus, diversis verbis, singulas sententias tribuat; quae varietas tum sententiarum cum sonorum ac vocum placeat necesse est, et magnam habet vim ad animos audientium intime movendos. Testimonia hujus rei multi atque praeclarissimi praebuerunt poëtae, pulcherrimis compositis carminibus, Musicae adaptatis, quae Italica voce *Cantatas* appellare solemus; sunt illa carmina religiosi plerumque cujusdam argumenti, atque diversas habent partes, quae a diversis cantoribus canendae sunt. Apud Germanos hoc Poëseos genere excelluit celeberrimus Ramler; e nostratibus autem Staring van den Wildenborch et H. H. Klijn (1), sed longe prae omnibus venerabilis ille poëta, cujus lyram Divinam non immerito Dei hominumque voluptatem nomines, Hieronymus van Alphen, qui primus in patria nostra poëtas docuit, quomodo carmina cantui et Musicae bene et apte componenda sint, non minus ipsis tribus cantatis, quas *de Doggersbank*, *de Starrenhemel* et *de Hoop der Zaligheid* inscripsit, quam praecipue annotationibus, quas iis adjecit (2).

Cujusnam animus autem ejusmodi cantatis, bene ac digno modo compositis, vocibusque cultis peritorum cantorum modulatis, in nostris templis et concionibus non intime

(1) Staringii pulcherrimae cantatae, quae inscribuntur: *Zangstuk voor het Kerkfeest van* Jezus *geboorte*, *van* Jezus *opstanding*, *van* Jezus *hemelvaart*, inveniuntur in libro ejus, cui titulus: *Gedichten*, D. II, Zutphen bij H. C. A. Thieme, 1820. Tali modo compositae sunt, ut ipsa multitudo etiam in iis canendis suam partem habeat. Sic v. c. prima ita sese habet, ut chorus initium faciat; sequitur multitudo, canens Cant. Euang. 117. Nunc omnes silent, ut V. D. Minister prologum sui sermonis faciat, post quem iterum chorus canit, sequente multitudine modulando Cant. Euang. 189. v. 6. Deinde V. D. Minister sermonem habet, et concioni finem imponit chorus. Easdem cantatas in Ecclesiis Neomagi et Zutphaniae usurpatas fuisse ipse poëta indicavit l. l. p. 1.

(2) Laudatae hae cantatae melodiis praeditae sunt primum a F. Nieuwenhuysen, deinde (nescio tamen, an omnes) a praeclaro Musico Graaf, cujus Musica ad cantatam *de Starrenhemel*, quanquam parum cognita, ab artis peritis non immerito magni aestimatur. Editae sunt illae cantatae cum annotationibus in: *Mengelingen in Proza en Poëzij*, Utrecht bij Ter Veen.

me in verecundiam et amorem Dei et Jesu Christi, quos tali modo celebrari audiret, incitaretur, atque non facile in omnes, quas poëtae pia mens indicare voluerit, sententias flecteretur? Quid vero nos impedit quo minus tali ornamento sacrum cultum sublimiorem ac digniorem reddamus? Deine laus dignius celebretur pravo ac stridulo clamore, quam pulchro ac praeclaro cantu, in quo omnis Musicae pulchritudo et majestas vigeant? An vero etiam cantus alternus, cujus verba ac Musica Dei Servatorisque laudem spectant, audientium animos levitate inani foedaret, sensus solum, non etiam corda movens? Minime credimus. Qui vero dubitat, adeat diebus festis Herrnhuthianorum in nostra patria templum, et ipse, si saltem pulchri sensu imbutus est, judicet, quid cantus alternus, pio modo compositus et cantatus, in mentem humanam efficere possit!

Sed erunt fortasse, quibus cantus alternus in Ecclesiam Protestantium non accipiendus videatur, propter similitudinem ejus cum antiphonis, quae nimirum in Ecclesia Romano-Catholica omni fere tempore audiri solent? Quomodo vero hoc impedimento esse potest? Si enim haec similitudo vitanda est, discrimen servetur, non adeo in cantus externa forma, quae pulcherrima est, sed in ipsa interna verborum ac Musicae indole ac ratione. Quum v. c. in Romano-Catholica Ecclesia cantores lingua auditoribus incognita canant, ita ut nemo ex tali cantu utititatem capiat, nos ab ejusmodi vitio caveamus, atque eo magis studeamus, ut nostri cantores verba pulchra bene ac perspicue proferant, ut intelligantur ab auditoribus. Deinde cum cantus alterni in Romano-Catholica Ecclesia non raro Musicam theatralem redolent, iterum operam demus, ne in nostris templis cantus sacer hoc vitio laboret. — Non credimus tamen cantus alterni usum in omnibus omni tempore conventibus Protestantium commendandum esse; fortasse enim et hac in re consuetudo sempiterna effectum minorem atque imbecilliorem redderet, adeo ut ipsa utilitas periret. Hanc ob rem igitur ejusmodi Musica praesertim diebus festis instituenda videtur (1); neque dubitamus quin piis auditoribus magno foret gaudio, si v. c. die natali Domini, ab apto et bene docto choro coeleste carmen, *Gloria in excelsis*, cani audirent, aliosque cantus aliis festis; quod etiam in quibusdam Ecclesiis patriae nostrae aliquando factum esse audivimus, neque sine magno auditorum ac pio gaudio. Sic ex. gr. saepissime multos memorantes audivi de tertio festo Seculari, quod anno 1817 celebratum est in memoriam Reformationis in nostra Ecclesia, dicentes se nunquam fere magis cantu sacro commotos fuisse et in piam hilaritatem excitatos, quam hoc festo, quum in concione cantus communis totius multitudinis vicissim a choro exciperetur. Quod igitur in peculiari hoc festo bonum pulchrumque fuit, idemne solitis illis quidem, sed tamen haud minoris momenti festis Chris-

(1) Cf. quae Hier. van Alphen hac de re dixit: *Mengel. in Proza en Poëzy*, p. 183 seq. (Ed. I.)

Christianis, utilitate carebit. Tum vero etiam in Historia cantus sacri vidimus, veterem Ecclesiam magnis festis quoque non parum studuisse, ut ea cantu et Musica splendidiori celebraret (1). Quid igitur? Quid ni in tam praeclara re eorum vestigiis insistemus, praecipue ipsa natura nos adhortante, ut, in talibus occasionibus, insolitas nostras gratiae ac gaudii sententias, insolito modo manifestemus ac celebremus.

§. 2.

De cantoribus, quibus opus est ad chorum formandum.

Si vero tales cantus artificiosiores in nostra templa introducerentur, inprimis curandum esset, ut etiam satis multos ac Musicae peritos cantores haberemus, qui munere suo in cantu alterno bene et apte fungerentur. Hoc tamen tempore, quo ipsi vivimus, certe multae operae ac difficultatis fore putamus, in maximis quidem coetibus, tot tamque bene doctos cantores colligere, ut ex iis chori boni et apti formari possent; sin vero, quod jam ante monuimus, non solum idoneae conditae essent scholae, in quibus Musici Ecclesiastici instituerentur, sed etiam ubique scholae publicae adessent, ubi omnium ordinum juventus ab ineunte aetate Musicam sacram bene doceretur; tunc non amplius in Protestantium Ecclesia difficilius foret choros pulchros formare, quam seculis praeteritis Gregorio ejusque successoribus fuit. Hujus rei praeclarum exemplum habemus Herrnhuthianos in patria nostra, qui etiam ex ipso suo, quanquam non magno coetu, numerum satis magnum cantorum habent, ut in templo chorum forment. Sic quoque Protestantes facile, scholis conditis, in ipsis suis coetibus praeclaros ac satis abundantes cantores invenire poterunt, ut in concionibus, diebus festis, omnis generis cantus canantur; quanquam non opus est, ut tam magnos habeamus choros, quam Angilbertus ille, quem in Historia memoravimus, quique ordinem divinae Psalmodiae ita instituerat, ut centum pueri in subsidium cantorum accederent (2).

§. 3.

De variorum instrumentorum Musica cum chori concentu conjungenda.

Vix quisquam est, quin sentiat in Musica nihil certe pulchrius esse cantu humano cum variis instrumentis conjuncto, omnesque omnium temporum gentes hac conjunctione

(1) Recordemur v. c. quae de primo organorum usu diximus, pag. 30. (2) Pag. 18.

ne delectatas fuisse, Historia docet. Inculti barbarique quidem populi sua habent vel pneumatica vel pulsu movenda instrumenta, quorum sonis cantum pulchriorem et perfectiorem reddi putant. Revera autem ipsa natura nos ad hoc ipsum adhortatur. Quanquam enim vox humana omnibus instrumentis pulchrior est, ita ut ne ullum quidem cum ea comparare liceat, tamen negare non possumus, instrumenta omnia fere parte quadam non nihil prae ipsa humana voce praecipui habere, sive fortiorem sive acutiorem sive graviorem sonum, sive aliam ejusmodi rem, qua nostra vox, cujus ambitus non magnus est, sese levari vel compleri sentiat. Non mirum igitur videtur, auctoritatem principum Ecclesiae, qui, ut in Historia vidimus, Musicam instrumentalem varias ob causas vetuerunt, primis inde a seculis prohibere non potuisse, quo minus varii generis instrumenta hic illic in templis, una cum cantu sacro, audirentur; sed magis profecto miramur per sequentia secula, et ipso hoc tempore, homines instrumentorum Musicam adeo vituperare et in laude Divina suspectam habere, ut ne Davidis quidem exemplum ad eam comprobandam sufficiat. Legimus vero in Historia cantus sacri ab antiquissimis inde temporibus in Ecclesia, quanquam non universe, instrumenta tamen varia usurpata fuisse, sed inprimis organa, quae hodie etiam in omnibus fere Protestantium templis inveniri novimus. Praeclarum certe instrumentum est illud, praecipue aptissimum rei, in qua usurpari solet, in ducenda nimirum magnae multitudinis voce, laudem Divinam celebrante. Organum enim bene instructum permagnam habet gravitatem atque dulcissimum plerumque sonum, quo auditorum animos in pias et pacificas sententias flectat, vel ad lacrymas usque moveat, vel in gaudium sublime excitet; praeterea fortitudine ac robore sonorum omnino optimus est dux canentis multitudinis. Sed idem tamen, ne perfectissimo quidem excepto, nullo modo in cantu chori, quippe qui semper ex haud ita multis cantoribus constet, atque adeo fortiori organi sono nimis premeretur, approbandus est, neque omnino praeclarissimam illam pulchritudinem habet, quam multorum et variorum instrumentorum conjunctio vel symphonia, qua saepe in templis Romano-Catholicis et in conventibus publicis Musicis cantum humanum ornari audimus. Ipsa jam sonorum varietas instrumentorum variorum omnibus auribus placet, et propriam sibi vim habet, ad omnes cujuslibet generis sententias exprimendas. Quam perpulchra v. c. in *Symphoniis*, quas vocant, Beethovenii, Haydnii, Mozartii, convenientia et harmonia est illa violarum, tibiarum, cornuum aliorumque instrumentorum. Quam mirifice et sublimiter variae hae voces unam formant melodiam, quae sine verbis nova quasi est lingua, qua Musicus omnes sententias, quas ipse in animo habuit, cum componeret, in auditorum animos transfundit. Si igitur cantus humanus tali instrumentorum concentu adjuvetur et compleatur, perfectissimus erit et summam vim exercebit in animos auditorum. Quicunque aliquando in castris cantum sacrum militum audiverit, cum sonis in-

instrumentorum militarium conjunctum, sicut diebus solis sub dio canere solent, is demum novit, quantopere talis cantus uniuscujusque mentem moveat; et tamen animadvertendum est, hunc cantum multitudinis non bene cultum, instrumentaque militaria sua natura minus apta esse ad cantum sacrum ducendum. Quid igitur? Nonne exspectare licet aptiorem Musicam instrumentalem, cum chori bene cultis vocibus conjunctam, Dei et Jesu Christi honorem digne celebraturam esse, quantum homines nimirum hoc facere possunt? Sed vero etiam, si veteres Christiani pro tempore atque occasione semper omnem dederunt operam, ut cantum sacrum quam pulcherrimum redderent, cur nos, qui sane perfectiore arte gaudemus, eorum vestigia non premamus? Et si iidem nullam Musicam comprobaverunt, nisi quae in laudem Divinam composita esset, quid nos Protestantes pulchriorem Musicam et perfectiorem unice in Theatris aliisque in locis usurpamus, ut ea inaniter delectemur? Quum autem omnes fere urbes, ne minima quidem excepta, in nostra patria aliisque in regionibus, tantum Musicae amorem foveant, ut, sumtibus non parcentes, quoddam Musicorum collegium habeant, quod certis temporibus auditorum aures artificiosa Musica profana delectet, sic non magnae difficultatis fore credimus, festis quoque Christianis cantum sacrum Musica splendidiori instrumentali ornare. Exemplum habemus in Ecclesia Romano-Catholica; in iis enim regionibus, in quibus haec primaria est, v. c. in Brabantia, nulla urbs vel pagus invenitur, in quo cantus sacer non pulchra Musica instrumentali ducatur. Idem igitur et in nostra Ecclesia fieri posse credimus, si tantum huic rei Protestantes operam dent.

Eandem ob causam tamen, ob quam chori sempiternus usus in Ecclesia non commendandus videtur, Musica etiam instrumentalis diebus festis tantum cum chori vocibus conjungenda esset, ne consuetudo perpetua vim et effectum ejus minueret. Eadem fortasse causa fuit, cur vetus Ecclesia quoque primum festis tantum instrumentis variis usa sit. Sed praeterea etiam ipsum organum, sua natura ut jam supra animadvertimus, optimus est dux canentis multitudinis, cum propter majorem simplicitatem, cum propter firmum stabilemque sonum, qui cum plurium hominum vocibus quasi coalescit, et tamen in eas dominatur.

§. 4.

De nonnullis in forma externa nostrorum cantuum Ecclesiasticorum emendandis.

Quum satis dixisse mihi videor de cantu alterno et Musica instrumentali, nonnulla etiam addam de iis cantibus, qui communi concentu in Ecclesia Protestantium cani solent, ut videamus quaenam in iis emendanda sint.

Post-

Postquam in patria nostra, Reformatione stabilita, e Psalmorum versionibus, quas praeter Dathenum, Marnix St. Aldegondius, Joannes van Utenhove, alii ediderunt, primo loco laudati auctoris psalterium universe acceptum fuit, ac deinde, gubernante Guilielmo V, nova et emendata versio facta est; multi viri nobilissimi judicaverunt, praeter Psalmos Davidicos Protestantibus et aliis cantilenis opus esse, quae in Ecclesia canerentur. Nam recte censebant Christianos decere, sua quoque habere carmina, cum Jesu Christi religione magis convenientia. Psalmi enim, quanquam de sua Divina origine ipsi testantes, ac non immerito Christianorum deliciae ac voluptas, non omnia tamen praebent, quibus Servatoris Divini discipulis opus est, in laude Dei ac Jesu celebranda; non paucae erant v. c. olim occasiones, sive diebus festis sive aliis temporibus, quibus Ecclesia nostra vel omnino aptis carebat cantibus, vel tales solum habebat, qui partim tantum idonei erant. Praeterea autem in Psalmis multa inveniuntur ad Judaeorum res proprias spectantia, quae propterea in Christianorum concionibus apte cani non possunt (1). Ineunte autem seculo XIX, Protestantes in patria nostra, exemplo veterum Christianorum et populorum recentiorum, qui sua habent Euangelica carmina (2), pulchrum acceperunt cantuum librum, quo cultus sacer in nostra Ecclesia non parum ornatus est.

Maxime tamen dolendum videtur, illos viros doctos, tunc temporis in cantu sacro emendando versantes, non omnia attigisse, quae revera emendationis egebant, neque talia instituisse, qualia rationem canendi omnino meliorem reddidissent. Utinam tantum cordi habuissent, quae jam saepe a me laudatus H. van Alphen de cantu sacro et inprimis de Psalmis animadvertit! Non enim necesse fuisset, hodie in Euangelicis quoque cantibus eadem reprehendere, quae poëta ille suo tempore jure ac merito in Psalmis, (quales nimirum in Ecclesia canuntur) vituperavit.

Quod cantum humanum prae omni Musica praeclarissimum reddit, ex omnium consensu Musicorum et Poëtarum peritorum, illa est convenientia et conjunctio utriusque artis, qua Musica manifeste exprimit et majori vi et efficacitate auget omnia, quae Poësis in carminibus proponit. In hoc igitur vera cantus pulchritudo est, ut verba et soni inter se conveniant, ita ut sententiae magis vivide et modo splendidiori exprimantur; Musica enim et Poësis conjunctim talia efficere possunt, qualia alterutra ars per se sola non potest. Musica autem sua natura Poësi quodammodo subjecta est, quia scilicet nobis hominibus soni soli minus clari sunt, quam verba, quibus Poësis utitur. Quanquam enim omnis Musica instrumentalis (si bene composita est) in animis nostris singulas sibi proprias sententias excitat, obscurae tamen hae sunt, neque tam clarae quam illae, quae lin-

(1) Cf. Hier. van Alphen. *in Ann.* l. l. p. 186, 187. ed. 1. Eadem fere dicta sunt hac de re in disput. quadam de cantu s. emendando in *Le Protestant*, Trois. année. No. VI. p. 43. Sept. 1833.

(2) Cf. Praefat. ad Cantilenas Euangelicas, p. 2.

lingua disertiori verborum in animis nostris oriuntur. Quum igitur Poësis quodammodo Musicae dux sit, ex eo nondum sequitur, Poësin omnino a Musica liberam esse, at contra ei apta esse debet, et pro sua parte omnia afferre, quibus conjunctio illa et convenientia praestantissima efficiatur. Haec prima est lex in carminibus componendis, quibus melodiae adaptandae sunt. Sed ab altera parte etiam Musicis est prima lex, ut melodiam omnino secundum verborum sensum componant, eaque lege neglecta, nullus cantus revera pulcher esse potest. Sed quam saepe tamen has leges neglectas esse audimus, neque tantum in profano et inprimis Theatrali, sed etiam in sacro cantu; neque adeo hoc parvum vitium in plerisque nostrorum Ecclesiasticorum cantuum videtur.

Inter melodias Cantuum Euangelicorum, quorum numerus est 192, 16 tantum novae inveniuntur, quae ad verba carminum peculiariter compositae sunt; ceterae vero e cantibus Germanicis, Gallicis et nostris etiam Psalmis sumtae, non raro sine judicio carminibus adjectae sunt. Sicut autem difficile est duo vel plura diversa carmina invenire, quae invicem, (non dico de versionibus, quanquam etiam de his quodammodo dici potest), omnino sensu et dictione conveniunt, adeo ut plane eadem esse videantur; sic etiam difficillimum esse ac fere fieri non posse credimus, ut melodia componatur, quae duobus vel pluribus carminibus bona et apta esse, singulorumque sensum exprimere possit. Mirum igitur non est inter cantus Euangelicos multos esse, qui nullo modo veram illam pulchritudinem habeant, quam in convenientia verborum ac sonorum inesse diximus; quanquam carmina tamen aeque ac melodiae a verbis disjunctae per se pulchra esse possunt. Cantuum Euangelicorum v. c. 190 melodiam eandem habet, quam Psalmus 79, sed quanto tamen primae jam strophae discrepant; cantus initium est:

Hoe hijgt ons 't hart, om, van dit vleesch ontbonden,
Ontbonden van de lasten onzer zonden,
In vrije lucht, in 't vaderland daar boven,
God voor zijn' troon t' aanbidden en te loven;
Geen wachter die bij nacht
Met meer verlangen smacht
Naar 't licht, eer 't aan komt breken,
Geen moê gevloden hert,
Dat ooit met grooter smert
Verlangt naar waterbeeken.

Psalmi vero stropha prima est:

Getrouwe God, de heidnen zijn gekomen,
Zij hebben stout uw erfland ingenomen;

Je-

Jeruzalem, de tempel, uw altaren,
't Ligt al verwoest door die geweldenaren.
Uw knechten zijn geveld,
Door hun verwoed geweld:
Hun lijken onbegraven,
Verzaden, na hunn' dood,
't Gediert' in hongersnood,
En gier en kraai en raven.

Nonne omnibus Musicae ac Poëseos legibus repugnat, si talia carmina una eademque melodia canantur? An natura nos docet eodem modo Dei auxilium contra hostes invocare et Christianam coeli cupiditatem et desiderium beatitatis indicare?

Eandem etiam melodiam habent Cantus Euang. 78 et Psalmus 100. Illius initium est:

Komt, Christnen! toont met woord en daad,
Dat, wie de ware godsvrucht smaad,
Een Christen zonder huichlarij
Altijd de beste burger zij.

Psalmi stropha prima:

Juich, aarde; juicht alom den Heer';
Dient God met blijdschap, geeft hem eer;
Komt nadert voor zijn aangezigt;
Zingt Hem een vrolijk lofgedicht.

Nullo modo melodia, quae alterutri cantui idonea est, si ad alterum aptetur, pulchra esse potest. Hymnus enim vividus in laudem Dei, et carmen remissum, praecepta et exhortationes virtutis continens, quo minus eadem melodia bene cani possint, ipsa natura repugnat. Sed non opus esse videtur, ut plura exempla afferamus; si ipsum librum Euangelicorum cantuum inspicias, jam primo intuitu non duo vel tria tantum carmina invenies eidem melodiae adaptata, sed plurima. Psalmi 36 melodiam habent Cantus 2, 14, 15, 47, 53, 113, 141, 146 et 147, et Cantus 5, 12, 90, 99, 128, 153, 189, canuntur melodia Psalmi 66. Sicut autem omnia haec carmina maxime inter se discrepant, sic etiam certum est, omnia fere cantus vera pulchritudine carere, quia melodia plurimis minime apta est.

Praeterea autem idem hoc vitium memoratum in singulis partibus quoque singulorum Psalmorum et Cantuum Euangelicorum animadvertere licet, quod ex ipsa eorum forma oritur. Plurimi enim in aliquot versus divisi sunt, qui, quanquam singuli versus suam habent sententiam, omnes tamen una tantum melodia canuntur; quod revera saepe

 om-

omnem carminis et melodiae effectum pessumdat. Conferamus v. c. duos primos Cantus 10 versus:

Vs. 1. *Oneindig God! het nietig stof*
Poogt tot Uw' zetel door te dringen,
Om staamlend Uwe grootheid lof,
Uw almagt glorie toe te zingen;
Och! dat ons hart opregt Uw eer bedoel',
Zijn niet beseff', zijn onmagt diep gevoel'!

Vs. 2. *Uw oppermagt reikt verder, Heer!*
Dan aarde, zee, en hemel reiken;
Uw adem werpt den ceder neêr,
En velt de honderdjarige eiken:
Daar siddren wij, en toch vertoont de kracht
De schaduw slechts van Uw geduchte magt.

Versus primus, nisi fallor, quod ad Poëticam sententiam attinet, Musica exprimendam, plane sensum habet versui secundo contrarium. In primo enim humana debilitas atque infirmitas, in secundo vero divina omnipotentia proponuntur, atque etiam in melodia exprimendae sunt. Quomodo autem una eademque melodia fieri hoc potest? sed totum carmen percurras! singuli ejus versus, (si nimirum pulchri et apti aliquam rationem habeas), aliam poscunt modulationem. Similiter autem omnes fere Cantus Euangelici et Psalmi sese habent; neque facile aliquem negaturum esse puto, hoc vitium in cantu sacro maximo damno ducendum esse (1). Primae Ecclesiae Musicam non satis cognoscimus, ut dicere possimus, utrum veterum Christianorum cantus iisdem vitiis laboraverit, nec ne; sed constat tamen, ut in Historia narravimus, plurimos sacrorum carminum poëtas vel ipsos Musicos fuisse, vel certe artis non omnino imperitos; recordemur v. c. Ambrosii et Gregorii. Non credimus igitur, tales viros artis peritissimos, veram omnium cantuum pulchritudinem in Musica sacra neglexisse. Sin autem fecerint, nobis tamen, qui arte perfectiore gaudemus, eo magis cavendum est, ne in eandem culpam incidamus. Utinam aliquando cantus sacer in Protestantium Ecclesia ita instituatur, ut omne carmen a Musicae non imperito poëta compositum, sibi bene aptam habeat melodiam, cujus singulae sententiae per modulationem pulchram magis vivide ac sublimiter exprimantur! Gaudium maximum fore Christianis piis credimus, atque non parvam utilitatem inde orituram, si ita duae artes pulcherrimae, arctissime conjunctae, omni opera niterentur, ut laudem Dei ac Jesu Christi, quam dignissime in his terris possent, omni splendore celebrarent.

§. 5.

(1) Cf. quae Hier. van Alphen hac de re dixit, l. l. p. 184.

§. 5.

De iis, quae in organorum Musica, multitudinis voces ducente, emendanda videntur.

In templis Protestantium patriae nostrae, quae organo ornata sunt, multitudinis concentus hoc instrumento duci solet, et tali quidem modo ut organum ante Psalmum vel Cantum a concione inchoandum, aliquos sonos vel brevem quandam modulationem praemittat, quae *praeludium* dici solet; et ad finem uniuscujusque versus, populo silente iterum nonnullos sonos interjiciat, quos *interludia* appellant; ac denique totius cantus finem faciat modulatione quadam, quam *postludium* vocant.

Praeludium cum sequenti cantu bene cohaerens et apto modo compositum, optimum est ad auditorum, qui jamjam cantaturi sunt, in ipsum cantum animos praeparandos, neque minus ad sonum significandum, quo melodia ipsa incipiat. Postludium etiam non minorem habet utilitatem, quippe quo cantus effectus in nostris animis confirmetur et stabiliatur. Sed interludia, quanquam *suo loco* pulchra esse possunt, plerumque in hodiernis nimirum cantibus sacris nostris, vana canentibus sunt quies, qua carmen et melodia saepissime omnino corrumpuntur. Inspiciamus v. c. 23 ex Euangelicis Cantibus, cujus initium est:

Wat zwoegt een hand vol stofs, tot mensch
Bezield voor oogenblikken,
Om hier de toekomst naar zijn wensch
En klein ontwerp te schikken!
Daar wijsheid, die geen eindpaal heeft,
En tijd en eeuwigheid doorzweeft,
't Heelal bestuurt en regelt. enz.

Jam primi versus inter se sensu arctissime cohaerentes, interludiis disjunctae et vi quadam diremtae, non amplius intelligi possunt, ita ut omnis affectus, quem ipsum carmen in animos nostros efficere possit, omnino pereat. Plura exempla conferre non opus est, in unoquoque enim Psalmo et Cantu, multa ni fallor, invenias. Haec igitur organi Musica sensum verborum et ipsius melodiae corrumpens, minime commendanda est; at si tamen interludia ad finem uniuscujusque versus audiri cupias, tunc cura habenda est, ut ipsa carmina huic rei idonea reddantur, quod tamen poëtae difficillimum erit, et fere fieri non poterit, nisi magno poëseos damno. Probabilius autem videtur, ut ille interludendi mos, ut ita dicam, omnino omittatur, iis locis tamen exceptis, ubi car-

carmen ipsum tale quid postulat, quod saepe fieri solet; hoc vero cum accidit, bene compositum interludium maximum ornamentum ducendum est (1).

Hoc tamen loco idem rursus animadvertendum est quod jam in superioris §. fine diximus, nimirum non constare, quo modo veteres Christiani organorum Musicam cum cantu sacro conjunctam constituerint, eodemne eam vitio contaminatam habuerint, quo nos, nec ne; et quamvis igitur ipsa Historia hujus animadversionis ansam non praebeat, tamen nequaquam hanc rem silentio praetereundam mihi esse censui, quippe vitium majus sit, quam quod, eo manente, quodammodo noster cantus sacer emendari possit.

Hic igitur Commentationis ultimo capiti finem imponimus, quia videlicet de omnibus, quae ad cantum sacrum emendandum afferenda sunt, satis dixisse me spero. Utinam aliquando viri prudentes, religionis Christianae ejusque cultus sacri amore flagrantes, in nostra Ecclesia surgant, et ea instituant, quibus Deum Servatoremque, Cui coelum et terra omnem laudem atque honorem debent, cantu sacro etiam, in piorum conventibus, modo digniori celebrare poterimus!

Ecce Viri Clarissimi! qui operis mei, qualecunque sit, judices estis! habetis, quae mihi ad quaestionem a Vobis propositam respondenda visa sunt, quaeque eum in finem afferre conatus sum; quanquam autem meam responsionem minime a vitiis liberam dicendam esse intime sentio, atque etiam ne dubito quidem, quin plures ex aequalibus, si mecum certamen inierint, me facillime doctrina et judicio superare potuerint, tamen a meo opere vel commendando vel excusando abstinebo, quum illud meum, auctoris, hoc vero vestrum, Judicum, pudorem laedere posset!

(1) In memoriam revocemus v. c. interludia, (*ritournels*), quae in *ariis*, quas vocant, aliisque inveniri solent, ex. gr. in nonnullis partibus *Creationis* Josephi Haydn. Haec certe non minori pulchritudine excellunt quam ipsi cantus, et omnino ejus effectum in audientium animos graviorem reddunt.

SYMBOLUM.

Nec alio nomine felicior possit videri haec nostra aetas, quam quod huic docendae tot priora invigilarunt secula.

ISAÄCUS VOSSIUS, Praef. ad Libr. *de Poëmatum cantu et viribus Rythmi.*

CONSPECTUS COMMENTATIONIS.

§. 3.

PARS ALTERA.

DE MUSICA SACRA IN ECCLESIA PROTESTANTIUM AD EXEMPLUM VETERUM CHRISTIANORUM EMENDANDA.

CAPUT PRIMUM.

De Musica sacra in scholis docenda.

CAPUT SECUNDUM.

De Musica nova (Figurali) *in Ecclesiam Protestantium introducenda.*

CAPUT TERTIUM.

De iis, quae ipsis in cantibus sacris Protestantium, ad veterum Christianorum exemplum instituenda vel emendanda videantur.

E R R A T A.

Pag. 20. *lin.* 22. privitae *lege* privatae
Pag. 22. *lin.* 24. beautès *lege* beautés
Pag. 23. *lin.* 21. Brittannia *lege* Britannia, *et alibi.*
Pag. 41. *lin.* 23. quantum *lege* quantam
Pag. 49. *lin.* 30. canitur. *lege* canitur?
Pag. 62. *lin.* 1. carebit. *lege* carebit?
Pag. 69. *lin.* 27. Cantu, multa *lege* Cantu multa,

NOMINA PROFESSORUM,

QUI

IN ILLUSTRI ATHENAEO AMSTELAEDAMENSI

à die IX *Februarii* MDCCCXXXIII *ad diem* VIII *Februarii* MDCCCXXXIV. *docendi munus obierunt.*

CLARISSIMI ORDINIS PRAESES,

GER. VROLIK.

ACTUARIUS,

GUIL. VROLIK.

PROFESSORES DISCIPLINARUM MATHEMATICARUM ET PHYSICARUM.

GUIL. VROLIK.
I. P. S. VOUTE.

THEOLOGUS.

G. I. ROOYENS.

JURIDICI.

C. A. DEN TEX.
I. VAN HALL.

A ME-

MEDICI.

GER. VROLIK.
F. VAN DER BREGGEN, CORN. FIL.
C. B. TILANUS, Professor Honorarius.
G. C. B. SURINGAR, Professor Honorarius.

PHILOSOPHIAE THEORETICAE ET LITERARUM HUMANIORUM.

D. I. VAN LENNEP.
I. WILLMET.
N. G. VAN KAMPEN.
T. ROORDA, Prof. Extraordinarius.

LECTOR.

H. DE HARTOG.

G. S. SWART, Math. Mag., Phil. Nat. Doctor.

SERIES LECTIONUM ET INSTITUTIONUM.

QUAE HABENTUR A PROFESSORIBUS

ILLUSTRIS ATHENAEI AMSTELAEDAMENSIS,

inde à feriis aestivis anni MDCCCXXXIII *ad ferias aestivas* MDCCCXXXIV.

GERARDUS VROLIK,

publice, IN HORTO BOTANICO tradet Elementa Botanica;
privatim, tradit
Obstetriciam theoreticam;
Physicam plantarum.

DAVID JACOBUS VAN LENNEP,

publice, praecipua quaedam Historiae et Literarum capita tractat, vel ipsi juventuti, exercitationis causâ, disceptanda proponit;
privatim, tradit
Literas Latinas, interpretandis CICERONIS Oratione pro Milone, VIRGILII Georgicorum Libro secundo, explicandis Antiquitatibus Romanis;
Literas Graecas, interpretandis locis quibusdam HERODOTI et THUCYDIDIS in *Selectis Principum Historicorum*, a WYTTENBACHIO editis, HOMERI Odysseae Rhapsodia I, Idyllis THEOCRITI selectis;
Historiam Doctrinarum ab initio ad renatas in Italia literas.

JOANNES WILLMET,

publice, *Historiam Poeseos Hebraeorum* tractat, aut praecipua Philologiae momenta ad disceptationem proponit:

pri-

privatim, *nonnullas* IBN CHALLICANI *Vitas*, quae *in solo codice suo* inveniuntur, interpretabitur;

Lectiones vero *Grammaticas* atque *Exegeticas*, hoc iterum anno, habebit Vir Cl. T. ROORDA, illi honorifice Adjunctus.

FRANCISCUS VAN DER BREGGEN, CORN. FIL.,

privatim, exponet

Pathologiam generalem,

Pharmacologiam universam,

Medicinam Forensem.

JOANNES PETRUS STEPHANUS VOUTE,

privatim, exponit Mathesin,

Physicam,

Elementa Psychologiae et Logicae tradit.

CORNELIUS ANNE DEN TEX,

publice, varia loca ex Jure Naturae, Publico et Gentium tractat, vel ipsi juventuti disceptanda proponit.

privatim, tradit Jus Naturale,

Jus Criminale,

Historiam Jurisprudentiae Romanae,

Historiam politicam et diplomaticam Europae.

JACOBUS VAN HALL,

publice, selecta quaedam Juris Privati capita juventuti disceptanda proponit;

privatim, tradit

Jus Romanum, explicandis JUSTINIANI Imp. Institutionibus, enarrandis Digestorum libris XX—L, ratione habita *Principiorum juris civilis*, quae scripsit WESTENBERGIUS.

Jus civile Hollandicum, exponendis ejus principiis secundum compendium a NIENHUISIO, V. Cl. compositum.

Jus cambiale, tum universum, tum imprimis Nostratibus proprium.

GIS-

GISBERTUS JOANNES ROOIJENS.

publice, Quaestiones aliquot Theologicas Juventuti disceptandas proponit;
privatim, tradit
Theologiae Christianae partem Theoreticam;
Theologiae Christianae partem Practicam;
Historiam Societatis et Religionis Christianae ab initio ad CAROLUM M.
Exegesin novi Testamenti, interpretanda PAULI ad Ephesios Epistola.
Exercitationes Homileticas moderabitur;
Lectionibus denique extraordinariis quaedam Theologiae Christianae cum Theoreticae tum Practicae capita nec non Historiam Societatis et Religionis Christianae a Sacris instauratis ad nostra tempora tractabit.

NICOLAUS GOTHOFREDUS VAN KAMPEN,

publice, partes quasdam historiae literariae Patriae tractabit;
privatim, Styli Hollandici praecepta tradet,
Historiam Patriae enarrabit,
Historiam Linguae Batavae exponet,
Exercitationes oratorias moderabitur.

GUILIELMUS VROLIK,

publice, demonstrationes anatomicas habebit.
privatim, docebit
Historiam Naturalem,
Physiologiam,
Methodum Secandi,
Anatomen pathologicam.

TACO ROORDA,

privatim, *Grammaticam Hebraeam* docebit;
Antiquitatem Hebraeam illustrabit;
Cursoria, ut aiunt, lectione partem libri *Geneseos* interpretabitur;

Exegesin veteris Foederis, explicando selecta JEREMIAE vaticinia; et *Linguam Arabicam*, duce ROSENMULLERO, tradet.

Provectioribus denique explicabit capita quaedam Chrestomathiae Arabicae, a KOSEGARTENIO editae.

CHRISTIANUS BERNHARDUS TILANUS,

privatim, tradit
Chirurgiam et Obstetriciam theoreticam et practicam,
Exercitationibus clinicis in nosocomio urbano praeëst.

GERARDUS CONRADUS BERNARDUS SURINGAR,

privatim, Universam docebit Medicinae rationem illiusque discendae methodum (Encyclopaediam et Methodologiam Medicam.)
Historiam Artis et Scientiae Medicorum.
Therapiam Generalem et selecta Pharmacologiae capita;
Doctrinam morborum, qui *chronici* vel *diuturni* vocantur.
Medicinam practicam, ad lectos aegrotantium, in Nosocomio St. Petri.

GUILIELMUS SIMON SWART,

vacante Cathedra Chemica commilitonibus prodesse conabitur,
privatim, tradendo
Chemiae Doctrinam et Historiam;
Chemiam pharmaceuticam, lingua vernacula.

HENDRIK DE HARTOG,

Zal Dingsdags, Woensdags en Donderdags, des namiddags om *twaalf* ure, in het klein *Auditorium* van het *Athenaeum Illustre*, publieke Lessen, in het Nederduitsch, over de Wiskunde, Zeevaart- en Sterrekunde geven; en dat wel in afloop van de volgende orde:

Eerstelijk over de *Rekenkunde*, *Decimale Breuken* en *Logarithmen-Getallen;* vervolgens over de *Meetkunde* en *Algebra* en het maken der *Sinus-* en *Logarithmen-Tafelen;* voorts over de Platte en Klootsche *Driehoeksme-*

meting en eenige Hoofd-Eigenschappen der *Kegelsneden;* waarin over de beginselen der Sterre- en Aardrijkskunde, en laatstelijk over de Theorie der *Zeevaartkunde*, en wel inzonderheid over de berekening der *Lengte op Zee*, zal gehandeld worden: het een of ander Stuk echter meer of minder uitgebreid, of wel met bijvoeging van eenige verklaring der Zeevaartkundige Instrumenten, naarmate het getal en de lust der Toehoorders zulks zal schijnen te vorderen.

ACTA ET GESTA IN SENATU PROFESSORUM ATHENAEI AMSTELODAMENSIS.

à die IX *m. Febr.* MDCCCXXXIII *usque ad diem* VIII *m. Febr.* MDCCCXXXIV.

Praesidis munere hoc anno fungitur GERARDUS VROLIK, Vir Clarissimus.

Actuarium Senatus habet Vir. Cl. GUILIELMUM VROLIK.

Clarissimus J. P. S. VOUTE, Philosophiae Theoreticae, Matheseos, Physices et Astronomiae Professor ord., deposito propter valetudinem docendi munere, successorem nactus est Virum Clarissimum, Guilielmum Simonem Swart, qui etiam Chemiae docendae munus suscepit, beati Viri Cl. Henrici Caroli van der Boon Mesch Successor.

Botanices Professor extraordinarius, creatus est Vir doctissimus W. H. DE VRIESE.

LEC-

LECTIONES

IN SEMINARIO EVANGELICO AUGUSTANAE CONFESSIONIS AMSTELAEDAMENSI HABITAE,

inde a feriis aestivis Anni MDCCCXXXIII *usque ad ferias aestivas Anni* MDCCCXXXIV.

D. IO. THEOPHILUS PLÜSCHKE, *Prof. Ord.*

JESAIAE *Prophetae* selecta capita grammatice et exegetice tractavit.

Evangelii LUCAE partem interpretatus est.

Theologiam Dogmaticam tradidit.

Isagogen in universam Theologiam exposuit.

CHRIST. HENR. EBERSBACH, *Prof. Extraord.*

Doctrinam morum Christianam, itemque

Theologiam Naturalem explicavit.

GEORG. FREDER. SARTORIUS, *Prof. Extraord.*

In *exponenda vita* JESU CHRISTI eiusque usu apud homines Christianos demonstrando perrexit, addita explanatione locorum classicorum ex IV Evangeliis.

De *munere Pastoris Evangelici administrando* disseruit in lectionibus *Homileticis*, *Catecheticis*, *Liturgicis.*

In *exponendis ac recitandis orationibus sacris* et *catechisandis rudibus* Commilitones exercuit.

